

27 d'abril de 1912

DIETARI D'UNA EIXIDA A FRANÇA I ALTRES NACIONS

**EN NOM DE DEU NOSTRO SENYOR i de la Benaventurada sempre
Verge Maria, del Benaventurat Sant Miquel Arcàngel, l'Àngel
de la Guarda i el Sant del meu nom, comens el present Dietari
de s'eixida a França i altres nacions a París dia 19 d'abril de
l'any del Senyor 1912. Amén.**

Dia 15 d'abril

Arrip a Barcelona i hi pas es dia

Embarcat dins es vapor *Jaume I*, me diuen, avuy com surt des camarot, que mos som engronsats tant de sa Dragonera fins a prop des port de Barcelona. M'es vengut de nou perque jo justament he dormit prop de dues hores més de lo que pertocava.

A Barcelona me passa es dia al vol, com aquell que diu, de feynes que hi tenc.

A's vespre a Ca'n Manso, a sa despesa aont pos, tot sopant, seu devant mi un francès, jovenot, que conversa a redols en francès, a redols en catalá, amb sos seus veynats, i a lo millor els-e demana d'un tal Mn. Alcover que tracta de fer es *Diccionari de la llengua catalana*. Es veynats, que'm coneixen, se posen a riure mirantme a ell i a mi. A-les-hores l'homo, que'm té devant, me fa una gran

xicota, i resulta que sap alemany i que dins *Grundriss* del Dr. Gröber de Estrasburg fa anys que lletgí de s'Obra del Diccionari de la llengua catalana que vaux emprendre fa dotze anys. Allò, naturalment, me sorprèn, i més com sé qu'aqueix senyor es un *viatjant de comerç*. ¿No es ver qu'es ben estrany qu'un homo així se dedic a lletgir aqueys llibrots d'Alemanya, que fan una mica més de cas de ses nostres curolles catalanistes, que no es nostros il·lustrats, que pretenen tant de cames primes, allà ont e-hi duen una mica massa de pes abaix de tot? ¿M'enteneu?

Dia 16 d'abril

Treullant devers Barcelona. — Cap a París. — Un jovenet de Buenos Aires i altres erbes.

Es dia també'm passa amb una exhalació, i no'm queda temps per res, ni puc anar-me a prendre comiat d'una partida d'amics corals. Paciencia perque Deu ho vol, i no més.

Dia 17 d'abril

A les nou i coranta me pos dins es tren de París, sense capa de capellá perque fora d'Espanya no'n duen: just ab sa gabitza o abric talar.

Dins es wagó me trop un jovenet de Buenos Aires qu'anit passada arribá de París i li havien dit que s'equipatje, qu'havía enviat devant devant, passaria la frontera tot sol, i sería primer qu'ell a Barcelona. ¡Quin porro que se'n va dur! S'equipatge s'aturá a Portbou; i ell ara te qu'anarse'nhi per registrarlo a la Duana! L'homo está tot trastornat i ple de por de que no n'hi hagen feta qualcuna. Jo malavetx calmarlo, dientli que es Duaners espanyols tampoc no son tan dolents com molts, sobre tots estrangers, les solen pintar, pe'sa furia que duen ets estrangers de desjectar ses coses d'Espanya, allà

ont molts d'ells a ses seues nacions en tenen de molts pitjors. —Me diu s'argentí si ha de donar una pesseta perque no li manyuclin sa roba. Jo li dic que moltes vegades he passada la frontera, i may he donada una creu a cap duaner ni may cap d'ells m'ha fet es mes petit mal terç. —Una vegada la vatx passar sa frontera ab un estranger, i també me va proposar de donar *qualque* cosa an es *duaners espanyols* per que no mos fastidiassen. Li vatx dir que may s'eren portats gens malament amb mi, gracies a Deu. —Lo que hi ha, que certs *subjectes* volen fer frau passant, sensa pagar, coses que no tenen dret, i no's treuen paraula bona des duaners, exactament com es lladres i revolucionaris que no se'n treuen de la Guardia Civil. ¡Ja es una miseria que es qui exerceixen càrrecs públics hagen s'esser mal vists precisament perque compleixen ab la seua obligació!

Així com es duaners sempre se son portats bé ab mi, no pus dir lo meteix d'altres funcionaris de s'Estat, tocats de sa *caixa centralista* i *anticatalanista*. Avuy dematí un d'aqueys malenats m'ha fet curt ferm, que no hi ha mancat gayre per tirarli s'escandalosa. Me'n som anat devers les set i mitja a s'administració de Telegrafs a posar un telegrama a mon estimadíssim amic En Pere Barnils, pensionat de la Diputació de Barcelona, corre es quatre anys, per estudiar filologia a Alemanya, i qu'ara n'estudia a París. Es telegrama era per dirli: *avuy dematí m'esquitx cap a París per la via de Tolosa*, perque sabés an-e quina Estació d'aqueixa gran ciutat devallaré. Escric es telegrama en catalá de Mallorca, el present a sa finestrella, l'oficial el se mira, i me diu que no'l pot admetre perque está en catalá i va a una banda que no parlen en catalá.

Jo li dic que a França es catalá es admés a ses administracions de telegrafs perque hi ha un departament (el Rosselló) que'l parla. Ell me contesta que's *Retglament Internacional de Berna* el priva d'admetre telegrames en catalá. Jo li fas de present que es molt estrany qu'es telegrafistes francesos, italians, suïssos i alemanys an-

e qui jo he entregats telegrams en catalá i los m'han admesos sensa cap emperó, no sapien lo que mana aqueix *Reglament Internacional de Berna*. Ell me replica que es telegrafista, per admetre un telegrama, ha d'entendre la llengo en que es escrit. I jo li dic qu'es molt estrany que'es telegrafistes de França, Alemanya, Suïssa i Itàlia entenguen es catalá i no l'entenguen es telegrafistes de Barcelona. —Aquí l'homo no va sebre que contestar, i sortí des pas dient qu'aixó de porer telegrafiar en catalá per dins Catalunya era cosa just d'En Maura. Jo, per cursar i perque la cosa no acabás malament, he escrit es telegrama en castellá, l'he entregat i pagat i ja li he hagut estret llamentant amb tota sa meua ánima que dins Espanya hi haja oficials de Telegrafs tan cap-closos i curts de gambals i que tenguen es seu cor ple de tanta... llatzeria contra la llengo catalana, qu'es una llengo tan espanyola com may e-hu puga esser la castellana. ¿Se creuen es malenats com aquell oficial de Telegrafs de Barcelona, que ab coses així fan patria? ¿defensen Espanya? Idó van ben calats per aygo: la desfán, es a dir, fan lo que está de sa seua banda perque la Patria se desfassa, perque l'Espanya se'n vaja a fons. ¿Qué hem de procurar tots ets espanyols més que anar ben units, donarnos tots ses mans i fer tots un cos per anar avant l'Espanya? Aquest es s'únic camí, i no molestarnos uns ab altres ni passar gust de fer fer sa fel an es veynat. ¿Hem de viure ets espanyols sempre gatinyantnos, com a cans i gats? ¿Es aqueix es camí que mos durá a enaltir la Patria, a alsar l'Espanya ben amunt, ben amunt? Que hu vegin i que hi pensin totes ses persones de bon sentit.

Remugant aquestes coses, som arribats a Portbou; e-hi he deixat aquell bon pitot argentí, despedintme'n corallment; es tren m'ha arribat a Cervera de la Marenda o *Cerbère*, que diuen barbarament es francesos; i som passat an es tren francés que'ns esperava. Es wagons eren molt inferiors an es d'Espanya que acabávem de deixar, a pesar de que es francesos sempre creuen que

totes ses seues coses son molt superiors a ses d'Espanya. Ja fa molts d'anys que hu tenc experimentat que's trens des mitx-dia de França son molt inferiors an es d'Espanya en quant a wagons, i en quant a fer via les poren encoblar ben bé ab sos nostros.

Devers les dues mos espitxam de Cervera de la Marenda; passam per Portvendres, Elna, Perpinyà, aont es pujat un senyor, molt simpàtic, que més tart s'es aturat a Tolosa, i es estat amabilíssim ab mi: hem fetes un parey de conversades. A s'estació de Ribesaltes, estanthi aturats, m'ha mostrat un senyor que's mirava es wagons d'un altre tren, i m'ha dit qu'era es Ministre d'Agricultura de França, rossellonés. Com anava tot sol, he fet notar an es meu company de viatge que no deixava d'esser rar que tot un Ministre de França anás d'aquella manera: —*C'est un homme très simple*, m'ha dit mon company, i m'ha explicat qu'aquest Ministre es així; senzill, modest, pla, que s'hi pot acostar qualsevol. I lo bo es estat es motiu que m'ha donat de que tal Ministre sia així, tan *senzill*, tan *modest*; m'ha dit qu'es qu'ell es molt ric ja de sos pares, i que no es com casi tots ets altres Ministres que hi sol haver a França, que son pujats de ses classes socials inferiors, que son lo que's diu: *poys entrats en costura*, que llavó se fan respectar més que si fossen, no Ministres, sino Reys. M'ha feta gracia s'explicació de mon company; sí, aixó es sa democracia de França i d'altres bandes que no son França.

Arribam a Tolosa es sol post, e-hi deix aquell bon senyor; sopam an es *restaurant* de s'estació, tornam pujar an es tren, i ide d'allá cap a París! Al punt me som adormit, i es tren isempre cap envant, ben acanalat!

Dia 18 d'abril

Arribada a París. —Coses que ja hi veym.

A les dues i mitja he acabada sa son; es tren seguia ben depressa, aturantse a ben poques estacions. Guayt desiara pe'sa

finestrella: tot es fosc encara, pero not qu'anam per terra plana. Devers les quatre ja destriy be tot es pla, vestit de sembrats o d'abres per allà ont anam.

Trobam sovint corrents d'aygo: rius, ciquies, canals. I es tren sempre de d'allà per terres així; no trobam casi cap montanya ni turó. I així es casi tot es paisatge fins a París. Aixó es sa gran sort de França: que casi tot es terra baixa, que no hi ha planicies, com ses de Castella, de centenars de metres dalt es llivell de la mar. No, es rius de França no duen gayre rost ni van fondos com casi tots es d'Espanya, que la major part no hi ha manera de canalisarlos per aprofitar s'aygo per conrar sa terra, com la poren aprofitar fácilmente a França.

Per aixó França es una nació rica, i Espanya es pobre. I no es pobre, com creuen molts de beneyts de l'esquerra i... de la dreta, per culpa des Govern. Es bo de veure que's Governes espanyols havien d'haver fet més per Espanya i que haurien poguda fomentar més sa nostra riquesa; pero es motiu principal de sa pobresa d'Espanya no son es Governes qu'hem tenguts i tenim, sino ses condicions climatològiques i topogràfiques de gran part d'Espanya aont ses terres son massa altes, es rius casi no's poren aprofitar per regar ses terres, i llavó hi plou massa poc. Sí, es una rondaya molt carronya aixó de qu'Espanya sia avuy ni sia estada may una de ses nacions més riques del mon, sino una de ses més pobres.

Ab aixó mos anàvem acostant a sa gran capital de França; se coneixia per sa partida d'anuncis de diferents fabricacions, clavats a bigues sembrades a's mitx des cap a cada banda de sa via. Al punt ses voreres des camí son estades jardins i més jardins i casetes de recreu, petitoyes, garrides, violeres [*sic per rioleres*]. Ja som an ets arrabals de París: entram a s'estació d'Austerlitz, qu'es colossal. Aquí mos aficam per devall terra, i de d'allà ben depressa, fins que dins sis o set minuts s'atura es tren, dins una estació grandiosa, per l'estil de ses de Frankfurt, Viena i Berlín. Es s'estació d'Orleans. Devallam.

Ja som a París, gracies a Deu. Son les nou i busques. Vetx En Pere Barnils que m'espera. iQuina topada més agradosa per ell i per mi! Pujam a un *taximetre* (berlina que costa segons es metres que fa de camí, que'ls indica una maquineta que du), i icap an es carrer de Madame, 61! aont tenim es nostro hostel: es una fonda i despesa d'estudiants catòlics, an es *barri llatí*, an es centre de s'antic París.

A l'acte sortim ab En Barnils a fer una volta per la gran ciutat per tenir-ne una idea: passam p'es jardins de Luxemburg, per devant es Senat; arribam fins a la Sorbona (Universitat de París); travessam un poc p'es *boulevards St. Michel* i *St. Germain*. Topam un altre jove catalá, N'Abadal, pensionat pe's'Estat per estudiar s'historia des Dret: jove agradabilíssim en tots conceptes, que mos acompanya. Travessam es jardins de Luxemburg, aont e-hi ha estatues d'homos i dones sensa un fil de roba demunt. Per un que no hi está avesat, son d'un efecte ferest de tot.

A Berlín i Wolmar va esser allá ont primer vatx veure estatues així per dins jardins, p'es mitx de plasses i carrers. iQuines aberracions des sentit moral! iQuina esca de pecats, desordes i desgavells de part dedins i de part defora!

Mos n'anam a dinar; i, dinats, icap a sentir Mr. Gilliéron! a la Sorbona, a la una i mitja. ¿Qui es En Gilliéron? Es un catedràtic de la Sorbona, de *geografia llingüística*, o sia, s'estudi de diferents formes que es mots presenten dins ses diferents regions des territori d'una llengo. En Guilliéron ha publicat s'*Atlas llingüístic de França*, devers dos mil mapes, a cada un des quals e-hi ha senyats tots es pobles aont s'usa tal mot i sa forma i sa significansa que hi presenta. En Gilliéron només fa escola una vegada cada setmana, i dura dues hores. En Barnils ja li havia demanat permís per que jo hi pogués anar; m'hi presenta, i aqueix gran professor me rep amabilíssimament. Comensa s'escola, sempre parla ell, a estones assegut, a estones dret i caminant; i arriba a encalentirse tant ab lo que diu, que crida i brassetja a les totes. Per *geografia llingüística* es

considerat es primer homo del mon. Ha comensada s'explicació presentantme an es seus deixebles.

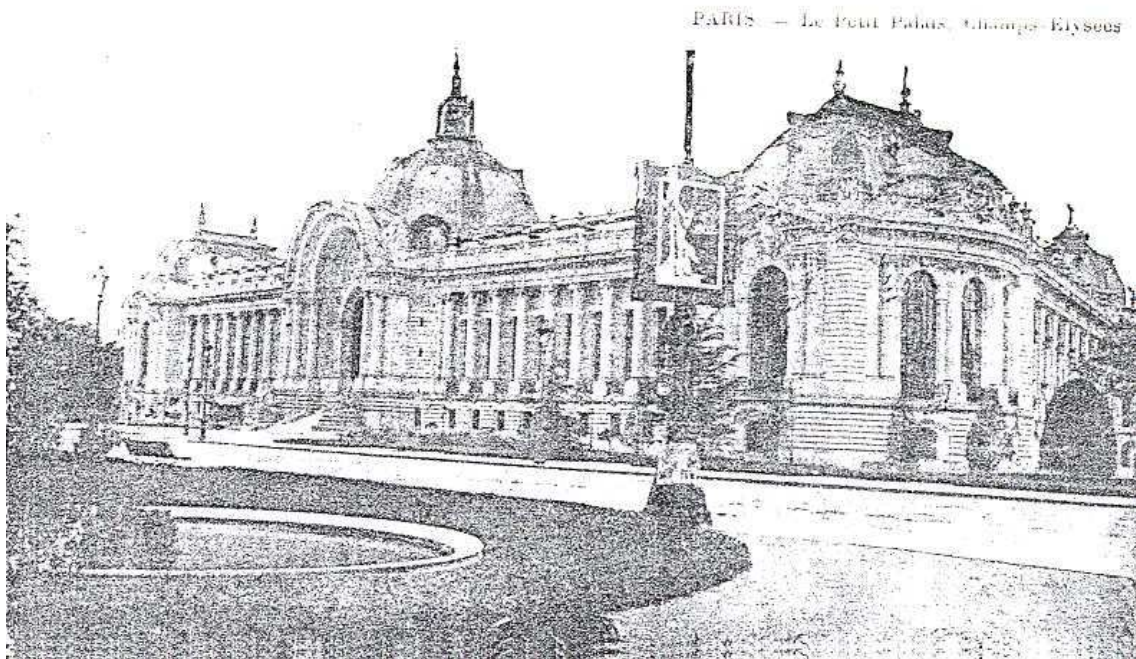
S'acaba s'escola d'En Gilliéron, i mos n'anam a una altra, a sa de Mr. Jeanroy, qu'explica antics trovadors provençals.

En Barnils me presenta an aquest altre professor, que'm rep també de lo millor. Entram a classe: ha d'explicar una *trova* des famós trovador Guillem de Cabestany, que comensa: *Ar vey qu'em vengut als jorns loncs*. Mos reparteixen a tots una copia, i un des deixebles lilitx sa *trova* i esmenussa es seu sentit i ses variants que presenta dins es manuscrits que la mos han conservada. Es catedràtic me fa algunes preguntes sobre es mallorquí, i hi responc lo millor que sè, com poreu creure. Cosa curiosa: dins aqueixa *trova* d'En Cabestany s'usa es verb *tudar*, que ja només se conserva a Mallorca, que sapiguem. Diu aquell trovador que s'amor que sent pe'sa seua enamorada es un *fuecs* (foc) *tals que Nils* (es riu famós d'Egipte) *no'l tudaria, pus que fils del-quatz sostendría una tor* (*puys qu'un fil del qual sostendria una torre*). Ja's diu això estar *enamorat*!

S'acaba s'escola d'En Jeanroy, mos ne despedim, i icap a donar una volta fins a Nostra Senyora i sos contorns[!]. Se veu lo gran qu'es París ab una cosa, que tot es enfora. Sortim per *rue Saint Jacques* an el Sena, passam es *Petit Pont*, i mos trobam devant la Seu de París, sa famosíssima esglesia ogival de *Notre-Dame*, ab una grandiosa plassa devant, a sa vorera des riu, ab delitosos jardins entre i entre i sa banda de darrera. M'embadaleisc una estona devant sa preciosíssima fatxada, enrevoltam per defora aquell edifici immortal; i, com volem entrarhi, ja trobam tancat. Son devers les cinc i mitja. Sí que han frissat de tancar!

Aqueixa Seu bé val tot un dematí per veurela tal com pertoca; per això seguim sa nostra descoberta per devant *Hôtel Dieu*, passam s'altre bras del Sena p'es *Pont d'Arcole*, i mos trobam dins sa plassa de *Hôtel de Ville* (palau de s'Ajuntament de París); prenim *rue de Rivoli* cap en el Louvre, travessam *Place du Carroussel* i colombram

s'espléndida perspectiva des jardins de les Tulleries, *Place de la Concorde*, *Camps Eliseus* i *Arc de l'Estrella*. Mos trobam dins es cor del París novell. Tot son rierades de gent que van i venen i esbarts de cotxos, berlides [*sic* per *berlines*], automòvils, tranvies, bicicletes, motocicles, carros petits i grossos, de llevant i de ponent, que se'n van més afuats que falcons, i que, si no badau bé ets uys, aviat vos hauríen engrunats. Per passar de banda a banda de carrer, e-hi ha que vel·lar bé es ble a tot aquell esbart de cotxos, tranvies i automòvils, per no deixarhi sa pell des diumenges i des dies feners baix de tantes rodes tan redolisses que redolen com a llamps.

París

Ab això notam que fa dues hores que potoyam, i només hem correguda una part petita de París. Cansats i morts, tocam soletes cap a s'hostal, aont sopam, i mos n'anam a posar ets ossos de pla per lo que puga esser. Deu mos deix passar bona nit. Amén.

ANTONI M. Alcover, *pre.*

4 de maig de 1912

DIETARI D'UNA EIXIDA A FRANÇA I ALTRES NACIONS

(Continuació)

Dia 19 d'abril

**Nostra Senyora. —El Pare Rousselot. —Funerals de Mr.
Brisson**

Avuy he volgut dedicar tot lo dematí a la *Seu* de París, la magnífica, la esplèndida basílica ogival de Nostra Senyora, començada l'any 1163 pel Bisbe de París, Maurici de Sully, i acabada devers l'any 1240 sense ses capelles, que s'hi afegiren de l'any 1250 fins devers l'any 1260. Sa seua situació es de ses millors de París, devant el Sena, amb una gran plassa devora, jardins derrera, un jardinet llarguer a sa banda des riu i un carrer a s'altra banda. Està orientada casi com la seu de Mallorca, girada entre ponent i mestral; es de cinc naus ab creuer de brassos curts, sense cúpula i es cap de sa creu molt llarc, també de cinc naus, de cinc trasts i l'espai absidal de cinc cares. L'altar major, sense retaule està an aquest espai i sa plataforma des presbiteri s'estén a tot es primer trast; es segon trast serveix per entrar an es presbiteri i an el chor, que ocupa ets altres tres trasts de sa nau central, fins es creuer. A cada banda de l'altar major e-hi ha ses estatuas de Lluís XIII i Lluís XIV; es cadirat de chor es des reneixement, sigle XVII, tot baixos-relleus de sa vida del Bon Jesús i de la Mare de Deu, llenya vista. Ses naus desde es creuer fins an es portals de devant tenen deu trasts: entre ses cinc naus fan 48 metres d'ample, i 130 metres des portal major fins an es fondo des *deambulatori*, sa capella estrema de sa nau forana d'allà dessá l'altar major, dedicada an el Santíssim Sagrament (sia sempre beneit i alabat).

Ses naus laterals son molt baixes, més que ses de Santa Eulària de Mallorca, i sa nau major ben estreta, pero molt alta. Demunt ses naus laterals, de sa meteixa alsada, s'obrin unes tribunes, que's comuniquen ab sa nau major per unes grans arcades tripartides ab tres arcadetes inscrites que cualquen demunt columnetes romàniques. Part demunt aquestes arcades s'obrin, a cada banda de cap a cap de la nau major fins a l'ábside, grans finestrals de vidres blanquinosos des portal major fins an es creuer, i de vidres de colors ab figures de sants dins tot es creuer i es cap de sa creu. A cada bras de creuer e-hi ha un portal (del Claustre i de Sant Esteve) i part demunt s'obri un grandió finestral, que té tota s'amplaria de sa nau travessera i tot s'uy de s'arcada, tot de vidrieres de color, que fan cara de molt antigues, i comensen per una taringa de sants de tamany natural, i llavò vé sa pomposa rosa de fuyatges maravellosos. Ses capelles son totes policromades i s'enfront es tot un finestral ab vidres de colors, moderns, fora es de sa nau absidal forana, que alguns semblen antics i que no son sens dupte es més notables. No hi ha cap retaule; ets altars están a un costat, just ab un graó demunt i un pedestal ab sa figura des sant titular, sensa cap dosseret. Això resulta magre, fret, esquefit. Dins aqueixes capelles e-hi vendrien bé uns retaules barrocs, que no fossen massa grossos, i que rompengen sa monotonía que resulta de tantes ogives i superfícies planes.

A s'esquena des cadirat del chor e-hi ha uns baixos relleus en pedra policromada, del sigle XIV, de sa vida del Bon Jesús, que criden molt l'atenció. Part demunt es cadirat del chor, a sa banda de s'evangelí, e-hi ha un orga d'acompanyament, i demunt es portal major l'orga gros, de 6.000 trompes, 110 registres i 5 teglats.

Sa nau major fins an el chor es tota plena de cadires ab una tanca a cada costat entre columna i columna.

Son set es portals d'aqueixa basílica: es dos des creuer, es de la sacristía i un de colateral, an es trast quart des cap de sa creu, i llavò es tres de sa fatxada principal.

Nostra Senyora es tan acabada de defora com de part de dedins, gracies a sa restauració de mitján sigle XIX que dirigí es famós arquitecte Viollet-le-duc. Tot es contraforts o rafes, botarells i arbotants están esculturats. Es capser (frontó) de ses rafes acaba ab un *edicle* o capelleta ab columnetes; de derrera aqueixes capelletes parteixen uns arbotants que van a amorrar a sa nau major, part demunt ets arbotants que hi amorren de ses rafes de ses naus mitgeres. Ses fatxades des caps des brassos des creuer son una meravella d'ogives, arcatures, feixos de pilars, capsers i clareboyes. Ses teulades duen un rost espantós, més de coranta cinc per cent, i a s'encreuament de s'anguila o cresta de sa teulada de sa nau major i des creuer s'alsa una guya o fletxa que se'n puja per amunt fins a 96 metres (480 pams).

Pero una de ses coses més admirables d'aqueix gran monument de s'art cristiá es sa fatxada, de tres grans compartiments verticals i altres tres d'horizontals: es verticals laterals, coronats pe'ses famoses torres bogides i brodades i sense pirámide; es des mitx, aont domina abaix sa portalada estupenda i sa grandiosa claraboya, an-e que corresponen a cada compartiment lateral una gran arcada que n'inscriu dues en gradació ab un pilar central i una claraboyeta part demunt. Part demunt sa gran claraboya i aquelles arcades des compartiments laterals corre una galería de columnetes ab una arcatura deliciosíssima, i part devall sa claraboya i ses meteixes arcades corre una faixa de capelletes ab vint i vuyt estatués de Reys d'Israel i de Judà, que's revolucionaris de l'any 1793 les feren botir es cap perque hi duyen corona, i no hu porien suportar de veure'n cap de corona de rey, ni en figura. Part devall aqueixa zona s'estatués s'obrin ses tres superbes portalades ab gradació: sa des centre, anomenada del *Judici*; sa des costat de s'epístola, de Santa Anna; sa de sa banda de s'Evangeli, sa de la Mare de Deu. Ses portalades laterals son de cinc arquivoltes; sa central, de sis; i totes son bells enfilays d'àngels i sants; sostengudes ses arquivoltes per unes

rebranques que fan dos compartiments cada una: fa s'interior unes arcatures rebaixades cualcant demunt columnetes. Demunt aqueixes arcatures s'alsen tantes de figures de sants arrambades a sa paret, en lloc de columnes, coronades de dosserets que fan de repeu a ses arquivoltes qu'hem descrites. Ses estatuës de ses rebranques de sa portalada central son es dotze apòstols, i an es pilar que divideix es forat d'entrada a l'esglesia, e-hi ha adossada sa figura del Bon Jesús. A cada portalada hi ha una llinda, i part demunt, omplint tot s'uy de s'arquivolta derrera, se despleguen tres sostres de baixos relleus, que representen a ses portalades laterals passatges de sa vida de Santa Anna i de la Mare de Deu i a sa portalada central en primer terme sa resurrecció dels morts: part demunt, sa separació que ets àngels fan des bons a la dreta i els mals a l'esquerra, i part demunt de tot el Bon Jesús assegut an es trono suprem los vius i los morts.

Com era dins *Nostra-Senyora* s'es esdevengut que hi feyen un funeral, cos present i tota la familia i amics des mort. Surten es celebrants ab sos ministres, Mestre de cerimonies i escolanets; comensa l'ofici a l'altar, i el chor romp ab sos *Kiries*. Es celebrant no ha esperat qu'acabassen aquests per dir *dominus vobiscum* ab s'oració corresponent, sino qu'ha dita aqueixa petit petit, i ha seguit dient s'epístola i s'evangeli i tot lo demás de sa missa (oracions, prefaci, canon). El chor acabats es *Kiries* ha romput ab sa *sequencia*, per cert molt ben cantada, pero acompanyada de l'orga. A mitján *sequencia*, es celebrant es arribat a sa consagració i ha alsat Deu, i ha seguit fent sa seua via, i el chor hala a sa *sequencia*, i no he sabut qui ha acabat primer: es celebrant sa missa o el chor sa *sequencia*, porque he hagut d'entrar a la sacristia per visitar es *tesor* de joyes i robes, que n'hi ha de preciosissimes.

Sa Custodia grossa si qu'es molt magre comparada ab sa de la Seu de Mallorca. Mos han mostrats es vestits que duyen Monsenyor Affre i Monsenyor Darboy, com los fusellaren es revolucionaris, es primer l'any 1848 i es según l'any 1871. S'hi veuen encara es forats

de ses bales i ses taques de sanc. I ¿per qué els-e fusellaren es revolucionaris? Senzillament perque eren Arquebisbes de París i exemplars vivents de mansuetut cristiana.

Si me'n venien de coses an es cap recurrent ses naus d'aquesta basílica incomparable, pensant ab sa partida immensa de gents i de sants i de grans personatges que son passats per devall aquelles voltes, que fa que prop de setcents anys que soplugen aquell venerant recinte! Naturalment he hagut de pensar ab aquella terrible profanació que hi feren es revolucionaris dia 11 de novembre de l'any 1793, que convertiren en *Temple de sa Raó* aqueixa esglesia de la Mare de Deu. I ¿com representaren sa Raó aquells grans criminals? Ab una mala-fembra, que varen asseure demunt l'altar major. ¡Una heroína de bordell! ¡això es es Deu des revolucionaris! ¡Quina representació més apropiada!

No me'n sabia separar de *Nostra Senyora*; pero han tocadés les dotze, i he hagut de tocar el corn cap a s'hostal a dinar ab En Barnils, que m'esperava ab bona devoció.

Dinam ab quatre grapades, i icap a veure el Pare Rousselot! ¿Qui es el Pare Rousselot? Un capellà qu'honra la Esglesia Catòlica; es es primer fonetista del mon, això es, estudia sa producció i articulació des sons que componen ses paraules. Ha inventades una partida de màquines per reproduir i determinar sa constitució íntima de cada so i ha obrada tota una revolució dins sa ciencia des llenguatge. Té una càtedra a s'*Institut Catolic* (estudis Superiors lliures) i an es *Col·legi de França*. Acudeixen a sentir ses lliçons seues deixebles de tot lo mon. Som anats a veure'l ab En Barnils, i mos ha feta una rebuda paternal, plena de mel. Té una xixantena d'anys; es una figura veneranda, amabilissima. Hem parlat de s'*Obra des Diccioniari*; m'ha convidat per assistir an ses seues càtedres i an es seu *Laboratori de Fonetica Experimental*, aont anirà un dia aposta per mi.

Sortim de ca'l Pare Rousselot, i ja li hem acopat cap a ca-Monsenyor l'Arquebisbe-Cardenal de París, qui está an es carrer de

Borgonya, devora's Congr s des diputats, a una casa llogada, perque es Governants francesos quant separaren s'Estat de l'Esglesia, s'aturaren per ells totes ses esglesies, palaus bisbals i rectories, i a Monsenyor li robaren com an ets altres, es seu palau, demunt el qual s'Estat no hi tenía cap veu, i molt manco s'Estat ateu i mas nic d'avuy.

Pero s'es estrevengut que an aquella hora meteixa hi havia es funerals *civils* des c lebre Brisson, President des Congr s des Diputats, un des principals responsables de sa persecució que sofreix avuy l'Esglesia a França. Tot allò era ple de gent, i hem haguts de voltar una partida de carrers per porer arribar a ca-Monsenyor l'Arquebisbe.

I  amb-e que consist en aqueys funerals? Ah! ab un enfilay de discursos! i Pobre Brisson!  De que li haur n servit a l'altre mon aqueys roys de paraules buydes i estúpides?  No es ver que li haur n servit tan poc com un pegat a un banc? Pobre Brisson! Es segur qu'ara ja no veu ses coses aixi com les veyan aquest mon!

iQuin feix tan gros no ha d'esser presentarse devant es Tribunal de Deu ab sa responsabilitat d'una persecució de l'Esglesia tan grossa i tan feresta com es sa que oprimeix l'Esglesia de França.

Pensant ab aix  mos ne som anats a prendre red s an es nostro hostel per reposar una mica de tots es truys i trafecs d'avuy i prepararnos pe'sa campanya que dem  mos espera.

I prou per avuy.

Dia 20 d'abril

Una lliçó del Pare Rousselot a l'Institut Cat lic.

L'*Institut Catolic* de Par s es una especie d'Universitat que's catòlics francesos fundaren l'any 1875 per contrarrestar s'ensenyansa irreligiosa que ja llav  se donava a casi totes ses Universitats de França. Aquest *Institut* o *Estudis Superiors* abraça es diferents rams

de sa ciència teològica; ve a esser com una *Facultat de Teologia*. E-hi ha una bona partida de cátedres, i hi expliquen un floret de professors, que son de lo bo i millor de tota la França catòlica. Un d'aqueys professors es el Pare Rousselot, es famós fundador de la *Fonetica Experimental*, de que vos parlava s'altre dia que'l vatx anar a veure ab En Barnils. Es professor de l'*Institut* i Director des *Laboratori de Fonetica Experimental* des *Col·legi de França*. Si'l Pare Rousselot no fos capellà, fería molts d'anys que seria *Professor de Fonetica de l'Escola d'Alts-Estudis*, agregada a la Sorbona, aont e-hi ha aqueixa càtedra sensa proveir perque tothom está convençut que'l Pare Rousselot es s'únic que la pot ocupar; pero justament es un *capellà*; i ¿qué diria sa masoneria, que fa tants d'anys comanda la França, si hi hagués cap Ministre que s'atansás a anomenar un capellà per un càrrec tan important? No n'hi ha hagut cap de Ministre que s'hi sia atrevit per por de sa por. ¿No es ver que'això fa oy i fàstic i gitera? Això son es Governes de França, fa molts d'anys: uns esclaus de sa Masoneria, una enfilay d'injustícies i d'atentats contra la Relligió i l'Esglesia. Es Govern francès per sectarisme per odi a l'Esglesia no ha volgut fer aquest acte de justícia de anomenar el Pare Rousselot per la *càtedra de fonetica de l'Escola d'Alts Estudis*; en canvi l'Universitat de Berlín, protestant, l'ha convidat per anar-hi a ensenyar, ofertes que per patriotisme no ha acceptades. No'ls-e guanya negú an es capellans francesos a estimar la França; i la França i es Governes francesos les ho paguen així. —Idò bé, el Pare Rousselot dona una curs de fonetica es dissabtes a l'*Institut Catolic*, aont no falta may En Barnils; amb ell hi som anat. Sa càtedra es una sala modesta ab una taula p'es catedràtic i una gran pissarra devora i llavò dues taules llargues enrevoltades de cadires p'es deiebles. M'ha feta gràcia sa repleguedissa de gent que hi havia: un professor de Bohèmia, una senyoreta inglesa, senyoretes i monges franceses, una partida de jovensans que no he aclarit d'ont surten, En Barnils, catalá de Centelles i jo catalá de Manacor. Es vengut el Pare

Rousselot, l'hem saludat tots ab gran afecte, ha deixat es seu capell demunt sa taula, i ja es estat partit a explicar de dret, girat a noltros ab veu dolça, ratjant benevolencia. No crida ni brassetja com Mr. Gilliéron; tot lo més estén es brassos i sa cala un poc cap a noltros. Explica es dembla, sa constitució íntima de sons vocals i consonants i ses trenques essencials que hi ha d'uns a altres. Sempre té es guix ab sa mà, i tot quant diu, e-hu fa tangible trasant retxes i més retxes demunt sa pissarra. Brolla sa ciencia per aquella boca seua, que tot e-hu il·lumina, tot e-hu aclareix de llum meridiana. No'm creya que fés un quart que parlava, i ha resultat que feya més d'una hora, i aquell insigne Professor ha posat punt a sa seua lliçó, anunciantmos es tema de dissapte qui vé. Si Deu ho vol i som viu no hi fará falta. Sortim ab En Barnils vessantmos es cor d'entusiasme, i no parlam d'altre cosa tot es temps des dinar. El Pare Rousselot com tots es grans professors posseeix aquell secret de ferse admirar i estimar des seus deixebles fins an es darrer clavier; es deixebles no sols veuen ab ell es mestre, s'oracle de ciencia, sino que l'estimen i el veneren com un amic coral, com un pare d'aquells més pares.

Dia 21

El Pare Gilliéron. — S'Arc de l'Estrella. — Sa torre Eiffel.

Mr. Gilliéron, com sabeu, no es cap capellà ni cap frare, professor de *s'Escola d'Alts Estudis* i fundador de sa *Geografia Llingüística*, gran amic i company del Pare Rousselot i que, com aquest, se sap fer estimar i venerar fora mida de seus deixebles, s'entén, des deixebles aprofitats, d'ets estudiants qu'estudien. Aqueys, més que com a mestre, l'estimen i el veneren com un pare. Per això m'ha fet molta de gracia qu'En Barnils sempre li diga: *el Pare Gilliéron*, perque vertaderament es el pare de la *Geografía Llingüística* ab s'obra monumental de l'*Atlas Linguistique de la France*, devers 15 toms in folio major, que immortalisarà es seu nom. Es un homo de lo més célebre: té 58 anys; me deu guanyar a mi de prop d'un pam, i

tira més en gruixat que en prim; es viudo sensa infants; está ab un criat, de Suïssa, com ell, que l'entén molt, i ells dos tots sols s'arreglen. Va vendre tots es llibres que tenia per comprar ceps americans, i plantá una vinya a un tros de terra seu a Suïssa, qu'ell i es seu cridat cuyden es temps de punt. Ara té encara es seu criat a sa vinya, i ell está tot sol i ell meteix se guia i adesa la casa. —Mos havia convidats an En Barnils i a mi a dinar avuy. —Un poc abans de les deu mos hi espitxam ab el *metropolitá*, una xerxa de tranvies electrics que van per devall terra, per dins uns corredors immensos, d'una mala fi de kilometres. E-hi ha una trentena d'estacions, aont devallen per escalonades: es trens son uns enfilays de dotze o tretze wagons; passa un tren cada tres minuts; tot il·luminat electricament, tot netíssim, blanc; es wagons, grans; es bancs, encoixinats; es departaments amplíssims. Se'n van aqueys trens a tota máquina; per tot e-hi ha doble via. ¡Quina cosa més fantástica! —En Gilliéron está a un arraval de París *Levallois Perret*. Som anats per devall terra prop de tres quarts; i hem hagut de mudar de tren devers tres vegades. Aqueys trens soterranis a lo millor un va per devall es de més avall. Es una cosa d'esglay. Travessen a cinc bandes per devall es riu Sena. ¿Ay idò? —A la fi hem sortit a flor de terra a s'estació de *Champ-Perret* devers les onze. Allá devora està En Gilliéron, a un quint pis. E-hi pujam, i el trobam fent feyna a l'*Atlas llingüístic de Còrsega* qu'ara está engarbullant. Ens ha rebut com si fóssem estats amics corals de tota la vida; mos ha demanat com teníem es *Diccionari de la llengo catalana*; li hem dit lo que tenim replegat i lo que hem pensat de fer, i mos ho alabat ferm i fins mos ha donat una partida de conseys de primera. Com prou hem hagut conversat, mos ha dit que tenia fam, i qu'era cosa d'anar a dinar. Mos n'ha menats a un hostel d'allá devora, i mos ha donat un dinar d'allò de primera bona. S'hostaler era un senyor d'una cinquantena d'anys, grasset, ab un cap ben viu, ab un casquet negre, una especie de bonet sensa puntes. Mos ha saludat ben atent i ha conversat una estona ab

noltros; li hem alabats ets aguiats que es fadrins seus mos servien, i l'homo tot xerevel·lo. Feya lo meteix ab s'altra gent que hi dinava. Es sa costum d'ets hostalers alemanys, que vel·len sempre es servici, i saluden tots es qui hi menjen.

Tot es temps des dinar hem parlat de filologia, perque es un gust sentir el *Pare* Gilliéron esmenussar ses coses que li demanen demunt es ram des llenguatge. En Barnils li proposava qu'escrigués una *Introducció* (un llibre) a la *geografia llingüística* qu'ell, com negú, posseeix, i ha acabat per escusarse dient qu'ell no'n sap d'escriure.

Sa seua obra de 15 toms *in folio* tot son mapes, cada un dedicat a una paraula, recullida dins devers 600 pobles de França. Aqueixa humilitat seua es sublim. Es un infant ab un pou de ciencia, ben fondo, dins l'ànima. ¡Quin homo, Deu meu!

S'es fet hora de tocar el corn; mos ha acompanyats s'estació de *Champ-Perret*; mos tornam aficar dins es *Metropole*, aquell tren de devall terra; i ide d'allá com a llampons! per dins aquells corredors. Hem hagut de mudar de tren; i ses raons son estades a pujar an es que mos servia per anar a *S'Arc de triunf de l'Estrella*. Es primer tren qu'es passat, venía, no ple, sino a camarull. N'hem esperat un altre; i es vengut tan ple com s'altre; vé es tercer i lo meteix. Aquí hem tenguda sort de poremoshi aficar. Tots estávem drets, casi tan pitjats com arengades. Parteix es tren com un llamp. Allò pareixia un sòmit. A ses estacions que trobávem, en devallava qualcún; a la fi som devallats noltros, i creyme qu'he fet un alè ben llarc. Pujam a flor de terra, i mos trobam devant es famós *arc de l'Estrella* an es cap de ponent de *s'embocada* (*Avenue*) des *Camps Eliseus*, una plassa inmensa ab una corona de grans carrers que hi desemboquen; tot es un diluvi de gent de tranvies, de cotxos, d'automòvils, de bicicletes, de berlines, de passa-volants. Ventura que hi ha unes aceres molt amples pe'sa gent. Per travessar es passos des carruatges e-hi ha que mirar bé a devant, a derrera, a dreta i a esquerra per no colar la vida baix de ses rodes d'un automòvil o baix de ses potes d'un cavall.

—A's mitx s'alsa es célebre *arc de triunf* que comensá Napoleó I en memoria de ses seues campanyes de 1805 i 1806 i l'acabá el rey En Lluís Felip l'any 1836. Es d'estil grec-romá: es llum de s'arc té 15 metres de diámetro (75 pams d'ample) i 29 metres d'alt (145 pams). Ab ses rebranques, voltes i corona, tot s'edifici(,) té 50 metres (250 pams) d'altaria, 45 metres d'amplaria i 22 de gruixa: está tot endiumenjat d'escultures i de figures colossals i grandiosos baixos-relleus representant ses principals batalles que guanyá Napoleó I, que foren tantes i tan grosses.

Mos espitxam ab En Barnils cap a sa *torre Eiffel*, que la veym guaytar part demunt ses cases, gens baixes, dins es mitx-jorn. Hem de caminar prop d'un quart, i passar es riu. A la fi hi arribam. ¡Vaja quina re-de-re-torrassa! Es tota de ferro; la comensaren l'any 1887 i l'acabaren l'any 1889; s'alsa entre es grandíós palau *Trocadero* (museu etnogràfic i altres erbes) i es *Camp de Mars*, plassa immensa amb clapes geométriques de verdor i a s'altre cap s'edifici fora mida de *s'Escola Militar*. S'alsa sa torre dalt quatre baluarts de pedra de 26 metres quadrats cada un, aficats a sa banda des riu setanta pams dins sa terra per evitar tota resseguda, i a s'altra banda 45 pams. Aqueys quatre baluarts formen ets angles d'un quadrat de 129 metres per costat. Dalt aqueys quatre baluarts pitgen ses quatre comes de sa torre, que pugen ab bescunsa, i s'apleguen a una alsa de 58 metres, formant es primer replá, qu'es una plassa gran de 65 metres per costat ab una partida de botigues i cerveraries i un teatre. Segueixen per amunt ses quatre comes, casi a plom, fins a una alsada de 116 metres. Aquí se torna fer una plataforma, part demunt segueixen ben a plom ses quatre comes o pilars fins a una alsada de 300 metres, 1.500 pams: el doble de l'alsada més grossa qu'han alcançada ets altres edificis fets de sa má de l'homo. Pugen ab ascensor fins a 275 metres. Allá dalt e-hi ha una sala rodada de vidres, quadrada, de 16 metres per costat; e-hi caben 800 persones. Per una escaleta pugen una vintena de pams més amunt, a una

balconada de 25 pams de diàmetre, per porer estendre la vista. Més amunt s'alsa una llenterna ab una farola elèctrica qu'es deixa veure, encesa, a 70 kilometres (una distancia com de Ciutat de Mallorca a Artà). D'allà dalt se veu tot París a vista d'auzell. A sa banda de ponent veuen fora vila; p'ets altres vents no veuen més que cases i cases i alguna veta de terra a s'entrelluu de tot. D'ets edificis casi no's veuen més que ses teulades; sa gent que tresca fent estols p'en-terra semblen taquetes negres que's balluguen, com a formigues. Si de 280 metres amunt ets homos més grans se veuen tan petits ¿qu'han d'esser vists del cel? ¡Si'ls hi ha de veure petits el Bon Jesús! Mos veu així com som, com a cuquets que bategam per terra. —May havia experimentada tan forta i espatarrant sa sensació de s'altura. Recort s'impressió que vatx sentir demunt es campanars de la Seu de Colònia (145 metres) i demunt es d'Ulm (160 metres). Aquí estam a 280 metres. Es ferest de tot! Aquí's sent tota s'altura perque no hi ha costats alts ni repeus; una veu rònega tota sa fondaria d'en-terra, tota s'alsada de sa cucua qu'un ocupa. I ¿com es feta aqueixa torre? Tota de barres de ferro fent creu en tots sentits, tot reblat. Sembla una gabia.

Crec que, si no hi pujassen ab ascensor, casi negú arribaria a's cap demunt; s'esglay capturaria casi tothom. Només deixen devallar i pujar per ses escales que hi ha des segon replá en avall. —Ab En Barnils e-hi som devallats, fundament impressionats; i hem pres es *taximetre* que mos ha tornats a s'hostal, d'ont erem ben lluny. —Hem sopat per lo que pogués esser, i ia jeure falta gent! Bona nit! bona nit, que Deu mos do. Amén.

ANTONI M. Alcover, *pre.*

11 de maig de 1912

DIETARI D'UNA EIXIDA A FRANÇA I ALTRES NACIONS

(Continuació)

Dia 22 d'abril

Es Laboratori de Fonética Experimental. —Sant Sulpici. —*Saint Germain des Prés.*

El Pare Rousselot i el doctor Chlumsky, un professor de Praga (Bohèmia) que fa deu anys qu'és a París estudiant *Fonética experimental* ab el Pare Rousselot, me convidaren per anar avuy an es *Laboratori* que hi ha d'aquest ram de ciencia an es col·legi de França. E-hi compareixem ab En Barnils devers les deu, i ja hi hem trobats aqueys dos meritíssims professors en feyna. Aqueix *laboratori* consisteix ab una partida de maquinetes per reproduir demunt es paper sa producció des sons que componen ses paraules de tal manera que quedin fixats demunt es paper i les puguen estudiar de prim conte i determinar sa seua constitució i condició íntima, i d'aqueixa manera veure ses diferencies que hi ha entre ses vocals i ses consonants d'una i altra llengo i d'una i altra regió dins una meteixa llengo. I es una cosa d'espant veure ets enginys qu'ha inventats el Pare Rousselot per porer aglapir totes aqueixes coses i fixarles demunt papers a fi de porerles estudiar i formarse un cos de ciencia. Una de ses màquines principals es sa que anomena *enregistradora*, molt envitricollada; es un cilindre qui roda, a voluntat des qui'l manetja; per aquest cilindre hi posen un paper vitela satinat; i li donen fum fins que es ben negre. Demunt aquest cilindre van unes barretes ab punta d'or ben fines aficades de s'altre cap a sa pell d'un tamborineu. Dins aquest tamborineu e-hi va, per un canonet de goma, s'ayre que surt pe'sa boca i pe's nas des qui parla per estudiarli sa veu. Per això aquests canonets de goma están

d'aquesta manera: dos van a un embut que's qui ha de parlar el se posa davant de boca, i s'altre té una oliva de vidre, foradada a cada cap; i es qui ha de parlar, la s'enfonya dins un erenell; i així, en sortirli ayre p'es nas i pe'sa boca, conversant, se'n va per dins aquells canonets de goma, i fa tremolar aquella pell, des tamborineus, i ab aquell tremolar també tremolen aquelles barretes que tenen an es cap aquelles puntes d'or, i tremolant fan retxetes i retxetes demunt aquell paper satinat i fumat des cilindre, que'l fan rodar amb una maquineta ben aviat de tot; i an es meteix temps aquells canonets corren demunt es cilindre ab una altre maquineta; i així, ses retxetes qu'aquelles puntes d'or fan, no's confonen may porque aquelles puntes d'or no toquen may es paper fumat an es meteix lloc, tota vegada que es paper sempre roda aviat de tot i elles corren.

Ab aixó resulta que se marquen demunt aquell paper fumat totes ses vibracions de s'ayre que, parlant, surt pe'sa boca i pe's nas. Aquelles retxetes, comparades ses que resulten des canonet de sa boca ab ses que resulten des canonets des nas, a forsa d'estudiarles be ab vidres d'aument i microscopis, presenten una forma especial si resulten de sa pronunciació de vocals, i unes altres formes si resulten de sa pronunciació de consonants, i segons quines son ses consonants, presenten aquelles retxetes unes formes, i segon[s] quines son en presenten unes altres, com també es coneix si es nas e-hi ha presa part ab sa producció de tal i tal vocal, i de tal i tal consonant.

Aqueixes retxetes, quedant fixades demunt aquell paper fumat, son una base d'estudi incomparable; son una cosa matemática; allà hi ha ni més ni pus tots es moviments de s'ayre en sa producció de ses paraules, no percebuts pe's s'oreya an-e qui passen per alt moltes de coses; no percebuts p'ets uys, que hi arriben ben poc dins sa boca i dins es nas com un veu parlar; aquelles retxetes mos donen es moviments de s'ayre que produeix sa veu, escrits,

estampats demunt aquell paper fumat. Aqueixes retxetes mos descubreixen un mon nou de fets menudíssims, el mon de sa producció de sa veu, mil clarícies que sensa tal maquina may poríem haver, i que mos serveixen admirablement per estudiar sa producció de ses paraules, es sons que componen ses paraules i determinar ses seu[e]s cicunstancies, diferencies i variedats d'una llengo comparada ab una altra llengo, d'un boldró de llengos ab un altre boldró. Aqueixes retxetes demunt es paper fumat mos donen un camp immens per córrer, per avensar p'es cami de sa ciencia; i sols Deu sap fins aont mos durán.

Si, el Pare Rousselot ab aquesta maquineta i ab una partida d'altres més que n'ha inventades per estudiar sa veu i fixarla matematicament demunt papers, ha uberts una partida de camins nous a sa ciencia des llenguatge, ha obrada una vertedera revolució dins aqueixa ciencia, espoltrint una partida de teories, admeses per tot arreu. I es un sacerdot católic qu'ha prestat aquest gran servey a la Ciencia, el Pare Rousselot. Per això es seu nom es pronunciat ab entusiasme i veneració dins tot *el mon científic*. De tot lo mon sabi vé gent an aqueix *Laboratori de Fonética Experimental* que'l Pare Rousselot dirigeix i li ajuda fa deu anys s'altre professor bohemí qu'hem anomanat, el Dr. Chlumsky. Aquí venen es sabis de tot lo mon que més se preocupen des grans problemes de sa ciencia des llenguatge; aquí venen per aprendre.

En Pere Barnils no hi falta may a fi de porer tornar a Catalunya ben informat, ben anostrat an aqueixa ciencia per porer trabayar a l'uf ab el Dr. Giera a l'*Obra del Diccionari* que fa tants d'anys vatx iniciar, i no he deixat may de trebayarhi.

El Pare Rousselot i el Dr. Chlumsky han fetes devant mí unes quantes esperiencias demunt aquella maquineta *enregistradora* ab sa veu d'un professor de l'Universidat de Bonn, Mr. Lot, que fa vuyt anys que prepara sa seua *tesi doctoral* sobre's ritme des vers francés segons es sistema del Pare Rousselot. I llavó han tenguda

l'amabilitat de convidarme a que les deixàs fer esperiències ab sa meua veu demunt aquella meteixa màquina. ¡Ja hu crec qu'he dit que si! Han preparat ells es paper fumat; m'han provada una oliva de vidre que vengués bé an es meus erenells; n'hi ha haguda una que'm venia com l'anell al dit; la m'he enfonyada dins un erenell, sortint es canonet de goma cap an es tamborineu i barreta ab punta d'or. Me pos llavó s'embut devant sa boca ab sos altres canonets de goma que van an ets altres tamborineus i barretes ab punta d'or: m'han donat es sus, desparant ells es cilindre des paper fumar que volta vertiginosament, aviadíssim, i jo he pronunciades aqueixes dues cançons:

*Vos tenia la vermeyor
de la flor de la roella,
les colors de la poncella
i del Iliri la blancor.*

*Cada pic que's sol sortia
i no us veyia, bona amor,
berenava de tristor
i de llágrimes bevia.*

Llavó han llevat es paper des cilindre i aquell Dr. Chlumsky, mirant ab un vidre d'aument aquelles retxetes que ses puntes d'or han marcades demunt es paper fumat repetintli jo aquelles dues cançons, ha afinades totes se paraules d'elles dins aquelles retxetes, posant la lletra corresponent baix des trassats de ses puntes d'or. ¿Ay idó? Jo som romás ab sos cabeyes drets! S'altra cansó la desllatigará En Barnils un altre dia. —Llavó aqueys papers fumats les passen per dins un vernís, i es fumat s'afica tan fort an es paper, que primer se fa bocins es paper que's fumat no s'en va.

Llest de dinar, ja li he copat cap a veure ses esglesies de Sant Sulpici i de *Saint Germain des Prés* (*Sant Germà des Prats*), que son de ses importants de París per diferents conceptes.

Primer he pegat a Sant Sulpici. Me'n he duyta una sorpresa grossa perque no esperava que fos una esglesia tan gran. Es de tres naus de cinc trasts, ab creuer sensa cúpula ab sos trasts i s'espai absidal an es cap de sa creu, i voltant aquest cap una nau absidal, que volta per derrera, com a Santa Eulària de Ciutat de Mallorca. Dedins té 146 metres de llarg per 56 d'ample; de manera qu'es més gran que *Nostra Senyora*, la *Seu* d'aquí, que, com diguerem, només en té 130 i 48. Es d'estil grec-romà, del segle XVII i XVIII, magnífica, monumental, tant per de dins com per defora. Sa fatxada es superba: comença per una gran escalonada, aont s'alsa un pòrtic grandios i demunt aqueix pòrtic, s'obri una galeria i gran balconada, i se'n puja a cada cornaló una torre quadrada per amunt per amunt, tornant redones a sa cucuya. Té cada una 73 metres d'altari, com qui no diu res.

An es caps des brasses des creuer també hi ha una fatxada de dos ordes de columnes, pilastres i capser, i es costats de ses naus, major, lateral i absidal, tot es acabat i solemne. Aquesta esglesia fa reconciliar ab s'arquitectura grega-romana qualsevol que hi estiga prevengut, sempre que no tanqui ets uys a sa raó. No recordam haver vist una esglesia grega-romana tan magnífica i avenguda de trassa. S'interior es suntuós; ses voltes de sa nau major, creuer i cap de sa creu son de pont de mitx punt ab vidres grisos a sa nau major, creuer i cap de sa creu, aont es centres de sa vidriera son pintats. Ses capelles tenen un finestral ab vidres grisos an es fondo i s'altar a un costat, ab ses parets pintades representant passatges de vides de Sants. L'altar major está an es primer trast des cap de sa creu, sensa retaule; derrera hi ha el chor. Dins una de ses capelles de sa nau absidal e-hi ha enterrats En Descartes, En Mabillon i En Monfaucon, tres sabis de cap de brot, per més qu'En Descartes com

a filosof fluixetjás una mica, pero es seu talent negú le hi pot negar sensa injusticia.

Aquesta magnifica esglesia es revolucionaris de 1793 la feren *temple de la Victoria* i l'any 1799 e-hi donaren un gran dinar an En Napoleó, a-les-hores general.

Devant aquesta esglesia hi ha una gran plassa, aont brolla sa *font de Sant Sulpici*, que té un templet gentil an quatre capelletes, aont e-hi ha ses estatues colossals de quatre predicadors francesos: Flechier, Massillon, Fénelon, Bossuet. An aqueixa plassa mira es gran *Seminari de Sant Sulpici*, que l'any 1646 un Rector d'aqueixa esglesia, Olier, fundá, instituint una Congregació per formar es clero jove. Aquest *Seminari* havia existit de llavó ensá, formant tantes i tantes de generacions de sacerdots, fins que l'any 1906 es Govern francés se'n apoderá, com s'apodera es bandetjat de sa bossa que du es pobre viatger indefens que cau en ses seues mans. ¿No es ver que es tot un sistema aixó que fan es governants francesos ab l'Esglesia, digne des personatges que caplleven devers Serra-Morena? ¿Que volien ells separar s'Estat de l'Esglesia? E-hu comprenem perfectament, si ells de cristians no'n tenien cap pel. Pero ¿separar s'Estat despuyant l'Esglesia de totes ses seues coses? Aixó es sa més infame de totes ses iniquitats. ¿Quines veus tenia s'Estat, si no es cristiá, demunt ses esglesies, seminaris, palaus, bisbats, rectories i demés bens esglesíastics? ¿Havia pagat res d'aixó s'Estat masónic? Res, ni mitx céntim. ¿Per que, idó, e-hu ha saupat? Per lo qu'hem dit: pe'sa meteixa raó i ab so meteix dret que's bandetjat pren sa bossa an es pobre viatger indefens que cau ab ses seues mans.

Pensa qui pensa ab aquestes coses, som arribat a l'esglesia *Sant Germà des Prats*. Es una de ses esglesies antigues de París: dependia de l'Abadia de Sant Germà, fundada l'any 543. Fa tres naus de sis trasts, sense capelles, un creuer sensa cúpula i una nau absidal que volta per derrera es cap de sa creu, qu'es de 4 trasts. A

sa nau absidal e-hi ha capelles. L'altar major sense retaule està an es primer trast des cap de sa creu, i darrera vé el chor. Aquesta esglesia es tota policromada, representants'hi demunt es panys de paret passatges de la Bíblia. Ses voltes, totes apuntades i ogivals son color de cel ab estels d'or; e-hi ha finestrals a sa nau major, creuer, cap de sa creu, nau absidal i nau lateral de sa banda de s'epístola, uns ab vidres pintats i ets altres grisos. Es una esglesia restaurada ab seny; tira en fosca, i inspira fonda devoció. Per defora conserva qualque cosa del sigle XII; es finestrals de sa nau major i sa portalada de devant, de quatre arquivoltes cilíndriques ab un baix relleu a sa llinda i partdemunt es bust del Bon Jesús. Un jardí l'enrevolta casi tota, aont se conserven bocins de capelles i escultures de sa construcció primitiva. Té es campanar demunt es portal major ab una cucuya románica, deliciosa. Ses naus d'aqueixa esglesia son des sigle XI, i el chor el consagraren l'any 1163. —De s'Abadia que hi havia aquí, no'n queda res més qu'un tros des *Palau abadial*, fet an es sigle XVI. Dins ses *presons* de s'Abadia que hi havia aquí, es revolucionaris de l'any 1792, es pares des republicans d'ara, estalons insignes de sa... *llibertat, igualdat i fraternitat*, tancaren una partida de bona gent perque no eren des seus, i hi mataren, com a bons inemics de sa pena de mort, 318 persones. ¿Ah idò?

Ab això he trobat que ja'm bastava per avuy, i li he copat cap a s'hostal per no fer pus bellumes p'es carrer. Fins demà, si Deu hu vol.

Dia 23

Una explicació de Mr. Thomas a la Sorbona. Ets Invàlids.

Tomba de Napoleó I. Santa Clotilde. Plassa de la Concordia.

Els jardins de les *Tulleries*.

Avuy dematí me som esquitxat a la Sorbona per saludar el Dr. Thomas, un dels catedràtics de filologia, conegut dins el mon científic

p'ets seus estudis d'ortografia francesa i autor de tot un sistema de tal ortografia, modificant es que domina avuy, fet an el sigle XVII, i que ha motivades grans polèmiques entre els escriptors francesos.

M'ha presentat a Mr. Thomas En Barnils, i m'ha rebut amabilíssimament; hem conversat una estoneta, i llavò li he demanat per assistir a la classe qu'anava a fer de francés antic, m'hi ha fet entrar i m'ha presentat an es seus deixebles. Havia de desllatigar i esmenussar una cant d'una epopeya de l'antic francés, del sigle XI, *Erec de Troyes*. Com jo no tenia tal llibre, un d'ets alumnes ha feta la finesa de deixar-me es seu, i així he poguda seguir tota s'explicació. Aquell francés antic s'assembla més an es nostro catalá de Mallorca que an es francés d'ara. Se veu qu'En Thomas posseeix i domina sa cosa de fondo. He passat molt de gust de sentirlo. Acabada sa classe hem tornat conversar plegats, i li he promés que, en tornar explicar aquesta *epopeya* o poema, no hi faré falta.

S'es fet mitx-dia, i ide d'allá a cercar sopes! Aqueys francesos, en acostarse es mitx-dia, ja no están a pler si no s'asseuen en taula; i si un e-hi va una mica tart, li donen capot, i només li deixen es roissos.

A's cap vespre a les tres mos presentam a *s'Institut Católic* a sentir el Pare Rousselot. E-hi torna comparèixer un esbart de gent arreplegadissa, i aquell sabi venerable mos fa veure sa necessitat de ses esperiencies científiques en materia fonètica, en tot lo que's refereix a pronunciació i modulació. Fa una eixida an es camp des ritme des vers francés, posant sa qüestió de si existeix tal ritme i en que consisteix. Demana de parer a alguns des deixebles, i li responen un metge d'aquí, molt docte, per ben aixut de paraules, i llavò aquell professor de l'Universitat de Bonn, que he dit qu'ha fets tants de estudis sobre això des ritme des vers francés: surt a sa pissarra i posa una partida d'exemples ab sos seus càlculs

matemàtics, fins qu'acaba s'hora, i s'acaba sa classe. Es ben desxondit aqueix deixeble del Pare Rousselot.

Eren les cinc, i li he estret cap an ets *Invalids*, prop de sa torre Eiffel. Abans som entrat a l'esglesia de Sant Francesc Xavier, gloria altíssima de Espanya i de la Companyía de Jesús. Aquí, a l'Universidat estudiava i ja hi era doctor aquell gran homo com Sant Ignasi l'aglapí, i el s'arribá a fer seu. Aquesta esglesia es comensada l'any 1861 i acabada l'any 1875, de gust modern, gran, espayosa, riolera, sensa noses entorn seu, a's mitx d'una gran plassa.

No gayre lluny d'aquí hi ha es *Ministeri de les Colonies*. Bo es que a França hi haja tal *Ministeri* si l'han mester; lo que no es tan bo, que, en lloc de ferse l'Estat un edifici per tal mester, se'n anás a prendre s'*Institut des Germans de ses Escoles Cristianes*, sense dirlos ni gracies. ¿Que li diu sa Lley de Deu i sa raó natural an aixó de prendre lo que no es seu? Un nom ben lletx, que no escau a cap persona decent.

Me trobava ja devant es grandíós edifici d'ets *Invalids*, fundació del rei En Lluís XIV p'els soldats afollats ab accions de guerra. Es un edifici inmens. Basta dir que'l feren per cabrehi 5.000 homos, i més tart l'aixamplaren per 2.000 més, i llavò Napoleó encara l'engrandí més. Avuy está suprimida tal fundació, i hi ha es Govern Militar de París. Fa un quadrat de edificis ab un pati grandíós, i sa fatxada té 210 metres de llarc. An es fondo d'aqueix quadrat e-hi ha l'esglesia de Sant Lluís, i darrera l'esglesia sa famosa cúpula baix de la qual e-hi ha es sepulcre de Napoleó I. A ses ales d'aquell quadrat e-hi ha un museu d'armes antigues i modernes, riquíssim, i un museu d'Historia francesa, també d'una gran importancia. L'esglesia es de gust modern de tres naus, sense cúpula, un poc freda i rónega, ab una taringa a cada banda de banderes, preses an es contraris a ses guerres de Crimea, Itàlia, Xina i Mèxic. L'any 1814 quant entraren ets *aliats* a París, ets *Inválids*, de rabia, en cremaren mil cinc centes de ses campanyes de Lluís XIV i Napoleó I.

Lo qu'es ben de veure es sa tomba s'aquest gran capitá. De gust grec-romá, forma una creu grega ab unes capelles redones a cada cornaló, formant així un quadrat. Demunt es quatre pilars centrals s'alsen es quatre arcs, i demunt aqueys sa grandiosa i superba cúpula ab tambor i llenterna, a 97 metres d'alt, ab una pirámide part demunt que arriba a 107 metres. Tot s'edifici respira grandesa i magnificencia. —An es brassos de sa creu e-hi ha ses tombes des mariscals de Lluís XIV, Vauban i Turena: a ses capelles des cornalons ses de diferents membres de sa familia Napoleó. An es centre de s'edifici fa un gran clot redó, d'onze metres de diámetre i 6 metres de fondaria: allá dins s'alsa es sarcofac o tomba d'aquell gran Emperador nat a Ajaccio (Còrsega) l'any 1769 i mort a Santa Elena dia 5 de matx de 1821, y duyt a París l'any 1840. Es sarcofac es de 4 metres de llarc, dos d'ample i quatre i mitx d'alt, de 5 pessas de pòrfit (una pedra viva vermeyenca) de Finlàndia. Está aquest sarcofac demunt un trispol de mosaic ab una gloria, rams de llorer i es noms des grans batalles de Napoleó; Rívoli, Pyrámides, Marengo, Austerlitz, Iena, Friedland, Wagram, Moscova. Atracades a sa paret cilíndrica des clot o cripta, e-hi ha dotze estatuas colossals, que representen ses dotze primeres victories de Napoleó. Llavò hi ha deu baixos relleus de mabre i sis trofeus composts ab xixanta banderes preses an es contraris. Tot això forma un conjunt imponent, i un se sent aclotellat i ajupit baix de sa grandesa incomparable d'aquell geni de la guerra, d'aquell capdill que en plena edat moderna i constituïdes definitivament totes ses grans nacions europees, les va sebre vèncer totes i dominar una partida d'anys, fora Anglaterra, que se'n salvá per la mar. Si En Napoleó té sort de porerhi anar per terra, no se'n escapaven ets inglesos de ses seues arpes. Sols la mar i sa neu de Rússia el pogueren cap-turar; ets homos no. Sols trobá un poble que li plantás cara, es poble espanyol. Pero sa nostra sort va esser que Anglaterra mos ajudá i totes ses nacions europees contra aquell llamp de la guerra, i a la fi el reteren. Si no fos estat

per això ipobre d'Espanya! Se varen haver d'aplegar totes ses nacions d'Europa i ferho de tot per poderlo vèncer. ¡Vaja quin homo, Deu meu!

Surt d'ets *Invalids*, i icap a Santa Clotilde falta gent! Es una esglesia ogival, feta entre l'any 1846 i 1856, segons es gust des sigle XIV, de tres naus de sis trasts sensa capelles, creuer sensa cúpula i nau absidal ab capelles voltant per darrera es cap de sa creu, de dos trasts i s'ábside. A s'ábside s'alsa l'altar major sensa retaule, i just devant el chor. Ses vidrieres des finestrals de sa nau major i des cap de sa creu son grises, ses altres pintades; es caps des creuer presenten una claraboya de tota s'amplada des creuer i tres grans finestrals més avall. Ses capelles absidals son policromades. A ses naus laterals, baix des finestrals, e-hi ha ses estacions del *Via-Crucis* ab grans baixos relleus. Es una esglesia que reculleix l'esperit, i es defores son severs, sense que hi falt ni un pilar, pinacle, arcatura, rafa, arbotant, fronda ni cap altre detall; sa fatxada fa un pòrtic grandióis ab tres portalades i dos campanars que se'n pugen fins a 69 metres.

Surt d'aquesta esglesia, i pas per devant sa «Cambra des Diputats», edifici grandióis, grec-romá, que té sa fatxada principal demunt el Sena; pas es «pont de la Concordia», aont cont 218 passes, i me trop dins sa famosa «plassa de la Concordia», una de ses més grans de tot lo mon, que té a llevant es grandiosos jardins de les «Tulleries» i a ponent ets altres magnífics i estensos jardins des «Camps Eliseus» ab al «Palau Reyal» i «Gran Palau» de «Belles Arts». Es es punt més cèntric, es cor de París. Lo que es ben mala de travessar pe's'esbart horrorós d'automòvils, tranvies i cotxos que travessen sempre per tots vents; i un s'hi ha de mirar ferm, per no deixarhi es pellet. A's mitx d'aqueixa plassa s'«obelisc» de Luxor (Tebes-Egipte), del Palau de Ramsès II (catorze sigles abans de Jesucrist): es una pedra ab forma de jássera, més prima de dalt que de baix, de 110 paums d'alt, i vuyt o nou de taula, plenes ses quatre

cares de geroglífics; pesa uns 5.000 quintars. Està demunt un peu tot d'una pessa, un bloc de quatre metres, de granit. Le hi posaren l'any 1836. Acompanyen s'obelisc dues grandioses fonts, plenes de figures de sirenes que son altres tants de brolladors.

Aqueixa plassa a mitjàn sigle XVIII era fora vila. El rey En Lluís XV s'hi deixa erigir una estatua, que llevaren l'any 1792 es revolucionaris, i hi feren sa «plassa de la Revolució», i aqui se posaren aquells grans criminals a «guillotinar» gent. Ja's sap que «guillotinar» vol dir tayar es cap es cap i es coll amb una màquina feta a posta per matar gent. Es una de tantes de tantes de glories de sa Revolució francesa, que venia, deyen es seus apòstols males-animes, a restablir es reynat de sa «llibertat», «igualdat» i «germandat»: es una gloria d'aqueixa Revolució francesa haver introduïda una màquina per fer més vía an es matar sa gent, maquina que va prendre's nom des seu inventor, el senyor «Guillotin». Aquí aquells grans apòstols de sa «llibertat» i de sa «germandat guillotinaren», tayaren es cap i es coll an el rey, Lluís XVI dia 21 de janer de 1793, a Na Charlotte Corday, a la reyna Maria Antonieta, an es diputats «Girondins» (es primers revolucionaris, que no volien «dur ses coses a s'estrem»), es Duc d'Orleans Lluís Felip, cosí del Rey, que votá que'l matassen, i després es caporals revolucionaris, Danton i Robespierre, i una multitud més de persones de tot pelatge, sabis de tanta talla com Lavoisier i poetes tan inimitables com N'Andrea Chénier. Basta dir que l'any 1793 fins a tres de matx de 1795 tayá es cap i es coll ab sa guillotina aquell govern republicá a més de 2.800 persones. ¡Això son es pares i es padrins des nostros republicans! ¡I tenen cara de parlar de ses víctimes que feya l'Inquisició! ¡Quins apòstols de sa «llibertat» i de sa «germandat»! ¿no es ver?

I ¿per que tayaren tants de caps i colls? ¿per que guillotinaren tanta de gent? Senzillament perque no eren republicans es

guillotinat o perque no hu eren així com volien que fossen aquells governants republicans.

De sa «plassa de la Concordia» me'n entr an es jardins de les «Tulleries», que també tenen uns recorts «republicans» i «socialistes» que fumen ab pipa! Aquests jardins son molt grans, plens de fileres d'abres, estanys, terrasses, caminals, bancs per seure i gran nombre d'estatues. Part d'aqueys jardins fa sigles qu'existeixen; s'altra part l'ocupava es magnífic palau anomenat de les «Tulleries», «Tuileries» en francès, que vol dir «teulera», perque el comensá la famosa reyna Catalina de Mèdici l'any 1564 an es solar d'una «teulera» que llavò era fora de ses murades de París. Abans de la «Revolució» es reys de França habitaven poc tal palau; pero Napoleó I, Lluís XVIII, Carles X, Lluís Felip i Napoleó III e-hi estaven casi sempre. En no esser l'«Hotel de Ville» (Casa consistorial), no hi havia a París cap casal més ric de recordanses històriques des sigle XVIII en sá. Die 5 octubre de 1789 es revolucionaris e-hi menaren de Versailles En Lluís XVI; quant aquest en fogí dins es juny de 1791 i l'agafaren a Varennes, le hi tornaren menar, i ja hi estava com a pres; dia 20 de juny de 1792 invadiren aquest palau 30.000 revolucionaris armats, botxinetjant indignament el Rey i la Reyna; i dia 10 d'agost repetiren s'invasió i mataren de 700 a 800 guardies suissos, sa Guardia Reyala. Es revolucionaris de l'any 1830 s'apoderaren d'aquest palau i el rey Carles X hagué de deixar sa corona, que's seu parent Lluís Felip li sampá, pero que la va haver de renunciar també dins aqueix meteix palau l'any 1848, proclamantshi sa segona República, qu' acabá fentse En Napoleó III amo de ses mel·les i coronantse Emperador fins que l'any 1870 deixá d'esserho ab sa guerra que va moure a Prússia, empès per tot França, que cridava: i«Cap a Berlín»! Per fi de festa, es «Comuners» de 1891, com se veren perduts de tot, sitiats pe'ses tropes des Govern de Versailles, dia 22 i 23, calaren foc an aquell grandíós palau; i, com entraren aquelles tropes a París, ja no més en quedava

un munt horrible de caliuera i cendra d'aquelles meravelloses «Tullerías». iQuina «gloria» p'es socialistes sa cremadissa de tal monument! Es nostros socialistes la celebren cada any dia 18 de mars, commemorant ab una vel·lada de ses seues sa proclamació de la «Comuna» de París. Están ben en carácter. Es una gloria ben seva, que cap persona decent els-e disputará.

Ple d'aqueys recorts he passat de bell nou es riu Sena, i he tocat el corn cap a s'hostal perque ja era horabaixando, i jo no valec un diner de mac per trescar carrers de nit per dins una ciutat com París de tres milions d'habitants. De dia ab so Bädeker ab sa má i mirant es ròtuls des carrers, som tot un homo per anar a-ontsevuya; en venir sa fosca, pert sa tramuntana, i me perdría a cada passa.

Basta idò per avuy, i ifins demá, si Déu ho vol i Maria! Amen!

ANTONI M. Alcover, *pre.*

18 de maig de 1912

DIETARI D'UNA EIXIDA A FRANÇA I ALTRES NACIONS

(Continuació)

Dia 2 d'abril

El Pantéon

Avuy dematí, llest d'altres feynes que tenia, als es cap i icap an el *Panteon* manca gent! ¿Qu'es aixó del *Panteon*? Una de tantes atrocitats republicanes. M'esplicaré. París es molt pla; a má esquerra des riu no té altre serralt més qu'un de 30 metres des llivell de la mar, i demunt aquest serral, dins una capella, hi havía es sepulcre de Santa Genoveva, una fadrineta que, —quant es famós Àtila ab so seu

exèrcit de *huns*, barbatxos des més ferests, se presentá devant París, sa primeria des segle v— se presentá an aquell caporal tan terrible, i li va sebre parlar tant be an es cor, que ja no passá a foc i sanc París i va prendre per altre vent ab tot es seu exercit. Aquella fadrineta va esser santa i París la va prendre per Patrona, i venerava's seu cos dins aqueixa capella qu'he dita, que més envant va esser substituïda per una esglesia de tanta devoció sempre creixent, que an el sigle xvii encare la volgueren fer molt més gran i magnífica, i s'hi posaren l'any 1764, acabantla l'any 1790. Sa nova esglesia fonc lo que avui se diu el *Panteón*, perque s'*Assemblée Constituyente* des revolucionaris de l'any 1789 se'n apoderá l'any 1791, destinantla a *sepulcre des grans homos de França*. ¿No es ver que son estats sempre molt famosos aqueys *revolucionaris*? Rey e-hi hauria que dir que haguéssen fet un edifici tan gros com haurien volgut o que l'haguessen comprat per enterrarhi es seus grans *homos*. Lo que no pot anar ni ab rodes, que saupassen a Santa Genoveva es sepulcre que's seus devots li havien fet, i el destinassen a enterrarhi s'enfilay de grans polisardos caporals de sa Revolució. Es primer que hi enterraren fonc es célebre Mirabeau dia 15 d'abril de 1791, i llavó hi varen dur aquell dimoni de Voltaire, que deya *infame* an el Bon Jesús! i deya que l'havia d'esclafar i agrenar del mon! —Així profanaren es revolucionaris s'esglesia de Santa Genoveva. ¿No era aquesta sa Patrona de París? Ja li bastava aixó perque aquells noninguns la distingissen ab so seu odi i rabia, i tirassen a llevarla des mitx i li prenguessen s'esglesia que tenia, per esborrarla des cor des parisencs a poc poc.

L'any 1806, baix de Napoleó, que ses coses s'anaven component, aquesta esglesia torná servir d'esglesia i s'hi restablí es culte. Sa revolució de 1830 la torná prendre i la feren altra volta *Panteon*; l'any 1851 la restituïren de bell nou an el culte, fins que l'any 1885, quant se morí En Victor Hugo, impenitent, per

enterrarlehi com a *gran homo*, la varen prendre an el culte, tornantla fer *Panteon des Grans Homos*, com es avuy encara.

Es «Panteon» per dedins

Es un edifici grandíós, magnífic, de gust grec-romá; fa una creu grega que té s'ast 112 metres de llarc i es travesser de 84 metres; fa una cúpula central de 23 metres de diámetro per 83 d'alt; acaba ab una creu que s'en puja fins a 117 metres. La fatxada es un orde de 22 columnes corinties ab un capser. Ses columnes tenen 25 metres d'alt. Es capser o *frontó* té a sa punta de s'angle superior 7 metres i abaix 36 metres d'ample, i encuadra un gran baix-relleu de *la Patria*, *la Llibertat* i *l'Historia*. Aquelles columnes fan un pòrtic, per ont entren a l'esglesia, qu'es tota plena de pintures murals de sa vida de Santa Genoveva, de Sant Dionís, Sant Remigi, Clodoveu i Santa Clotilde, Carlemany, Sant Lluís de França, la Beata Joana d'Arc i de la Santa Bíblia. E-hi ha també una partida d'estatues, moltes de sants, mesclades ab altres que no'n tenien cap pel. Sa cúpula es tota pintada representant sa glorificació de Santa Genoveva dins s'historia. A sa copinya de s'ábside hi ha un mosaic preciosissim del Bon Jesús beneint la França ab la Mare de Deu a la dreta i Santa Clotilde i l'Angel de la Guarda d'aqueixa nació ab Santa Genoveva. — En lloc d'altar major, e-hi ha una estatua colossal de la *Convenció Nacional* ab dos boldrons de figures, aixó es, un de *diputats* de la *Convenció* i s'altre de Napoleó ab sos soldats, banderes i canons que l'acompanyen. Ses tombes des *grans homos* son dins sa cripta, devall es trispol de sa cúpula. E-hi ha ses cendres des grans polissons d'En Voltaire, Rousseau, Victor Hugo, Zola i altres noninguns per l'estil. Me'n som guardat com de caure de devallar-hi a veure tals tombes.

Aquesta grandiosa esglesia, victima de s'ímpiedat revolucionari, está a's mitx d'una gran plassa, rodada d'unes barreres de ferro ben reforsades. A un costat d'aquesta plassa hi ha sa *biblioteca de Santa*

Genoveva. Es sa que hi havia s'Abadía d'aquesta santa, qu'es revolucionaris esveiren, i declararen *bens nacionals* tots es llibres, molts d'ells procedents des Cardenal Le Tellier. E-hi ha 390.000 volums impresos, 3.500 manuscrits des sigles IX-XVII; 1.100 *incunables* (estampats abans de l'any 1500), 20.000 estampes i 10.000 retrats. Això havien aplegat es monjos de s'Abadia de Santa Genoveva. ¿No es ver que hu havien d'esser ben oscurantistes?

Sant Esteve del Munt

D'aquí som entrat a l'esglesia de Sant Esteve *du Mont*, veynada del *Panteon*. Es una esglesia des sigle XVII, una mescla enginyosa de grec-romá i ogival. Fa tres naus de cinc trasts, ab galeries superiors, creuer sense cúpules i nau absidal ab capelles. Es finestrals de sa nau major, creuer i cap de sa creu sembla que son des sigle XVI, d'unes colors precioses. L'altar major está an es fondo de s'ábside i just devant el chor, que acaba an es creuer ab una arcada baixa, riquissima d'escultura, formant lo que diuen es francesos un *jube*; sa factura es preciosa, notabilíssima, pero aquella arcada resulta una nosa grossa, com el chor a's mitx de ses Seus d'Espanya. A una de ses capelles absidals e-hi ha es sepulcre de Santa Genoveva que guarda es cos de la Santa. Es sepulcre forma una caixa ab cuberta de dos aygovessos, tota esculturada, i sa capella aont está, per lo meteix, ab una partida de llanties enceses sempre. Dins altres capelles absidals estan enterrats es grans escriptors Boileau, Racine i Pascal. —Sa trona es colossal i plena de figures, l'aguanta demunt s'esquena una estatua de Sansó; demunt es torna-veu n'hi ha un estol d'estatues.

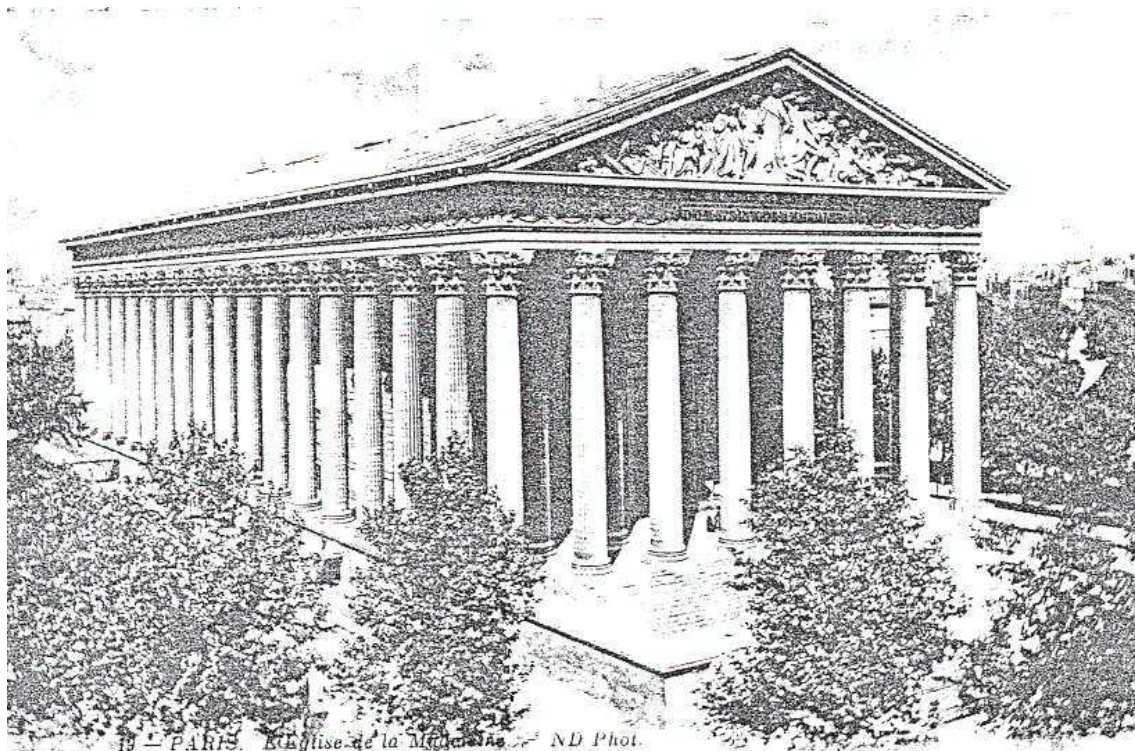
Ja s'era fet mitx-dia, i li he estret cap a s'hostal a posar miques.

La Magdalena

Devers les cinc des cap vespre me pos ses cames an es coll, i icap a la Magdalena! allà dessá el Sena, més enllá de sa *Plassa de la Concordia*. La Magdalena se troba rodada de grans carrers (boulevards) d'un moviment espantós. La comensá l'any 1806 Napoleó ab s'idea de que fos *Temple de la Gloria*. S'acabá l'any 1842 per esglesia, com es ara.

Es una imitació del *Panteon* d'Atenes. S'alsà dalt un gran basament o mota, formant un cos d'edifici rectangular, rodat de columnes fent un pòrtic, estret an es costats, ample a cada cap, sobre tot adevant, ab unes grans escalonades i un capser coronant s'edifici adevant i aderrera.

Té 108 metres de llarc, 43 d'ample i 30 d'alt, aixó dedins. An es murs des costats devall es pòrtic s'obrin unes capelletes ab figures de sants. Ses columnes des costats i des caps deuen tenir més de cent pams d'alt. Es capser de sa fatxada enquadra un grandió baix-relleu del *Judici final*. Es portal major té 10,15 metres d'alt i vint i cinc pams d'ample; ses portes son de bronzo, plenes de baixos relleus. S'interior es una preciositat, una cosa suntuosa i solemne fora mida. Es s'esglesia de moda de París. L'orga es un des millors d'aqueixa gran ciutat. —Aqueixa esglesia está també rodada d'un es grans barreres de ferro per tot lo redó, amb uns carrers ben amples p'es quatre vents.

París

Monument a En Lavoisier. ¿Per que?

Derrera hi ha un monument an es gran quimic Lavoisier qu'es revolucionaris francesos li tayaren es cap i es coll l'any 1794 ¿per que? Perque en temps de Lluís XVI, quant era jove, havia fet de cobrador de contribucions ab son pare; no perque hagués robat ni un céntim cobrant, sino perque havia tengut tal ofici. ¿Que dirien es nostros anticlericals si l'Inquisició en tots es sigles de sa seua existencia hagués ocasionada sa mort d'un sabi com Lavoisier? Seria ferest. En canvi son uns admiradors devotissims de sa Revolució francesa que escapollá En Lavoisier perque havía fet de *cobrador de contribucions* en temps de Lluís XVI! ¡Quins hipócrites! ¡quins poques vergonyes!

Qu'es sa «Capella Espietoria»?

Repar demunt es Bädeler que no som gayre lluny de sa *Capella Espietoria*. M'hi esquitx ab quatre llongos, i me trob ab aquest monument, que m'ha feta una impressió fonda, ben fonda; forma una especie de tarrassa rectangular, que's costats son una taringa de tombes i an es cap s'alsa una capelleta: dins aqueixa capelleta e-hi ha ses cendres del rey Lluís XVI i de sa seua dona Maria Antonieta martirisats p'es revolucionaris, i devant aqueixa capella hi ha enterrats es cossos de 2.830 persones *guillotinades* en manco de dos anys p'es meteixos revolucionaris francesos, apóstols, aixó si de sa *llibertat* i de sa *germandat*. ¡Fiavosne d'aqueixa *llibertat* i *germandat*, si teniu sa vida avorrida!

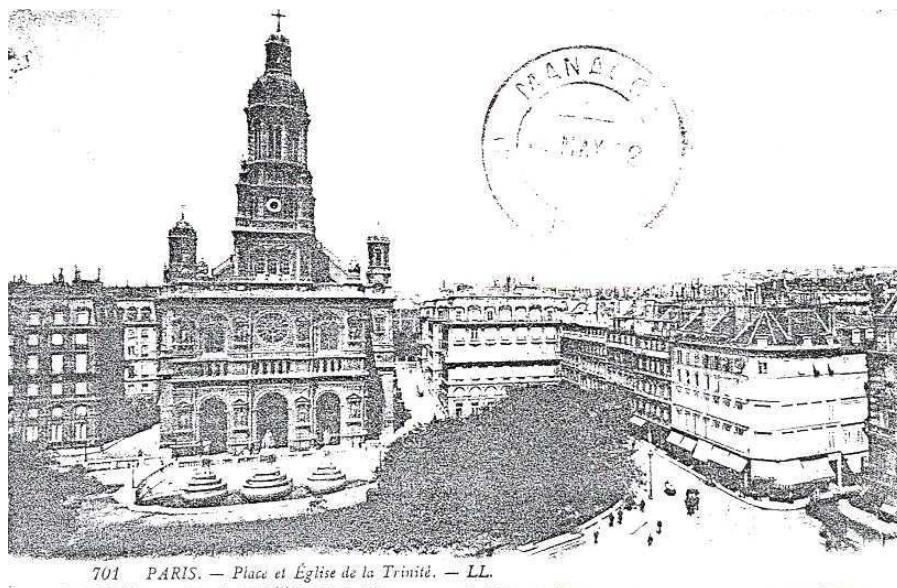
L'Opera. — Peripecies d'un monument

Impressionat pe'sa recordansa de tants d'horror i crims, he pres cap an es teatre de l'*Opera*, tan famós en tot lo mon, per un d'aquells boulevards que no hi ha qui'n pas de truy i gernació. Me sembla que molts d'anys poria viure París, que jo'n tornás passar, en no esser per feynes. Es grandíós edifici de l'*Opera* només l'he vist per defora, i m'ha bastat; i icap a sa plassa de Vendôme! Es una gran plassa, quadrada, i d'una tranquilidat relativa. Es de l'any 1708; primer e-hi havia una estatua del rey Lluís XVI a cavall; es revolucionaris de l'any 1789 la llevaren, posantn'hi una de la *Llibertat*, que volien tota per ells i gens p'ets altres. L'any 1806 e-hi alsaren sa columna qu'ara hi ha en memoria de ses grans victories de Napoleó. Es una columna per l'estil de sa de l'emperador Trajá a Roma: es tota plena de baixos-relleus, caragolats per amunt per amunt, representant ses campanyes napoleoniques. Té, com qui no diu res, 43 metres d'alt per 4 metres de diametre. Es baixos relleus son de bronzo, i acaba sa columna ab una estatua colossal de Napoleó. Es bronzo, de tot aixó es de 1.200 canons que Napoleó va prendre a austriacs i russos ab

ses batalles de 1805 i 1806. Caygut Napoleó l'any 1814, es reyelistes llevaren s'estatua de sa cucuya i hi posaren una *flor de lis colossal*; l'any 1833 el rey Lluís Felip e-hi torna etzibá una estatua de Napoleó; es *comuners* l'any 1871, es deus des nostros socialistes, desferen aqueixa gran columna, sens dupte per ferse parlar des seus cabeys, i Mac-Mahon la va reconstruir l'any 1875 tal com está avuy.

Anant a s'hostal

D'aquí me'n som anat a prendre'l *Metropolitá* a un cornaló *Plassa de la Concordia*; i per devall terra i per devall el Sena, i ide d'allá cap a l'hostal! Deix el *Metropolitá*, i me creya esser ben aprop des meu *hostatge*; i e-hi era; pero, com ja feya fosqueta, no he preses bé ses búxoles; i, en lloc d'anar cap a s'hostal, me'n som anat en sentit contrari. Camina caminarás per carrers i carrers, aviat he comprés que m'era perdut per massa confiat. Per sortirne, he pres un *taximetre* automóvil, que m'ha duyt a s'hostal ab una exhalació. Me servirà per vegada aqueixa feta. Sa meteixa confiansa m'ha perdut. ¡Quant es bon ver que's confiats van a l'infern!

París

Dia 25 d'abril

Una llissó del *Pare Gilliéron*

Avuy no som sortit, fins que, llests de dinar, ab En Barnils mos som espitxats a la *Escola d'alts-Estudis* a sentir el «Pare» Gilliéron; i l'hem trobat que ja havia comensada sa seua explicació que ha durat dues hores i l'ha feta sempre dret i enrevoltant sa sala, acostantse des-i-ara a sa pissarra, fent manotades i crits i fins giscos. Es sa manera de parlar que té el *Pare* Gilliéron. Mos ha deixats admiradíssims. ¡Vaja quin homo! ¡Aixó se diu enfondir en questions llingüístiques! Benissim.

La Santa Capella demunt on está el Palau de Justicia

Me'n vatx ben atacat a la *Santa Capella* del *Palau de Justicia*. Aquest palau está, com la basilica de *Nostra Senyora*, a s'illa del Sena, que era s'antiga *Lutetia Parisiorum* des Romans. An es meteix solar ja hi havia es casal des *Governadors* de Roma, i després es *Reys de França* hi alsaren es seu *palau*. Sant Lluís en doná un tros an es *Parlament de París* (tribunal suprem de llavó) i Carles le hi doná tot l'any 1431. S'hi pegá foc diferentes vegades, i per aixó l'hagueren de refer l'any 1618 i l'any 1776; aixi es que de s'edifici des temps de Sant Lluís no'n romanen més qu'unes quantes torres i la *Santa Capella*, qu'es lo que mos interessa. Aquest palau es una casa inmensa; la *Santa Capella* no n'es més qu'una part ben petita per l'espai qu'ocupa, pero la principal desde's punt de vista artístic. Es s'antiga capella des palau des *Reys de França*. La va fer Sant Lluís de l'any 1245 a 1248, per guardarhi ses moltes rellíquies que dugué de Terra Santa l'any 1239. La restaurá l'any 1837 Viollet-le-Duc, i se salvá des foc que's *comuners* calaren an aquest *Palau* l'any 1871. Es, a dir ver, tot una meravella de l'art ogival. Son dues capelles, una demunt s'altra, s'inferior baixeta, pero veneranda, tota policromada

també, altíssima, estupenda. Sembla tota de vidres pintats. Alla's pot dir que no hi ha parets, sino just es bastiments indispensables per aguantar es vidres. Té 20 metres d'alt així meteix, 35 de llarc i 11 d'ample. Es una sola nau, de quatre trasts i l'espai absidal. E-hi ha 8 finestrals de 15 metres d'alt i 4 d'ample, i set a s'ábside tan alts com es de sa nau, pero mé estrets. Se representen an aquelles vidrieres, en part des temps de Sant Lluís, en part modernes, escenes de la Biblia, referents a la Passió. Es vidres de sa gran claraboya de devant, que té tota s'amplaria de la nau, des sigle xv, representen escenes de l'Apocalipsis. Es portal de baix i es de dalt, tots dos dins un atri o pórtic son en gradació; a sa llinda des de dalt e-hi ha un baix relleu del Judici final, i sa figura del Bon Jesús an es pilar que mitx-parteix es portal. Derrera l'altar-major, s'unic altar que hi ha, s'alsa un magnific tamplet ogival aont estaven ses santes relíquies duytes de Palestina pe' Sant Lluís. Avuy ja no hi son, i aqueixa meravella suprema de l'art cristiá ja no serveix més que per mostrarlo an es viatgers, que fent estols el visiten continuament.

Sa Plassa de la Bastilla. —iSet presos! — ¿Victimes?

Escamp una mica la vista per dins aquest *Palau de Justicia*, aont funcioná casi sempre es tribunal revolucionari de s'época *des Terror* (31 de matx de 1793 a 27 de juliol de 1794), i li estreng cap a sa *Plassa de la Bastilla*, aont l'any 1789 s'alsava un bastió (*Bastille de Saint Antoine*) de ses antigues murades de París, i servia de presó. Es populatge l'assaltá dia 14 de juliol d'aquell any per llibertar es presos sens fi que's pensaven que hi havia; es populatge ja havia desesperat de porerhi entrar, quant es *Governador* va esser tan poca cosa, que'ls obri ses portes ab condició que no dirien res a ell ni an ets *inválids* que guarden es bastió, condició que's cumplí tan poc, que les mataren tots i passetjaren es cap des Governador ponxit a un pal per tot París. Dins aquelles presons no hi trobaren més que set presos,

qu'eren *quatre falsaris, dos boys i un pròdic*, símbols admirables de lo qu'havia d'esser aquella *Revolució*. Per *llibertar* aquells set malenats, mataren tanta gent. Aixó era sa llibertat que tals revolucionaris havien de dur an el mon. Aixó va esser sa primera *heroicidat* des revolucionaris, que commemora la França fa anys ab una festa nacional dia 14 de juliol. —Per tot aixó han feta es governs revolucionaris aqueixa plassa, alsanthi a's mitx una columna de 47 metres d'alt per 4 de diámetro. No hi posaren baixos-relleus com a sa de *Vendôme* per falta de proeses qu'esculpir-hi, pero sí alguns *medallons* an es basament. Devall e-hi ha enterrats es revolucionaris que morien en ses revolucions de 1830 i 1848. I m'ha feta gracia que ses inscripcions que hi ha, l'es anomenin *victimes* d'aqueixes revolucions. Foren ells que la mogueren i que feyen foc contra s'orde de coses establert! No pagaren per obligats; ells meteixos s'ho cercaren. iForen *víctimes*, no de sa revolució, sino des seu propi fanatisme!

iQuin cementeri, Deu meu! Forn per cremarhi es morts.

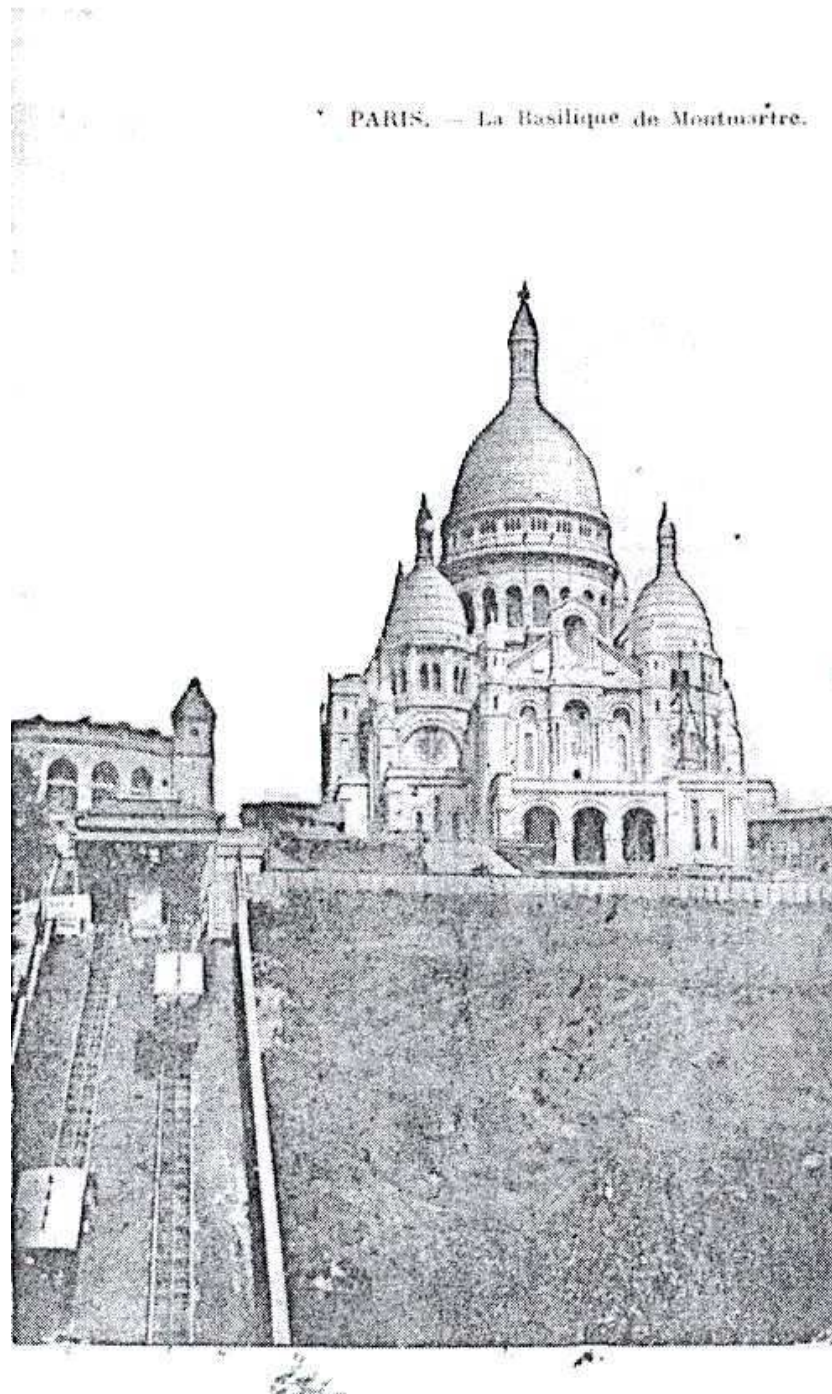
D'aquí he prés un tranvia, i icap an es célebre cementeri del Pare Lachaise. Aquest Pare Lachaise era un jesuita, confés del rey Lluís XVI; tenia una caseta aquí per passarhi s'estiu; la primeria des sigle XIX e-hi comensaren aqueix cementeri, que es anat engrandintse engrandintse, i avuy es vertaderament grandíós. S'hi conserva sa Capella que hi feren tot d'una, que no es gayre cosa. Ses tombes tot d'una qu'entren son molt prosayques; més envant milloren; unes tenen creu i altres signes relligiosos; altres no tenen res d'això. Aquí ab ses coses tan desbaratades com van, es cementeris no son beneits com a Espanya; cada tomba forma cementeri a part: si es d'un catòlic, la fa beneir; si es d'un heretge, gentil o ateu, se queda sensa cap bendició. —Allá dessá sa Capella, prou lluny e-hi ha es *forn* per cremar es morts, una moda que han volguda introduir es masons, i

no hu han conseguit. Es una moda qu'está molt an es seu lloc p'es masons. Com, si no's converteixen, han de parat tots dins ses ungles d'En Barrufet, que les se'n ha de dur a fer flamada dins l'infern, lo millor es que ja les cremin aquí tot d'una d'haver aixamplats es potons. Feyna feta té bon tranc. —No hi he volgut anar a veure tal *forn*, i fins he acabat per fogir de tal cementeri perque he comensat a veure tombes ab estatués de persones casi nues, sa cosa més provocativa, sobre tot una tomba, aont n'hi devía haver una vintena d'estatués així. Ell aixi meteix se'n necessita poca de vergonya per posar tals brutors dins un cementeri. iBons retaules per anarhi a resar el *Rosari* per aquelles animetes que tenen es cos enterrat allà! iQuines devien esser elles i es seus, que'ls han alsades tals tombes! Ple de fàstic i de gitera de veure tantes d'indecencies dins un lloc que no hauria de respirar més que austeritat, li hé copat cap a sa *Plassa de la República*. E-hu he volgut veure qué seria aqueixa plassa. Es gran així meteix, i hi ha un monument a's mitx ab una estatua colossal amunt de tot que representa sa *República*, i an es pedestal e-hi ha una partida de baixos-relleus representant escenes de com s'implantá *aqueixa forma de Govern* a França.

El Temple Espietori de França

D'aquí me som esquitxat ab so metropolità a *Boulevard de Rochechouart*, i d'aquí a peu per amunt cap a sa cucuya de Montmartre, aont s'alsa sa magnifica i esplèndida basílica consagrada an el Sagrat Cor de Jesús. Aquest turó de Montmartre s'alsa fins a 500 metres demunt es llivell del Sena. Aquí dalt, dins una esglesieta que hi havia, Sant Ignasi de Loiola, estudiant a l'Universidat de París, reuní, es dia de l'Assunció de Maria Verge, es seus companys primers, entre altres Sant Francesc Xavier, i feren vot de consagrar-se an es servici de l'Esglesia, allà ont el Papa els enviaria. Allà ve nèixer la gran, la inclita, la incomparable companyia de Jesús. Sa Basílica

del Sagrat Cor que s'alsa ara a sa cucuya d'aqueix turó la comensaren l'any 1875, i hi comensá el culte sagrat l'any 1891. Encara no está acabada, i ja s'hi son gastats més de coranta milions de francs.

París

Es una cosa grandiosa, magnífica, imponent. Es d'estil romà-bisanti: forma una creu grega ab una fatxada a cada cap de bras de creu, i cinc cúpules ab també una central de 80 metres d'alt i ses altres an es quatre recons que resulten de bras a bras de sa creu grega. De manera que s'interior vé a formar tres naus i una nau absidal que volta per darrera s'abside. Aquesta nau absidal té capelles, totes d'ornamentació, pero les contrapassa totes sa des mitx, dedicada an el Santíssim Sagrament, que sempre hi está esposat. Com e-hi som entrat ja feya fosqueta, i m'ha sorprès molt trobarhi un estol gros de devots, casi tots agenoyats, fent oració. E-hi devía haver prop de cent persones.

¿Un *apache*?

Per que sa fosca no m'aplegás per allá dalt, son devallat més que depressa; m'afic de bell nou dins es *Metropolitá*, que es partit de d'allá com un llamp per devall terra; hem trevassat dues vegades per devall el Sena, i som sortit devora es Jardins de Luxemburg. Com pujava pe's escalonada de s'estació, cop en sec me peguen fitorada entre cap i coll de part darrera. ¿Era cap *apache* que m'investís? Me gir per veure qu'era i es estat un grandíós capellarro d'una senyora que anque anás *trevada* de falde, pujava com un llonzí per aquella escala de s'estació. De manera que no hu es estat un d'aqueys lladregots de París tan famosos, que molts de Mallorca se creuen qu'un no pot donar passa dins París, que no'n top un. ¡Sí, molts m'ho deyen abans de partir: —¿I a París te'n vas aont e-hi ha aqueys *apaches* que maten i roben a la descosida? I mirau quina cosa! Ja fa nou dies que hi som i he trescat mitx París, i encara no n'he vist lluir cap, ni ganes!

Ab aixó som arribat a s'hostal, hem sopadet ab En Barnils, i mos ne som anats a posar ets ossos de pla, fins demà matí, si Deu ho vol i Maria. Amén.

Dia 26 d'abril

Calada buyda.

Avuy no mos som moguts de s'hostal ab En Barnils fins a les tres i tres quarts, que mos ne som anats a *s'Escola d'Alts-Estudis* per saludarhi Mr. Roques, Catedràtic de dit centre d'ensenyansa, i per assistir a dues lliçons que hi dona de cosa de filologia tots es divenres. Com som estats allà, hem trobat un billetó a sa porta que deya que Mr. Roques s'era posat malalt i qu'avuy no vendria. Per lo meteix, hem fet calada buyda. Deu fassa que no sia res això de Mr. Roques. Amén.

I ¿qu'he fet jo? Per no perdre temps, me som esquitxat an es Museu de Cluny qu'está just allà devora, aont e-hi ha molt per veure; i si en puc veure la mitat avuy, bona será!

Es Museu de Cluny ¡Vaja una riquesa!

Aquest museu está dins s'antiga *Posada* que sa famosa Abadía de Cluny tenia a París. Sembla que aquí meteix e-hi havia es palau que construí Constanci *Clor*, pare del gran emperador Constantí, quant comandava les Gàl·lies, i aquí meteix es llegendaris romans proclamaren emperador En Julià *apòstata* l'any 360. Es Reys francs també hi habitaren fins que se'n anaren a s'illeta del Sena. L'any 1340 s'Abadía de Cluny comprá això i hi feren sa *Posada*; s'edifici actual es de la darrería des sigle xv. Quant vengué sa Revolució, aquesta declará s'edifici *propiedad nacional*, i l'any 1833 passá a un gran arqueòleg; que hi instalá ses seu[e]s col·leccions d'objectes d'art antic, i llavò s'Estat le hi comprá, i hi va dur molt més objectes;

i així resultá es museu actual, tan famós dins tot el mon. Sembla que hi ha 11.000 objectes d'art. Ja es havern'hi. Fa planta baixa i un pis alt. Només he tengut temps de visitar la planta baixa, que fa nou sales, ben reblides, ben atepides d'objectes casi tots interessants, molts d'un valor artístic extraordinari. Casi tot es antic. Ets objectes més recents son de la primeria des sigle XVIII. S'immensa majoría son anteriors an el sigle XVI. E-hi ha gran balquena de figures de sants, de retaules sencers i a bocins, joyes, brodats, casulles, capes pluvials, dalmátiques, mitres, esmelts, caleixeres, caixetes, arque, figuretes i baixos relleus d'ivori, manuscrits miniaturats, vestits i mantells de cavaller i de senyora, fins e-hi ha una taringa de carrosses i lliteres i cadires *gestatories*. Com succeeix a tots es museus d'antiguedats, s'immensa majoría d'ets objectes son relligiosos. ¿Que seria d'aqueys museus, si suprimien lo relligiós? Res. Es una de tantes de proves de sa fecunditat artística de sa nostra santa Relligió, que contrapassa immensament totes ses altres fonts de vida, tots ets altres principis de civilisació.

S'es fet hora de tancar es museu, i hem hagut de buydar tot es qui hi féyem encara sa torniola.

Tres estatues de tres malanats

Fulletjant es Bädeker per veure si hi hauría cap cosa notable per allá devora, que encara la pogués visitar, me trop que no gayre lluny, a la *Square Monge*, s'alsa una estatua d'aquell gran noningú d'En Voltaire. Som passat més envant, perque d'estatues de canalles com ell ni per curiositat en vuy veure cap. Lo bo es estat que a un poc més avall he vist que's bo de Bädeker parlava d'una altra estatua des meteix carrer de *Monge* d'un tal Esteve Dolet que'l cremaren per heretge l'any 1546, per lo qual es governants de París li han alsada aquesta estatua, com a defensors i glorificadors de sa *llibertat de pensament*. ¡Quins defensors de sa *llibertat de pensament*!

iHipòcrites més que hipòcrites! Això me recorda lo que vatx veure ahir hora baixa demunt Montmartre, just devant la Basílica, del Sagrat Cor de Jesús, i no vatx pensar a posarho. Idò devant aquella veneranda basílica, es governants de París, com a bons missatges d'En Barrufet, com a sectaris rabiosos, d'aquells que treuen foc p'es caixals sols de sentir anomenar es Nom de Deu i del Bon Jesús, per fer fer sa fel an es catòlics i insultar d'una manera constant es sentiments relligiosos des milenars de feels que pugen a visitar sa veneranda Basílica del Cor de Jesús, han plantada una estatua d'un malenat que l'any 1766 l'ajusticiaren allà meteix per haver insultada una processó. Diu es ròtul que hi ha baix de s'estatua que només tenia 19 anys i que nomia es *Cavaller de sa barba*. Bona *barba* mos do Deu! ¿I per això li han feta aqueixa estatua? ¿I le hi han feta com a defensors i glorificadors de sa *llibertat de pensament*, no es ver? iQuina hipocresia més desenfreida, Senyor! iPobre tresor municipal de París, si havien d'alsar una estatua a tots es que aquí les han morts per qüestió d'idees que professaven! Haurien de comensar per alsar estatués an es milenars i milenars de persones *guillotinades* p'es revolucionaris de 1793, sensa altre crim conegut que es de no esser *revolucionaris* com e-hu eren es qui les *guillotinaren*. ¿O sa *llibertat de pensament* no existia per aquells milenars i milenars de guillotinati? ¿Per que, idò, aqueys governants de París, tan zelosos de sa *llibertat de pensament*, qu'alsen estatués a malenats tan poca cosa com aquell Esteve Dolet i aquell *Cavaller de sa barba*, perque les mataren pe'ses idees que professaven; ¿com es, idò, repetim, que només s'alsen d'estatués an ets heretges, an es renegats de sa fe catòlica, i no n'alsen cap a tants i tants de milenars de catòlics que sa Revolució «guillotina» just p'es crim de no esser revolucionaris, just p'es crim d'esser feels cristians? Ah! es que menten tan alts com son, quant diuen qu'alsen estatués an aquells heretges per glorificar sa «llibertat de pensament»! Si, menten com l'ànima de Judes quant diuen això. Es tals que'ls importa gens gens sa «llibertat de

pensament», mentres no haja de servir just per ells. Ells la volen tota per ells i gens p'es qui no pensen com ells. ¡Hipòcrites! imales ànimes! ¡polissons!

Bo es de veure que si poc me som acostat allà ont e-hi ha aquella estatua d'En Voltaire, manco me som acostat a sa d'aquell altre... desgraciat d'En Dolet. Lo qu'he fet es estat anarme'n cap dret a s'hostal passant de bell nou per devant s'immens casal de la «Sorbona».

¿Qué vol dir «Sorbona»?

I suposat qu'avuy no hi ha hagudes gayre coses qu'escriure, en diré un mot de la «Sorbona». ¿Per que l'Universitat de París se diu «La Sorbona»? No deixa d'esser un poc estrany. ¿Com comensá aqueixa Universitat? ¿s'es anomenada sempre la «Sorbona»? L'Universitat de París, com totes ses altres grans «Universitats» son fiyes de l'Esglesia Catòlica; nasqueren dins l'Esglesia. Sa de París comensá ab escoles que hi havia a la Seu per ensenyar s'al·lotea qui volia abraçar sa vida sacerdotal. Aquelles escoles anaren creixent i creixent; e-hi admetien tots es qui volien aprendre de lletra; de cada dia s'ensenyansa que s'hi donava va anar aixamplantse aixamplantse aixamplantse, i aviat s'hi ensenyá tot lo que s'estudiava an aquell temps. Ab això es monestirs, i abadies de París, que com es de ses altres bandes també tenien ses seues escoles, ses úniques que hi havia llavó an el mon, aixó es, ses de ses Catedrals i monastirs, perfeccionantse i perfeccionantse, cada una ab s'idea d'esser sa primera de totes. Aquest conjunt d'escoles formaren l'Universitat primitiva de París. Es cap de totes era el Bisbe de París; es Papes, fomentadors sempre d'ets estudis, les concediren mil privilegis, i aquelles Escoles se gloriaven d'esser súbdites fidelíssimes de la Santa Seu. Es Poder Civil també les concedí privilegis, sensa pretenir may durant sigles tenirhi cap veu demunt aquelles Escoles. Ab aixó

vengué es reynat de Sant Lluís (primera mitat dels sigle XIII), i tengué per confés un tal *Robert de Sorbon*, que l'any 1254 fundá un col·legi per sostenir alguns professors i estudiants pobres de teologia; aquest col·legi aná cobrant forsa, aviat va tenir es privilegi de concedir es *graus de Llicenciat i Doctor* com el teníen ses escoles des monestirs i convents i es Capítol de Nostra Senyora, que tots plegats constituíen l'*Universidat*; i acabá per esser aquell col·legi de *Sorbon* per anomenarse l'*Escola Sorbona*, i més envant la *Sorbona* i per constituir aquell col·legi com a caporal la meteixa Universidat de París. ¿E-hu sabeu ara com es que l'Universidat de París va neixer i s'anomená ja *Sorbona*? Basta, idó, per avuy.

Dia 27 d'abril

iP'en lloc parlen igual!

Avuy a les onze hem comparegut a l'*Institut Catolic*, aont el Pare Rousselot mos ha donada una explicació interessantíssima sobre es sons consonants, establint sa seua divisió segons sa part que hi prenen o hi deixen de prendre ses *cordes vocals*, es punt aont *s'articulen* o se *produeixen* (paladar de darrera, des mitx o devant, ginives, dents, morros) i s'obstacle que troba s'ayre que puja des pit i surt pe'sa boca, això es, si troba tancat i s'obri pas fent una *explosió* o si troba una mica de pas i en surt fregant. iQue hu ha desmenussat i desmenussat i desllatigat tot de bé! iCom se veu que hu posseeix ben a fondo tot això des sons que componen ses paraules! I hu ha fet notar que hi ha una gran variedat dins un meteix so segons sa nació i sa regió de que's tracti! Ha posats una partida de exemples de diversidats del so *t, l, c*, dins ses diferents regions de França. Lo meteix n'hi pren ab totes ses altres llengos. No, no hi ha cap llengo an el mon que tot ses qui'l han mamada ab sa llet, la parlin igual. Es propi des nostros ignorants partidaris des castellá es creure que només es a Mallorca que entre poble i poble hi ha diferencies de

parlar, i d'aquí, d'aqueixes diferències treuen aquells cap-closos per conseqüència que's mallorquí no es llengo ni es res. Sí, a Castella i a Andalusia, i a Aragó i a Lleó, e-hi ha moltes diferències entre poble i poble, entre regió i regió en matèria de pronunciar i d'usar paraules i modismes; i lo mateix succeeix a França i a Anglaterra, i a Alemanya i a Itàlia. Però es nostros caps-de-gri partidaris des castellá duen es seu toix fins a s'estrem de creure i dir que això es un defecte des mallorquí i que per això es mallorquí no es llengo ni un fotil mort. ¡Ja le hi tenen ben buyt an es carabassot! Fan llástima!

iQuina variedat! — Un alemany am costures per sa cara

Es qui escoltàvem el Pare Rousselot formavem un mosaic molt pintoresc: seglars, capellans, monges, senyores, senyoretes, tenrals que no s'afayten, cares plenes de barba: francesos, inglesos, alemanys; n'hi havia de Bohèmia, de Sèrbia, Devora mi hi seya un pollastrell alemany, estudiant de filologia, vengut aquí per sentir el Pare Rousselot. Se veu qu'es un estudiant alemany ben autèntic: li he reparades costures ben llargues devers una galta entre s'uy i s'oreya i dues més avall. Son ses senyes que solen dur ets estudiants d'Alemanya des defiys i duels qu'han tenguts ab sabre. Qualcun e-hi deixa sa pell; casi tots s'obrin traus, i ja les queda sa costura sempre. Això es sa flaca d'ets estudiants alemanys, com es *toros* e-hu son d'ets espanyols. —An aquest estudiant he provat un parey de vegades de parlarli en alemany, però sempre m'ha respost en francès: es qu'ara qu'es aquí vol aprendre aquesta llengo i vol parlarla sempre i gens sa seua. Ets alemanys son així: forts de morro. Per això s'obrin portell per tots es vents.

Curs de literatura castellana

Mos n'anam a dinar, i al cap-vespre icap a sentir a l'*Escola d'alts Estudis*, agregada a la Sorbona, Monsieur Morel-Fatio, es gran *hispanista*, catedràtic d'aqueixa Escola fa més de vint anys, autor de moltes obres notables de la literatura espanyola i una sobre la llengua catalana publicada en alemany. Es En Morel-Fatio una notabilitat mundial. Fa estona que'ns coneixiem per cartes; pero no mos érem vists may. M'hi ha presentat En Barnils, i m'ha rebut ben coralment; hem conversat una estona, demanantme noves de l'*Obra del Diccionari*, i dientli jo com e-hu tenim. Era hora d'entrar a classe, i hi som entrat ab ell: e-hi havia una partida de senyors i senyores. Encara no he assistit a cap classe, en treure sa del *Pare Gilliéron*, que no hi haja senyores.

Monsieur Morel-Fatio fa un curs de literatura castellana; explica ara un autor de la primeria des sigle XVIII, Diego de Torres; i en dona ses fites ben netes. Com prou ha hagut explicat qui era aquest escriptor i es demble i caràcter des seus escrits, ha feta lletgir una obra seua a una senyoreta de ses que hi havia, que primer lletgia en castellà i llavò hu traduía en francès, i En Morel-Fatio donava explicacions i claricies de totes ses paraules demostrant es coneixements fondos que té des castellà i de sa literatura castellana.

Sortint de la Sorbona, som passat pe'Sant Sulpici! m'hi atur i hi trop ben bé un centenar de persones fent ses seues devocions. Es molt notable això que'm succeeix, que a totes ses esglesies que hi entr, sempre hi trop gent fent oració. Es que a París, si hi ha gent dolenta fins an es derrer clavier, també n'hi ha de bona, pero ben bona. Sens dupte aqueixa gent bona atura es bras de sa Justícia divina per que no cayga demunt França per castigar es sens fi s'iniquitats que s'hi cometen oficialment i particularment.

Ja era hora baixando, i me'n som anat a s'hostal, i ifins demà, si Deu ho vol i Maria! Amèn.

Dia 28 d'abril

Cap a Chartres. — La Seu

Ab En Ramon d'Abadal, jovenet catalá, doctor en Lleys i qu'ara perfecciona a la Sorbona es seus estudis sobre historia del Dret, mos som espitxats a Chartres, ab un tren rápid, fent xixanta kilometres per hora. Aqueixa ciutat es noranta kilometres lluny de París; ab una hora i mitja mos son tirats. Chartres es una ciutat famosa dins s'historia; avuy conta 23 mil 219 habitants, ses cases no son gayre altes i es carrers amples. Eren les deu i mitja com e-hi som arribats, i mos ne som anats cap dret a la Seu perque per veure la Seu érem venguts. M'ha succeït a mi, anant a veure certs edificis de que ja tenia noticia, per haverne lletgides descripcions o haverne vists gravats, que, quant m'hi trop devant, no'm resulten tanta de cosa com s'idea que'n tenia. Ab la Seu de Chartres no m'ha succeït res d'aixó: ja'n tenia una idea grossa; pero sa realitat m'ha succeït molt més grossa encara. Es una de ses impressions més fondes que m'hagués causat cap edifici may. E-hi ha sa tradició que la feren demunt una cova aont es Druides, molts de sigles abans de venir el Bon Jesús an el mon, rendien culte a la *Verge qu'havia d'infantar*. An es primers temps de sa cristiandat francesa ja hi va haver una Seu aquí; s'actual es des sigle XI, XII i XIII: els elements més antics son romànics, i no suposen gayre; la major part es ogival i de s'època millor. Fa tres naus de set trasts, sensa capelles, creuer de tres naus també sensa cúpula, i es cap de sa creu fa 4 trasts, rodats de dues naus absidals ab capelles. Ses naus laterals no son tan baixes com a *Nostra Senyora* de París i a la Seu de Colònia, resultant molt més proporcionades ab sa des mitx. Tot aixó forma un espay tancat de 131 metres de llarc per 35 d'ample (a s'ast de sa creu: ses tres naus); es creuer fa 46 metres d'ample ab ses naus laterals que té; sa nau major té 36,55 metres d'alt. —Com som entrats a sa gran plassa que hi ha devant la Seu, la gent sortia de l'Ofici; i vos assegur que'n

sortia molta, i ben endiumenjada, sobre tot ses dones. I mos han cridat s'atenciò llargues taringues d'al·lotelles acompanyades de pareyes de monges, no desfressades de senyores, sino ben vestides de relligioses. De manera que n'hi ha encara de monges a França que tenen col·legis devant Deu i tot lo mon. Bo es de veure que mos ne som alegrats molt. —Idó, com deya, com som entrats an aquella gran plassa, mos som trobats devant la Seu, obrint a sa fatxada tres portalades ab gradació: sa des mitx de quatre arquivoltes; demunt elles s'obri sa gran claraboya i acaba es gran pany de paret ab una galeria de setze estatués de reys de França, benefactors d'aqueixa Seu. Part aqueixa galeria guayta es capser de sa nau major, presentant una figura de la Mare de Deu a's mitx d'angels. Flanquetjen tot aixó dos campanars altíssims, quadrats romànics fins ben amunt, ab finestrels ab gradació, desiguals d'alsada i de forma a sa cucuya; es des costat de s'epístola, torna de cuyt cares i acaba ab una piràmide vuytcayrada, afuadíssima, tota de pedreny; s'en munta fins a 105 metres, com qui no diu res; i s'altre, es des costat de s'evangeli fins a 115, i també torna de vuyt cayres, atepit d'arcatures, pilastres, contraforts, arbotants i capsers, ogival de tercera época, de sa primaria des sigle XVI; en canvi s'altre es des sigle XII.

Ses fatxades laterals son encara més importants que sa de devant. Ses raves fan uns grans retalons ab escarpa i aguanten tres ordes d'arbotants; ets arbotants de según orde cualquen demunt unes arcatures romàniques ab columnetes cilíndriques en forma de roda de Santa Catalina que brollen d'ets arbotants de més avall. I afayten aqueix conjunt ses fatxades des caos [sic] des creuer, que's componen cada una d'un portic ab tres portalades en gradació de 5 arquivoltes sa des mitx i 4 ses des costats, i llavó sa gran claraboya flanquetjada per robustes torres quadrades, reblides de columnetes, arcatures i finestrels, i amunt de tot es capser de sa teulada, tota de coure i un rost de més des 45 per cent. Aquestes fatxades laterals

miren també a carrers amplíssims, vertaderes plasses, i aquells portics s'alsen dalt magestuoses escalonades, formant tres capsers o *frontons*, un per cada portalada que enquadren.

De manera que hi ha nou portalades en gradació, totes masselles de figures i baixos-relleus representant uns es misteris de la vida de la Mare de Deu i del Bon Jesús i altres el Judici Final. Ses arquivoltes son enfilays d'àngels i santets; a ses rebranques se redressen atrecats a ses columnes es dotze apostols i altres sants: demunt sa llinda se despleguen es venerables baixos-relleus des grans i terribles misteris. —En-lloc may havíem vista una Seu ab nou portalades ab gradació i de tanta d'importancia totes; cap Seu havíem vista ab tres fatxades tan completes, tan esplendides, tan augustes.

Idò bé, es dedins corresponen an es defores. Quant un e-hi entra, i se troba devall aquelles naus, creuer i cap de creu, ab grans finestrals ab vidrieres de colors a les naus des costats, ab un trifori o faixa d'arcadetes part demunt ses naus laterals per tota sa nau major, creuer i cap de sa veu, i demunt aqueixes arcadetes es grans finestrals de tota s'amplaria des trast, també ab vidrieres de colors, moltes d'elles anteriors an es sigle xv; quant se troba devant ses grans claraboyes que s'obrin demunt una zona de finestrals part demunt ses portalades de devant i des caps des creuer, essent ses vidrieres d'aqueixes claraboyes de devers es sigle xiv; quant un se troba devant un conjunt de tanta de grandesa, majestat i magnificencia, sena voler cau de genoyons devant sa magestat infinita del Deu de Cels i terra, i li surt de sa boca sensa voler *Gloria in excelsis Deo*.

Si la Seu de Mallorca...

S'idea qu'ha de venir per forsa a qualsevol mallorquí que's trobi dins la Seu de Chartres, es pensar: ¿qué sería la Seu de Mallorca si

tenia vidrieres de colors com aquestes a tots es finestrals de sa nau major, laterals i capelles? ¿Li guanyaria de molt sa de Chartres? Creym que no. Deixem anar això, i delitemmos mirant de prim conte aquesta meravellosa, aqueixa estupenda Seu de Chartres. Tot d'una qu'entrau p'es portals de devant, vos trobau ab dues capelles romaniques, devall es dos campanars. Sa falta de capelles a ses naus des costats sa dissimula ab sa gran alsada i amplaria des finestrals i figures venerandes de ses vidrieres. Es pilars, divisoris de ses naus, son cilindrics ab pilarets vuytevats que se'n pugen a aguantar ets arcs torals i formers. Es quatre trasts des cap de sa creu els ocupa el chor, de cadirat llis, ab grans baixos-relleus blancs per respal·lera. L'altar major ocupa es fondo de s'ábside, sense més retaule que la Mare de Deu pujada al cel per mans d'àngels. An es costat de s'Evangeli hi ha sa cadira o Seu del Bisbe. Aont reyna gran solemnidat de misteri es dins ses naus absidals i dins ses capelles que desemboquen an aquestes, aont e-hi ha ses del Cor de Jesús, d'una Mare de Deu de gran devoció, i llavó sa capitana, qu'es del Santíssim Sagrament. I devotíssimes aqueixes naus absidals sa gran tanca del chor, que dins el chor es modestíssima, i a s'esquena, dins ses naus absidals es d'una ornamentació preciosíssima; aont e-hi ha totes ses magnificències i esquisideses de s'ogival i des plateresc, enquadrant ab pilastres, frisos, arcatures, represetes, dosserets, capsers i cresteries una faixa estupenda d'alts relleus que representen es misteris més adorables de sa vida de la Mare de Deu i del Bon Jesús. ¡Que hi fa de bon contemplar aqueys misteris inefables dins aquelles naus absidals que no reben més llum que sa de ses llanties i candeles i vidrieres de colors, de tons molt oscurs, de color, pero ben polents.

Un sermó

Com som entrats dins la Seu no hi era romás casi negú, pero al punt s'es tornada omplir sa nau major i bona part des creuer, pe'sa missa de les onze, missa baixa, pero ab sermó, qu'es estat sobre es *panteisme*, això es, aquells que diuen que totes ses coses son Deu, que Deu es es conjunt de totes ses coses. Es predicador ha donat un bon encals an es caporals des panteismes alemanys. Abans i després des sermó tothom ha cantat ab l'orga, i era d'un efecte sobiranament encantador i imponent aquells centenars de veus tan ben avengudes i entonades fent resonar aquelles naus ab cántics sagrats an el *Deu dels exèrcits*.

Es militars. — En Briand

I ara que deym dels exèrcits. Mos ha cridada també s'atenció veure an aqueixa missa molts de militars ab tot es seus uniforms. Sembla qu'ara es Governants ja no les miren ab mal uy an es militars que van a missa i visiten ses esglesies i envien es seus infants a ses escoles catòliques. Sembla qu'es Prefectes ja no tenen orde d'espjarlos i denunciarlos an es Ministre an es militars que compleixen com a catòlics. Sembla que's deu a influencias d'En Briand, qu'ara resulta es polític més governamental i an-e qui menen més por es revolucionaris i inimics de sa societat i de s'orde, fins s'estrem de que tenen por de que qualsevol dia se fassa rol·lo de sa coa i l'amo de ses mel·les, restablint s'Imperi napoleonic. I lo notable es que En Briand no la du gens des catolics, sino que les considera com un gran element per fundar una situació política forta i estable. Aquí bé i escau allo que deya aquella véya: —*Visquem i veurem coses!*

Sant Pere

S'es feta hora de dinar, hem dinat bé i honestament, i llavo hem feta una volta per la ciutat, veyent algunes coses ben antigues, i som entrats a l'esglesia de Sant Pere, que mos ha donada una sorpresa. —Es una esglesia ogival, des sigles XII i XIII, de tres naus de onze trasts, sensa capelles ni creuer; fa nau absidal ab capelles. Es cinc trast derrers de sa nau major son més alts de volta i constitueixen el chor, que té l'altar major a l'ábside. E-hi ha trifori a sa nau major part demunt ses arcades de seus naus laterals, i tant an aquestes com a sa nau major s'obrin uns finestrals, alts i amples i ab vidrieres: unes grises i altres de colors, moltes d'elles anteriors an el sigle XVI. —E-hi ha moltes de catedrals que no tenen s'importancia d'aqueixa esglesia. Com e-hi som entrats, cantaven s'absolta a un mort cos present. A França entren es baul dins l'esglesia, el posen an es túmul, diuen l'ofici, i llavó el se'n duen an es cementeri.

D'allá som passats pe'sa *Casa de la Vila*, i hem visitat es *Museu Municipal*, que resulta ben interessant, per esser d'una població de vintitres ánimes. N'hi ha un d'arqueològic i una biblioteca de 10.000 volums, que no he vista per falta de temps.

Hem volgut pujar dalt es campanars, fins a devers 90 metres; i ses nostres pobres cames se'n han duyta una mala atropellada. Si no fos estat més bo de fer devallar que pujar, ino hu sé si seríem devallats totsols!

A les cinc hem pres el *ràpid* de Brest cap a París, aont som arribats encara ab sol, ben blans de cansament, pero ben satisfets d'haver vista tan aprop aqueixa meravellosa, aqueixa estupenda, aqueixa veneranda Seu de Chartres, sens dupte una de ses primeres del mon.

iDeu me'n deix passar moltes de diades tan aprofitades com aquesta!

Tan contents en som quedats ab N'Abadal, que hem compost d'anar plegats diumenge qui vé a veure la Seu de Reims. Amén que

hi poguem anar i que mos agrat tant sa de Reims com sa de Chartres. Amén.

Dia 29 d'abril

Altres pic an es Laboratori

Devers les deu m'esquitx an es «Laboratori de Fonética Experimental» des «Col·legi de França» que dirigeix, com diguérem, el Pare Rousselot. E-hi hem trobat el Dr. Chlumsky feynetjant ab el meteix Pare Rousselot, conversant amb un catedràtic de Celta, de la Sorbona, Mr. Lot, que'l m'han presentat, conversant de lo de sempre, de fonética, d'esperiencias fonetiques, de resultats de tals experiencias. Al punt es vengut un professor de Belgrad, de Sèrbia, que fa mesos qu'es aquí també, pensionat p'es seu Govern, per estudiar fonética ab el Pare Rousselot; el m'han presentat i som quedats ben amics. Llavó n'ha comparegut d'un altre de professor d'Anglaterra, també per fer experiencias de pronuncia inglesa baix de sa direcció del Pare Rousselot. De manera que hi havia quatre nacions representades, Bohèmia, Sèrbia, Anglaterra i Espanya, acudint an el Pare Rousselot per rebre'n llum i orientació. Parlávem tots plegats, en francés com se suposa, comparant els diferents fenòmens llingüístics de ses nostres llengües, i fent experiencias demunt sa máquina enregistradora. A mi m'han feta dir una altre cansó mallorquina. M'he enfonyáda dins un erenell s'oliva de vidre ab so canonet de goma que a s'altre cap té un tamborineu, i una punta d'or; me pos devant sa boca s'embut ab sos dos canonets de goma que van també an aquells altres tamborineus ab punta d'or; han amollat a sa máquina(,) es cilindre des paper fumat ja es estat partit, m'han donat es sus, i he dite aqueixa cansó:

Jesús Jesús al matí,

Jesús Jesús al mitx dia;

*Jesús de l'ànima mia;
Jesús, siau sempre ab mi.*

Han llevat es paper fumat des cilindre i l'han entregat an En Pere Barnils perque l'interpreti, aixó es, que dins es trassats que hi han fets aquelles tres puntes d'or, cerqui es corresponents a cada so de ses paraules d'aqueixa cansó.

El Pare Rousselot m'ha mostrades ses proves d'un article que en Pere Barnils publica demunt *Revue de Phonetique* que's Pare fundá i dirigeix. Aquest article d'En Pere Barnils tracta de ses vocals i consonants catalanes, estudiades ab so paladar artificial. Tan satisfet está el Pare Rousselot d'En Barnils, que li publica aquest article demunt aquesta revista tan notable.

¿Ah idò? Que seguesquen es *filisteus* rientse'n de ses nostres curolles. Es s'ignorancia i sa toixarrudesia que se'n riuen. A París, a Suïssa, a Itàlia, a Alemanya sa ciencia no se'n riu gens: fan cas de noltros, gracies a Deu, i hu consignen dins ses revistes i llibres que van sortint. Si, *filisteus*, reys fins que vos direm: *prou!* que noltros seguirem fent es nostro cap envant.

Ab això s'es fet hora d'anar a posar miques, i hi som anats bil·lo bil·lo.

Jardí de Plantas

Després de dinar i d'enllestir altres feynes, me pos ses cames an es coll, i icap an es *Jardí de Plantes*, qu'es ben gran i ben de veure: i n'hi ha de tota classe de plantes, i tot un aplec d'animals de pel i ploma, cadascún ben acondicionat. A un revolt de caminal me vetx una brutor dins tal *jardi*, ple sempre de gent, sobre tot al·lotea per anar a veure tants d'animals i d'aucells. Ja hu val!

Surt d'aqueix *Jardi de Plantes i d'animals*; me trop devora'l Sena, passa un vapor que s'atura ran d'allá ont som; m'hi embarc, i de

d'allà cap a *Nostra Senyora i Hôtel de Ville (Casa de la Ciutat)*. Som passats per devall una partida de ponts, fins qu'he desembarcat an el *Louvre*, per veure *Saint Germain l'Auxerrois*, que té un carrer ben ample i una plassa devant. Es una esglesia antiquíssima; la feren an es sigle VII, com qui no diu res; pero de llavó ensá l'han haguda de refer varies vegades. Sa d'ara es en part des sigle XII i en part des XIII-XVI: fa cinc naus de quatre trasts, creuer sensa cúpula i es cap de sa creu altres quatre trasts ab dues naus absidals, que just darrera s'ábside se redueixen a una, convertint-se ab capelles es tres trast de sa nau forana. E-hi ha capelles a sa nau forana des costat de s'evangeli i a sa banda de s'epístola només n'hi ha des creuer fins a s'ábside. Ses naus laterals son molt baixes i sa des mitx que no es gayre alta; pero es finestrals (de sa nau major, creuer, cap de sa creu i nau forana-recta i absidal) son ben amples, tenen tota s'amplaria des trast. De manera que's pot dir qu'es una esglesia sensa parets casi: tret de baix, entre's baixos i ses voltes només hi ha ses pilastres i cantonades i ses vidrieres des finestrals. Ses vidrieres unes son grises, altres pintades: unes antigues, ses altres modernes. Ses antigues aquí com a totes ses altres esglesies qu'he vistes son incomparablement superiors de color a ses modernes. Ni a Alemanya, ni a Suïssa, ni a Àustria ni a Itàlia, ni a Espanya ni a França, en lloc he vistes vidrieres modernes que's puguen posar ab ses antigues, en no esser ses dues que D. Antoni Gaudí imaginá i dirigí, i que están posades a sa capella-reyal de la Seu de Mallorca. Diguen lo que vulguen!

No devía fer deu minuts que m'estava contemplant aqueixa veneranda esglesia, com a s'escolá li ha pegat sa *tanquera*, i s'ha posat a cridar: *On ferme! On ferme!* No es que volgués fermer negú, sino *tancar* s'esglesia. No eren més que les sis des cap vespre. Pero anauli a fer pregaries a un escolá que no tanc, quant ja té ses claus ab sa má, ben resolt a estrenyerli. Tant jo com ses altres persones que hi havia hem hagut de buydar abans de més raons, i jo som

romás defora mirant sa venerable fatxada, que fa tres portalades en gradació, devall un pórtic de cinc arcades; part demunt es pórtic se desplega una gran claraboya i més amunt es capser o frontó de sa nau central. Ses portalades i parets des pórtic son policromades amb tocs d'or, i ses figures van demunt camp d'or.

Sa portalada des mitx fa quatre arquivoltes i ses des costats tres, ab enfilays d'àngels i santets a ses arquivoltes i sants atrecats a ses columnetes de ses retranques [*sic per rebranques*]. Aquesta esglesia está tota aïllada fora a un tros, des creuer fins as es capelles de derrera d'ábside, a sa banda de s'epístola, que hi ha atracades cinc o sis cases. Tot lo altre se conserva independent, de color negrenca; inspirant respecte i devoció: cada cap des creuer fa una portalada, una claraboya gran i un capser, flanquetjant tot per pilastres revengudes. Es campanar es romaní.

Com ja era hora baixa, he pres es tranvia de devall terra, i ide d'allá per devall el Sena i cap a s'encreuement de *Boulevard Raspail* i *Rue de Rennes*, just devora es meu hostal, aont he pres redós per lo que pogués esser.

Una biblioteca

A les tres mos som entregats a l'*Institut Catòlic* ab En Barnils, aont el Pare Rousselot mos ha parlat admirablement sobre es *ritme* des vers francès. Es deixebles qui l'escoltávem, érem d'una partida de nacions i de tots pelatges, bona gent, com se suposa.

M'interessava veure sa biblioteca de l'*Institut Catòlic* per veure si hi hauria una obra que'm convenia consultar. Me present a sa Secretaria de l'*Institut*, i m'han donada un *pass*, segellat tal com pertoca: ab allò un present a sa *Biblioteca*; es bibliotecari m'ha rebut molt bé, i m'ha deixat mirar i lletgir tots es llibres que volia. E-hi havia una partida de gent que lletgia. Es una biblioteca ben important. Aquest *Institut Catòlic*, vist des carrer pareix molt poca

cosa; però, quant un e-hi entra, i recorre totes ses seues dependencies, un veu s'importancia reyal qu'aquest *Institut* ha conseguida i es gran vol que ha pres, gracies a Deu. Ab professors de sa talla científica del Pare Rousselot, sa seua fama ha de volar per tot lo mon.

Mistos d'estelleta encara

Després som anat a fer quatre passes; i com havía acabats es mistos que duya de Mallorca, me'n entr a una botiga a comprarne una capseta, i me trop qu'aquí com a Alemanya encara només tenen *mistos d'estelleta ab sofre*, com se feya a Mallorca l'any tirurany. Així meteix les venen dins capsetes com a Alemanya; pero fan aquella pudorota de sofre, com les encenen, i llavò que duren ben poc, i, si no estau alerta, vos ne duys colca cremayonada d'aquelles que fan bufar. ¡Qui havía de dir que a París no hi havía mistos més decents! ¡Anaulos a fer es contes an aqueys parisiençs. —Fins un altre día, si Deu ho vol!

Dia 1 de matx

Aguayt an es museus de Luxemburg i Cluny

Avuy li he volgut pegar de museus, i he comensat p'es de Luxemburg qu'era es de més aprop. Está instalat an es grandió palau d'aqueix nom, casal avui des *Senat* francès. Bon casal tenen es *senadors*. Tan bones obres tenguessen ells! Idò bé aqueix museu, d'escultura i pintura modernes es casi tan xerec com sa *majoría* des Senat, que es tan poc prendora. E-hi ha quatre sales s'escultura i onze de pintura. En s'escultura predomina tant es desnúu, que casi no hi ha altra cosa; pero un desnúu que sa *Venus de Milo*, comparada ab allò, encara es decent. Vos assegur que hi he fetes poques passes, i som passat més que de pressa a ses sales de més endins, plenes de

pintures, aont es desnau está en minoría. De pintures n'hi ha de prendores, pero moltes no passen de mitja má.

D'aquest museu me'n som anat a veure es pis alt des de Cluny. Es baixos ja'ls-e vérem s'altre dia. Això de Cluny ja son altres cinc centes. Val més dobles de vint que lo de Luxemburg cèntims de pesseta boleyats. An es pis alt de Cluny e-hi ha tretze sales, cinc d'ell[e]s prou grans[,] totes ben reblides d'objectes, uns preciosos i ets altres mès: allá centenars d'obres de test envernissat (*fayensa* que diuen) de totes ses nacions civilisades; allá tapissos admitables des sigles XVI, XVII i XVIII; allá retaules ogivals, uns pintats, ets altres esculturats; allá calzes, custodies, relliquiaris, caixetes de relliquies, bacles, sant-cristis; allá robes i vestits d'altre temps; allá vidres de Venècia, pintats i gravats; allá cofres i caixes i llits i cadires, tot vertaderes obres d'art; allá díptics i tríptics i tota classe de figuretes d'ivori (marfil), llavorades meravellosament; allá claus i panys i corretjam de ferro, obrat ab tanta de finura com si fos de seda; allá cubertes d'*Evangeliaris* i *Bibles* plenes d'obratge d'or i de plata i de pedres precioses; allá esmelts antiquíssims i moderns, casi tot de joyes d'esglesia; allá finalment ses nou corones d'or des temps des wisigots, trobades devora Toledo l'any 1859 i 1861, corones *votives*, fetes per estar posades demunt l'altar, sa més grossa oferida p'el rey d'Espanya Recesvint, que reyná de l'any 649 fins a 672. Aquestes *corones* tocaríen esser an es Museu de Madrid; pero a Espanya badaren massa, i es francesos les compraren, i dins aqueix museu les guarden, pero ben guardades, dins una vitrina aposta ben reforsada. Fan bé perque valen un Potosí.

Aquest museu honra París i honra França; pero ique consti, senyor anticlericals! d'ets onze mil objectes que hi ha an aqueix museu, ben bé tres quartes parts son objectes de culte catòlic; se deuen a sa fe cristiana. ¿Aont e-hi ha ni hi ha haguda may una font tan polent, abundosa i inagotable d'inspiració cristiana com es Catolicisme?

Plena l'ánima d'admiració i d'encant de veure tants de milenars d'obres notables, gloria puríssima des qui les comanaren i des qui les feren, com ja era mitx-dia, som entrat a un *restaurant* d'allà devora; i després icap an el *Louvre* manca gent!

Pero ja hem parlat massa aquesta setmana; deixem per dissapte qui vé es parlar des gran i vertaderament colossal museu del *Louvre*.

ANTONI M. Alcover, *pre.*

25 de maig de 1912

DIETARI D'UNA EIXIDA A FRANÇA I ALTRES NACIONS

(Continuació)

Dia 1^r de maig

An es Museu de Louvre.

Si hi ha un edifici an el mon que li puguem dir *colossal* es el *Louvre*. Se considera s'edifici més gran del mon. Basta dir que's solar té devers 198.000 metres quadrats: es com tres vegades Sant Pere del Vaticà, contant'hi l'esglesia de Sant Pere i es Palau del Papa. Diuen qu'aqueix nom de *Louvre* li vé de que'aquí s'aplegaven es cassadors abans des sigle XIII per anar a cassar llops a un bosc veynat, aont e-hi havia una *llobera* o *llobería*. Aquest edifici sembla que comensá per una torre o *bastió* que hi alsá el rey de França Felip August, que reyná de l'any 1180 fins a 1223, quant feya unes murades noves a París. Aquesta torre le feren molt gran i el rey Carles V (1364-1380) e-hi va fer dur es seu tresor i biblioteca i llavò s'hi mudá ell meteix. D'aqueix edifici primitiu no'n román res perque el rey Francesc I el feu tomar l'any 1527 i hi comensá un gran palau,

que'es seus successors anaren engrandint i engrandint, fins qu' arribá a lo qu'es ara, es més gran del mon; i encara es *comunistes* de 1871 calaren foc i esveiren es gran palau de les *Tulleries* qu'estava confegit ab el *Louvre*. El *Louvre* se compòn de tots aqueys cossos d'edifici: quatre ales grandioses clouen un pati ben gran ben gran, ab una magnífica portalada an es centre de cada costat perque hi puga travessar tothom folgadamente. Es quatre costats miren un a tremuntana, s'altre a mitx-jorn, s'altre a llevant, s'altre a ponent. Des cornalons des qui mira a ponent parteixen dos altres cossos d'edifici, tan grandiosos que fan tres patis cada un, i quatre d'aqueys patis son més grans que cap des grans que hi ha a Mallorca. Idò bé, ¿vos creys que ab ayxò ja no hi ha pus *Louvre*? E-hi ha molt més encara. A s'altre cap d'aqueys dos cossos d'edifici, an es cornaló forá se desplega a cada banda una ala, casi el doble de totes ses altres. Aquestes ales arribaven an es Palau de les *Tulleries*, que veníen a cloure aquell pati immens de les *Tulleries*, que tenía una partida de corterades. Ara les *Tulleries* no hi son perque es *comunistes*, es pares des nostros *socialistes*, e-hi calaren foc l'any 1871; pero encara ab lo que queda, el *Louvre* es tres vegades més gran, com hem dit, que sa Basílica i es Palau pontifici de Sant Pere del Vaticà. Sa construcció de tan gros edifici se deu, además del rey Francesc I, a la célebre reyna Catalina de Mèdici, an es reys Enric IV, Lluís XIII, Lluís XIV, Napoleó I, Lluís XVIII, Napoleó III; i hi té una mica de part sa República actual.

334 sales com qui no diu res!

Ara bé, d'aquesta serie de grandiosos edificis, están destinats a museus ses quatre ales des grandíos quadrat qu'hem descrit, es cos d'edifici que fa tres patis, afegit an aquell quadrat a continuació de mitx-jorn i llavò tota s'ala llarguíssima que segueix a continuació d'aquell altre cos qu'hem dit que fa tres patis. Tot això son museus i

museus i museus, pero tots grossos: umplen **334 sales**. Es Bädeker empra 97 planes de lletra ben menuda i atepida per descriure demunt per demunt es milenars i milenars d'objectes que s'hi guarden. Per donar una idea de tots no bastaria un llibre com un missal d'aqueys més grossos. Per això no crec prudent donarne aquí pedres menudes. Es qui n'estiga en darrer, qu'acudisca a ses obres especials escrites per això.

¿Com va fer es museu sa Revolució?

Ara preguntam: ¿d'aont son sortits tants de milenars i milenars d'objectes preciosos qu'aqueys museus guarden? ¿Qui'ls ha aplegats i com? Es molt curiós esbrinarho una mica tot això, perque resulta molt eloqüent. Comensá a replegar aqueys objectes el rey Francesc I, comanantlos i pagantlos o comprantlos ja fets. Seguiren els altres reys de França es meteix sistema, fins qu'esclatá sa Revolució francesa l'any 1879. Sa Revolució va aumentar molt es museus aqueys, pero ¿de quina manera? Apleganthi ets objectes d'arts des diferents palaus i sitis reys, lo qual no hauria tengut res de particular si no hi hagués hagut d'haver pus reys; pero es fet es que a sa Revolució no li costaven un cèntim aquelles preciositats artístiques; an-e qui havien costat era an es reys. Sa gloria era d'aqueys, no de sa Revolució. Es reys s'havien gratada honradament sa butxaca, adquirint durant sigles i sigles aquelles preciositats; sa Revolució no tengué altres feynes que agafarles i durles an el *Louvre*. I encara hi ha qu'agrair an aquells revolucionaris, que, en lloc de durho an el *Louvre*, no s'ho aturassen per ells. Altra font des museus des *Louvre*, no tan neta p'es revolucionaris com s'altra: ses esglesies, abadies, monesteris i convents que's revolucionaris feren mal-bé, tomantles o destinantles a usos profans. Ses obres artístiques d'aqueys llocs sagrats anaren també, ses que no's perderen p'es camí, que no serien poques, an es museus des *Louvre*. Si es Govern

revolucionaris haguessen dit: —No res, tot això son joyes esglesiàstiques; vegem que valen poc sá poc llá, i donem es seu valor a l'Esglesia. —Si hu haguessen fet així, aquells Governos haurien salvada sa justícia; pero no feren res d'això, sino que s'apropriaren totes aquelles preciosidats artístiques d'esglesies, abadies, monestirs i convents sensa pagarne un cèntim. E-hi ha que convenir en que es tot un sistema de fer museus ab pocs mal-de-caps, sensa altre inconvenient que assemblarse massa an es sistema des bandetjats de Serra-Morena, condemnat p'el setè manament de la Lley de Deu.

Pero encara se trobá un nou sistema de fer museus més contrari a sa Lley de Deu i sa Lley Natural. A's cap i a la fi, aquelles esglesies, abadies, monestirs i convents eren de França, i es Governos Revolucionaris porien dir: —Bono, noltros guardam aquí aqueys tresors esglesiàstics per França, perque eren de l'Esglesia de França. An això li porien donar cert color d'equidat.

Com va fer es museu En Napoleó

Pero llavò se presenta Napoleó en escena, fent eixides casi sempre victorioses ab sos exèrcits francesos a Itàlia, a Àustria, a Alemanya, a Espanya, a casi totes ses nacions d'Europa i entre es botí de guerra que replega de totes aqueixes nacions, e-hi ha pintures, escultures, joyes d'or i plata, i iveris, esmelts, tapissos, tota classe de preciosidats; i ihala tot cap a París! icap an el *Louvre*! iJa hu crec que varen crèixer aqueys museus d'una manera espantosa i ab poques despeses i gratades de bossa! Ab això es museus del *Louvre* foren es més rics del mon, encara que plens de taques, que cap persona decent pot consentir demunt sa seua honra. —Com ets *aliats*, ets exèrcits de totes ses nacions, entraren a París l'any 1814, i obligaren En Napoleó a retirar-se a s'illa d'Elba, no gosaren es caporals d'aquells exèrcits treure ets objectes artístics que de ses seues respectives nacions se n'havía duyts. En Napoleó; però, com e-

hi tornaren entrar, després de sa batalla de Waterloo, l'any 1815, llavò en varen treure una partida d'objectes del *Louvre* demunt els quals cap veu tenia França; pero no'ls-e tregueren tots, ni d'un bon tros, es duys allà de mal-just. De llavò ensá son anats augmentant aqueys museus d'una manera més conforme a justícia, ab donatius i llegats de particulars i ab compres fetes per l'Estat. ¿Que suposa lo qu'han comprat es diferents Govers Republicans, s'Estat republicà? Molt poca cosa. De manera qu'aqueys museus immensos del *Louvre* casi tots son obres de sa Monarquia i de s'Esglesia. Sa Revolució casi no té altra cosa que ses injustícies comeses per replegarhi coses contra sa voluntat de son amo. Tristíssima part sa que hi té sa Revolució an aqueys museus incomparables.

Tres classes de museu

Ara diguem dos mots de ses diferents classes de museus que hi ha an el *Louvre*, perque es meus lectors sapien una mica de que's tracta.

Aqueys museus se divideixen en museus de sa *planta baixa*, des *primer pis* i des *segón pis*. A sa *planta baixa* hi ha: a) es museus de marbres antics, ab una partida de sales de mel·lades de ses obres d'escultura grega i romana més famoses que son a altres museus; b) museu d'antiguedats asiàtiques; c) museu d'antiguedats egipcies; d) museu d'escultura de s'edat mitja i des reneixement i e) museu d'escultura moderna. —An es *primer pis* e-hi ha: a) museu de pintura, que abraça un sens fi de sales; entre altres, de pintors italians primitius, sales de pintors italians i espanyols, sales de pintors inglesos, sales de pintors flamencs, sala de Rembrandt, sala de van Dyck, sala de Rubens, petites sales de flamencs(,) i holandesos; sales de pintors francesos (anterior an el sigle XVI, des sigle XVI, des XVII, des XVIII, XIX). Entre aqueys centenars de pintures n'hi ha de tots es grans mestres, Rafael, Fra Angelico, Fr. Lippi,

Cimabue, Tiziano, Veronese, Domenichini. Aquí brillen algunes obres de Velázquez, Ribera, Murillo, Zurbarán, que immortalisen es nom d'Espanya. Aquí hi ha sa celebèrrima «Immaculada Concepció» de Murillo que's francesos l'any 1808 feren seuvatge de Sevilla. —b) Museu d'objectes artístics ab grans sales de joyes antigues, sales de mobles des sigles XVI-XVII, sales d'objectes d'art de s'edat-mitja, des Reneixement i des temps moderns, sa col·lecció Rothschildt, sales de bronzos antics, sales de dibuixos, sales de antiguedats asiàtiques, sales d'antiguedats egipcies, sales de ceràmica (terra cuyta ó test) antiga. Sols la col·lecció Rothschildt está estimada a vint milions de francs. A una d'aqueixes sales e-hi ha una corona que diuen, brillant entre tots es diamant Regent, que'l comprá es Duc d'Orleans, *Regent* de França durant sa menor edat del rey Lluís XIV: es devers com una mel·la de ses mès grosses i está estimat de *dotze a quinze milions de francs*. No es ver que hu paga?

An es según pis e-hi ha: a) museu de pintura francesa des sigle XIX; b) sala romántica; c) col·lecció de Thomy-Thièry, d) sala des según Imperi; e) museu de Maria.

Aixó son es museus *Louvre*. ¡Vos assegur que n'hi ha per assaciar-se'n! Un arriba a estar *esmusat*. ¡Ventura que dins cada sala hi ha bancs encoixinats o de *retxadet* per reposar es qui estiga cansat! D'en tant en tant m'hi seya un minut o dos, i seguia endevant la descuberta. E-hi som anat depressa depressa. Per veure aqueys museus ab una mica (just una mica) de detenció, se necessiten ben bé tres dies de tres o quatre hores cada dia.

Cansat i mort, m'en som anat a peu a s'hostal; i vos assegur que, com e-hi som arribat, e-hi estava tan blan i ben atupat de tant estar dret potoyant. Sols es gust i s'interés de veure tantes de coses garrides i precioses fora mida, m'ha pogut sostenir i no quedar an es siti.

Per això, prou per avuy.

Dia 2 de Matx

Mr. Gilliéron. — ¡Quin telebastaix que mou!

Avui dematí no'm som mogut de s'hostal per feynes que tenia; hem dinat a les dotze ab En Barnils, i a la una i busques icap a *s'Escola d'Alts Estudis!* a sentir el *Pare* Gilliéron. L'hem trobat dins sa seua saleta d'espera, i mos som posats a conversar de ses nostres curolles: *obra des diccionari, Atlas llingüístic de Catalunya, Balears i València*; i ab això *tac!* s'entrega un senyor ben desxondit, i es estat Mr. Roques, un altre catedràtic d'aquesta *Escola*, director de sa gran revista de filologia *Romania*, que fundá el gran filòleg Gaston Paris. Mr. Roques ja sabia que jo era a París, i com m'hi han presentat Mr. Gilliéron i En Barnils, m'ha feta una gran xicota, i hem quedat que demá mos veuriem més de prop, perque llavó era cosa de comensar la lliçó de *Geografia Llingüística*, qu'ha comensada el *Pare* Gilliéron, seguint s'estudi de tots es derivats que's troben des mots llatins *clavis* (clau d'obrir) i *clavus* (*clau de clavar*), derivats que son moltíssims, estesos per dins ses diferents regions de França. Ab mapes que mos aficava a sa pissarra, Mr. Gilliéron mos ho feya veure tot clar, claríssim.

Realment es un estudi curiosíssim i difícilíssim. ¡Quina feynada més feresta! Ja está clar que cap catedràtic sería capas de donar una explicació d'aquestes cada dia. Se necessiten bé es vuyt dies per prepararne una, i ademés se necessita esser el *Pare* Gilliéron. I lo que me feya més gracia, que mos explicava tot aixó enrevoltant pe'sa gran-sala de sa classe: noltros, es deixebles, asseguts a una taula llarguera, devant sa pissarra; i ell manotetjant i cridant com un desesperat, movent telebastaix; i aixó que negú li feya contrari. ¡Quin homo més célebre qu'es aquest Mr. Gilliéron! Com hem acabat, a les tres i mitja (ha explicat, com sempre, dues hores), me convidava a prendre una cervesa: la-hi he agrait de tot cor, pero no he pogut acceptar perque a-les-hores no tenia gens de set; i an es cos no li

doneu res si no hu demana; i encara, en damanarho, mirauvoshi bé, si no vos ne voleu dur s'aumut p'es cap.

Es Mes de Maria

Me'n som anat una estona a sa magnífica esglesia de *Sant Sulpici*, que m'agrada molt per lo devota que resulta, ab tot i esser *greco-romana*, i hi he trobada molta de gent fent ses seues devocions; i, com més anava, més aumentava. Llavó he vista la *Puríssima* dalt l'altar major ab grans rams de flors. Era que hi anaven a comensar es *Mes de Maria*. ¡O devota salvadora de la Mare de Deu! ¿Qué seria sensa tu aqueixa vall de llágrimes? ¡Quins rius de vida del cel no has fet brollar demunt la terra, desde que l'Arcángel Sant Gabriel, vint sigles enrera, devallá an aquella caseta de Nazaret a entonar per primera volta demunt la terra aquella celestial escomesa: *Deu vos salve, Maria!*

Desgraciats des cors que no s'obrin an aqueix ratx de llum de Deu ¡Es que'l dimoni ja lo té enforcats! Deu n'alliber tota persona nada! Amén.

Dia 3 de Matx

De lo que succeí a l'Escola

Avuy només som sortit de s'hostal per anar a sentir dues lliçons a *s'Escola d'Alts Estudis* que hi ha donades Mr. Roques, catedrático d'aqueixa *Escola* i Director de sa revista *Romania*, de que vos parlava ahir.

Es qui escoltávem, feyem un mosaic lo més curiós. Erem tres catalans; devora mi tenia un d'Austràlia, devant per devant un alemany que hi ell devora deya la seua sobre una poesia d'antic francés, per indicació de Mr. Roques e-hi seya un rus —que, entre parentesis, s'es suscrit an es *Bolletí des Diccionari*, i me demaná ell i

aquell anglés es nom d'algunes obres catalanes modernes per entrar dins es catalá. Les ne vatx indicar Mn. Verdaguer, Mn. Costa i Llobera, En Ruyra i Na Víctor Català.

D'uns pensionats espanyols qui no van de feina

Sortint d'aqueixes llisson, toc el corn cap a s'hostal; i, com sopávem, En Barnils m'ha contat qu'ha vist el Pare Rousselot i que li ha dita una cosa molt célebre. Devers mitjan corema se presentá an el Pare Rousselot un catedrátic de fisiologia de Madrid, dient-li que venía a París, subvencionat de s'Estat, per estudiar *fonética experimental* ab ell, tota vegada que anys enrera s'Estat en tengué un altre aquí dos anys per fer fonética i que, una volta tornat a Espanya, no ha fet res pus. Aixó volia dir qu'aqueix professor de fisiologia venia ben resolt a fer feyna i a donarne proves públiques. Quant aquest senyor se presentá, el Pare Rousselot e-hu va dir an En Barnils, que naturalment esperava veure qué tal seria aqueix madrileny; pero passa una setmana i una altre, i En Barnils no l'ha vist, ni jo tampoc des que som aquí, a cap de ses llissons que dona el Pare Rousselot ni tampoc an es *Laboratori de fonética experimental* qu'aquest dirigeix an el *Col·legi de França*. En vista d'això, En Barnils avuy li ha demanat qué feya aquell catedrátic de fisiologia de Madrid; i el Pare Rousselot li ha confessat que no l'ha vist pus ni noves. ¿Es que li son sortides altres feynes o altres bulls? ¡Anauli a fer es contes a un madrileny que s'Estat l'envia a estudiar a l'estranger, i que s'en pot anar per allà ont té es cap girat! Desgraciadament son moltets es pensionats qu'Espanya envia a s'estranger a ampliar es seus estudis, que de tot se cuyden fora d'ampliarlos gens. ¡Oh que se'n porien contar de coses ferestes, escandalosíssimes d'estudiants espanyols pensionats pe d'Estat, que, com son a s'estranger, no s'acosten may a ses escoles aont s'Estat les enviá, sino a altres bandes no-santes o be se passetgen per places i carrers no fent brot de feyna! ¿Tal volta

no's doná entany es vergonyós espectacle a Berlín, que sa Policia agafá uns quants bergantellots per anarquistes, i resultaren esser pensionats de s'Estat espanyol per *ampliar* es seus *estudis*? I ide quina manera que'ls hi *ampliaven*! Ventura que la Policia alemanya els-e posá ses mans demunt, i els-e facturá cap a Espanya! iQuina vergonya! iBé valdria la pena de que s'Estat vel·lás una mica més es seus *pensionats*, per no tirar es diners d'aqueixa manera tan estúpida, tan pocs com en tenim! —De manera que aqueix catedràtic de fisiologia de Madrid va a má de fer bo aquell altre cap-verjo qu'Espanya tengué per aquí, ben menjat i ben begut, un parey d'anys, i no s'en ha sabut res pus dè's que torná de París. Ja hu val ab aqueys *pensionats* de s'Estat espanyol!

Posem punt ab aquesta. Fin demá, si Deu ho vol i Maria.

Dia 2 de matx¹

Una llissó del Pare Rousselot

Avuy dematí hem tenguda sa classe del Pare Rousselot a s'*Institut Catolic*, i ha continuat estudiant sa subdivisió de consonants, fent veure sa gran partida de variedats que presenta cada consonant dins ses diferents llengos i dialectes romànics, articulantse sa meteixa consonant de vegades an es punts més oposats, motivant aqueixa estranyesa d'articulació la tramudansa completa des so. Alguns d'ets exemples qu'ha posats son estat des mallorquí, fentme pronunciar una partida de paraules per que ets altres vessen exemples vius de lo que deya. Entre ets oyents n'hi havia de Bohèmia, d'Alemanya, de Sèrbia, de Rússia, d'Anglaterra, de França i En Barnils i jo de Catalunya *continental* i *insular*. Aqueix endardallament del Pare Rousselot sobre sons consonants, es estat

¹ Aquest títol s'ha afegit amb lletra d'Alcover a l'exemplar de «La Aurora» que hi ha a l'Editorial Moll.

admirable; mos ha deixats ab un peu alt. —N’hem conversat tot es temps des dinar ab En Barnils.

Conservatori d’Arts i Oficis²

Dinats, jo li he estret ab so tranvía per devall terra de d’allá com un llamp cap an es *Conservatori d’arts i oficis* (*Conservatoire d’Arts et Métiers*), devora es *Boulevard Saint Denis*, i carrer de *Sebastopol*. He volgut veure que seria això. E-hi arrip, i me trop que’l fundá la *Revolució* l’any 1794. Venen a esser unes grans escoles de ses diferents industries ab coleccions de màquines i mostres de ses meteixes màquines. Tot aixó está molt bé; lo que no hi está tant es que justament aqueixes escoles s’haguessen de posar, lo meteix ses coleccions de màquines, dins es *Priorat o monestir de Sant Martí des camps* que’l bon Enric I de França fundá devers l’any 1059, que l’any 1079 passá a dependir de Cluny, i que durá fins que sa *Revolució* l’any 1789 se’n ampará, contra tota sa justícia. Així es que s’antiga esglesia es avuy gran sala de màquines i es *refator* es sa biblioteca; i ses altres dependencies des monestir están totes capgirades. —He corregudes un parey de sales de models de màquines de vapor, molt ben presentades, pero sa malícia contra sa profanació d’aqueix antic monestir m’ha revengut tan fort que no hu he pogut suportar puis, i me’n som anat sense voler veure res pus de tal *Conservatori*.

Sant Nicolau des Camps³

Vetx just allá devora una esglesia; m’hi afic, i es estada *Sant Nicolau des Camps*: una esglesia ogival, refeta an es sigle xv i engrandida an es sigle xvi. Té cinc naus d’onze trasts, sensa creuer, ab capelles. Es finestrals de sa nau major i de ses capelles son de

² *Ibid.*

³ *Ibid.*

tota s'amplaria des tra[s]ts, amb vidres grisos. Ets altars de ses capelles estan an es costat de l'altar major. Es sis trasts, derrers de ses naus laterals i ses naus absidals son més alts de paladar que no es cinc primers trasts. An es comensament de s'ábside hi ha un retaule ab un altar devant i un derrera; dos trasts més envant e-hi ha l'altar major tot sol i devant e-hi ha el chor que ocupa dos trasts. Ses naus absidals just tenen tres capelles. Se conserva a defora tot es costat de mitjorn, ab una portalada grega-romana, prou avenguda, i sa fatxada fa tres capers desiguals, corresponent es des mitx a sa nau major, i es de cada costat a ses naus laterals. De cada capser lateral va a amorrar an es central un arbotant; es capser des costat de s'evangeli abaix fa tres finestrals i es des costat de s'epistola en fa dos; es capser des mitx corona un gran finestral quadripartit en lloc de claraboya, i més avall una portalada ogival de tercera època ab una arquivolta tota esculturada i estatués de sants a ses rebranques. Es una esglesia ben interessant; també hi havia gent fent ses seues devocions, gracies a Deu.

Sant Vicenç de Paul⁴

Aquí torn prendre es tranvía per devall terra, i ide d'allá fins a *s'Estació del Nort!* i d'aquí ab quatre passes som estat devant sa magnifica esglesia de Sant Vicenç de Paul, que té devant unes grandioses escalonades. Es una imitació de ses basíliques romanes primitives, alsada durant sa primera mitat des sigle XIX: té cinc naus de 12 trasts estrets, tota policromada sensa capelles. Dalt ses naus laterals s'obrin grans tribunes. Es cavalls que aguanten sa teulada de sa nau major están a la vista, primorosament decorats. A s'ábside només fa una nau, ab sa copinya decorada de mosaic, aont se veu el Bon Jesús rodat de Sants, demunt camp d'or. L'altar major es a's

⁴ *Ibid.*

mitx de s'ábside i just a devant, omplint tres tra[s]ts, el chor. An es fondo de s'ábside hi ha una capella de comunió, molt devota. Sa fatxada d'aquesta esglesia fa un grandíós pòrtic ab un gran capser i un baix-relleu del Bon Jesús, Sant Vicenç de Paul i altres sants, i partdemunt se'n pugen dos campanars quadrats sensa punta.

Pero ja basta per avuy. I fins dissapte qui ve, si Deu ho vol i Maria.

ANTONI M. Alcover pre.

1 de juny de 1912

DIETARI D'UNA EIXIDA A FRANÇA I ALTRES NACIONS

(Continuació)

Dia 8 de Matx

iQue's d'immens es palau de Versailles! — El gran rey Lluís xiv

Avuy, tot d'una d'haver dinat, he pres el tren cap a Versailles, aont som arribat a les dues i tres quarts. Versailles es avuy una ciutat de 54.820 habitants, degut en gran part an els rey Lluís XIV, que des castell que hi havia alsat son pare el rey Lluís XIII l'any 1624, per anarhi a cassar, tant i tant se'n agradá, que'n va fer es famós siti reyal d'aqueix nom, sens dupte es més important del mon, comensant ses obre l'any 1668. Per coletgir si es una cosa grandiosa, basta dir que hi havia lloc per estarhi *deu mil persones*. Aqueix casal immens té una plassa fora mida de gran, just devant; llavó topau unes grans barreres; i, passades elles, vos trobau dins una altra gran plassa empedregada, enrevoltada d'estatues colossals, ab una a cavall d'En Lluís XIV an es centre, i ja sou devant es famosíssim casal

de Versailles, que fa tres grans cossos d'edifici, quadrangulars, llarguers, an es costats d'aqueixes dues ales, fent es cayre ab so gran quadrat. Tota sa construcció es grega-romana, fent un orde de columnes i pilastres adossades i un entaulament corregut per tot i desiara capsers i capsers, coronats d'estatues. I derrera aixó s'estenen una partida de kilometres enllá es grandiosos jardins, tot abres, estancs i caminals, decorat tot d'estatues i brolladors, una cosa de no dir, que demostra bé s'esplendidesa i sa suntuositat i s'opulencia del rey Lluís XIV, del qual tan males recordances tenim ets espanyols, pero que hi ha que confessar que, a's mitx de tots es seus defectes, tenia grans qualidats, un gran talent polític i que Deu el favorí fora mida enviantli tot un estol de grans homos (ministres, generals, sabis, escriptors) per dur avant ses seu[e]s grans empreses civils i militars. E-hi ha que córrer molt dins s'historia per trobarne de reys de sa talla colossal d'En Lluís XIV. A França, en no esser Carlemany i En Napoleó I, es ben segur que no n'hi ha cap. A Espanya ets únics que s'hi poren comparar son En Carles V i En Felip II.

Des reys que habitaren Versailles

Tan agradat arribá a estar En Lluís XIV de Versailles que desde 1682 s'hi va mudar de tot, i casi no se'n mogué pus.

També hi va viure casi sempre es seu net i successor Lluís XIV, que encara engrandí s'edifici i l'enriquí de mobles i quadros; i lo meteix feu es seu fiy Lluís XIV, contra qui's va desencadenar sa Revolució, obligantlo es populatge de París, sa primeria d'octubre de 1789, a mudarse a les *Tulleries*. Ab aixó Versailles va perdre tota sa seua importancia política, i hi faltá poc per que sa seua Revolució li fés fer uy de tot. Es Govern revolucionari volía vendre s'edifici, es jardins i es mobles, tant com n'hi havia i tan preciosos com eren; a la fi veneren es mobles, i es quadros els-e se'n dugueren an el *Louvre*.

Versalles quedá abandonat, fins que'l rey Lluís Felip en va fer un «museu de totes ses glories de França». I aixó es avuy; no serveix més que de museu, i llavó s'hi reuneixen es Senat i es Congrés, perque cadascú hi té una cambra de sessions, per elegir es President de sa República.

¿Si es gran aqueix palau?

Per coletgir si es gran aquest palau de Versalles, basta dir que just lo que ocupa es museu, fa *cent cinquanta sales* entre planta baixa i pis principal, casi totes forrades de marbre o de fustes precioses, ab escultures, policromía i dorats, ab uns paladars enteixinats, ab pintures de gran merit, ab sos trispols de fustes fortes, fent uns entrunyallats de barres sa cosa més enginyosa i elegant. E-hi ha tot un museu d'escultura, centenars d'estatues i baixos relleus i busts de personatges i fets de s'historia de França; i centenars de retrats des reys i prínceps de totes ses dinasties franceses i des ministres de tals reys; i llavó grans pintures de totes ses batalles qu'han tengudes es francesos des que hi ha França i que no han perdudes.

Vos assegur qu'un se'n assacia bé de veure pintures i escultures, retrats de reys i de generals, reynes i *delfins (hereus de sa corona)*, ministres i batalles, sobre tot d'En Lluís XIV i d'En Napoleó I. Lo més suntuós son ses sales des cos central, qu'era lo que habitava Lluís XIV: se conserva sa seua cambra de dormir, grandiosa, ab so meteix llit, preciosíssim. Sa sala més gran es sa *Galería des crestays*, que tira 72 metres de llarc, 10 d'ample i 13 d'alt, decorada ab tal esplendidesa com poques sales e-hi haurá an el mon. Fa 17 grans finestres, que miren dins es jardins, i an aquestes 17 finestres corresponen a s'altra banda de sa sala 17 grans arcades, plena cada una de dalt a baix d'un miray de Venècia, de manera qu' aqueixa banda de sala es tot un miray, fora es magnífics pilars divisoris de

ses arcades. Sa volta es *de bres* o de mitx canó, meravellosament decorada d'escultures policromades i daurades, enquadrant una taringa de plafons que representen es fets principals des reynat de Lluís XIV. —Dins aquesta gran sala, victoriosos ets alemanys de França proclamaren s'*Imperi Alemany* i Emperador d'Alemanya el Rey de Prússia Guillem I, dia 18 de janer de 1871. —Ademés de tantes de sales i sales de museu, e-hi ha, com he dit, una gran cambra de sessions p'es Senat i una p'es Congrès, i una cinquantena de sales més ocupades ab altres coses, i llavó l'esglesia, ben gran, tota endiumenjada de marbres, daurats, bronzos i pintures, sensa fer gens d'empapussat, sino tot gentilíssim i ple de severidat augusta.

A mitján altura corre una tribuna p'es costats i dalt es portal; fa set altars: es major i tres a cada banda, ab grans finestrals i vidrieres de colors, tot de s'estil grec-romá des temps d'En Lluís XIV. Es una esglesia digne d'aquell grandíós i magnífic palau. Bé demostra ella sa relligiosidat d'aquell gran rey, que volgué que fos una de ses coses més notables des seu estatge caporal. —Una cosa crida s'atenció dins s'ornamentació de Versailles en materia de desnú: n'hi ha moltes de figures pintades i esculpides per parets i paladars, que van ben a la fresca i que demostren sa llibertat de costums que reynava en temps de Lluís XIV i de Lluís XV; pero lo que no hi he vist es cap figura pintada ni esculpida de persona tota nua com s'en veuen a l'uf en totes ses decoracions modernes a París, aixó es, des sigle XIX i XX. Aixó demostra un retrocés moral esglayador cap an es paganisme, ni més ni pus.

Com he hagudes vistes aquelles 150 sales de museu, que hi ha posades dues hores justes, no he estat per anar a córrer es jardins, que no tenen fi de grans. Me som contentat de mirarlosme pe ses grans finestres de sa *gran sala des crestays*, d'ont se veuen magníficament.

Estava cansat i mort. He segut una estoneta, i he presos ets atapins cap a s'estació, per agafar es tren de les 5 i 11 minuts, que m'ha tornat a París.

De passada

Afin de passada *Notre Dame des Champs*, una esglesia moderna, combinació agradosa de bisantí i grec-romá, aillada, ab carrers ben amples per tot lo redó, i hi som entrat per veurela i ferhi s'estació an el Santíssim. Es una esglesia preciosa, de tres naus de set trasts, qu'acaben ab una ábside policromada. Dins sa nau major, creuer i cap de sa creu, per demunt ses arcades de ses naus laterals corren una serie de pintures murals de sa vida de la Mare de Deu, i més amunt finestrals ab vidres de colors a ses naus laterals. L'altar major i el chor están an es primer trast des cap de sa creu, i es campanar s'alsa demunt un portal que hi ha devora s'ábside. Es una esglesia molt devota, i hi he trobades una bona partida de persones que hi feyen ses seues devocions, sobre tot devant el Santíssim.

Surt d'aqueixa esglesia, i icap a s'hostal manca gent! I bona nit que Deu mos do. Amèn.

Dia 9 de Matx

Magatzems de «Bon Marché»

Son famosos aqueys magatzems: es una botiga de tota cosa que volgueu comprar per una casa i per enllestirvos de cap a peus: ocupa tota una illeta; es un edifici nou, rioler, gentil, i una gent que hi despatxa que fan un cap ben viu. Jo havia de comprar unes quantes coses; m'hi entrec, he demanat si en teníen i m'han dit que sí. Els he dit que vol *cosa bona i de poc preu*, com indicava es nom de la casa: *bon marché*. Es fadrí que les havia ab mi ha feta sa mitja, i m'ha dit que *sería un poc difícil trobar bo i de poc cost*. M'han treta sa cosa,

m'ha agradat, i he trobat que hu era *bon marché*. He pagat, m'ho han embolicat ab molta elegancia, i fins m'hi han posat un *cordonet-agafador* per durmen'ho. I ja li he hagut estret.

Una lissó i una despedida

Després de dinar mos ne som anats a s'escola de Mr. Gilliéron, qui s'ha deixada caure una explicació de *geografia llinguistica*, d'aquelles que tiren d'esquena un homo. Com era sa derrera que li poria sentir, me som despedit d'ell i des seus deixebles: un austriac, un australiá, un italiá i un rus, tots deferentíssims ab mi; sobre tot el *Pare* Gilliéron m'ha demostrat un afecte lo més coral, i li he promés que, si Deu ho vol i Maria, un d'aqueys anys qui venen tornaré a sentirlo per refrescar es llevat, lo qual sempre es bo.

D'aquí, de la Sorbona, he pegat an ets *Inválids*, aont me faltava veure es *Museu Militar*, qu'ocupa dues ales d'aquell pati grandíós que hi ha devant l'esglesia de Sant Lluís. E-hi ha es museu d'artilleria i de tota classe d'armes defensives i ofensives, antigues i modernes; i llavò hi ha es museu des trajos i insignies militars, antics i moderns, sobre tot moderns, i llavò robes i objectes qu'usaven es grans generals i guerrers francesos. D'En Napoleó I e-hi ha molt. Crida s'atenció sa gabitza grisa que solía dur sempre en anar de campanya. Tant un museu com s'altre son de lo més interessant. E-hi ha per passarhi tot un dia.

Han tocades les cinc, i tots es qui hi érem, hem hagut de buydar perque era s'hora de donar ses portes p'ets uys a la gent.

Ja no som anat de veure més coses per avuy, i he pres redòs a s'hostal.

Dia 10 de matx

Una Abadia

Avuy, com he hagut dinat, als es cap, prenc es tranvía de per devall terra, i icap a *s'estació del Nort!* a s'altre cap de París; i allà m'afic dins un wagó; parteix es tren, i ab devers deu minuts som estats a sa ciutat de Sant Dionís, de 64.760 habitants. Es famosa aquesta ciutat pe'sa gran abadia benedictina que hi havia, i encara s'hi conserva s'esglesia o basílica, qu'era sa tomba des Reys de França, aont estava enterrat també Sant Dionís, Bisbe de París, des primers temps de sa fe cristiana a França. Fundá el rey Dagobert aquesta abadía devers l'any 638 i ets Abats foren personatges de gran influencia dins la cort des Reys merovingis i carlovingis, fins l'Abat Suger, sa primera mitat des sigle XII, arribá a esser *factotum* i Ministre del rey Lluís VI, que va prendre per bandera sa de l'abadia, *s'Oriflama*, qu'era de color d'or i vermeya. Aquesta bandera estava an es costat de l'altar major d'aquesta basílica, i no la treyen més que quant el Rey en persona anava a la guerra. L'abat Suger va voler una esglesia més gran que sa que tenia Sant Dionís, i ell se conta que feu es plans, i alsá una de ses esglesies grans del nom, d'estil romànic, qu'era es que llavó s'usava, iniciants'hi ja es gust ogival. L'any 1144 s'acaba sa banda del chor, i hu consagraren. L'any 1231 e-hu varen haver de reforsar tot i aczentuaren el caràcter ogival, qu'avuy té completament tot s'edifici, en treure sa fatxada major, que's lo més antic i que's conserva com la deixà l'Abat Suger. Aquesta basílica fa avuy tres naus de set trasts, sense capelles segons es pla primitiu; ses que hi ha ara son des sigle XIV. Totd'una que hi entrau, trobau dos trasts d'uns pilars gruixadíssims, feixos de columnes, demunt els quals s'alsen es campanars de sa fatxada. Passats aquells altres set trasts qu'hem dit, vé es creuer, sensa cúpula, pero de quatre naus, això es, sa major i una a sa banda des portal de devant. Es cap de sa creu fa tres trasts i s'ábside i volten tot això dues naus absidals; tot lo qual s'alsa una vintena de pams des trispol general de sa basílica

perque devall e-hi ha sa cripta que guardava ses cendres des Reys de França, fins que's revolucionaris de l'any 1793 se'n vengueren aquí i profanaren totes ses tombes i escamparen aquelles cenres venerandes ab furia infernal. Avuy no més s'hi conserva lo poc que persones piadoses pogueren salvar llavó, ben d'amagat, com se suposa.

Obra de revolucionaris. — Ben com-se-vuya

L'altar major i el chor ocupen es trasts centrals des creuer i un trast des cap de sa creu. Tot lo demás des cap de sa creu, ses naus absidals ab ses seues capelles i es trasts laterals des creuer están plens de tombes restaurades de reys i reynes, prínceps o princeses de França. Ara ses cendres que's conserven, son dins sa cripta, aont se guarden també trossos de ses tombes que's revolucionaris feren mal-bé, que foren casi totes. Aqueixa cripta ha perdut es carácter relligiós una mica; de manera qu'un parey de senyors que la visitaren an es meteix temps que jo, s'hi posaren es capell. —Allá dins uns recons tenebrosos e-hi ha ses tombes de reys com Enric IV, Lluís XIII i Lluís XIV, d'una manera massa qualsevol. Es veure ses tombes d'aquells grans reys i d'altres com Francesc I i Lluís XI, tan benemèrits de la França, deixades d'aquella manera dins aquella cripta, com a *trastos* veys arreconats porque no fassen nosa, m'ha omplida l'ànima d'engunia. M'estranya molt que's catòlics francesos, i sobre tot es monárquics, permetin que aquella cripta estiga d'aquesta manera tan poc digne de ses cendres glorioses que s'hi conserven.

Sa basílica per dedins com per defora

Prescindint d'això, aqueixa basílica es d'un efecte meravellós tan per dedins com per defora pe'sa bona època an-e que perteneix i per lo bé que la restaurá es benemèrit arquitecte Viollet-le-Duc. A sa nau

major, creuer i cap de sa creu corre part demunt ses arcades de ses naus laterals, un *trifori* o serie d'arcadetes com a tribunes ab finestralets i vidres de colors an es fondo, i part demunt aqueix trifori se desclauen uns grandiosos finestrals de tota s'amplaria des trast i fins a ses voltes, tots guarnits de vidres de colors, ab quatre sants a cada vidriera, ben entonats de dibuix i de color. A ses naus laterals e-hi ha també gentils finestres ab vidres grisencs fent dibuixos lleugerament colorits. A cada cap de creuer s'obri una gran claraboya de tota s'amplaria de sa nau, també ab vidres de colors ben avenguts. Ses capelles de sa nau absidal conserven an es finestrals es vidres antics, d'unes colors molt intenses, pero suaus.

Sa fatxada de devant, que es bé tal com la feu fer l'abat Suger, fa tres compartiments de dalt abaix: es central correspon a sa nau major, i abaix presenta una magnífica portalada románica de quatre arquivoltes ab enfilays de sants; més amunt fa un finestral, també de mitx punt, i dalt aquest finestral s'obri sa claraboya, que serveix an es meteix temps d'esfera de rellotge, d'un calat ben ayrós. Es cossos laterals comensen abaix ab una portalada en gradació de tres arquivoltes ab enfilay de sants, més amunt fa tres arcadetes, ses des costats tapiades, sa des centre, calada i ab vidres de colors; i més amunt fa un dau ab dos finestrals a cada cara, i acaba es cos de sa banda de s'Evangelí cop en sec, perque sa punta ab que acabava an es sigle XVIII, qu'era molt gentil i molt aguyonada, l'hagueren de desfer p'es perill qu'oferia de caure. Es cos de sa banda de s'epistola acaba ab un campanar de dos daus. Es costats de ses naus i capelles absidals es completament ogival, i tot va decorat suntuosament de pilarets, rebranques, contraforts, arcades, capsers, pinacles, campanerets, frondes i pinyes, oferint un aspecte lo més pintoresc.

Es caps des creuer fan també una bona fatxada: sa des costat de s'Evangelí, qu'es sa qu'he poguda veure de prim conte, una portalada en gradació, més amunt una faixa de finestralets, i llavó més amunt sa gran claraboya, i llavó hu corona tot es capser de sa nau major

des creuer. Aqueixa portalada fa quatre arquivoltes ab pilar divisorian es mitx, aguantant sa llinda, part demunt la qual s'estenen sostres i sostres de baixos-relleus de sa vida de Sant Dionís.

Bones cantories. — Altra església de Sant Dionís

Mentres m'estava mirant aqueixa basílica per de dins, e-hi havia un parey de centenars d'al·lots i al·lotes que cantaven baix de sa direcció d'un parey de capellans, vestits de chor, i cantaven com a rossinyols; llavó se son aturats i un d'aquells Ministres de Deu els ha feta una plática molt bona. Era que'ls-e preparaven per fer sa primera comunió un dia d'aqueys.

Quant de s'estació me'n anava a sa basílica, he trobada una altra església, també dedicada a Sant Dionís. Després d'haver vista sa principal, me som aturat a veure aqueixa altra, qu'es nova, ogival, feta baix de plans i direcció del sabi arquitecte Viollet-le-Duc. Es de tres naus de sis trasts, sensa capelles, ab creuer sensa cúpula; es cap de sa creu just fa un trast quadrat, rodat d'una nau absidal quadrangular, ab una capella de comunió an es fondo de tot. Ses naus laterals son molt baixes i sa major que no pot bravetjar gayre. L'altar major i el chor ocupen es cap de sa creu. Ses naus laterals tenen finestrals, ben amples ab vidres de colors ben entonats, i sa nau major, creuer, cap de sa creu, fa uns finestrals de tota s'amplaria des trast i fins a ses voltes, dividits a mitjan altura per un cordó, de tal manera que lo de part devall son tribunes, i lo de part demunt vidrieres de colors ben bones. Resulta una església devotíssima. — També aquí me som trobat ab l'església casi plena d'al·lots i al·lotes, ca[n]tant com a rossinyols, igualment baix de sa direcció de dos capellans vestits de chor, qu'un després s'altre han fet un bon sermonet sobre prepararse bé per comensar a combregar, que será demá matí, si Deu ho vol. — Ab aquesta al·lotea hi havia un bon estol de dones, que devien esser mares. Surt d'aqueixa preciosa església,

qu'es tan completa i ben encitronada, per defora com per dedins, i que té es campanar demunt un pòrtic que hi ha devant es portal major, un campanar quadrat, rebassut, venerable; i icap a s'estació! de bell nou. Al punt es partit el tren, que m'ha restituit a París, i ab so tranvia de per devall terra cap a s'hostal manca gent!

I fins demá, si Deu ho vol i Maria.

Dia 11 de matx

A cercar escayola

Fa prop d'un mes que som a París; i, espipellada d'un vent i espipellada de s'altre, s'*escayola* s'era feta avallet, i n'he haguda d'anar a cercar devers es *Crédit Lyonnais*, que se'n hi fa de bona i tanta en volgueu, si duys es papers ben estirats. Jo, gracies a Deu, les hi he duyts, i sa meua boca es estada mesura. Ab *escayola* i sanidat no hi fa mal anar p'el mon; ara si vos curtetja massa, e-hi fa mal anar.

La Mare de Deu de Loreto

Surt ben peus alts des *Crédit Lyonnais*, i pec tot dret cap a s'esglesia de la *Mare de Deu de Loreto*, moderna, d'estil de basilica romana, ab cinc naus, sa des mitx més alta, totes de paladar pla i pomposament enteixinat; fa un creuer ab una cúpula sensa tambor ni finestres. Més enllá des creuer fa un trast i una ábside, aont e-hi ha l'altar major i el chor. Ses naus foranes tenen altars atrecats a sa paret i part demunt uns finestrals ab vidres de colors, i lo meteix es finestrals de sa nau major. Tot lo que no es finestral o portal va policromat i an es panys de paret unes bones pintures murals de sa vida de la Mare de Deu. —Havien tocases les deu, i hi havia una partida d'homos i dones qu'oíen missa ab gran reculliment.

La Santíssima Trinidad. — Un Funeral

Surt d'aquí, i me'n vatx ben acanalat cap a una altra església d'allà devora, la Santíssima Trinidad, aïllada, ab carrers amples a cada banda i a darrera, i una gran plassa i un jardí devant ab uns brolladors i unes piscines o piques de pedra mabre molt grans. Fa un pòrtic de tres arcades i se'n puja per amunt sa fatxada molt endiumenjada de pilastres, columnes, gornises, capsers, fent un sostre i un altre sostre, i per amunt, resultant una cosa suntuosa i de gran efecte, tot d'estil grec-romà abisantinat. Me'n entr dins l'església, i m'hi trop cinc naus de vuyt trasts; es pilars divisoris de ses naus son un quadrat i s'altre redó. A s'endret des pilars quadrats a ses naus foranes e-hi ha una rafa en lloc de pilar, de manera qu'aqueixes naus fan efecte de capelles molt amples i poc fondes, ab dos finestrals i vidres de colors a cada espay d'aquests, i a sa nau major també hi ha grans finestrals ab vidres de colors. Ses naus mitjeres, entre sa major i ses foranes, son molt estretes. Es dos trasts derrers, que hi pugen per unes escalonades, fan a cada banda una columnada, resultant com a tres naus, columnes qu'aguanten una balconada a sa banda de s'Evangelí, ab grans finestrals part demunt, i l'altar major i el chor a's mitx. Tota l'església es policromada. Resulta magnífica.

Com e-hi som entrat acabaven un ofici funeral de *cos present*. Sis homos han tret es baul ab so mort de dins es túmul, i el se'n han duyt an es cotxo funerari qu'esperava defora; i sa família i amics des mort, darrera darrera. Aquí ses dones acompanyen també es morts com los se'n duen; no son ets homos no-més com a Mallorca.

Altra lliçó i despedida

E-hi faltaven deu minuts per les onze, hora de comensar sa classe del Pare Rousselot. Prenc es tranvía de per devall terra, i ide

d'allà cap a *s'Institut Catòlic*! aont era tal llissó. He fet tart de set minuts. El Pare Rousselot estava explicant sa pronuncia de ses *lletres muyades*, que diuen es francesos, sa *ny* i sa *ll*. Ha dit que fa dos sigles que sa *ll* ha desaparegut de París, que negú la pronuncia, i allà l'homo s'esforsava per explicar que era aqueix só de *elle*, i el pronunciava a poc a poc per que es deixebles francesos el sentissen bé, i llavó els ho feya pronunciar d'un en un. No s'es aturat a mí ni an En Barnils perque, com a catalans, el posseim re-de-be.

S'es acabada sa llissó, i he pres comiat del Pare Rousselot, que m'ha repetits es molts d'oferiments que'm feu ja es primer dia, i li he promés qu'un d'aqueys anys qui venen, tornaré a París a sentirlo, si Deu ho vol i Maria.

¿En voleu de postals. — Una explicació?

De capvespre he hagut de fer una altra eixida; i, com tornava, afín una botiga de postals; m'hi atur, i en comens a veure de ses esglesies de París; i ivenga a prendre aqueixa i aqueixa altra! ¿Qué me'n direu? Ell n'he arribades a veure. Ja veys si vos n'he descrites una bona partida; idó n'hi ha moltes més encara. May m'hauría cregut que n'hi hagués tantes d'esglesies a París; i lo notable es que totes sien tan grans i tan ben adornades i enllestides i tan netes. ¡Si totes ses qu'he vistes son de cinc o de tres naus! ¡I totes com un miray!

Per explicar aixó, no basta dir: —Es qu'altre temps e-hi havia molta de fe a París! Es ver que n'hi havia molta; pero s'estat actual de ses esglesies que hi ha ara, moltes d'elles des sigle XIX, i qualcuna des XX, demostra que aquella fe antiga, si ha mancabat, se conserva encara ben molt. Es conservar ses esglesies antigues i fer-ne de noves es una obra de fe, i sa fe ja sabeu que ab lo que's coneix més es ab ses obres. No, sensa un gran fondo de fe ni's conserven ses esglesies véyes ni se'n fan de noves. Per lo meteix a París, per més

dolentia que hi haja, que n'hi ha molta, tota sa que volgueu, també hi ha molta de fe, i d'aquella més autèntica i vitenca, d'aquella que viu d'obres, qu'es sa vida més avenguda que sa fe pot alcansar an aquesta vall de llágrimes.

Pensant ab aixó i carregat de *postals*, me'n som anat a prendre redós a s'hostal perque ja era hora.

Dia 12 de matx

Despedida a «Nostra Senyora». — Sant Severí

Com demà, si Deu ho vol, m'espitx de París, he volgut tornar a veure la Seu d'aquí, *Nostra Senyora*. iO quina impressió més agradable que m'ha feta! iI que la m'hi he mirada de prim conte per defora i per dedins! Lo meravellós d'aqueixa Seu es que no hi falta un amén de tot lo que demana un gran edifici ogival; es ben acabada; no hi han plant res. Poques Seus e-hi haurá an el mon tan completes i tan ben enllestides. Es una llástima lo que vatx dir quant la vatx descriure: que ses naus laterals sien tan baixes i que dins ses capelles no hi haja retaules esculpits en lloc de pintats a sa paret; com també es llástima que bona part de ses naus absidals i algunes de ses seues capelles les fassen servir de depòsit de cadires. Ses naus absidals son sa banda d'esglesia més recullida i devota. Precisament per això es banda manco indicada per depòsit de cadires. —iQuina magnificencia, quina solemnidat, quina gentilesa, quina devoció no respiren aqueixes cinc naus ab so seu creuer i cap de creu, ab tants de finestrals de vidres de colors, ab tants de pilars de feixos de columnes que's despleguen a l'ayre com-e venteys del cel formant centenars d'ogives, fent volar tants de panys de volta afitorant cap amunt! *Sursum corda!* I per defora tan acabada i ben endiumenjada de portalades, finestrals, arcades, pilars, capser, campanerets, edicles, pinacles, frondes, gárgoles, contraforts, rafes i arbotants, tot tan ben conservat sensa res fet mal-bé ni mal-menat.

—M'hi passada més d'una i mitja, fins qu'he sentides les dotze, i ja li he hagut estret cap a s'hostal. Pero, com he hagut passat el Sena, devora's carrer de *Saint-Jacques*, afín una abside d'esglesia ogival, cerc sa fatxada, me'n hi entr, i es estada l'esglesia de Sant Severí, antiga, ogival, de cinc naus de sis trasts, sensa creuer ni cúpula, pero ab dues naus absidals i trifori a sa nau major, ab grans finestrals de vidres de colors a ses naus foranes i naus absidals i a sa nau major, pero uns finestrals de tota s'amplaria des trast i fins a ses voltes, i fins i tot an es trifori hi ha vidres de colors. A s'abside e-hi ha tres ordes de finestrals ab vidres pintats ben bons. Ah idò? Es una esglesia meravellosa. Som romangut esglayat. —Es lo que vos deya ahir: París es admirable pe' ses seues esglesies, pe'ses moltes que n'hi ha, tant antigues com modernes, i per lo ben cuydades que les tenen, lo qual no sería possible si no hi hagués un gran fondo de fe i de pietat.

Surt de Sant Severí, i icap a dinar s'es dit!

De pintures — El Trocadero

Després de dinar he feta una altra eixida. He visitada s'*Escola de Belles Arts*, que només la mostren es diumenges: posseeix una bona col·lecció de copies de grans quadros de pintors des Reneixement (sigles XVI i XVII) i llavò quadros moderns. Crida s'atenció una copia molt grossa des *Judici Final* d'En Miquel Àngel; ses figures casi hi son de tamany natural. Llavò hi ha un bon aplec de copies de ses grans estatués que mos queden des grecs i des romans i també des bons escultors des Reneixement. —D'aquí he pegat an el *Trocadero*, un edifici grandió construit ab motiu d'una de ses darreres *Esposicions Universals* fetes aquí, i que l'han conservat. E-hi ha un museu etnogràfic, que presenta milenar[s] d'objectes que demostren ses costums, creencies i manera d'esser des diferents pobles i rasses de ses cinc parts del mon. Aqueys museus son molt instructius i es

diumenges molt visitats de sa gent des poble, sobre tot al·lotea. — Llavò n'hi ha un altre de museu ben interessant: son milenars de mol·lades o copies en guix de ses portades, baixos relleus i figures de ses grans esglesies ogivals de França, de tamany natural. Aqueixes reproduccions de milenars i milenars de figures de tot tamany i de tantes de filigranes i brodades de pedra d'aquelles esglesies venerandes representen una feynada horrorosa, pero ben feta i d'un profit molt gros per tots es qui volen estudiar s'arquitectura cristiana.

Es Bosc de Boulogne

Com encara no havia estat a veure es jardins anomenats *bosc de Boulogne*, que cauen an aqueixa banda de París, me'n putx dalt es galiner d'un d'aqueys tranvies de dos pisos, i ide d'allà cap an aquells jardins! Les hem travessats per un cap, i ja n'he tengut prou; i es meteix tranvia m'ha duyt llavò fins a *la Magdalena*, més d'una hora lluny, an es centre de París. i Per 30 cèntims m'han passetjat més de dues hores! I hi fa un gran anar dalt aquell galiner per un que vol pegar una uyada general a la ciutat. Com passavem pe'sa gran plassa de *s'Arc de triunf de l'Estrella*, presentava allò un cop de vista grandíós i imponent: aquella plassa immensa, plenes ses aceres i passeres de milenars de persones que van i venen, i ple tota la resta de centenars de cotxos, tranvies i automòvils que travessen ab totes direccions com a llamps! Es una cosa que fascina. A *la Magdalena*, cansat de veure coses m'afic dins es tranvia de per devall terra que m'ha deixat devora s'hostal, aont he pres redós, qu'era lo més avengut que poria fer.

Dia 13 de matx

A-Deu-siau a París

Tot té fi an aqueix mon fora l'amor de Deu. Me pensava que sa meua estada a París seria més llarga. Es dies me son passats casi sensa temerme'n. Avuy en fa vint i sis que hi vatx arribar. Si no tenia altres coses que m'estiren més, m'hi estaria ben bé un any per acabarho de veure lo molt que hi ha aquí ben digne de veure-se, i sobre tot, per sentir catedràtics com el Pare Rousselot i Monsieur Gilliéron. —He de confessar que vatx venir previngut contra aquesta gran ciutat, i que, vista d'aprop he de millorar molt es judici que per referencies m'havía format. No es que m'agradi tot quant e-hi ha a París; ni d'un bon tros. Hi ha moltes de coses que mereixen tota sa meua reprovació, com e-hu he demostrat a molts d'endrets d'aquest *Dietari*. La veritat es que, en mitx de tantes coses dolentes que hi ha, se'n hi troben moltíssimes de bones com no se'n trobarán gayre més en cap altra ciutat del mon. París, a pesar de tot quant e-hi ha fet sa Revolució, segueix essent, com fa tants i tants de sigles qu'era, una de ses grans capitals de la cristiandat. ¿Tal volta es monuments que hi ha alsats sa Revolució contrapassen ni arriben no fan ombra an es monuments que hi alsá i que hi mantén sa fe cristiana? No i mil voltes no. Me guardarán de mentir totes ses persones que coneguen una mica París. Fins i tot artísticament, i que hu son de magres i poca cosa tots es temples que hi té En Barrufet, que n'hi té tants i tants de centenars, comparats ab sos que hi té Deu nostro Senyor, sa seua santíssima Mare i es Seus Sants! ¿Qué sería París si no hi hagués més que ses obres que hi ha alsades sa Revolució? iQuin paper més trist no faria entre ses grans capitals del mon! iE-hi farien un paper ben desayrat es tres milions i mitx d'habitants que s'hi conten! No! una ciutat purament revolucionaria no arribaria a reunir tants de mils de mils d'habitants!

Cap a Amiens

Avuy no som sortit més que per anar a fer un parey de feynes insignificants, i a devers les quatre som partits ab En Pere Barnils cap a *s'Estació del Nort*, aont ha comparegut també s'altre amic estimadíssim D. Ramon d'Abadal, que m'han feta dolsa companyia fins an es moment de partir es *ràpid* d'Amiens, que sensa aturarse a cap estació, ab una hora i mitja m'ha duyt a s'antiga capital de Picardia, a Amiens, famosa dins s'historia en molts de conceptes, i sobre tot pe'sa seua catedral, una de ses millors qu'ha produides s'arquitectura cristiana.

Deix sa maleta a la fonda, i ja li he hagut estret cap a veure aqueixa gran Seu. L'he poguda veure demunt demunt, perque sa claror ja mancava; ja era es sol post; pero així i tot m'ha causada una impressió molt fonda. Per guardar s'orde que m'he imposat, no'n parlaré pus fins demá, si Deu ho vol.

Amiens es una ciutat ben important: conta 90.920 ánimes; es carrers son amples i ses cases baixes en general, i hi ha altres edificis ben interessants; pero no som anat de veure res d'això, perque duc per retgla, que sempre m'ha dit molt bé, que a ciutat que no conec, en pondre-se el sol ia ses cases falta gent! May me'n som penedit de no esser anat p'el mon ab sa fosca, en no importarhi.

ANTONI M. Alcover *pre.*

8 de juny de 1912

DIETARI D'UNA EIXIDA A FRANÇA I ALTRES NACIONS

(Continuació)

Dia 14 de maig

La Seu d'Amiens

Tot anant a posar un telegrama, he vista una esglesia nova; e-hi entr i es estada l'esglesia de Sant Remigi, mitx feta; vuy dir, té fet es cap de sa creu i es creuer; falten ses mans [*sic per naus*], qu'han d'esser tres. Es tros fet es elegantíssim, ab molts de finestrals i ab vidres de colors prou avenguts. Es creuer també té tres naus. Es dia qu'estiga acabada, será una preciosidat. —Mes envant som passat per devant *Hôtel de Ville*, o sia, sa *Casa de la Ciutat*, aillada, ab carrers amples devant i an es costats i una bona plassa derrera, d'estil modern. També hi ha un palau de Justícia que ocupa tota una illa, modern, i de bon aspecte. —Pero s'edifici d'Amiens es la Seu, un d'ets edificis ogivals més importants del mon. Abans d'aquesta n'hi havia una altra románica, pero que's calá foc devers l'any 1218; l'any 1220 el Bisbe posá sa primera pedra. Ses naus i sa fatxada fins a sa claraboya estaven fetes ja l'any 1236; ses naus absidals ab ses seues capelles, l'any 1247, i es cap de sa creu, l'any 1269. Ses capelles de ses naus les comensaren sa derreria des sigle XIII i hi feynetjaren fins a l'any 1375. Té 145 metres de llarc per 32 d'ample a les naus i 76 an es creuer i 42 d'alt a la nau major. Tot s'edifici ocupa 7.700 metres quadrats. Fa tres naus de sis trasts i s'ábside de set cayres, an es que corresponen set precioses capelles que desemboquen dins sa nau absidal (que volta s'ábside). Es tres trasts des cap de sa creu fan cinc naus. Ses naus laterals son prou altes.

Dalt es portal major e-hi ha l'orga i part demunt una gran claraboya. An es caps des creuer se desclouen grans finestrals a ses naus laterals i a sa des mitx dos ordes de finestrals, uns demunt ets altres, i amunt de tot una claraboya de tota s'amplaria de sa nau. Ses set capelles absidals tenen tres finestrals de dalt abaix i sa des fondo en té set, ab vidrieres de colors, algunes antigues. Totes aqueixes capelles, fora ses foranes son policromades. Ses altres capelles tenen un finestral de tot s'enfront, de manera que no hi tenen paret, més que an es baixos (una trentena de pams). Sa nau major de devant, sa des creuer, sa des cap de sa creu i s'ábside fan un trifori part demunt ses naus laterals, això es, una faixa d'arcadetes a manera de tribunes, i part demunt es trifori s'obrin uns finestrals de tota s'amplaria de cada trast i fins a ses voltes; i es trifori de cap de sa creu i des creuer a sa banda de s'ábside també té es fondo foradat i per lo meteix cada arcada vé a esser un finestral. Idò bé, tots aqueys finestrals de totes ses naus están uberts, tenen vidres, grisos desgraciadament, que han substituïts es que hi havia de color, que encara se'n conserven redols. Ara hi ha massa claror blanca, que resulta crua i aspra. iO si totes aqueixes vidrieres, tantes i tantes com n'hi ha i tan grosses com son, fossen de colors, iquin efecte més meravellós que faria aquesta Seu! N'hi hauria poques an el mon que li arribassen d'un bon tros.

A ses capelles e-hi ha retaules an es fondo, barrocs casi tots; darrera l'altar major, que ocupa s'ábside, e-hi ha com a retaule uns grans rays ab una aureola o rol·lo de niguls i a's mitx penja una corona que du devall una coloma ales esteses, simbol de l'Esperit Sant. El Chor ocupa es tres trasts des cap de sa creu i es trast corresponent de sa nau lateral des creuer; de manera qu'arriba fins a sa nau major des creuer. Está tot tancat d'unes barreres de ferro forjat, que no impedeixen sa vista, pero sí que l'impedeix es cadirat del Chor, que només s'estén a dos trasts i mitx. Aquest cadirat es preciosíssim, des millors qu'hágem vists; e-hi ha 110 cadires i 3.650

figures. ¿Ah idò? I llavó aderrera, dins sa nau absidal presenta una serie d'alts relleus d'escenes de sa vida de Sant Joan Batista, a sa banda de s'Evangelí, i de sa vida del Bon Jesús a sa banda de s'epístola.

Sa disposició de ses capelles des cos de l'església fa s'efecte que s'idea de s'arquitecte era de que hi hagués cinc naus, i que llavó degué tenir de que s'edifici no tengués costats abastament, aixó es, que s'hauria d'agontar just demunt pilars, i a-les-hores convertí ses naus foranes en capelles, passanthi unes raves de banda a banda, com a contraforts de ses tres naus; i se dona's cas de qu'aqueixes raves casi totes tenen un crivell de dalt abaix devers a's mitx.

Ses coranta quatre columnes que aguanten aqueixa immensitat de voltes, cubrint aquest espay tan grandíós, son ben primes i redones ab columnetes adossades, una cosa tan atrevida com ses columnes de la Seu de Mallorca. Es quatre pilars des trast central des creuer, que son molt més gruixats que no ets altres, están un poc torsuts cap an es centre des creuer.

Si acabada es aqueixa Seu pe'sa banda de dins, no hu es manco pe'sa banda de defora, fora es campanars de sa fatxada, qu'estan sensa acabar. Tot lo demés es acabadíssim: es finestrals ab sos seus calats, arquivoltes boixellades i flanquetjats per feixos de pilars, es contraforts ab sos seus cordons i escopidors d'aygo i gárgoles ab figures de sants an diferents daus, que se van aprimant aprimant per amunt, acabant ab pinacles ben afuats, enviant a ses naus superiors dos ordes d'arbotants un demunt s'altre, afegits aqueys arbotants per via d'arcadetes, com a la Seu de Chartres, en tot es redò des cap de sa creu i naus absidals, aont es finestrals fins i tot tenen capser o frontó ab frondes i pinyes. A cada cap de creu e-hi ha una magnífica fatxada, ab portalada ab gradació i part demunt dues faixes de finestrals i llavò una gran claraboya de tota s'amplaria de sa nau, com hem dit; i tot aixó va coronat per un capser afuadíssim i calat, flanquetjat es conjunt per un pilar ben gentil a cada banda. Sa

fatxada des costat de s'epístola presenta un preciosa portalada de cinc arquivoltes ab quatre enfilays d'àngels i sants i quatre estatués grosses a cada rebranca, fent la cort a la Mare de Deu qu'ocupa es pilar divisorí des portal, i part demunt sa llinda ses despleguen cinc ordes de baixos relleus de sa vida de Maria Santíssima, essent es de més amunt el Calvari, Jesús en Creu ab sa seua Santíssima Mare i Sant Joan a cada costat.

I ¿qué'n direm de sa fatxada principal? Es tan notable com sa de la Seu de Reims: fa tres compartiments verticals, es des mitx corresponent a sa nau major i es des costats a ses naus laterals. Aquests compartiments, dividits i flanquetjats per quatre pilars, se componen de cinc sostres o daus. An es primer dau s'obrin ses tres grans portalades, coronada cada una per un capser; an es segon dau se desclou una faixa de finestralets de banda a banda, magnificament calats i enllestits; an es tercer dau e-hi ha una faixa de capelletes o nitxos de banda a banda, una cosa decoradíssima, ab vint y dues estatués de reys i sants, més grosses que de tamany natural; an es quart dau a's mitx se desclou sa gran claraboya, i an es costats uns finestrals bessons en gradació, gentilíssims, ab figures de sants a ses rebranques. Aquests daus, com son part demunt ses naus laterals, son buyts, es sol en passa a les totes, i resulten uns templets ideals. I se dona el cas que's dau de sa banda de s'evangelí es més alt que's de sa banda de s'epístola. Ab tot i no estar acabats, un té 66 metres (330 pams) i s'altre 65. —Part demunt sa claraboya des mitx corre una altra galeria d'arcades ab figures de sants, i llavó acaba tot ab un capser, acusant es dos vessants de sa teulada, d'un rost espantós, perque no s'hi atur sa neu, tanta com en sol fer aquí. —Aqueixes grans teulades de ses Seus de per aquí, que duen setanta i vuytanta i qualcuna noranta pams de rost, son d'un efecte imponent, solemníssimes, formant sa nau major i es creuer una creu colossal, unes creus com no se'n veuen de tan grosses en-lloc del mon. Vistes

de demunt es campanars respectius aqueixes grans teulades fan una impressió inefable.

Es quatre pilars que flanquetjen sa fatxada principal se componen d'una partida de daus, abaix gruixadíssims, i com més amunt se fan, s'aprimen, s'aprimen, acabant ab un pinacle ben aguyonat, que'n du tres d'arrambats a cada cara; tots aqueys daus están plens d'arcadetes i pilars i figures de sants.

Pero lo més notable d'aqueixa fatxada son ses tres grans portalades en gradació, sa des mitx de set arquivoltes, i ses des costats de quatre arquivoltes, pero sa forana es tan fonda, que fa avensar tant ses portalades laterals com sa central; i això está molt ben entés perque així aqueixes portalades son uns magnífics contraforts pe'sa fatxada, que se va aprimant tota per amunt, d'una manera ben enginyosa i ben sabia. —Ses arquivoltes d'aqueixes tres portalades son altres tants enfilays de sants i ángels, i a ses rebranques dotze estatuas a ses portalades laterals i setze a sa central, i llavó tres a cada pilastra entre portalada i portalada. Totes aquestes estatuas son de tamany natural. Cada portalada té es seu pilar divisorí que aguanta sa llinda, i part demunt cada llinda tres sostres de baixos relleus. Sa portalada de sa banda de s'evangeli presenta Sant Firmí, primer bisbe d'Amiens, i es baixos relleus de dalt sa llinda el *Judici final*: abaix de tot sa resurrecció dels morts, mès amunt de tot Jesucrist assegut an es trono etern, *judicant los vius i los morts*.

Aixó es la seu d'Amiens, descrita a grans pinzellades. Prou que s'hi poria escriure un llibre. Es una cosa estupenda, meravellosa, sobirana.

Ja anit passada com e-hi vatx entrar, e-hi havia una partida de senyores i senyors fenthi ses seues devocions. Avuy dematí n'hi havia mès encara.

A pesar de sa lley de Separació, la gent sosten es clero i ses esglesies

Aqueixa Seu está aillada de tot altre edifici, ab una plassa devant i una derrera, aont e-hi ha una estatua des famós *Pere Ermitá*, natural d'aquí, que ab ses seues predicacions va promoure sa primera i sa més gloriosa de totes ses *creuades*. A un costat de la Seu e-hi ha es palau bisbal, magnífic, ab un jardí devant. S'Estat ab sa lley infame de *Separació* se'n apoderá.

Mentres m'estava mirant es defores de la Seu, es passat una capellá veyet, l'he escomés, alabantli molt aqueixa gloria de s'arquitectura cristiana. L'homo n'ha estat content. Li he demanat si es poble cristiá, després de sa Separació, atén an es sosteniment des servici diví i des clero; i m'ha dit que sí, que'es feels se demostren generosos, i que fins aquí ni a culte ni a clero ha faltat res, gracies a Deu. Li he demanat si encara hi havia canonges, i m'ha dit que sí, i que ell e-hu era, i que cada sia tenien hores menors i ofici.

Cap a Anglaterra. — Arribada a Londres

Ab aixó s'es fet hora d'anar a la fonda; he dinat, i prenc es *rápid* a la una i mitja, que se'n venia com un llamp de París, i com un llamp ha seguit devers dues hores sense aturarse gens en lloc fins a Calais, an es moll, just devora s'aygo, aont e-hi havia atecat es vapor inglés, que ab devers cinc quarts mos ha tenguts a Dover, a Anglaterra. La mar entre Calais i Dover no es blava, sino color de plom. No sé si hu feya perque estava ben ennigulat, ab un vent que corria ben xelestó. A Dover, just an es moll, hem trobat un tren *rápid* que mos esperava. Mos hi aficam, i com cent mil llamps cap a Londres. Jo'm pensava que Anglaterra era(,) pelada, tot roquissars. No hi he vist casi res d'aixó en tot lo camí, qu'ha durat més d'una hora, sensa aturarnos en-lloc; sino que casi tot era vert i abres per llarc. Hem trobades una partida de poblacions, que al punt deixávem

enderrera. A la fi comensam a trobar casetes i casetes afilerades, que, com més anava, més grosses i més espesses tornaven; aviat tot son estats carrers. I es tren per endins i per endins. Es que ja érem a Londres. Més d'un quart e-hi som anats per dedins a tota màquina, fins que mos som aturats prop des mitx de Londres, a s'estació *Victoria*.

iQuin truyer! Bon servei de policia

Devallam, i jo ab sa maleta i ab so paraygo ab sa má, i m'envestien bolics de bastaixos per durme sa maleta. Cap n'he admés perque bastava jo per durla. Dins s'estació meteixa e-hi havia centenars de cotxos i automóvils, i cotxers i bastaixos, i crits i més crits, que no hi havia qui s'hi oís. Jo convidava cotxers a durme a sa *Casa d'hostes* que tenia avisada; pero me deyen qu'estaven compromesos, i que seguís endavant. S'acabaven es cotxos, i cap m'havia volgut servir. Vetx un policia, i li deman un *cab Hansoms*, uns carruatges de dues rodes que's cotxer cualca part demunt s'envelada, i d'allá dalt mena sa bestia, i així es passatger no té cap nosa devant, i e-hu veu tot de lo millor. ¿Que me'n direu? Ell aquell policia es estat tant playent i tan servicial que a l'acte pega crit a un *cab Hansoms*, aixó es, an es cotxer, i tot d'una ja he tengut es *cab Hansoms* devant mi; es policia meteix m'hi ha posada sa maleta; jo hi som pujat, donantli mil gracies, i es *cab Hansoms* ja es estat partit ben acanalat, cap a sa *casa d'Hostes* que li he donada apuntada, qu'era a un estrem de Londres. Fent molta de via, hem haguda mester devers mitja hora per arribarhi.

iBona casa som trobada!

E-hi arribam, i sa senyora de la casa es estada una senyora lo mes amable, que m'ha donada una bona cambra, encara que

petitona, pero que no hi falta res. Es temps des sopar m'ha donada conversa, ab inglés, com se suposa, parlantme a poc a poc i ab pronuncia ben distinta. Gracies an això l'he entesa molt més que no'm pensava. Llavó m'ha acompanyat a ca's Rector de s'esglesia aont tenc de dir missa demá, que m'ha donada una tarjeta perque m'hi admetin. —Aqueixa senyora era protestant, i se convertí ab so seu senyor, que ja es mort. Te un fiy missioner a Esmirna. iSi que som estat venturós de trobar a Londres una casa que vé tan be per lo que jo volía! Ja no poría trobar una avinentesa millor, gracies a Deu.

Me sembla que per avuy ja n'hi haurá prou. Bona nit i bona hora que Deu mos do. Amén.

Dia 15 de maig

¿Si es gran Londres? — Quart creixent des Catolicisme

Londres es sa ciutat, com sabeu, més gran del mon. Té devers 23 kilometres de llarc i devers 14 kilometres d'ample. S'hi conten uns vuyt mil carrers, que, si les posaven un a continuació d'ets altres, tiraríen de llarc més de 4.000 kilometres. E-hi ha unes 600.000 cases, contanthi unes 1.500 esglesies, entre catòliques i protestants, i llavò uns 7.600 altres edificis públics. Ab ses poblacions veynades, ja afegides a Londres, segons es cens que hi feren l'any 1901, e-hi ha *sis milions cinc centes vuytanta mil ánimes*. Se considera que a Londres e-hi ha més irlandesos que a Dublín, sa capital d'Irlanda, i més escocesos que a sa capital d'Escòcia. Segons *The Catholic Directory* de 1912 (*Guia o Estadística des catòlics d'Anglaterra*), e-hi ha a Londres *uns docents cinquanta mil catolics*, molts més que a Mallorca. E-hi ha 79 *esglesies* habilitades per *parroquies*, 81 *convents* tots ab sa seua esglesia, entre frares i monges (¿e-hu senten es nostros anticlericals xeubes?) i 23 altres *esglesies i capelles públiques* ab missa p'es feels es diumenges, 104 *escoles públiques elementals*, **subvencionades pe's'Estat (¿qué hu senten es nostros**

anticlericals, cap-clossos). Llavó hi ha un sens fi d'escoles particulars i col·legis per al·lots, i llavó institucions de caritat a l'uf, tantes en volgueu. Hi ha aquí un Arquebisbe-Cardenal i dos Bisbes Aussiliars ab 360 preveres *regulars* i 180 *seculars*, entre tots 540 preveres o capellans. —Don aqueixes claricies per que veyeu lo que's Londres, i que es catòlics no son aquí quatre gats i un boy, com solen dir, sino que son moltíssims i van creixent encara de cada any una cosa fora mida. ¡Que'n prenguen nota es nostros anticlericals, missatges d'En Barrufet!

Nostra Senyora de les Victories

Avuy dematí, aont som anat lo primer de tot es estat a l'esglesia *Our Lady of Victories* (Nostra Senyora de les Victories). La m'han haguda de mostrar, i hem passats una partida de carrers. Es una esglesia preciosa, moderna, que servia de Seu an el Bisbe catòlic d'aquí, fins que inauguraren la Seu nova a Westminster, fa uns quants anys. Es d'estil ogival anglès, que no acaba d'esser com es des Continent. Fa tres naus, de sis trasts, sensa capelles, ab una abside de set cayres, sensa nau que l'enrevolti. Ses naus laterals no tenen volta, sino un paladar ab bescunsa, ab so meteix rost de sa teulada. Sa nau major fa una volta *trillobada*, això es, de tres canons correguts de cap a cap per via d'una bigamada de ferro. S'ábside si que fa una volta ogival de set punys, ab un finestral a cada cayre i llavò finestrals a cada trast de sa nau major i de ses laterals, tots ab vidres de colors. Sa nau major es tota plena de bancs, perque puguen seure. Es una esglesia que inspira devoció.

Un escolanet ros. —¡Que canten de be!

Es seu Rector es canonge de la Seu, i es diumenges i dies de precepte, per falta de capellans, ha de dir dues misses. Si tals dies

s'hi presenta cap capellà estern, té qu'haver de dir una missa de torn. Per això m'han proposat demà dir sa de les vuyt i diumenge sa de les nou, i que ets altres dies e-hi vaja a s'hora que vulga, no gayre més prest de les set i mitja. Se veu que no matinetgen gayre per aquí. M'ha servida sa missa un escolanet ros, que sembla un angel escapat d'una d'aquelles pintures tan fines i tan celestials de Fra Angelico o de Fra Filippino Lippi. I m'ha sorprés que pronunciás es llatí, casi així com jo'l pronunciy, segons s'antiga tradició mallorquina, anterior a s'invasió castellana, que no havia d'haver trobat es camí, com mos entrá. Després de berenar, ab s'idea d'anar a presentar es meus papers a sa *Secretaria de Cambra bisbal* d'aquí, per porer dir missa es temps que hi seré, com devora sa *Despesa* aont estic e-hi ha una estació de tranvía que va per devall terra, sistema que comensá a Londres, me som aficat dins aqueix tren, que, ab una exhalació m'ha duyt a s'*Estació Victoria*, casi an es centre de Londres. Just allá devora hi ha la Seu nova que's catòlics han feta, i derrera hi ha es palau de s'Arquebisbe-Cardenal. Seu i palau ocupen tota una illeta gran. Entr dins la Seu, i deyen l'ofici, comensaven es *Prefaci*, i es cant des celebrant i del chor m'han feta una impressió ben fonda. Alló pareixien veus del cel. No cantaven cridant, com que només cantassen a mitja veu, fent unes ones tan suaus i tan intenses que travessaven es cor i se'n duyen s'ànima per amunt. Feyen s'afecte de cops d'ales de xerepins. Aquest cant inefable m'ha recordat es de sa *Capella de Manacor*, de perdurable memoria, que's *filisteus* no estigueren associats fins que la varen haver llevada des mitx.

Trescant. — A sa casa dels pares Jesuites

Acabat l'ofici, el chor ha seguit dient hores, i jo icap an el palau de s'Arquebisbe! Present es papers, les m'arretglen ab un sant-i-amén, fas una passada per dins s'Abadia de Westminster i per devant el *Parlament*, per orientarme una mica; prenc demunt es pont de

Westminster un automòvil *omnibus*, me'n putx an es galiner, i ja som estats partits per devant es grandiosos edificis de ses *Oficines des Govern*, des *Tresor*, s'*Almirallat*, sa *Plassa de Trafalgar*, es carrer de *Pall Mall*, sa plassa de *Waterloo*, es carrer del *Regent*, que mos ha duyt an es *Circ*, plassa redona des carrer de *Piccadilly*; hem seguit un poc per aqueix carrer, fins qu'hem deixat s'*omnibus*, admiradíssim de sa grandiositat d'edificis i des moviment aborronador d'aqueys carrers i places, per ont no pot travessar sa gent, que's policies que hi ha ensá i enllá no alsin una má. A-les-hores carruatges, automòvils, carros i *omnibus* tots s'aturen; i sa gent qu'ha de travessar de banda a banda de carrer, e-hu pot fer sense perill de mort. Si un no espera sa senya des policia, s'esposa a colar la vida devall un cotxo, carro, *omnibus*, automòvil, bicicleta, motocicle o cavall.

Londres

D'aquí som arribat a sa casa i esglesia que tenen devora es carrer *Piccadilly* es Rts. Pares Jesuites per oferir es meus respectes an el Rt. Pare Strassmaier, i agrairli que'm recomanás sa *Despesa* aont estic i m'hi camp tan bé. Aquest Pare es amabilíssim; hem conversat una estona; llavó he vista l'esglesia, moderna, ogival, no molt gran, pero ben garrida i endiumenjada de vidrieres i de colors, respirant devoció.

Per devall terra. — ¡Quines escales!

Ja era tart, i a un cornaló des famós *Hyde Park* he pres billet per una tranvia de per devall terra, per esser prest a sa *Despesa*, a hora de dinar. Me fan entrar dins una quadreta, aont e-hi havia set o vuyt persones qu'esperaven; i des cap d'un minut d'esserhi, cop en sec aquella quadreta ha comensat a entrarse'n per endins i per endins. Deuem esser devallats més de setanta pams. Llavò he vist qu'aquella quadreta era un *ascensor* i *devallador*; i mos som trobats devant es *railway-tube*, que diuen aquí, això es, es *tranvia-canó*, perque se'n va per dins un forat o mina redona, com una *canonada* grossa. I ja es estat partit tal tranví per dins aquella canonada, més aviat qu'un llamp, i de d'allá! Al punt he sentit com un mal estar. Es que s'ayre está viciat perque hi alenen massa persones allá dins i no hi ha espirays per ont se puga renovar. Es s'inconvenient que tenen aqueys tranvies tan fondos; ets altres tenen espirays a betzef, i per aixó un s'hi sent tan bé com demunt sa terra. —Sortim des *railway-tube*; i, anant a sortir per amunt, me trop devant dues escales, una an es costat de s'altra, sa cosa més original. Devant s'escala es trispol fa un quadrat, per ont veys passar, an es meteix pis des quadrat, unes faixes de devers dos pams d'ample i de sa llargaria des quadrat, i que se'n van cap a s'escala, i tot d'una que hi sou, tornen escalons, aixó es, s'alsen una després de s'altra, tornant escalons, i segueixen per amunt. De manera que es tota s'escala que munta. Abans d'arribar a

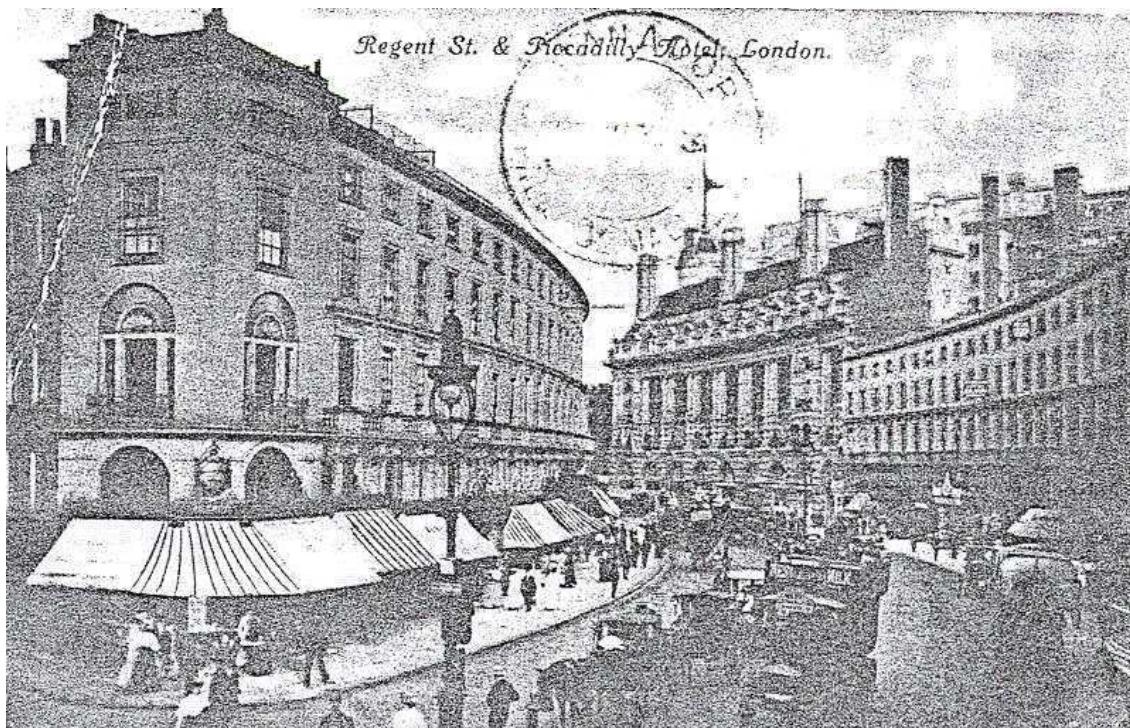
s'escala, vos posau demunt una d'aquelles faixes que caminen, i vos ne du cap a s'escala; quant sa faixa torna un escaló, si no vos moveu, vos ne pujau per amunt sensa bategarvos. Com sou an es cap de-demunt de s'escala, aquells escalons tornen faixes aplanades que desapareixen devall aquell trispol. Ab això, si en lloc d'estar aturats demunt aquell escaló que vos ne du per amunt, preniu escala amunt ben aviat, resulta que feys una via espantosa, perque sumau es vostro moviment, sa vostra via, a sa que fa s'escala, que'n fa ben molta. Es una suma ben enginyosa de sumar velocitats. A mi no m'es vengut tant de nou perque, com vatx arribar a París, en vatx trobar una d'escala així a s'estació meteixa, i creysme que tot d'una no gosava posarm'hi demunt aquelles faixes de trispol que corrien.

Arrip a sa *Despesa* ab so cap ple de tantes coses com havia vistes, tot satisfet de trobarme a Londres sá i bo, gracies a Deu, i dispost a no perdre cala. Din, i ja no som sortit de tot lo cap vespre per pair lo qu'havía vist es dematí.

Dia 16 de matx

Festa d'Ascenció —La Seu

He dita sa missa a s'esglesia de *La Mare de Deu de les Victories*, i he haguda de donar la comunió antes i després de sa missa, i han combregat prop de cent persones, ab un reculliment edificantíssim tothom. Com he hagut berenat, ja li he estret cap a la Seu nova, per assistir a l'ofici en bon dia d'*Ascensió*, que m'han dit que hi hauria l'Arquebisbe Cardenal de Westminster. E-hi arrip que llavò comensaven les *Hores*, i torn sortir per veure per defora aquell grandió edifici, d'estil bisantí, no romànic, comensat l'any 1895, ubert en el culte l'any 1903. Tira 360 peus inglesos de llarc (3 peus i una micoya més fan 1 metre) per 156 d'ample i 117 d'alt sa nau major; es campanar de Sant Eduard, qu'está a un costat de sa fatxada, se'n puja fins a 283 peus.

Londres

Fa tres naus de dos grans trasts, que a ses naus laterals se subdivideixen en quatre; i llavò vé es creuer, que a cada bras fa dues naus, paraleles a sa major, i llavò vé es cap de sa creu, que fa un trast quadrat i finalment s'ábside, que fa un mitx redó. A cada costat des cap de sa creu son una cúpula aplanada, que vola demunt quatre arcs torals i quatre petxines. Ses naus laterals son molt estretes, i hi desemboquen unes capelles espayoses, que cada una fa dues capelles, sa forana molt estreta. Ses voltes de sa nau major, des trast central des creuer i des cap de sa creu aplega dos trasts de ses naus laterals i es casi quadrada, ab dos finestrals molt amples an es fondo ab una absidiola o capella cilíndrica dins sa paret o rafa divisoria de capella a capella, uberta aqueixa absidiola a sa banda de l'altar major, ont va s'altar de sa capella, i així sa llum des finestrals no danya sa vista de s'altar. Aqueixes capelles com ses naus laterals

son molt baixes, i part demunt d'elles s'obrin unes tribunes o capelles sobreposades, altíssimes, casi tan altes com ets arcs torals que aguanten sa cúpula de cada trast, i an es fondo d'aqueixes capelles superiors s'obrin ordes de finestrals, il·luminant es grandíós espay de sa nau major. —S'ábside está reservat p'es *cantadors* o *capella* de la Seu, que canten admirablement. L'altar major s'alsa an es dau des cap de sa creu, demunt una partida de graons, i es tot d'una pessa d'un granit preciós, que pesa dotze *tonelades*. El sopluga, a manera de tálem un baldaquí ab vuyt columnes totes d'una pessa, d'un onix groguenc duyt de l'Àfrica. A cada costat d'altar major corre una columnada ran de ses parets, formant unes tribunes o balconades superiors. Ses columnes son també d'una pessa de marbres preciosos i ses arcades i empits fonrals de marbres de diferents colors. Ran d'aqueixes columnades corre es cadiat del chor i a sa banda de s'evangeli hi ha la Seu o trono de l'Arquebisbe. Es pilars divisoris de ses naus son un pilar quadrat i una columna. Cada columna d'aquestes es de marbres preciosos i tota d'una pessa. —De s'arc toral entre es creuer i es cap de sa creu o presbiteri penja una creu colossal, de 30 peus de llarc, bisantina, que du pintat un Sant-Crist a sa banda des creuer i la *Mare de Deu de los Dolors* a sa banda des presbiteri. Devall s'ábside e-hi ha una cripta, aont, en estar acabada, e-hi enterrarán ets arquebisbes d'aquí.

Es dia que estiga acabada...

Aquesta Seu no está cabada ni de un bon tros; li manca casi tota sa decoració, que será una meravella, des sistema de ses grans basíliques cristianes primitives. Es baixos, pilars, rebranques i arcades han d'anar forrats de marbres esmolats de diferents colors; ses voltes i panys de paret tot ha d'esser de mosaic, representants'hi escenes de la Bíblia i Vides de Sants demunt camp d'or. Es meteix sistema de Santa Sofia de Constantinoble, de Sant Marc de Venècia i

de Sant Vidal i sepulcre de Gal·la Plàcidia de Ravenna. E-hi ha decorades així ses capelles del Santíssim i de la Mare de Deu i del Cor de Jesús a cada costat des presbiteri, i sa Capella de les Animes i de Sant Gregori i Sant Agustí, tot d'una que entrau p'es portal major. Just devora un des tres portals de devant e-hi ha ses *fonts del Sant Bautisme*, totes d'una pessa, de porfiri vert, grandioses, magnífiques.

Es dia qu'aquesta Seu tenga completa sa decoració, será una cosa incomparable; porán venir aposta a Londres per veurela. En no esser Santa Sofia de Constantinoble, no n'hi haurá cap tan suntuosament, tan estupendament decorada. Ja's sap que es mosaic es lo suprem en materia de decoració. Aixó sí, costará una barbaridat. Lo que hi ha que a Anglaterra corren molts de diners. Es dia que's catòlics inglesos hagen acabada sa decoració d'aquesta Seu, porán dir ab tota veritat que tendrán s'esglesia més ben endiumenjada del mon.

L'Ofici.

Com som tornat entrar dins la Seu, ja deyen *Tercia*. He pres lloc devora es presbiteri, a una cadira qu'un d'ets homos que componen la gent m'ha indicada. Aquí casi totes ses cadires duen es nom de son amo. Bona part de sa nau s'es arribada a omplir. Ab aixó es Canonges, que duen una mussa molt diferent de ses de Mallorca, son anats a cercar Sa Eminencia el Cardenal-Arquebisbe, i al punt son tornats ab ell; son anats a fer s'estació al Santíssim, i llavò ses assegut an es trono, ab un canonge a cada banda. L'han revestit de Pontifical, i se'n es anat devant es graons de l'Altar a dir es *Judica me* i es *Confiteor* ab so celebrant, qu'era el *Bisbe Aussiliar* d'aquí, i després se'n es tornat an es trono. El Bisbe celebrant té una veu ben hermosa i canta admirablement es gregoriá; i sa *capella* li responia meravellosament. Com es vengut es moment d'alsar Deu, Sa Eminencia el Senyor Cardenal-Arquebisbe se'n es nat devant es

graons de l'altar major, i hi ha estat agenoyat fins que sa consagració i elevació han acabat, que se'n es tornat an es trono. —Lo que m'ha sorprès, que no hi ha hagut sermó. ¡Quina llástima! Pero ii que hi canta de bé aqueixa Capella de la Seu de Westminster! No'm cansaria may de sentirla! Se veu que a Anglaterra, com a França i com a Alemanya, han abrassada ab entusiasme sa reforma de sa música religiosa. Ets espanyols e-hi tenim molt qu'aprendre.

S'acaba l'Ofici, se'n va Sa Eminencia, acompanyat des Canonges, que tornen, i diuen *Sexta* i *Nona*. Se veu que no fan *s'Hora Canónica*.

He aprofitada aquella estona que no deyen cap missa per mirar de prim conte tot s'interior d'aqueixa Seu veneranda i no n'he sabut sortí fins prop de la una, que me'n som anar a dinar, per lo que pogués esser, i ja no som tornat sortir en tot lo sant decapvespre, per pair bé sa racció de Seu qu'havia presa es dematí.

Dia 17 de matx

A descobrir mon!

Avuy devers les nou i mitja he alsat es cap, i icap a descobrir mon! Prenc es tranvia de per devall terra, qu'em deixa ben allá dessá Westminster, a s'estació *Charing-Cross*. Surt demunt terra, i me trop dins es grandíós carrer *Strand*, plenes ses aceres de gent que van i venen, ple tot es carrer de cotxos, tranvies i omnibus que se'n van de d'allá. Putx a un d'aqueys automóvils *omnibus*, i prenc escala, i m'assec an es *galiner*, demunt de tot, per porer escampar la vista, i Bädeker ab má per porer sebre es nom de tots ets edificis que trobávem a dreita i esquerra, cap a s'esglesia de Sant Pau. I allá venguen palaus i casals grandiosos a cada banda de carrer, i esglesies i més esglesies a cada banda, no sé si católiques o protestants, perque de part defora no's distingeixen. Entram més envant a *Fleet street*, i segueix sa meteixa taringa de grandiosos edificis i es meteix moviment de gernació i de carruatges; travessam

s'amplíssim carrer *Faringdon*, i entram a *Ludgate Hill*, passam per davant l'església de Sant Martí; i ja som davant Sant Pau. Devall *s'omnibus*, i me pos a mirar aqueixa grandiosa església, sa més gran i sa més important que ha alsada es protestantisme a Anglaterra i an es Continent. Es una llástima que no tenga davant i darrera unes places grans i an es costats uns carrers més amples. Está com encletxada dins tants i tants d'edificis atapits.

Sant Pau. — De la Seu de Sevilla

Abans d'aquesta església, ja n'hi havia una altra ben gran també, que's calá foc an es sigle XVI. S'església actual la comensaren l'any 1675, l'obriren an es culte l'any 1697 i l'acabaren l'any 1710. Es d'estil grec-romá; fa davant un pórtic; entrau, i vos trobau dins un creuer; llavó venen tres naus de quatre trasts sense capelles; llavó un altra creuer també de tres naus, ab una cúpula que té s'amplaria de ses tres naus des creuer i des cos de l'església; i finalment es cap de sa creu, de tres naus i quatre trasts i ábside just a sa nau des mitx. Tira 500 peus inglesos de llarc, 118 d'ample i es creuer 250 de llarc. Sa cúpula ab sa creu que la corona, se'n puja fins a 364 peus, devers 660 pams; i té de diámetro 102 peus, aixó es, 31 metres i busques (devers 160 pams), i es tambor que l'aguanta té tres metres de més encara. Ab tot i esser tan ampla, encara sa cúpula de Sant Pere de Roma en té 11 més de metres d'ampla: una de tantes de proves de que es Catolicisme guanya a totes ses altres religions. No es sols Sant Pere de Roma que's més gran que Sant Pau de Londres; li guanyen de grandaria també ses Seus de Milà, Florència i Sevilla. — I ¿qui la va fer la Seu de Sevilla? ¿Tota Espanya? ¿s'Estat Espanyol? No, es canonges d'allá, que hi posaren tot lo que tenien, dient: — Fassem aquí una església tan grossa, que's qui venguen després de noltros, diguen quant la vegen: —*Eren boys!* Naturalment que's feels sevillans els ajudaren; i tots plegats alsaren una església tal que

Anglaterra ab tot es seu poder no n'ha sabuda alzar cap de tan gran i tan notable artisticament.

¿Es catòlics idòlatres, i es protestants pinten Sants?

S'idea de donar tanta d'amplaria a sa cúpula es molt avenguda porque així se consegueix un espay grandíós aont cap una gentada immensa. El chor i l'altar ocupen tota sa nau major des cap de sa creu. Es cadirat del cor es preciós, pero no's pot comparar ab sos cadirats de chor de moltíssimes Seus catòliques. L'altar se resent de sa magror i escafiment des culte anglicá, qu'encara es es més esponerós de tots es cultes protestants. Me pensava que aquesta esglesia era de marbre blanc, i es d'un pedreny mort, blanquinós. Sa decoració es grega-romana, i ancque tenga magestat i solemnidat, resulta freda i seca. Se veu que's meteixos anglicans se'n arribaren a convéncer, i devers l'any 1860 varen moure d'adornar una mica més sa seua esglesia caporal. Ses esglesies protestants, com no tenen retaules ni figures de sants de devoció particular, resulten despujades, si no les adornen d'altres coses. Es protestants comensaren per tractar es catòlics d'idòlatres porque teniem i tenim figures i imatges de Sants que veneram i honram. Després de molts d'anys d'acusarnos d'això, llavó arribaren a veure que ses seues esglesies eren massa rónegues, massa aixutes; i, per sortirne i apedassarho una mica, apellaren an es recurs de posarhi imatges i figures de Profetes i Patriarques d'ets Apostols i Evangelistes, i fins de la Mare de Deu i Sant Josep i es Sants Reys, ab una paraula, figures de tots es sants de que parla la Sagrada Escripura. Aixó era donarnos sa raó i demostrar que no era ver lo qu'ells mos tiraven en cara qu'érem *idòlatres* porque teniem figures de sants dins nostres esglesies, com n'hi tenen ells ara. —Idó ets anglicans resolgueren devers l'any 1860 endiumenjar una mica més aqueixa magnífica esglesia de Sant Pau, revestint ses parets de marbres, daurats i

mosaics, ab figures de sants de la Bíblia i alegories de ses virtuts i desde l'any 1863 fins a 1894 decoraven així es vuyt pilars, arcades i petxines de sa grandiosa cúpula; sa part esférica, sa cúpula propiament dita, no té encara tal decoració. Després, l'any 1891 se posaren a sa nau major des cap de sa creu i l'acabaren l'any 1897, omplint ses voltes de mosaic ab imatges demunt camp d'or, i revestint pilars, rebranques i arcades de marbres de diferents classes. Aixó ha millorat molt es cop de vista i s'efecte d'aqueixa gran esglesia, pero només an es redol de sa cúpula i del chor. Tot lo altre queda massa fret, está ple de monuments a homos célebres d'Anglaterra, posats ran ran parets i pilars; pero en general tals monuments, de marbre blanc, resulten més frets encara que la resta; i, si demostren sa bona voluntat des qui les va companar i esculpir, no n'hi ha casi cap qu'haja fetes donar gayre passes a s'art. Si les feyen benes a tots, s'art no hi perdria casi res.

¿Es protestants[,] lletanie[s]?

Com som entrat dins aqueixa esglesia, devers les deu i mitja, he vist que hi havia funció relligiosa. Seyen an el chor una partida de *Ministres*, anglicans, com se suposa, i hi assistien un estol de devots. Cantaven; n'hi havia un que deya uns quants mots, i ets altres li responien. I per cert que cantaven molt bé. No he entés que deyen perque no m'hi som acostat gayre per no fer fressa, i per no esserhi demés. Surt d'allá dins per veure s'edifici per defora, que presenta una gran severidat, i sa cúpula fa una galeria de columnes per tot lo redó, i tot está tancat de barreres de ferro, ab portells ensá i enllá per que la gent e-hi puga entrar així meteix. He vist que sortien una partida de senyors vestits de negre i ab capell de trona; m'han semblat *ministres anglicans* pe'ses seues ombres. Torn entrar dins l'esglesia; me som acostat an el chor, i demunt un faristol he vist un llibre que deya: *Litanies*. Alló que cantaven, devien esser *lletanies*.

¿Es protestants[,] lletanies? ¿N'hi ha ni una per nat senyal dins la Bíblia? Perque es protestants diuen qu'ells no admeten més que lo que du la Bíblia. ¡I ara mos surten ab *lletanies*! Es una de tantes d'inconsequencies des protestants. Lo que hi ha, que's protestants som com aquell mercader que's confessava, i es confés li demaná: —*¿Que has dites mentides?* I ell va respondre: —*Pare, jo en visc!* Sí, es protestants viuen d'inconsequencies. Si fossen conseqüents ab so seu principi fonamental de que no hi ha altra retgla de fe que la Sagrada Escriptura, entesa així com l'Esperit Sant inspire cada un, com per desbaratada que siga una cosa, qualsevol pot dir que le hi inspira l'Esperit Sant, i, si es fort de morro i caparrut, com tants n'hi ha, negú el treurá d'aquí: —idó si es protestants haguessen aplicat a ses coses de sa Relligió aqueix principi sempre, ja faría estona qu'haurien fets mal-bé tots ets articles de la fe, no les ne quedaria ni un. De manera que, si en conserven cap, es per una inconsequencia seua, perque no hi apliquen es seu principi fonamental; si professen cap principi relligiós, es lo que les queda de principis catòlics. Per això, si encara tenen i canten *lletanies* ets anglicans, es perque les trobaren a Anglaterra, duytes allá i conservades des catolicisme.

Trescant mon

Vist Sant Pau, m'esquitx an es *General-Post-Office*, an es *Correu Principal*, qu'es un edifici que ocupa dues illetes, nou magnífic; fas aquí ses feynes que hi tenia, prenc es carrer *Cheapside*, aont trop un parey d'esglesies protestants, ben magretes; guayt dins *Guildhall*, preciós edifici ogival, que sembla una esglesia i es una *Escola de Belles Arts* ab un museu i tot de pintures; pas després per devant es *Banc d'Anglaterra*, qu'es un edifici més magestuós que's des *Banc de França* a París, i p'es carrer del *Rey Guillem* (*King William Street*), surt demunt es *Pont de Londres* (*London Bridge*): es Támesis presenta un cop de vista grandíós, ple de vapors i barques de tot

pelatge, ab ses voreres coronades d'edificis grandiosos. M'afic per *Lower Thames street*, ple de carratots carregats de caixons i p'en-terra caixes de peix que'l posen ab gel. Es un carrer brut de tot, i sa gent que hi caplleua que no van gens nets. Lo que no feyen gens cara de facinerosos. Sa gent de Londres en general fa cara de bons pitots. Jo les me mirava per veure si n'hi hauria cap que fes mala cara, i no n'he afinat cap. Ab tot i aixó, per amor de sa brutorota que hi havia, en som fuyt.

Sa Torre de Londres

Torn trobar unes quantes esglesies protestants més, ven magretes també, fins qu'arrip devant sa famosa *Torre de Londres*, qu'es un castell antic que's conserva allà, rodat de vall i de dobla murada, poligonal, ab torres redones an es cornalons. Dedins es grandissim, basta dir que tè denou torres que'l volten i llavó dues a's mitx; e-hi ha l'*esglesia de Sant Pere* i separada d'aquesta sa *capella de Sant Joan* una, *casa p'el Rey*, estatge pe'ses tropes i pe' s'oficialitat, i un gran refetor (*Banquetinghall*). Dins aqueix castell se conserven des *Joyes de la Corona*, estimades a 3.000.000 de lliures esterlines, això es, 75.000.000 de pessetes, com qui no diu res, tancat tot aixó, com se suposa, dins una caixa de ferro. També hi ha una bona col·lecció d'armes i d'armadures.

Es pont famós qui s'alsa

Aquesta torre o castell está just devora es riu. Aquí hi ha aquell *pont famós*, demunt el Tàmesis. Com se suposa, que té per rebranques dues torres ben gruixades i ben altes, unides per una galeria de 200 peus de llarc a s'altura de 142 peus demunt es llivell des riu, de torre a torre hi ha es pont de ferro de 540 peus de llarc, a 29 peus demunt es llivell des riu. Idó bé, aquest pont está fet de tal

manera que desiara sa xapa p'es mitx, i cada boci alsa's cap des mitx per amunt i per amunt, ab una máquina que hi ha aposta. A-les-hores es vapors i navilis més grossos passen per entre aquelles dues torres i es dos bocins de pont adressats; i com son passats tals bucs, es bocins des pont devallen devallen i se tornen confegir com si res fos estat, i llavó en passen carros, tranvies i automóvils, es més descansats del mon. Perque sa gent puga passar sempre, e-hi ha aquella galeria de torre a torre, que fa de lo més bo.

Ab aixó s'es feta la una, hora d'anar a dinar; m'afic dins es tranvia de per devall terra, i icap a ses cases falta gent!

A's cap vespre no som sortit, perque he trobat que'm basta s'eixida des dematí.

ANTONI M. Alcover *pre.*

15 de juny de 1911

DIETARI D'UNA EIXIDA A FRANÇA I ALTRES NACIONS

(Continuació)

Dia 18 de matx

Palau del Parlament.

Avuy abans de les deu m'he posades ses cames an es coll, i ihalo cap a veure el *Parlament*, que s'alsa entre el Tàmesis i s'Abadia de Westminster: es un edifici modern, comensat l'any 1840, d'estil ogival anglés, de s'época florida i *perpendicular*, que diuen. Es un edifici immens. Basta dir que fa onze patis, cent escales i 1.100 cambres o sales, i sa fatxada que mira an es riu tira de llarc 940 peus, prop de *trecent* metres. Fa un quadrilonc ab un campanar a

tres [sic] quatre cornalons: un de 93 metres, s'altre de 97 i s'altre de 104, qu'está demunt es portal per ont entra el Rey quant va a obrir el *Parlament*.

Tot s'edifici está magníficament decorat, tan per defora ab tota s'ornamentació ogival corresponent, com per dedins, policromades ses sales i ab pintures i estatués i vidres de colors an es finestrals. Es una cosa suntuosa i vertaderament regia. Avuy, dissapte, e-hu deixen veure tot de franc. E-hi havia un diluvi de gent. Hem corregudes ses principals sales, inclús ses de sessions des *Lords* (senyors, *alta-cambra*) i sa de *Commons* (*diputats des poble, bras popular*). Sa *cambra des Lords* es una cosa magnífica de decoració, i hi ha es trono del Rey; sa *cambra des Commons* es molt més modesta; no hi ha trono p'el Rey. Es que'l Rey no hi va may an aqueixa *Cambra*. Sa sala d'entrada a s'edifici p'es públic es com una esglesia de ses grans: té 230 peus de llarc per 68 d'ample(,) i 62 d'alt. Westminster Hall, se diu. —Es una cosa ben de veure.

Abadia de Westminster

Sortint d'aquí, m'esquitx a s'Abadia de Westminster, que está just devora el *Parlament*. Per *abadia* s'entén aquí l'esglesia d'aquella antiga i famosa *abadia* de Sant Benet. Westminster vol dir *monestir de ponent* i li posaren aquest nom per distingir-lo de Santa Maria de Eastminster, aixó, de *llevant* que hi havia a s'altre cap de Londres. L'Esglesia actual la fundá an es sigle XI es rey d'aquí Sant Eduard; pero la referen tota a mitján sigle XIII el rey Enric III i son fiy el rey Eduard. Sa primeria des sigle XVI el rey Enric VII e-hi afegí una capella fonda darrera s'abside; i sa primeria des sigle XVIII li feren es dos campanars de sa fatxada, i desiara li han fet diferents adops. De manera qu'aquesta esglesia, fora es dos campanars, es una gloria de s'arquitectura católica i es protestants no hi tenen cap veu.

Aquesta esglesia es de tres naus, de deu trasts, sense capelles, ab creuer de tres naus i quatre trasts a cada bras, i es cap de sa creu, de tres naus també, fa tres trasts i s'abside. El chor está a sa nau major, ocupant casi la mitat de banda a banda, ab una tanca ben alta, lo cual danya massa sa perspectiva de s'edifici. Es presbiteri comensa an es trast central des creuer i ocupa avuy dos trasts de sa creu ab s'altar; s'altre trast i s'abside es ple de tombes, lo meteix que tots es baixos de totes ses naus, de tots ets homos célebres moderns i de molts de reys i prínceps d'Anglaterra, tots ab so seu monument, alguns molt bons, altres mitgelis, altres ben xerequets. A's mitx de s'abside hi ha es sepulcre del rey Sant Eduard cubert ab un drap vermey brodat. Avuy aquesta esglesia está convertida en un *panteó nacional d'Anglaterra*; pero segueix dedicada an es culte, *anglicá*, com se suposa. E-hi ha un *capítol de dotze canonges*, presidits per un *Degá*.

An es costat de s'epístola, entre creuer i sa fatxada se conserva es claustre, ben notable, pero no gayre gran, i hi desemboca un corredor que du a sa *sala-de-capitol*, vuytavada, ab una columna a's mitx, ab finestrals a cada cayre i vidres de colors.

iQuin dia será aquell qu'aquesta abadia, tan famosa dins s'historia d'Anglaterra, tornarà estar en possessori des qui la feren: es monjos de Sant Benet. iEll que hu véssem! va dir es cego.

Sa gran plassa de Trafalgar. — Un bon museu

Prenc per *Parliament square* i *White hall*, i arrip a sa magnífica plassa de Trafalgar, ab sa columna altíssima que hi ha a's mitx i demunt de tot *Nelson*, es general en cap d'ets inglesos que morí an aquella batalla, com e-hi morí també *Churruca*, es general en cap d'ets espanyols. Me trop devant sa preciosíssima *National Gallery*, un edifici grandió, modern, d'estil grec-romá, aont e-hi ha un museu de pintures, que no es molt gros, pero que es des mès notables qu'haja

vist may. E-hi ha *vint i dues sales*, dedicada cada una a ses diferents *escoles de pintura*, s'entén, an es diferents grans pintors que hi ha haguts, dividits per nacions; i així hi ha sales de pintures de *s'escola francesa*, de *s'espanyola*, de *s'italiana més moderna*, tres sales de *s'holandesa i flamenca*, una de *s'alemanya*, una de *sa lombarda i de Parma*, una de *sa de Pàdua i primitiva veneciana*, una de *sa veneciana i de Brescia*, una de *sa flamenca primitiva*, una de *s'escola d'Umbria*, una de *sa Toscana*, una de *sa bolonyesa i de Ferrara*, una de *sa sienesa* i tres de *s'escola anglesa*. Jo no recort haver vista may cap colecció de pintures totes tan notables. No es que hi haja molt de cadascuna; pero lo que hi ha es casi tot de primera de primera. Entre totes sumen 1.100 pintures. Allá hi ha coses estupendes d'En Rafael, de Rembrandt, de *Paolo Veronese*[,] de Rubens[,] de Fra Angelico, sobre tot, de Velázquez, de Ribera, de Zurbarán, de Murillo. Som romás esglayat de veure tantes de meravelles aplegades. I lo notable, que no hu havia reparat a tantíssims de museus com he vists: totes ses pintures están dins un vidre, per grosses que sien. Es vidres només[,] valen un capital, tractantse de vidres tan grossos.

Ja era la una tocada, i a sa mitja havia d'esser a ses cases per dinar. Me'n vatx escapat a s'estació de *Westminster*, prenc es tranvia de per devall terra, que m'ha deixat ab un instant ben aprop d'allá ont m'esperaven per dinar.

Kensington Palace

Din ab quatre grapades, i ja li he estret cap a *Kensington Palace*, un palau que's Reys d'Anglaterra se feren sa derreria des sigle XVII, per estarhi ells, i que l'habitaren fins l'any 1760. La reyna Victòria e-hi va néixer i s'hi criá, i es seu fiy Eduard VII també. Lo notable d'aqueix palau es sa suma modestia que revesten tots es seus cossos d'edifici, i llavò qu'es molt baix. Sembla una casa gran d'un senyor particular sensa pretensions. Mostren sa col·lecció de retrats que hi

ha des Reys i gent reyal d'Anglaterra, i llavó es trajos i vestits d'ells que s'hi conserven. Criden s'atenció es preciosíssims mantells que Eduard VII i la reyna Alexandra duyen es dia de sa seua coronació, com també es que dugueren altres reys. —Jo no hi he fetes gayre pussés, sino que me'n som anat per dins es jardins d'aqueix palau, que son grandiosos, i se tenen ab so tan anomenat *Hyde Park*, que es més gran encara. I aqueys jardins, que tiren prop de tres kilometres de llarc i prop de dos d'ample, están casi a's mitx de Londres.

I no son sols aqueys es jardins que hi ha, sino que n'hi ha d'altres de prou grans, com el *Park del Regent*, es de la *Reyna Victòria*, *Holland Park*, *Green Park*, *Sant James Park*, i llavó una infinidat de *Squares* (plasses), plenes d'abres, i no plasses gens petites. Ademés d'aixó, a casi tota sa part nova de la ciutat, que es més gran que sa veyà, moltes de cases tenen un jardinet devant. Així Londres, ab tot i esser tan gran, es una ciutat molt sana i tot está ben oretjat; i es londinesos no han de caminar gayre per porerse passetjar per pasatges grans plens d'abres. M'ha cridada s'atenció veure aqueys jardins de *Kensington Palace* una partida de senyors, ben vestits, ajeguts en terra, demunt s'erba, una fina i ben atapida que vest terra com sa llana d'una euveya sa pell, pero com una d'aquelles euveyes més llanudes.

Es dia ja trebucava de tot, i no dic es sol perque no'l veuen casi may; al manco jo encara no l'he vist; i me'n som anat a prendre redòs a s'hostal per lo que pogués esser.

Dia 19 de matx

Molt bons escolanets

Avuy he dita sa missa a les nou hora de torn. I després de s'evangeli un altre capellá, estant jo assegut, ha anunciades ses festes de sa setmana, es dijuni de dissapte qui vé, i ses festes que fins diumenge hi ha d'haver an aquesta esglesia de la *Mare de Deu de*

les Victories, i llavó ha lletgit ab anglès l'evangeli del dia. Després jo he seguida sa missa. La me servien dos escolanets, cada un ab so seu llibret ab sa má lletginthi, amb una gran devoció. Quant me donaven canadelles, abans i després me feyen una gran capada, i totes ses reverencies ben fetes. A Alemanya ja m'edificaven ets escolanets per lo bé que'm servien sa missa i pe'sa gran compostura que sempre guardaven.

O escolans i escolanets que aixó lletgiu *ipreniu llum de Na Pintora*, vuy dir, d'ets escolanets d'Anglaterra i d'Alemanya! ¡No volgueu que vos guanyin de tant aqueys confreres vostros! ¡Mirau que tots feys feyna per un meteix Senyor, qu'es el Bon Jesús.

Esglesia des Servites

Després de sa missa i de berenar, m'espitx a s'esglesia des *Servites*, per sentirhi un bon predicador que m'han dit que hi havia d'haver. Arrip an aqueixa esglesia; me pos ben aprop de sa trona, i surt l'Ofici. Com s'es acabat s'evangeli, observant relligiosament Celebrant, Ministres i Chor es cant gregoriá, surt es predicador; se'n puja a sa trona, anuncia ses festes, dijunis i funcions de sa setmana i es feels morts an aqueixa parroquia sa setmana derrera, pregant que les comanin a Deu, lletgeix ab anglés s'evangeli del día, i llavó comensa es sermó. Parla molt clar i no massa aviat, i, gracies a Deu, puc seguir es fil de lo que diu.

Oració p'el Rey

Acabant l'ofici, han cantat no sé que, i es celebrant ha dita una oració aont crec haver sentit, *et regem nostrum Georgium*. De manera que aquí a ses esglesies catòliques pregunen pública i solemnement p'el Rey d'Anglaterra, porque es es seu Rey. He trobat que estava molt bé. ¡Que'n prenguen nota certs catòlics esquitarells

que an es lleu troben ossos! ¿Tal volta l'Esglesia d'Anglaterra fa un pífia ab aixó? ¡Qu'ha de fer! Fa lo meteix que feyen es primitius cristians, que, segons testimoni de Sant Pau, pregaven fins p'ets *Emperadors de Roma*.

Una esglesia protestant

Acabat tot aixó, com me'n tornava a ses cases, me trop una esglesia ogival, rodada d'un jardí ab unes barreres, obertes a un parey de bandes, molt ben cuydada. ¿Era católica o protestant? De part defora no's conexía. E-hi entr dedins per veurehu. Era una esglesia de tres naus, molt ben encitronada. No hi he vistes piques d'aygo beneida ni llanties ni altars més qu'un a s'altre cap. I hi feyen funció: n'hi havia un que lletgia, i devers una dotzena de persones qu'escoltaven.

Aviat he coletgit qu'alló era una esglesia protestant, i en som sortit de puntes per no moure estabó. —Més envant en trop una altra d'esglesia, més magreta que s'altra. A devant no tenia portal, sino an es costat; pero com m'hi acostava un senyor molt atent m'ha dit: *it is closed (está tancat)*. Ab aixó he coletgit qu'era protestant, perque ses esglesies católiques no les tanquen de tot lo dia fins hora-baixa.

Visita an el Pare Strassmaier

Després de dinar, ha volgut anar a fer visita an el Rt. P. Strassmaier, jesuita. Prenc es *tranvía de canó (Raylway-tube)*, aquell que va molt més endins per devall terra que no ets altres, que'm deixa devora *Hyde Park*, i d'allá ab quatre passes som a ca's Jesuites. Conversam una estona ab el Pare Strassmaier, i llavó vatx ab ell a sa seua esglesia, aont sent un altre sermó, ab inglés com sa suposa, i assistesc a sa *bendició solemne* ab el Santíssim, que resulta devotíssima: l'esglesia era casi plena de gent, tota ab una

compostura i una devoció fora mida. —Acabada la funció torn veure el Pare Strassmaier, que'm fa muntar a sa seua cel·la, i allà conversa qui conversa. Jo me'n volia anar per no ferli nosa; per ca! ell no s'aturava de conversar. I m'ha mogut des portuguesos sobre si jo la duya d'ells. Jo li he dit que no; i ell ja es estat partit a censurar es mals qu'han fet. M'ha recomenats es museu de *Kensington* i *British Museum*, i m'ha dit que necessit dies per veurelos i que científicament son tan i tan importants, especialment es referents an es pobles asiàtics (turcs, perses, aràbics, indis, xins, japonesos). I m'ha dit que aqueys museus, ab ses coses que guarden d'aquells pobles, demostren que tals pobles son molt intel·ligents més que molts de pobles europeus europeus; i més que's *portuguesos*, m'ha dit fent sa mitja. Llavó m'ha mogut sobre ses civilisacions de Babilònia i Assíria i Egipte i de lo molt que hi ha aplegat d'aixó a tals museus. I aquí me treu una obra de tres toms, aont e-hi ha dibuixats milenars de jeroglífics de monuments que mos queden d'ets antics egipcis. I llavó me'n mostra una altra d'obra, en tres toms grossos, aont e-hi ha copiades totes ses inscripcions babilòniques que's guarden a *British Museum*. Fuyetx una mica aquells toms, i repar que duen es nom de Pare Strassmaier. Jo feya anys qu'havía vist citat sovint dins obres científiques un Pare Strassmaier; pero ses derreres que hagués d'esser aquell ab qui jo parlava! I prou que hu es estat. Aquesta obra es escrita en alemany i en anglés i publicada a Alemanya. El Pare Strassmaier es alemany, pero fa devers trenta anys qu'es a Anglaterra. Es un *assirióleg* de casta grossa: un sabi ab tota s'estensió de la paraula. I ab tot això sa seua conversera no s'acabava. He hagut de tayar caps perque sa fosca no m'aplegás per allà. Li he donades mil gracies de tot, i li he promés que tornaria.

Detalls curiosos

I ja som partit cap a Hyde Park per veure una mica es moviment que hi hauria com a bon diumenge. Efectivament e-hi havia una gran gentada: uns que seyen, altres que's pasetjaven, altres que pegaven cosses a pilotes grosses, altres que lletgien enfilats a unes barreres que hi havia ensà i enllà, i altres qu'estaven ajeguts d'esquena o de costat o de corbeu demunt s'erba, demunt aquella erba tan fina i tan espessa com es cabeyes des cap. I no eren sols senyors ben vestits, sino senyores ben endiumenjades, allargades en-terra, de costat. I n'hi havia una estesa de gent així que no eren tot berbes. I negú hi parava atenció. Se veu qu'aquí es tal costum, que a una altra banda seria molt estrany i fins escandalós. E-hi ha que confessar qu'aqueys inglesos son una gent molt especial. —Lo que també me crida s'atenció, es que per aquí un no veu gent grassa ni amagrida: tothom està de bones carns i ben sà; pero a casi negú es greix l'embarassa per córrer. Ara tampoc veureu gent des-sustada, que només tenguen sa pell i ets ossos. —Una altra cosa he vista aquí, que no l'havia vista més que qualche pic a Alemanya: senyors ab capell ab trona i senyores ben enllimonades i arrogants que, si frissen d'arribar en lloc, prenen es trot i se'n van correns p'es mitx des carrer, tant com en poren treure. Ja m'hi venia aixó de nou es primers dies! No me'n poria avenir!

Pero ja bastará per avuy.

Dia 20 de matx

«Kensington Museum» dematí i de capvespre

Jo'm pensava, com sentia anomenar aquest *Museu*, que no era més qu'un i que ab un parey d'hores a tot estirar l'hauria visitat i re-de-visitat. El Pare Strassmaier ja'm va dir que no'm bastava un dia per veure'l, i aixó ja'm posá ab guardia. Avuy e-hi he volgut anar, i ab prop de tres hores es matí i dues es capvespre només n'he pogut

veure la mitat, anant depressa depressa. Aquest magnífic *Museu* instal·lat dins quatre edificis, grandiosos, fets aposta per aixó, aont no hi han plant res, construïts per dedins i per defora ab una suntuositat vertaderament imperial.

Ocupen tota una illa dos d'aqueys edificis: *New Royal College of Science* and *Science Museum*. He visitat primer es *Museu de ciència*, més ben dit, de *ciència aplicada*. Allà hi ha una mala fi de sales de màquines i models de màquines de totes classes, de vapor, d'electricitat, construcció de ponts, d'edificis industrials, de barques i vapors, navilis de guerra. I llavó hi ha tot una biblioteca sobre tots aqueys rams de ciència aplicada.

iQuins abres! I iquins animalots!

D'aquí he passat a s'altre cos d'edifici, també magnífic: *Natural History Museum*, dividit ab ses tres grans divisions: *reyne-mineral*, *reyne-vegetal*, *reyne-animal*. Cada branca d'aquestes té sales i més sales i més sales, atepides d'objectes, lo més ben ordenades, tot posat dins vidres, cada objecte ab so seu nom i una breu explicació i sa seua procedencia. Tant ses sales sens fi des *minerals*, com de ses *plantes* com sa d'ets animals presenten ses innumerables variedats de tals sers que existeixen o han existit, deixant qualque rastre de sa seua existencia a qualque banda. Fa por es minerals que hi ha; les vos presenten obrats i sensa obra. En materia de gruixa de soques d'abre, hi ha coses estupendes. Per exemple: un tros de soca d'un abre que treu *trenta pams* de tanta, de *diametre*; i altres 20 pams, i altres 15. També son notabilíssimes ses col·leccions d'aucells, insectes i peixos, i, sobre tot, ets ossams trobats a bocins d'ets animals antediluvians, desapareguts fa estona. Per exemple: uns elefants ab uns claus de quinze o vint pams de llar, i un *dinosaure*, que fa de ses potes fins a s'escarpó prop de 20 pams d'alt; es seu cos devers 22 pams de llarc; es coll i es cap, 36 pams; i sa coa, 80 pams.

I aixó només es s'ossam! ¿Qué havia d'esser reblit de nirvis, tenrums, carn i pell?

¿S'homo ve de sa moneya?

Ets animals *mamelluts* están ordenats de tal manera que a continuació des *goriles* i *orangutans* (classes superiors de moneyes) venen ets *esquelets* o *caneveres* des diferents pobles seuvatges i civilisats. Negú, en no esser un que tenga ets uys an es clotell, veyent aquells cranis, aquells ossams, duptará un moment de si son d'homo o d'orangutan.

¿E-hi ha una diferencia tan grossa entre uns i altres! Si es que va ordenar aqueys ossams, era cap darwinista, no li resulta sa cosa. Aqueixa ordenació, lluny de demostrar que s'homo desxendesca de sa moneya, demostra tot lo contrari; que entre s'homo i sa moneya hi ha un abisme, que no son capasses d'omplir totes ses teories des sabis que hi ha haguts i hi haurá.

¿Que me'n direu? Ell mirant tants de milenars i més milenars d'objectes com e-hi ha an aqueix *Museu* s'es feta hora d'anar a dinar, i me'n hi som anat. E-hi torn després de dinar, i he empresa sa visita des *Museus* de s'altra cos d'edifici, que també umpl una illeta i que es *Imperial Institute and University of London*, *Cross Gallery* i *Royal College of Music*. Es també una construcció suntuosíssima, i hi ha tot d'una una esposició de mobles i robes, ab una partida d'al·lotelles ben enllestides que vel·len allá per donar totes ses claricies que qualsevol demana sobre un objecte que's vuya. Passat aixó, vé es museu propiament dit d'objectes d'art des pobles orientals, aont e-hi ha magnífiques col·leccions d'art de l'Índia, una altre d'art *des sarrains*, una altra d'art *des turcs*, una altra d'art *des perses*, una altre d'art *des xins*, una altra d'art *de japonesos*. I no vos dic res si n'hi ha, de preciosidats en feynes de ferro, d'or, plata, fusta, ivori, os, coral, pedres precioses, roba, porcellana, vidre. Me pens que tindrà raó el

Pare Strassmaier ab so dir qu'aqueys pobles en materia d'art se demostren més intelligents que no ets europeus. I llavó hi ha una magnífica biblioteca d'obres d'art, perque qui vulgui s'hi puga instruir. Esclayats des grans tresors que hi ha aplegats an aqueys museus, me'n som anat a s'hostal, perque he trobat que ja'm bastava per avuy de veure coses.

Dia 21 de matx

Seguint es Museu. — «Main Building»

«Main Building» significa «construcció», edifici principal. I vaja si hu es «principal» aqueix edifici que s'anomena així qu'avuy he visitat. Forma també tota una illeta, i tant per dedins com per defora respira magestat i grandesa. Se veu que en so ferlo no hi plangueren ses lliures esterlines: es vertaderament un palau. Fa planta baixa i pis principal i a alguns endrets un segon pis. E-hi ha més de *cent cinquanta sales*, moltes de grandioses, i totes plenes d'objectes d'art en ferro, en fusta, en bronzo, en plata, en or, en pedres precioses, en robes, en ivori (marfil), en coral, en os, en porcellana, en vidre, en test. Allá estatuas, baixos relleus, retaules, calzes, custodies, creus, cubertes de Missal, caixetes, relliquiaris, bacles, canelobres, casulles, dalmátiques, capes pluvials, mitres, camis. Allá tapissos des sigles XVI i XVII; allá teixits orientals i europeus lo més preciosos; allá ivoris esculturats meravellosament; allá mil objectes de ferro forjat, fins i tot animals de ploma, com un pago-reyal i un corp, tan ben fets de ferro, tan an el viu, que només les manca prendre's vol; allá reproduccions d'elements interessants de grans edificis i monuments grecs, romans, ogivals i des Renaixement. Allá joyes d'or i de plata i de pedres precioses i esmelts, tants en volgueu; n'hi ha dues sales grandioses, que n'están estibades. Allá mobles de totes classes des sigles passats, que son vertaderes meravelles; allá col·leccions de porcellanes, terra-cuyta i vidres de Venècia i de totes ses altres

fábricas famoses; pero no una sala ni dues ni tres, sino sales i més sales, ben llargues, ben llargues. Allá miniatures i *aquareles*, tantes en volgueu. Allá es célebres cartons o models que pinta es célebre Rafael p'es tapissos des Vaticà. Allá tot una col·lecció de coses referents a sa *ciencia des llibres*, que fan 70.000 volums, i una col·lecció de *s'art des llibres* de 90.000 volums; allá una col·lecció de 280.000 dibuixos, gravats i fotografies. —Es una cosa d'espant lo que hi ha aplegat dins aqueix museu colossal. Un en queda esglayat i aborronat com e-hu veu. —iBé tenia raó el Pare Strassmaier de recomenarlo'm! E-hi som arribat a les deu, i en som sortit a la una i busques, sempre recurrent sales i més sales i més sales. No dec haver segut cinc minuts. —Un detall curiós: a's mitx de tantes sales de preciosidats artístiques n'hi ha una qu'es un menjador d'una fonda, plena de taules ben parades de tot, i allá poreu berenar, dinar i sopar, tant com volgueu. Es una cosa molt ben pensada per guanyar temps.

Jo, en lloc de dinar dins tal sala, me'n som anat a dinar allá on estic, que me tracten de lo millor; i es cap vespre no som sortit per posarme al corrent d'altres feynes que duya enrera.

Dia 22 de matx

Una esglesia protestant

Avuy dematí he alsat es cap, i ia veure coses s'es dit! Prenc es tranvia *tube*, que va tan endins per devall terra, a bandes més de cent pams; surt jo demunt terra a *Dover street*, a mitjan carrer *Piccadilly*, i vetx una esglesia allá devora: *Saint James Church* (esglesia de Sant Jaume), me'n hi entr, i he vist que hi havia funció, que resaven una mica un que duya una especia de ruquet i altres dos o tres li responien. No hi havia piques d'aygo beneyta ni llanties, ni altre altar que un magret a s'altre cap; i he coletgit qu'era una esglesia anglicana. Té vidrieres de colors representant escenes de la

Passió i Mort. En som sortit tot d'una per no desbaratar la voga. Al manco aqueys *Ministres* anglicans fan servir més ses seues esglésies qu'es *Pastors* protestants alemanys, que no tenen *Gottesdienst* (servici de Deu) o *ofici* més que's diumenges.

Londres

Museu de Geologia molt notable

Cerc es *Museu de Geologia pràctica*, i l'he trobat. El fundà l'any 1850 un tal Pennethorn; està dins un edifici fet aposta. No es molt gros; pero ben notable: e-hi ha una important col·lecció de minerals no metàlics, una altra dels metàlics, un altre de metalls preciosos, una altra de pedres precioses, obrades i sensa obrar, qu'es molt de veure; i llavó una col·lecció de *vegetals* (plantes) i *animals fòssils* (tornats de pedra) inglesos, aixó es, trobats a Anglaterra, que es sa més completa i sa més notable que's coneix, s'entén, de *fòssils* inglesos; perque de fòssils en general n'hi ha, incomparablement més a

Natural History Museum de Kensington, de que parlàrem s'altre dia. Es grossa de tot sa colecció de fòssils de dit Museu de Kensington.

Sa més important Academia de Ciencia de Anglaterra

Surt d'aquí, i ja li he copat cap a la *Royal Society* (*Academia de Ciencia*), sa més important de Anglaterra, que comensá devers l'any 1645. Té una *Biblioteca* de ciències, de 50.000 volums i 5.000 manuscrits; está instalada dins un edifici ben gran, que fa un pati quadrat. A s'enfront sa *Reyal Academia de les Arts* e-hi té una *Esposició permanent* de pintures i escultures d'autors d'ara, que hi duen ses seues obres; i, si l'*Academia* les ho aprova, van an aqueixa *Esposició*, lo qual se considera una honra pe's artista, i així cobra fama, perque an aqueixa *Esposició* e-hi acudeix sa gent empiulada de Londres, es *gran mon*. Jo hu je trobat tot ple de *senyorim* i *senyoram*, que ab dificultat porien veure ses pintures, perque aquell senyorem s'hi plantava devant mira qui mira i conversa qui conversa, desenfeynats com se veyia qu'estaven casi tots i casi totes. E-hi havia més *elles* que no *ells*.

Una cosa m'ha cridada l'atenció i n'he estat ben content: que an aquestes pintures no hi ha gayre desnú. En ses escultures ja n'hi ha més.

Se veu que a Londres e-hi ha més severitat de costums; al manco se salven qualque mica ses apariències. Encara no he vista cap figura de persona tota nua dins cap jardí ni plassa públicam com n'hi ha tantes a París.

Ab un instant he haguda vista tota aqueixa *Esposició*; i som sortit desparat cap a *National Gallery of British Art* (Galería Nacional d'art anglés), qu'está molt alladessá l'Abadia de Westminster, més de mitja hora lluny. Per anarhi he tenguda avinentesa de passar per devant es famosos palaus reials de *Saint James*, molt baix i molt modest de part defora, i el de *Buckingham*, més monumental i

magnífic, ab una gran plassa devant que té a's mitx es suntuós monument de la *Reyna Victòria*, de marbre blanc, ab boldrons de figures colossals, una d'elles aqueixa Reyna, i uns brolladors que tiren grossos brants d'aygo dins un safretx, de marbre blanc també, que enrevolta es monument.

A forsa de travessar carrers i carrerons, sempre ab so *Bädeker* ab sa má per no perdre'm, que sensa ell me seria perdut vent vegades, a la fi arrip a trobar sa *Galeria Nacional d'Art Inglés*, instalada dins un edifici fet aposta. E-hi ha una partida de sales de pintures, dominanthi es paisatge i escenes de vida familiar. Tampoc no hi ha gayre desnue aquí. N'hi ha una mica més que a *s'Esposició de la Reyal Academia*. ¿Que hi ha que fer? Ets artistes des sigle XVI ensá son així, ii, com més va, més vela! No tenen es seny complit.

Ab aquestes dues col·leccions de pintures qu'he vistes des pintors inglesos actuals, se veu que hu fan de tot per tirar endavant, i que hu consegueixen prou. Son apreciables en general ses seues obres.

Ja era la una, hora de dinar, i me'n hi som anat més depressa que no fer tart. Sempre convé esserhi d'hora.

Una altra visita an el Pare Strassmaier

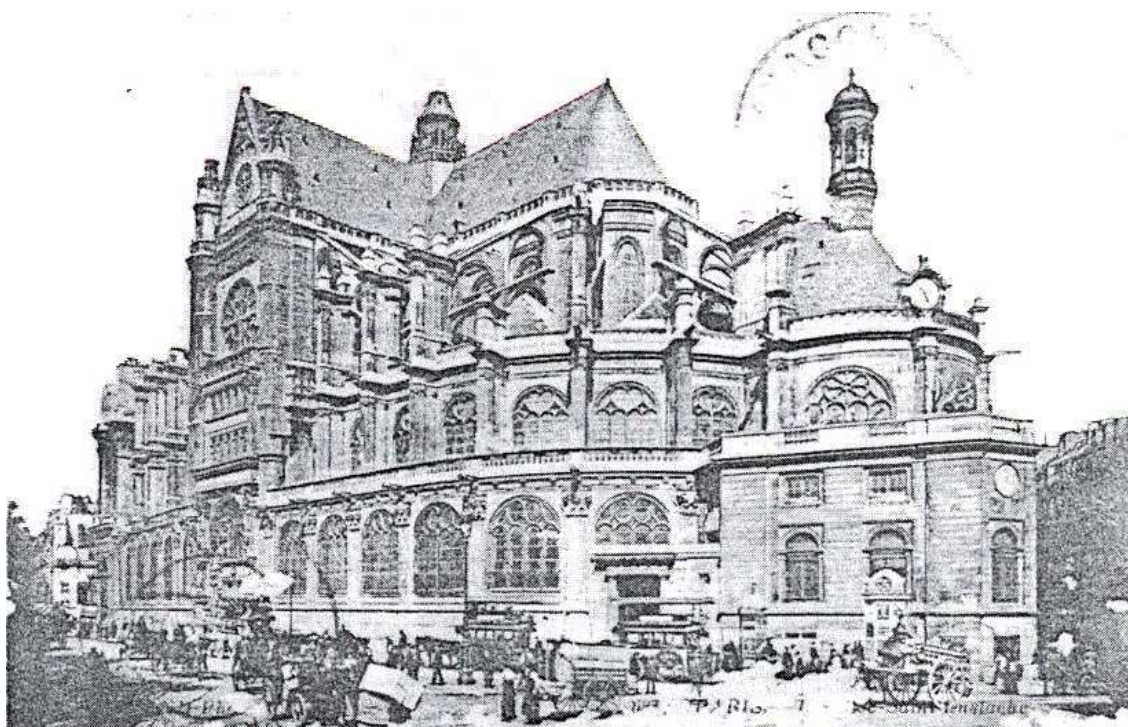
Din, i icap a fer una altra visita an el Pare Strassmaier, que tanta de gracia mes va fer diumenge ab sa seua conversera plena de sal i d'enginy! El me trop més trempat qu'un orga. Li cont lo qu'he vist de museus aqueys dies. Me dona noves entressenyas p'es que encara no he vists; i ja tornam esser an es seu tema de que's pobles orientals demostren ab ses seues obres esser més intelligents que casi tots es pobles europeus, comensant p'es portuguesos, com se suposa. I ja es estat partit a mostrarme gramátiques i diccionaris de sa llengua xina, de sa japonesa, de sa del Tibet, de sa de l'Índia, de sa de Corea, de ses tribus filipines, totes ab *alfabets* diferents i diversos d'ets

europèus; gramàtiques i diccionaris àrabs, sirians, de sanscrits; vaja! de tots es pobles orientals. Se veu que'es un *orientalista* de cap de brot, caporal ab tota s'estensió de sa paraula. Jo massa gust passava de sentirlo; pero sa feya tart, i jo no volia que sa fosca m'aplegàs per allà pe' sa confusió horrible ab que'm veuria per haver d'anar p'es carrers de Londres sensa porer lletgir es noms des meteixos carrers escrits a ses cantonades. A la fi li he pogut escapar an el Pare Strassmaier, i icap a sa casa aont estic! i que m'hi camp tant bé, gracies a de Deu.

Dia 23 de matx

Esposició Colonial

Avuy dematí no'm som mogut de casa més que per anar a dir missa; pero tot d'una d'haver dinat ja li he hagut estret cap a *Imperial Institute of the United Kingdom, the Colonies and India*. Es un des palaus de Kensington, fet ab motiu des *Jubileu* (50 anys des reynat) de la reyna Victòria, grandíós, magnífic. Basta dir que té prop de 200 metres de fatxada, d'estil des Reneixement, molt esponerós, ab un campanar dalt es portal, de 87 metres d'alt, com qui no diu res. E-hi ha aquí s'*Esposició Colonial*. M'era passat per alt, i el Pare Strassmaier el recomenà. Es que n'hi ha tants de museus i exposicions en aqueix redol de palaus de Kensington, qu'un s'hi pert. Es curiosíssima i interesantíssima aqueixa *Esposició*, i sobre tot molt pràctica.

Londres

Dos mots sobre Espanya

Ja's sap que Anglaterra es sa nació qu'haja tengudes més colonies, may fora Espanya.

Espanya an es sigle xvi en tenía més; en tenía massa, i no les pogué conservar; ses forses no mos bastaven, entre altres motius perque Espanya no era illa com es Anglaterra. Si Espanya fos estada, si Espanya fos una illa no hauria de guardar més fronteres que sa vorera de mar; i no importaria que sostengués més exèrcit de terra qu'es necessari per sostenir s'orde públic. Tot es seu poder l'hauría pogut aplicar a ferse forta per mar, com e-hu ha pogut fer i hu ha fet Anglaterra. Anglaterra no posseeix més que Gibraltar dins es Continent Europeu, i encara es un port de mar. Per això no necessita exèrcits de terra, que son es qui se ocupen de casi totes ses forses de ses nacions continentals. Anglaterra no s'ha de preocupar més que de sa marina, per aixó ha pogudes crear aqueixes grans esquadres ab

ses que ha pogudes aplapir i conservar tantes de Colonies d'ont treu tants i tants de milions. I gran part d'això hu deu a esser una illa. I es motiu principal d'Espanya no haver pogut conservar s'infinidat de colonies que tenia an es sigle XVI se deu a no esser estada una isla, a esser estada una potencia continental an es meteix temps que marítima. Además, Espanya de sí es molt pobre, per més que molts de beneyts, d'aquells que escaufantse d'ivern devora una ximeneya ben encesa o d'estiu a la fresca demunt un terrat o a carrera, arretglen Espanya llevant sa pell an es qui comanden, tractantlos de lladres, donantlos sa culpa de tot lo dolent. Espanya, per lo meteix, no pogué ni pot ni porá may crear ses esquadres que té Anglaterra, per sostenir ses Colonies; i sensa tals esquadres no es possible tenirne de Colonies. S'historia hu demostra massa. Aquest va esser es motiu principal de noltros ets espanyols haver perdudes casi totes ses colonies que teníem, i no sa mala administració i es robatòrum que hi pogués haver de part des qui enviávem a comandar. Aixó de *robatórum* n'hi ha per tot allà ont e-hi ha homos, poc sá poc llá. —He aprofitada aqueixa avinentesa de dir això en defensa d'Espanya, ja que n'hi ha que me tenen per *separatista* i per *inimic d'Espanya*; com se suposa, son d'aquells afectats de fayó i d'allò més bobiá.

Ara, qué conté aquesta Esposició

Idò bé, Anglaterra es sa nació que té més colonies del mon, sensa comparansa, i que les sap tenir. Aqueixa *Esposició* hu demostra. ¿Que es aqueixa *esposició*? Idò una *esposició*, una mostra de totes ses plantes, animals i minerals de cada colonia tals com sa naturalesa els-e dona, i així com sa ciencia, s'art i s'industria els estudien i els aprofiten per profit de s'homo i sobre tot de *s'homo inglés*. I allà veys reunits tots es minerals de cada colonia, obrats i sensa obrar i així com els obren i elaboren es meteixos naturals de tal colonia. Allà veys totes ses plantes i abres de cada una de dites

colonies, primer ses llavors, llavò es fruyts, obrats pe's'industria i sense obrar, ses classes de llenya, ses gruixes de ses soques, objectes de tota classe obrats d'aquelles llenyes, de ses fuyes, de ses escorxes; ses robes i totes ses coses que's saben fer de tals vegetals; i lo meteix tots es productes animals: obratge de ses llanes, pels, cuyros, ossos. Ab una paraula, allà teniu a la vista tot lo que cada colonia té i dona de si, com se aprofiten i se poren aprofitar es seus productes, i ses fonts de riquesa que atresora. I allà veys sales i més sales i més sales, unes dedicades a l'Índia, altres a s'illa de Ceilan, altres a Nova-Nursia, altres a Austràlia, altres a Jamaica, altres a Hondures, altres a Guinea, altres a ses colonies de l'Àfrica occidental, altres a sa des *Cap de Bona Esperança*, altres an el Transvaal, altres an el Canadà, i fins i tot e-hi ha sales per l'illa de Malta. Dins una Sala e-hi ha un mapa de tot el mon aont Anglaterra i ses seues colonies son de color vermeya; i vos assegur que n'hi ha de clapes vermeyes per tot arreu. I lo notable es lo petita qu'es sa clapa de ses «illes Britàniques», que es lo que constitueix propiament Anglaterra. ¿Que son aqueixes illes comparades ab moltes de ses colonies seues? Territorialment, molt poca cosa. Una de ses coses que criden més s'atenció son sa partida de «resents» que cada «Colonia» sol fer en certes ocasions an el Rey o Reyna d'Anglaterra, i que's Reys llavó solen enviar a un museu o esposició. Sobre tot, es presents de la Índia son notabilíssims: uns de plata, altres d'or, altres d'ivori, altres de laques, altres de cera, altres de llenyes precioses, altres d'or, altres de robes, teixits i brodats. Son una de tantes de proves de que aquells pobles, com diu el Pare Strassmaier, son més intel·ligents qu'ets europeus.

M'hi he passat tant de temps dins aqueixa «esposició», que com en som sortit, només he tengut temps d'anar a veure s'esglesia des «Felips-Neris», qu'está just devora es «Main Building» (edifici caporal) de Kensington.

Es Felips Neris de Londres

Son famosos es «Felips-Neris» de Londres o «oratorians». Basta recordar qu'han tenguts homos com es cardenals «Newman, Wiseman i Manning». Aquesta casa relligiosa es estat a Anglaterra un des centres principals d'acció catòlica; i sols Deu sap es bé qu'ha fet. No es estrany que's catòlics de Londres e-hi tenguen tant sa tirada i hi hagen abocades tantes de llimosnes per alsar una esglesia tan gran i tan ben endiumenjada i una «casa» magnífica pe's Pares «de l'Oratori». L'esglesia fa un atri devant, tancat ab unes bones barreres; a un des cornalons de dita casa, a sa banda des carrer s'alsa una capelleta ab una estatua des gran cardenal Newman, estatua que's va fer per subscripció pública.

Aquesta esglesia es d'estil des Renaixement, i revest solemne magestat per defora i per dedins sobre tot. Sa fatxada fa un pórtic ab columnes, ben gran, i dedins una nau de tres trasts quadrats, capelles molt grans que's comuniquen per portals ben amples, i llavó un creuer ab cúpula i es cap de sa creu, que'es un trast quadrat i s'espai absidal, mitx redò. Ses voltes de ses capelles son cúpules, i ses de sa nau i creuer son de mitx punt ab grans llunets i llavó acaben ab una cúpula aplanada que té una claraboya zenital, a's mitx; ara sa cúpula des trast central des creuer es de mitja taronja, ben ayrosa. Ets altars i retaules de ses capelles, des caps des creuer i sobre tot l'altar major son de marbres de diferents colors o de fustes precioses, suntuosament posats i enllestits. Es baixos de totes ses parets i pilastres son igualment forrats de marbres de diferents colors. Es presbiteri es una preciositat de decoració i magnificencia; tota l'esglesia en general respira gust i opulencia. Se veu que la Congregació de l'Oratori a Londres va molt polent i que té molts devots, que hu son més enllá des cordons de sa bossa. —Perque ja's sap que n'hi ha que, en esser a afluijar aqueys cordons, posen forqueta.

Aquesta magnífica església està aïllada; no té més edifici que la toc que sa meteixa casa de la Congregació. —I lo que succeeix per aquí! just darrera aqueixa església n'hi ha una de protestant, consagrada a la *Santíssima Trinitat*.

Qu'és un «underway»

Ab aixó s'era fet hora-baixet, hi he pres un *underway* que hi ha aquí devora, que m'ha duyt a s'estació des tranvia de per devall terra, que m'ha deixat devora sa casa aont estic, i he pres redòs fins demà dematí.

Tal volta qualcú dir: —¿I que diantres es un *underway*? Idó es un camí per devall terra. N'hi ha a Londres una partida, an es llocs més concorreguts, a fi de que sa gent puga travessar sensa perill de carruatges ni altres noses. Son unes mines molt amples, de volta, enretjolades per tot, i ses parets i volta solen esser envernissades, i llavó ben il·luminades d'electricitat. No recort haverne vists de camins així per devall terra a ses altres grans ciutats qu'he visitades: Viena, Berlín, París. No dic que no n'hi haja, sino que jo no n'hi vatx veure cap.

ANTONI M. Alcover, *pre*.

22 de juny de 1912

DIETARI D'UNA EIXIDA A FRANÇA I ALTRES NACIONS

(Continuació)

Dia 24 de matx

Una conversada

Avuy dematí per altres feynes que tenia no som anat a veure monuments, i a la una he comparegut a ca'l Rev. Fanning, Rector de l'església de *Nostra Senyora de les Victories* i Canonge de la Seu de Westminster, aont he trobats dos canonges més, un Pare de Sant Vicenç de Paül, Rector des Seminari d'aquí i llavó es tres capellans que ab el Rev. Fanning serveixen aquella església. Es qu'avuy es sa festa d'aquella *Mare de Deu*, i mos ha volguts el Sr. Rector-canonge a dinar, an es *luncheon*, que diuen aquí a sa manjada des mitx dia.

Tots se son demostrats molt amables ab mi, i plens de delit, conversant p'es colzos. Com ets altres inglesos ab qui he parlat, se demostren molt *optimistes*, molt esperansats de lo quart creixent que va es catolicisme a Anglaterra, i molt patriotes. Les he dit que diumenge passat a l'església des *Servites* havia notat que després de l'ofici havien cantada una antifona i dita una oració p'el rey Jordi d'Anglaterra, *regem nostrum Georgium*. I m'han dit que fan lo meteix a totes ses altres esglésies; i llavó m'han demanat si jo hu trobava mal fet, i els he dit que hu trobava benissim. I tots han dit qu'estaven molt contents des seu Rey per lo favorable qu'es an es catòlics, gracies a Deu.

Es una gent que frissa més...

Després de dinar i d'haver feta la pretxa una bona estona, duguent casi sempre la balla un d'aquells companys, qu'es irlandés i molt patriota d'Irlanda i molt potxós, i un cop parlava ab inglés, i un cop en llatí, un cop en francés i un cop ab italiá, i que mos ha fet riure pe'ses butxaques ab ses seues sortides i ocurrencies, me som despedit d'aquella bona gent, donant a tots i especialment an el Rev. Fanning grans mercés per lo bé que m'havien tractat, i ja li he hagut estret ab so tranvia cap a veure sa *Galeria de Retrats*. I m'ha succeït que, com he deixat aqueix tranví, que ja vos vatx dir s'altre dia que se'n va per dins unes canonades devers cent pams endins sa terra, e-[h]i havia tantes de galeries per un vent i altre, que no poria trobar sa que m'havía de dur demunt sa terra, perque casi totes duyen a altres tranvies de sa meteixa línea soterrania. Vertaderament es una cosa d'esglay que an aquella fondaria e-hi hagen oberts tants de forats i establít un moviment tan gros de trens i tranvies que heu de tenir en conte que sempre van plens. —A la fi he trobada una escala de caragol molt ample, que deya *Way out*, que significa: *cap a defora*. Prenc aquella escala, i munta qui munta escalons i escalons, fins que a la fi som sortit demunt sa terra en nom de Deu. —I tal volta qualcú me dirá: —¿I que no hi havia altra gent que navegava per allá endins an-e qui demanar claricies? Prou que n'hi havia! Massa! Pero no he pogut guipar cap *empleat* des tranvia, que son es qui vos diuen molt amables tot lo que los demanau des seu ram. A s'altra gent no es prudent anarlos a entretenir ab preguntes d'aquestes perque tothom va atrafegat i ple de frissor, casi corrents. Jo per Mallorca, Deu no m'ho tenga en retret ni vanagloria, no som des que vatx més a poc a poc. Idó aquí casi tothom me deixa derrera. Com se suposa jo les deix esbravar i que prenguen tota sa ventatge que vulguen.

Galeria de Retrats. — Sabeu qué costá?

A la fi arrip a sa gran *Plassa de Trafalgar*, devora la cual e-hi ha sa *Galeria de Retrats* d'homos célebres d'Anglaterra: reys, reynes, princeps, princeses, generals famosos pe' ses batalles guanyades, sabis i artistes en tots es rams de sa ciencia i de s'art, escriptors, homos d'Estat i benemérits de la Patria per una cosa o altra. N'hi ha més de 1.200 de *retrats* d'aqueys, mes o manco ben pintats, qualcún de van Dyck i d'altres bons pintors. Un des primers retrats es de Cardenal Manning. També hi he vist es des nostro Felip II, p'es temps que va esser casat ab la Reyna Maria, que desgraciadament se morí molt prest ab lo qual s'esvairen totes ses esperances d'una restauració católica a Anglaterra. Naturalment, m'han cridada s'atenció es retrats des tristament famós rey Enric VIII, causa des *cisme anglicá*, i sa seua fia també tristament famosa p'es católics, la reyna Elisabet, o *Beth* que diuen aquí. La reyna *Beth* com a dona de talent s'ha de confessar que feya molta de talla. No perque va esser tan contraria d'Espanya i des católics, hem de dir que era una biduina o una blaya d'aquelles que's mamen es dit. Com a reyna feya una gran talla i l'Anglaterra baix d'ella se va fer molt envant. Llástima que hi hagi dins es seu reynat aqueixa taca tan grossa de sa persecució feresta contra's católics.

Aquesta *Galeria de Retrats* no cregueu qu'estiga dins cap barraca: está dins un casal que costá 96.000 lliures esterlines (dos milions i quatrecentes mil pessetes).

La seu de Sant Jordi

Surt d'aquí, i m'afic dins un altre tranvia d'aqueys de per devall terra i que va per devall es riu Tàmesis, molt més ample que'l Sena, i m'ha deixat an es districte de *Newington*, a sa plassa *Elephant and Castle*, tota plena de tranvies i *omnibus*, automóvils i carros que van i venen de tots vents, i qu'un s'hi veu apuradíssim per travessar d'una

acera a s'altra. Per aixó hi ha un pas o galeria per devall, com aquell de que vos vatx parlar ahir. Era anat allà per veure la Seu de Sant Jordi, que m'ha costat un poc trobarla. A la fi l'he trobada. Es moderna, d'estil ogival anglès, de tres naus devolta apuntada correguda, de vuyt trasts, sensa capelles, ab finestrels a ses naus des costats, pero no a sa major, de vidres de colors. Demunt es portal major, en lloc de claraboya, e-hi ha un gran finestral ab vidres de color preciosos; i an es fondo de s'ábside, qu'es una paret plana, n'hi ha un altra de finestral de casi tota s'amplaria de sa paret, ab uns vidres de colors des millors qu'he vists a Londres i a ses altres bandes. A cada costat de s'ábside hi ha una capella, magníficament decorada, i no'm parlem de l'altar major, retaule i tot lo demés des presbiteri o santuari: tot está magníficament, suntuosament posat i endiumenjat. Tota l'esglesia es policromada; no es gayre gran, pero tot ella respira devoció i magestat.

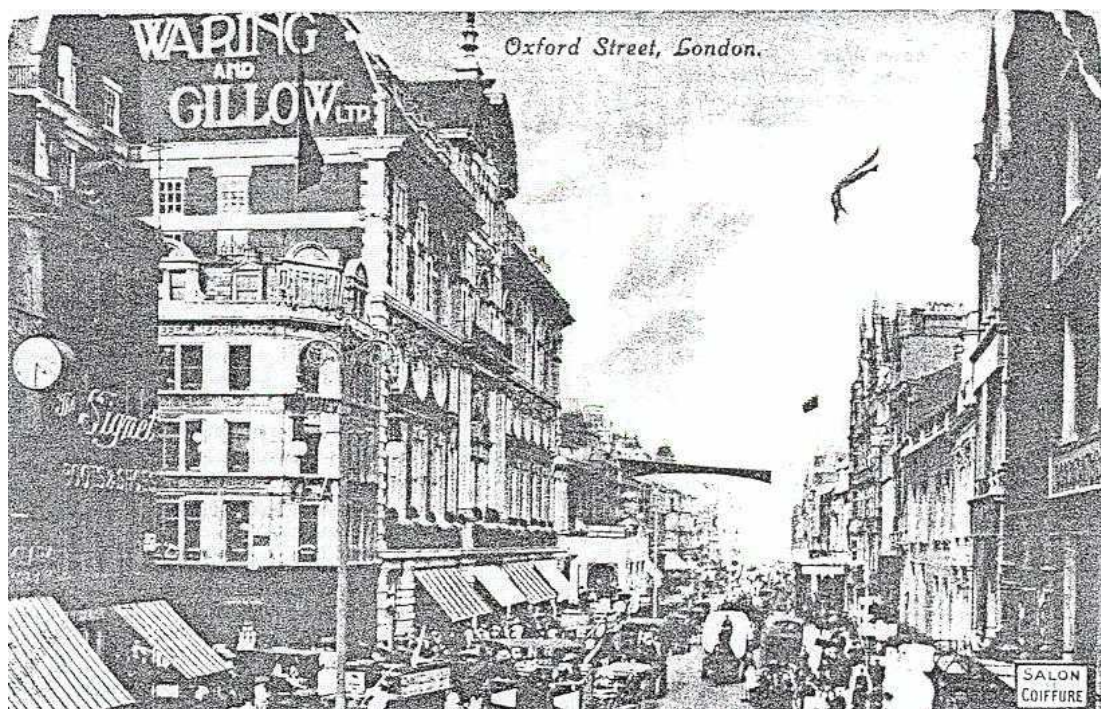
Mir es rellotge, i ja eren les sis tocases, i ab so tranvia de per devall terra me'n som anat a ses cases, abans de pus remor. I fins demá dematí, si Deu ho vol i Maria.

Dia 25 de matx

Una esglesia que té s'escut d'Espanya

Avuy de bon matí, després de dir missa i berenar, m'he posades ses cames an es coll i cap a veure sa notable *Col·lecció Wallace*, qu'es ben enforet. A sa estació *Victoria*, putx a un *omnibus*, es a dir, an es galliner, per porer estendre la vista i veure ets edificis i carrers qu'anávem passant. Hem pres pe'sa plassa de *Grosvenor*, ran ran des magnífics jardins des palau de *Buckingham*, per devant es gran *Hospital de Sant Jordi*, per un cornaló de *Green Park (Park vert)*, i llavó vora *Hyde Park* fins a s'altra cornaló d'aquest, *Cumberland Gate*; prenim llavó es carrer d'Oxford, tan llargarut com es; pero aviat entram dins *Baker street (Carrer des forner)*. Tots aqueys punts

son magnífics de cases i jardins i tránzit; hem passades una partida d'esglesies, casi totes protestants, supós. An es carrer de Sant Jordi devall de *s'omnibus*, pren cap a llevant, i trop l'esglesia catòlica de *Sant Jaume* (*Saint James church*). E-hi entr, i m'ha feta una impressió agradabilíssima: es ogival de cinc naus de set trasts sensa capelles, ab tribunes demunt ses naus mitgeres i finestrals ab vidres de colors a ses foranes; i es finestrals de sa nau central son de vidres grisencs. Es presbiteri fa tres trasts i s'ábside ab dos ordes de finestrals ab vidres de colors prou bons. Es baixos de s'ábside fan unes arcades enfondides ab so pany de paret que inclouen pintat demunt camp d'or, representant diferents sants, i abaix l'altar major, sensa retaule, magnífic, ab un baldaquí vuyavat i daurat que penja de sa volta. Tot es recinte des presbiteri es policromat, com també ses capelles de cada costat, an es cap de ses naus foranes. Ses voltes son ogivals de *creuería*. Encara no n'hi havia vista cap a Londres. A cada rebranca des presbiteri e-hi ha s'escut d'Espanya. No hi importa dir si me'n som alegrat molt de veurelehi. ¿Pertany a l'Espanya aqueixa esglesia? No hu he pogut aclarir. Devant ella e-hi ha *Spanish Place* (*Plassa espanyola*).

Londres

Col·lecció Wallace

Me trobava ja devora's magnífic edifici aont se guarda sa notabilíssima *Col·lecció Wallace* d'objectes d'art i pintures, estimada, com qui no diu res a *quatre milions de lliures esterlines* (*cent milions de pessetes*). Idò? ¿que bufau? Era de Mr. Richard Wallace, mort l'any 1890, i sa seua viuda la deixá a s'Estat, que s'hi gastá encara 80.000 lliures esterlines per comprar i enllestir es casal aont está tal aplec de tresors artístics. N'hi ha vint i tres de sales. *Sa Galería de Pintures* de 750 quadros es lo més notable: allá hi ha set o vuyt quadros de s'incomparable Murillo, quatre o cinc d'En Velázquez, alguns del Tiziano, Andrea del Sarto, Rubens, Rembrandt, Van Dyck, Alonso Cano, i altres. M'ha sorprés molt trobarhi tantes obres de Murillo. Llavó hi ha un aplec d'objectes d'art francés des sigles XVIII i XIX casi tan notable com sa des Museu del Louvre. Llavó hi ha un aplec de miniatures i de mobles francesos, i llavó un aplec d'armes i

armadures mitx-evals i des sigles XVI i XVII, lo més notable d'Anglaterra, segons diuen, no pe'sa cantidat, que no es gayre, sino pe'sa calidat, pe'sa finura. També hi ha un bon aplec de *porcellanes* de Sèvres *majóliques* d'Itàlia, esmelts, ivoris (marfil) i capsetes de rapé que valen uys per mirar.

Sols a un parey de sales e-hi ha figures massa a la fresca; en canvi aquells grans pintors com Murillo, Rembrandt, Velázquez i van Dyck presenten ses seves obres immortals sense cap indecencia. iQuina acusació tan terrible contra es pintors i escultors que diuen que, per lluirse, per fer art de ver, han de fer figures desnues! ¿No pogueren fer art, sense tals nuses, En Murillo, En Ribera, En Velázquez, En Juan de Juanes...? ¡Ah adoradors de sa *bestia-humana*! Aqueys grans pintors espanyols vos desmenten. I ¿que'n direm d'aquell diví Fra Angelico? ¿Qui s'es fet més amunt qu'ells? I s'hi ningú si es fet, no es estat pintant figures desnues! ¡Sapigauho!

Ab aixó s'es feta hora d'anar a dinar, i me'n hi som anat més que depressa, ab son dijuni fort que tenim avuy.

Una estona a Ca-ses Monges Reparadores

Din, i ja li he copat cap a sa *Casa-Convent* que tenen aquí ses *Monges Reparadores*. Duya una carta de Mallorca per una d'elles, Sor *Maria de la Bondat Divina*, qu'estigué un parey d'anys a Mallorca, no fa gayre. Aquesta *Casa* está a *Chiswick Lane*, districte de *Turham Green*. E-hi som anat ab tranvia, i hi ha hagudes cinc estacions, sempre per dins Londres. E-hu he arribat a trobar. Es sortida Sor *Maria de la Bondat Divina*, i hem conversat una bona estona de diferents persones, conegudes seues, de Mallorca, i m'ha contat qu'está encantada des bon carácter i de sa dolsura de tracte que tenen ets inglesos, fins sa gent més humil, com obrers(.) i menestrals.

S'es avenguda ab sa meua impressió sobre sa gent de Londres, que en general tenen un gran fondo de bondat, deixant a part lo de si les ha cabuda sa desgracia d'esser nats protestants. M'ha dit Sor Maria de la Bondat Divina que acudeixen an es seu Convent moltes s'al·lotes de fàbrica: cosidores, criades, moltes d'elles *protestants*, que tenen un candor angelical, que's porten bé de tot, i moltes d'elles se converteixen. Per aixó es que ses *Reparadores* d'aquí les admeten, ancque siguen protestants, per ferles-se seues, es a dir, de l'Esglesia. M'ha contat qu'una de ses monges d'aquí, qu'es estada *Provinciala*, era protestant, i un pare jesuita la convertí, i llavó se va fer monja, pero que tota sa seua familia encara son protestants.

Ja s'era fet un poc tart, i me som despedit de *Sor Maria de la Bondat Divina*, que m'ha parlat ab entusiasme de D.ª Maria Antònia Salvà, sa nostra gran poetisa, sa millor sens dubte de tot es Reneixement catalá.

Coses molt curioses

Putx a un *omnibus*, i ihala d'allá passant carrers i més carrers i més carrers i esglesies i més esglesies, no sé si catòliques o protestants. May hem destriat fora-vila; grans jardins i redols d'abres dins grans plasses, sí. Ni an el Tàmesis, que fa esses p'es mitx de Londres, som arribats. A *Sloane Square* devall de s'*omnibus*, i prenc es tranvia de per devall terra, que m'ha deixat just devora allá ont estic. I he volgut pegar un aguayt, ja que'm venía de passada dins un gran tancat, *Shakespeare's England Exhibition*, que'l Pare Strassmaier me recomená que m'hi aturás a veure'l. Es un gran tancat aont e-hi ha imitacions de cases antigues ingleses, i son botigues per vendre mil coses, sobre tot de menjar, i cafés i *restaurants*, i grans sales per fer-hi concerts i donarhi espectacles i ferhi farses i imitacions de paisatges ab grans muntanyes, plenes de neu, que vistes des seu punt fan s'ilusió de que son de bon de veres.

Fins i tot e-hi ha un port ab barques, i un vapor ben gros. Allá hi ha jocs i entreteniments es més pintorescs, estranys i estrambóticos. Basta dir que hi ha un tancat de *igorrotes*, això es, uns seuvatges d'Oceania, que hi tenen ses seues barraques i demés carro-portal, i allá fan bots i xecalines i jutipiris, i tiren fletxes i s'enfilen p'ets abres que tenen dins es clos. Ab una paraula, allá hi ha per passar el temps i entretenirse tots es desenfeynats i es qui no saben aont fermar s'ase. Com jo, gracies a Deu, no som d'aquests, aviat n'he estat associat de tot alló, i sensa acabar de veurehu, he buydat. I no cregueu; e-hi havia una gentada espantosa, mils de persones; i s'entrada costa un *shelling* (5 reyalets); i llavó per casi tots es jocs i passatempes especials també han de pagar mitx *shelling* o un *shelling*. Deu fer por sa doblorada qu'entra an ets *empressaris*; s'hi deuen fer sa barba d'or. No hi tenc res que dir; pero promet no ferhi gayre nosa per molts d'anys que visca.

Dia 26 de matx

Com s'observa aquí es descans dominical

Avuy he dita sa missa a les nou a sa meteixa esglesia de la *Mare de Deu de les Victoires*. E-hi ha comparegut molta de gernació i ben molts han combregat; basta dir que, com he haguda acabada sa missa, han tocades les deu. ¡Que Deu Esperit Sant e-hu beneesca i devall demunt tots noltros i mos umpla de ses seues gracies! Amén.

Aquí s'observen es diumenges ab un rigor grossíssim. Totes ses botigues están tancades tot lo dia, no transiten carros de feyna de cap classe, ses administracions de correus tancades; es carters no reparteixen sa correspondencia; i si voleu comprar un segell per tirar una carta an es correu o certificar una carta, no poreu. Si Espanya fés aixó, ¿qué no diríen es nostros anticlericals? Mos tractaríen de seuvatges, d'atrassats, d'oscurantistes, d'inquisitorials; juraríen i perjuraríen que tal sistema d'observar es descans dominical sería

indigne d'un poble europeu i que duria sa ruina d'Espanya. Idò bé, aquest sistema es es qui se observa a sa ciutat més gran del mon, a sa nació més poderosa. Observant es diumenges ab aquest rigor, Anglaterra s'es feta lo qu'es i s'hi conserva, i, en lloc de mancabar, encara creix de cada dia. ¿E-hu sentiut, anticlericals, caps-verjos, bajans, biduins, pocs-cervells?

Esglesies protestants

Després de dinar, me'n som anat a veure *Bethnal-Green-Museum*, a sa banda oposada de Londres, no a s'altre cap, perquè allà dessá encara n'hi ha molta de Ciutat. Per arribarhi he hagudes de passar ab so tranvia de per devall terra *tretze estacions*. Surt demunt terra i vatx a peu prop de mitja hora; torn prendre un tranvia, que l'he deixat a sa segona estació qu'ha feta; torna anar a peu devers deu minuts; i a la fi arrip an aquell *Museu* ditxós. Es trossos que som anat a peu he trobades una partida d'esglesies. Som entrat dins dues per veure qu'eren, i son estades protestants, i hi havia funció. Un *Ministre* ab una lloba i un ruquet molt fonat, que li pegava per devall es genoys, dret devant s'altar, girat an es poble, feya *Doctrina* a un estol d'al·lots i al·lotes asseguts an es bancs. Ell no he entés que deya perquè tenia sa veu fosca, i jo escoltava de devora es portal, perquè no'm diguessen: *Passa fora!* S'altre esplicava a s'al·lotea sa doctrina de Deu *Esperit Sant*. No m'hi som aturat gayre per no fer nosa.

Com ja arribava an aquell *Museu*, que frissava ferm d'esserhi ab tanta de trascalamera qu'he haguda de fer per anarhi, com demunt es Baedeker veyia que tal museu tenia un jardí devora, vetx un edifici gran dins un jardí ab gent que'n sortia i que hi feya sa torniola; i he dit: Aixó es es *Museu*. M'hi arramp, m'hi trop un esbart d'al·lotea i un senyor vestit de negre ab un parey de dones que tancaven ses portes. Llavó me mir millor s'edifici i es personal, i vetx qu'es una

esglesia protestant aont acaben de fer s'explicació de sa seua *Doctrina*. ¡No hi ha remey! avuy era perseguit d'esglesies protestants! Per paga n'hi ha tantes i tantes a Londres! —Me mir millor es Bädeker vet que's *Museu* es un poc més allà.

Museu popular interessantíssim

Camin docentes passes, i hi arrip a la fi. Es un edifici de toes rotges, quadrat, molt gran. Som vengut principalment a veure'l perquè he sabut que's va fundar l'any 1872 en benefici d'aqueys barris de gent pobre que está tan lluny des centre de Londres, aont e-hi ha ets altres museus; i estantne tan enfora aqueixa bona gent de per aquí, no'n porien gaudir gayre, i eren ben pocs es qui les arribaven a veure may, Aquest fet de s'Estat o es Municipi de Londres, no sé qui va esser, haver posat aquí aqueix museu, es una de tantes mostres de sa manera il·lustrada i paternal ab que aquí se governa. No es ver que's poble just haja mester pa i companatge per durse a sa boca y feyna per besquetjarse aqueix pa i companatge. Es poble necessita que li alimentin, es qui comanden, s'esperit: s'esperit es d'una banda, sa principal, sa *relligió*, i de s'altra banda[,] *s'instrucció*; i es evident qu'un museu ben fet es un element poderós *d'instrucció* i *d'il·lustració*. —Entr dins es magnífic edifici, recorrec ses seues naus, planta baixa i galeries superiors, i hu trop tot sapientíssimament disposat i ordenat per instruir i il·lustrar es poble: aquí col·leccions i mostres d'aliments i productes animals, minerals i vegetals i tota classe d'obres artístiques útils per la vida. Aquí tota classe de robes fetes, an es costat de ses primeres materies de que's fan tals robes; per exemple, llana, cotó, sedes, cányom, pel, pells, posat tot de tal manera que's vegen totes ses robes. M'ha cridada s'atenció un rest de corda, que n'hi devia haver cent canes, ben gruixat, i fet tot de cabeyes de persona. Aquí tota classe de plantes i abres pintats ab mostres de totes ses fustes d'aqueys abres, i feynes

fetes d'aquestes fustes: mobles, escultures, etc., i mostres de ses llevors de tals abres i des fruyts que fan, i des profit que se'n treu per menjar i pe's industria.

Aqui col·leccions de ses diferents especies i families d'animals: animals de ploma, animals de pel, reptils, insectes, peixos, posats de tal manera que's vegen es seus nius, caus, llorigueres i enfonys aont crien, i ses lluytes d'uns ab sos altres per alimentarse. Aquí mostres de diferents minerals: metalls, pedres de totes classes, pedres precioses, obrades i sensa obrar. Aquí col·leccions de porcellanes i d'esmelts, d'obres de vidre i de crestay; aquí joyes d'or i plata, d'os, de laques, de cera, tapissos, retaulers, figures i mobles antics i moderns, gravats i fotografies des grans monuments religiosos i civils; mostres de d'art del Japó, de la Xina, de l'Índia, de Pèrsia, de casi tots ets altres pobles de la terra, una mica de cada un. Figures deshonestes no n'hi he vista casi cap: tot lo més, qualche estatua famosa de s'antiguedat.

Com a museu popular es notabilíssim, i es poble hi acudeix a forfolons. L'any 1901 contaren es qui hi anaren a veure'l, i varen esser 489.052. ¿Ah idò? Jo lo que puc dir qu'avuy era ple ple, i casi tothom era gent de feyna: pares i mares que ab sa seua *barquera* se miraven aquelles coses, i llavò esbarts d'al·lotea qu'ells tots sols acudien an es museu, i es germanet o sa germaneta gran menava es més petits; i allà mira qui mira tot allò. N'hi havia moltes de butzetes que no tendrien gayre més de tres anys. I no vos cregueu que moguessen bordell; naturalment que feyen un poc de truy i corrien d'un cap a s'altre, pero era sempre per porerho veure tot i llavò des gusts que passaven de veurehu. I ja's sap que sa gent *menuda...* i sa *gran*, en veure una cosa qu'agrada molt, no están boca closa.

Som sortit d'aquest museu beneint de cor s'idea que tengueren de ferlo. iO quina cosa més bona que seria per Mallorca tenir un museu així! iBé que a Mallorca l'han mester més an es museu moltíssims que no's tenen an es tenen per poble que no es poble

meteix. Si no fos així, no succeirien ni haurien succeïdes certes coses llamentables i avergonyidores que mos deshonren... *Intelligenti pauca*. E-hu dic en llatí per vergonya ¿sabeu?

Idó aquest museu de *Bethnal Green* está lo més ben situat en aquest endret de Londres, aont se veu que casi tothom es gent de feyna: es carrers son amples, i ses aceres amplíssimes; i les veys plenes de gent que conversen i sobre tot d'al·lotea que juga i mou avalot *bé i honestament*, vuy dir, que no s'apedreguen ni insulten es qui passen. No pareix sa meteixa ciutat des barris centrals de Londres. Ses cases son baixes, moltes estan separades unes de ses altres; ensá i enllá e-hi ha plasses grans plenes d'abres, que's diumenges son plenes de gent. I llavó tenen es grandíós *Victoria-Park*, de 217 acres de solar (una acre son 4.840 vares quadrades), i costá 130.000 *lliures esterlines* (tres milions docentes cinquanta mil pessetes), fet per que aquells barris de gent pobre poguessen anar a esplayar-s'hi. ¿No es ver qu'aixó se diu governar?

Impressió

Ja s'era fet tart, i som pujat a un *omnibus*, s'entén, an es galiner per porer escampar la vista, i ja som estats partits cap a *Victoria Station*, casi es centre de Londres; i allá passa qui passa carrers, i venguen esglesies i més esglesies, i plasses plenes d'abres. Sa primería, ses cases eren baixes baixes; pero tant com mos féyem endins de Londres, ses cases eren més altes, més monumentals. Aquesta revista que hi he pogut pegar avuy, m'ha confirmada s'impressió que vatx rebre es primers díes d'esser aquí, que ses cases de Londres en general son més interessants baix des punt de vista de sa construcció i més monumentals que no ses de París. An es meu entendre, no li guanya París a Londres, ni d'un bon tros, a tenir aspecte de gran ciutat, ni an es carrers principals ni an es que no hu son. Jo trop que París ab aixó no guanya a Londres ni l'iguala.

Després de tres quarts bons de passar carrers i més carrers, plasses i més plasses, esglesies i més esglesies, a la fi som arribats a *Victoria Station*, centre de ses meues *operacions* dins Londres; i d'allà ab so tranvia de per devall terra, icap a s'hostal manca gent! I fins demá dematí, si Deu ho vol i Maria!

Dia 27 de matx

Es palau de Crestay

Avuy dematí he agafat es tren a *Victoria Station* cap a *Crystal-Palace*, i ivenga a passar carrers i més carrers i més carrers! Un quart bo ha hagut mester es tren per deixar Londres. A la fi en som sortits. No havia vista fora-vila pus de día 14. Dins cosa d'un quart som estats an es famós *Palau de Crestay*. E-hi som entrats de s'estació meteix. Vertaderament es una cosa colossal: es tot de barrots de ferro i vidres. El feren ab sos materials de *s'Esposició industrial* de Londres de 1851, i l'obriren an es públic l'any 1854: fá una nau central i quatre laterals ab dos creuers. Sa nau central té prop de 500 metres de llarc, mitx kilometre. Es creuer central tira de llarc prop de 120 metres, 3 metres d'ample i 54 d'alt (i270 pams!). S'altre creuer tira de llarc 95 metres, d'ample 23, i d'alt 37. I llavó a cada cap tè unes torres, també de ferro i vidres per jocs d'aygo, de 88 metres d'alt (440 pams); i ademés d'aqueixes torres, té una partida de plasses i jardins per divertir la gent, com es aquest s'objecte de tot aquest edifici, que costá entre tot 37.000.000 de pessetes (un milió i mitx de lliures esterlines). An aquest Palau e-hi ha de tot: biblioteca, sales de lletgir, museus d'escultura i de pintura, col·leccions d'animals embalsamats, reproduccions de grans monuments de totes ses civilitzacions, llocs per tota classe de jocs que's fan devall teulada, botigues de vendre, restaurants, un anfiteatre ab un orga i lloc per 4.000 *tocadors* i *cantadors* per donarhi concerts. I hi ha una reproducció d'aqueix anfiteatre ab ses 4.000

figuretes, de devers quatre dits d'alsada, des qui toquen ets instruments i des qui canten. Lo que hi ha també ensá i enllá una bona partida d'estatues de persones massa a la fresca, sense un fil de roba a demunt. Es una taca grossa d'aquell conjunt.

Es Jardí Zoológic

He dinat ab quatre grapades a un restaurant d'aquells d'allá dins; i prenc tren cap a Londres; i no m'atur fins a *Regent's Park*, que es des més grans de Londres, i está a sa banda nort-oest, aont e-hi ha es *jardí zoológic* o col·lecció de tota classe d'animals vius (de pèl, de ploma, insectes, reptils). De peixos, naturalment, e-hi ha poca cosa. No recort haverne vista capa may, ni a Alemanya, de col·lecció d'animals tan grossa i tan completa com aquesta. Un se cansa de veure animals. I es casi tan interessant com aquest s'aplec de gent que hi acudeix, sobre tot es dies de festa. No vuy dir que ses persones siguen *casi tan interessants* com ets animals, perquè cada persona e-hu es més que tots ets animals plegats. No me referesc idó a ses persones mirades com a *sers racionals*, sino en quant an es fet d'aplegarse an aquell jardí gent de tants de pelatges: rics i pobres, grans, petits i mitjancers, empiulats i humils i sobre tot al·lotea. N'hi havia a milenars de gent avuy, i lo meteix succeeix tots es diumenges i festes. I aixó que s'entrada costa mitx *shelling* (*dos reals i mitx*) i la mitat p'ets al·lots de 12 anys en avall. Es segur que ses *entrades* deuen pujar una barbaridat de diners. Deu sobrar per sostenir tants d'animals i ets homos que les cuiden. ¡Sí hu son enginyosos aqueys inglesos!

Idò, tot era ple de gernació, a certes bandes me vey a feyna per porer passar. I allá passetjaven camells i elefants carregats d'al·lots i al·lotes, tretze o catorze o més demunt cada camell i elefant. Ensá i enllá es jardí fa grans quadrats de terra ben reblida d'erbey, que convida a asseure-s'hi. I n'hi havia d'inglesos i d'ingleses

asseguts i ajeguts a centenars, rallant, rient, menjant, lletgint, pero sensa moure avalot ni empatxarse un de s'altre; ni es qui seyen o jeyen des qui passaven, ni es qui passaven des qui seyen o jeyen. Aqueixa nota de cultura m'ha agradat fora mida.

Cansat i mort de caminar i de veure animals, surt de *Zoological Garden*, i a forsa de forces arrip a trobar un *omnibus*, que m'ha deixat a *Victoria Station*. Així he tenguda una nova avinentesa de veure un altre enfilay de carrers des centre de Londres, i me som confirmat en sa convicció de que París no guanya a Londres a tenir aspecte de gran ciutat pe'sa magnificencia des carrers i plasses i edificis. Naturalment que aquí no hi ha un *Louvre* seguit d'un *Jardí de les Tulleries*, d'una *Plassa de la Concordia*, d'uns *Camps Eliseus* i d'un *Arc de l'Estrella*. Fora d'això, Londres en punt a esplendor de ciutat no queda gens derrera París, sino que fins i tot se'n du sa ventatge. Aixó es sa mea impressió.

I prou per avuy! Fins demà dematí, si Deu ho vol i Maria.

Dia 28 de matx

Museu Britànic

Avuy he consagrat tot es dia a *British Museum* (*Museu Britànic*). Bé se'n mereix un, de dia, aqueix Museu, per depressa qu'un vaja.

Per veurehu tot bé, se necessita més d'un mes. Está dins un edifici grandíós d'estil grec-romà, rodat tot d'unes barreres de ferro ben altes i com es bras de gruixades ses barres, haventn'hi ensá i enllá com sa cuixa, i no una cuixa magra. No es propiament un *museu* tot sol, sino *vuyt* grans museus: un de llibres impresos, mapes i plans; un altre de manuscrits; un altre de llibres i manuscrits orientals; un altre de gravats i dibuixos; un altre d'antiguedats assiries i egipcies; un altre d'antiguedats britàniques, mitx-evals i d'etnografia; un altre d'antiguedats gregues i romanes, i un altre de monedes i medalles. Dins cada un d'aqueys rams e-hi ha milenars i

mil·lenars d'objectes, tot ben ordenat i classificat, tot ab so seu billet devora que explica cada objecte d'aquells. Un s'esglaya de lo qu'haurá costat aplegar es mils de mils d'objectes que hi ha allá dins. Jo naturalment no'm puc detenir a especificarlesvos. Sols vos diré que en tots es rams e-hi ha de tot i molt, pero molt. En materia de còdics (manuscrits antics) e-hi ha lo que's diu *la mar*, entre altres, es celebèrrim *Codex Alexand[r]inus* de la Biblia, un des tres més antics que's coneixen des sigle v. En materia de llibres estampats, n'hi ha des primers anys de s'inveniçió de s'imprenta: la Biblia que estampá Gutenberg a Magúncia l'any 1455, es primer llibre que s'estampá. En materia d'autografs o escrits de sa má d'homos célebres, n'hi ha també un sens fi: entre altres de N'Enric VIII, es gran mal-factor de l'Esglesia d'Anglaterra, de sa seua dona Na Catalina d'Aragó, fia des Reys Catòlics, de sa gran polissona de N'Anna Bolena, de s'altra gran malfactora de sa meteixa Esglesia la reyna *Beth*, de Carles V, de N'Enric IV de Franca, de Lluís XIV, de Frederic II, de Napoleó I, de casi tots ets homos cèlebres d'Anglaterra i de França, de dos grans malfactors de s'humanitat Voltaire i Rousseau, etc., etc. —E-hi ha tantes de coses notables qu'un s'arriba a cansar de veure'n. De llibres n'hi ha devers dos milions i mitx; i cada any n'hi entren devers 50.000.

Un incident curiós

Com he haguda vista tota sa part artística i científica, tan completa i colossal en tots es rams de s'art, de sa ciencia, me quedava a veure sa famosa *cambrà de lletgir*, *Reading-room*. Jo hi anava a entrar, pero un *portalá* que hi havia m'ha dit que no poria passar. He vistes unes lletres a ses portes que deyen: *For the readers* (p'es lletgidors); i he dit an aquell portalá: —¿I jo que no hu puc esser lletgidor, si entr i me donen un llibre? Ell ha feta sa mitja, i m'ha dit que sensa un *ticket* (billet) de sa *Secretaria* no'm poria

deixar passar. Li deman aont es sa Secretaria, m'ho diu molt amable; m'hi fic, vetx dos senyors, m'hi acost, i els-e salut i demán un *ticket* per entrar a *Reading room*. Un d'ells me demana: —*I per que voleu aqueix ticket vos?* (Ets inglesos diuen *vos* a tothom, fins i tot ans es moixos i an es cans; es paren diuen *vos* an es fiys, i marits i mullers ells ab ells). Jo he pensat: Si ara li dic que vuy es *ticket* just per veure sa gran *cambra de lletgir*, me dirá que's *ticket* no pot servir per això; així es que li contest: —*Demán es ticket per lletgir el «Paradise Lost» de Milton*. Aquell senyor se veu qu'es romás un poc confús i que no esperava tal contesta. Ha torsut es coll un poc i me diu: —*¿I d'ont sou vos?* —*Espanyol de Mallorca*, he dit jo. —*Feysme favor de sa vostra targeta*, me diu ell. La hi don, en mallorquí, com se suposa.

La ha mirada un poc, fins que jo, comprenent que hi trobava terrossos per desllatigarla, la hi he traduïda. L'homo a la fi e-hi ha allargat es coll a donarme es *ticket*. M'ha fet firmar a un llibre i posarhi sa meua direcció a Londres. La hi he posada i he firmat; m'ha demanat per quants de dies volia es *ticket*, li he dit que per un dia. Me donen es *ticket* i icap an es *portalá!* que m'ha deixat passar. Ja era dins sa gran *sala de lletgir*, qu'es *redona* de 43 metres de diámetro, devers quatre pams més que sa cúpula de Sant Pere de Roma, i 33 metres d'alt, o sia, 165 pams. E-hi ha cadires i taules per lletgir i escriure 540 persones. Avuy n'hi havia un gros esbart i no sentien una mosca. M'he mirada una bona estona aquella cambra grandiosa, i he dit: —*Bé, ara ja m'en poria anar*; pero no he mester que qualche *vel·lador* de per aquí m'ha *vel·lat*, i que si no demán cap llibre, no'm moga un entrevers. M'acost a un des bibliotecaris; i li deman, no *Paradise lost*, sino una obra d'En Victor Hugo, d'abans de desbaratarse. Sa llista de llibres que hi ha an aqueixa gran biblioteca, umpl un 800 toms. Aquell bibliotecari m'ha donat un d'aqueys toms perque cercás s'obra aquella, la cerc, la trop, i li dic: —*Aquesta*. Se'n va, deixantm en porret, jo allá dret, espera qui espera. Me cans d'esperar dret, i me sec a una cadira d'un tros enfora. Ab això

s'arramba un senyor an aquell tom de llista, i el me tanca. Jo m'hi acost, i torn a cercar s'obra d'En Victor Hugo. A la fi, torna es bibliotecari, li mostr altra volta s'obra, i me fa seure a una cadira, i davant un escriptori, i me diu: —*No vos mogueu d'aquí, i vos duren es llibre*. Està qui està, i es llibre no compareixia. Des cap des temps passa un i deixa un llibre a s'escriptori veynat. ¡Ben alerta que hi som anat a mirarlo! Des cap d'una estona es qui seya davant dit escriptori, me demana: —*Es per vos aqueix llibre?* —*No, que jo sapia!* li contest. Aquell agafa es llibre i el du no sé aont. Ab això es llibre d'En Victor Hugo no venia ni senyes. Veyent tal enderivell, he dit: —*Me fas trons des llibre i des bibliotecari*. Me som aixicat, i me'n som anat tris-tras tris-tras cap a defora, pensa qui pensa ab sa gran veritat que inclou s'adagi castellà: —*En todas partes cuecen habas y en mi casa a calderadas*. No es duptós que s'administració inglesa es una gran administració; pero ab tot i ab això té ses seues deficiències. Si això m'hagués succeït dins una biblioteca espanyola, m'hauria ocorregut tot d'una: —*i Coses d'Espanya! i Desgavells de sa administració espanyola!* Perque m'ha succeït a Londres, e-hu he volgut contar pedres menudes per conhort d'ets espanyols de bona part i per ensenyansa de molts de primsiules que's creuen que dins Espanya totes ses coses van malament i que fora d'Espanya totes van bé. Sí, també a Londres e-hi ha punts escapats i deficiències.

Fins demà si Deu ho vol i Maria.

Dia 29 de matx

Cap a Canterbury. Un poc d'història

Avuy he pres el tren a les nou i vint cap a s'antiga ciutat de Canterbury; aont som arribats a les onze. Canterbury es una ciutat famosa dins s'història des Catolicisme d'Anglaterra, ja que en va ésser es centre i es pern desde's primers sigles. Aquí va alçar sa seua seu bisbal Sant Agustí que Sant Gregori el Gran envià ab un estol de

monjos benedictins; aquí se congriá sa famosa abadia benedictina d'ont sortiren bisbes tan eminents com Lafranc i Sant Anselm, i d'aquí fou Bisbe es famosíssim Thomas Becket, conegut baix des nom de Sant Tomàs de Canterbury, que primer just era diaca i canceller d'Anglaterra i Ministre del rey Enric II, qui va esser causa de que'l fessen bisbe de Canterbury, qu'era la Seu *Primada* d'Anglaterra, això es, sa primera de totes, i per lo meteix el Bisbe de Canterbury, era es primer de tots es Bisbes d'aquella nació. Aqueix jove diaca s'era demostrat un gran defensor des drets de la Corona, i el Rey influint per que el fessen Bisbe de Canterbury, confiava de que per via des seu Canciller poria fer trucs i baldufes dins l'Esglesia d'Anglaterra, cosa de que eren molt afectats es Reys d'aquella nació. De manera que lo que va fer es gran malfactor del rey Enric VIII de declarar-se cap de l'Esglesia d'Anglaterra, tenia es seus antecedents dins s'historia des seus antecessors. Molts des seus antecessors e-hi volíen fer de Caps de l'Esglesia, un d'ells N'Enric II; pero no tengueren pit per declarar-se tals formalment, com s'atansá a declarars'hi N'Enric VIII.

Idò el rey Enric II se pensava que's seu Canciller, Thomas Becket, una volta Bisbe de Canterbury, seria tan bon defensor de lo qu'ell considerava drets de la Corona, com s'hi era demostrat abans d'esser Bisbe; pero es contes li sortiren errats, perque En Becket, desde's moment que fou Bisbe mudá de vert en blau. Si fins llavò, com a Ministre o Canciller del Rey era estat es gran defensor des drets del Rey, desde aquell moment se posá a esserho des drets i de sa dignitat de l'Esglesia. I al punt ja varen esser a bous ab el Rey. Tots es seus parents e-hi anaren a dir que allargás es coll a ses pretencions del Rey sobre diferents esglesies; pero es nou Bisbe de Canterbury se servá fort, sostenint a tota ultransa es drets de l'Esglesia, demunt la qual el Rey no tenía cap veu. El Rey era molt violent, i se posá fet una furia contra es seu antic Canciller i Ministre, de qui no esperava que may li fés es per-que. Ses coses arribaren a

tal estrem, que'l Bisbe de Canterbury hagué de sortir d'Anglaterra. El Papa, naturalment li feya costat, i des cap de temps se conseguí que'l Rey ablanís la partida, i Sant Tomàs pogué tornar a Canterbury; pero aviat el Re torná a tenir ses seues pretencions en coses esglesíastiques, an-e que Sant Tomàs s'hagué d'oposar per cumplir com a Primat de l'Esglesia d'Anglaterra; i el Rey e-hu va prendre tant tort, que va esclamar devant una partida de cavallers de sa seua Cort: —*¿I no n'hi haurá cap de tots aqueys an-e qui jo don pa, que m'alliber d'aquest homo?* —Aquelles paraules tan criminals no caygueren en-terra: quatre d'aquells cavallers s'espitxen a Canterbury; s'afiquen dins la Seu mentres el Bisbe ab sos monjos cantaven vespres an el chor, que sentint es crits qu'aquells feyen, dient: *¿Aont es aquest traydor an el Rey? ¡Que surta! ¡que surta!* — sortiren a veure qu'era. Aquells quatre facinerosos envesten el Bisbe ab ses seues espases, i allá espasades i espasades, i ab una li obriren sa closca des cap i li feren botir es cervell demunt es trispol de la Seu. Fugen més que depressa; s'escampa sa noticia, i tota Anglaterra s'aborroná d'horror i d'indignació. El Rey va veure quina l'havía feta, i qu'ell era sa causa d'aquella mort. Se'n va a l'acte a Canterbury, i se planta demunt sa tomba del Bisbe mort plorant a la descosida; i allá plora qui plora demanant perdó des pecat tan gros qu'havia comés, confessantse culpable de tot, oferintse a donar totes ses satisfaccions que pertocassen. L'Esglesia, en vista des seu gros penediment, el perdoná; es sepulcre del Bisbe mort va esser gloriós desde es primer moment, obrantshi molts de miracles, acudinshi milenars i milenars de pelegrins a rendirli homenatge i a demanarli favors del cel. Lafranc ja havia feta una Seu a Canterbury molt més gran que sa que hi trobá; Sant Anselm encara la reformá i millorá, resultant una magnífica esglesia románica, de tres naus, creuer sensa cúpula i nau absidal ab capelles, i devall tota la Seu una cripta, qu'era una preciosidat. Ab sa mort des gran bisbe Thomas Becket, que'es seu cos sant comensá a cridar tants de milenars de pelegrins, va esser

precís engrandir aquella Seu, i an es sigle xv li afegiren tres naus i un creuer ab cúpula quadrada, ogival de tercera época, i així va tenir més de 150 metres de llarc; i es cos des sant Bisbe el passaren a sa *Capella de la Trinitat*, que era sa des fondo de s'ábside, pujant-hi per una escalonada, que's pelegrins muntaven de genoyons. Aquella capella estava massella de presentayes i de joyes d'or i plata i pedres precioses a carretades.

Pero pujá en mal hora an es trono d'Anglaterra aquell mal homo de N'Enric VIII, que comensá bé, i acabá tan malament. Abans de beureli es seny aquella gran desvergonyida de N'Anna Bolena, ella aná a visitar es sepulcre del gran bisbe mártir de Canterbury, devers l'any 1520 com un bon feel cristiá; pero devers l'any 1538, que ja anava desbaratat de tot, i perque el Papa no'l volgué descasar de sa seua llegítima muller Na Catalina d'Aragó per casarse ab aquella Bolena, negá s'obediencia an el Papa i se declará cap de l'Esglesia d'Anglaterra; —idò llavò li pegá sa mosca contra Sant Tomàs de Canterbury, perque no havia volgut subjectarse an es seu antecessor Enric II en ses coses de l'Esglesia; i se passá p'es cap de fern'hi una de grossa. ¿Sabeu quina? Fa fer un escrit de citació contra *Thomas Becket, bisbe per temps de Canterbury*, acusantlo de *traydor i contumaç*, i citantlo a compareixer dins 30 dies devant es tribunal reyal a respondre des cárrecs que hi havia contra ell. Aquell escrit d'acusació i citació el fa du el Rey demunt es sepulcre de Sant Tomàs. Passaren es *trenta dies de sa cita*, Sant Tomàs no compareix, i N'Enric VIII veu sa seua i el condemna per *traydor i contumaç*, i mana despuyar es seu sepulcre i arreconar es seu cos prohibint rendirli culte i fent esborrar es seu nom de tots es llibres i de totes ses inscripcions que hi hagués. I així se va fer; i se conta que se'n dugueren trenta carretades de joyes que hi havia an es sepulcre. Ets heretges anglicans, es sogueus de N'Enric VIII quedaren amos i senyors de sa gran Seu de Canterbury, i encara ara hu son desgraciadament.

Arrip a Canterbury

Som arribat a Canterbury devers les onze i quart, lletgint p'és camí una *Guia* de tal ciutat, comprada a s'Estació de Londres, escrita d'un protestant, aont he trobada descrita aqueixa atrocitat d'aquell rey facinerós. Me'n som anat tot dret a la Seu, i l'he poguda veure ab tot es meu espay; pero, creysme, m'ha servit més de disgust que de gust. Tot es temps que hi som estat he passada pena de recordar totes aquelles coses des martiri de Sant Tomàs, de sa seuvatjada de N'Enric VIII, de que's protestants hagen de posseir una Seu com aquesta tan catòlica i romana per tota sa seua tradició i historia. Com es cult protestant es tan fret i tan magre i no solen tenir més qu'un altar, tot lo més dos, per gran que sia l'esglesia, llevaren tots ets altars que hi havia a ses naus laterals noves i es de totes ses capelles de ses naus véyes, aont no més romanen tombes de prínceps, bisbes i altra gent grossa; pero iay! en lloc he poguda afinar sa tomba gloriosa de Sant Tomàs, des gran bisbe Becket, qu'era sa mes venerada de totes. Sa cripta, qu'es grandiosa i veneranda, tan baixa, ab fileres i fileres de columnes gruixades i pilars robustíssims i arcades redones solemnials, també está tota despuyada. Només serveix per mostrarla an es viatgers.

Se conserva es punt a ont es quatre cavallers d'Enric II assassinaren i martirisaren aquell gran bisbe: devora es portal d'entrada, qu'ara serveix de pas per anar an es claustre que encara se conserva de s'antiga abadia, ogival, molt tudat pes temps. A un des costats e-hi ha sa *Sala Capitular*, ab un padrís per tot lo redó per seurehi es monjos i a s'enfront sa cadira de l'abat: fa uns grans finestrals ab vidres de colors, i sa volta es de pont, apuntada, no voltes en creu. Per aquells contorns encara romanen cossos d'edifici de s'antiga abadía, utilisats per altres coses. A sa fatxada de la Seu, aixó es, ses tres naus que hi afegiren an es sigle xv, e-hi ha dos

campaners, que los restauren. Es portal principal es a un costat, i té una decoració molt garrida, ab una vintena de figures de sants, restaurades també. Ses voltes se la Seu véya son ogivals, perque sa treginada que hi havia abans se va fer mal-bé. Aquelles voltes e-hi son una nota discordant.

Una visita

Ja s'era fet tart, i me'n som anat a dinar, llavò a veure el Rt. Power, un sacerdot que sa senyora d'allà ont estic m'havia donada una carta per ell, Rector de l'esglesia catòlica de aquí. Es una persona amabilisima, hem conversat una bona estona. Es un d'ets inglesos que he entesos més; no li perdía casi cap paraula. El pobre ja es vey, i estava an es llit perque té tomps de cap si s'aixeca: ara sa llengo si que la té ben bona. M'ha dit que a Canterbury només e-hi ha uns 500 catòlics, junt ab una esglesia, que després he vista, i es ben polida, encara que menuda; i que només son dos sacerdots: ell, que ja està *retirat*, i un *Regent*, i que es Jesuites allà devora tenen tres cases: un *Col·legi*, un *Noviciat* i una *Casa de tercera Provació*, pero que casi tots son Pares francesos, fuyts de França per mor de ses *lleys de persecució* qu'allà reynen.

Cap a Londres. — Consideracions

A les quatre i vint he pres es tren cap a Londres, i no'm poria treure des cap sa feta de N'Enric VIII contra Sant Tomàs Canterbury i contra tota sa constitució de l'Esglesia de Deu. iMirau que'n va fer de mal! iSeparar des Catolicisme una nació tan il·lustre com Anglaterra! iTirar dins es cisme i s'heregia tantes i tantes de generacions d'inglesos, que fins a N'Enric VIII eren estats sempre tan bons catòlics! iEs cabey s'alsen des cap de pensar només ab sa responsabilitat que va contreure devant Deu aquell rey ab lo que va

fer de separar Anglaterra des Catolicisme! i Com se degué presentá sa seua ánima devant es Tribunal de Deu! Sols es pensarhi aborróna. Lo terrible es que no tengué tota sa culpa ell. Si Anglaterra a-les-hores hagués estat bé respecte de práctica de sa fe católica, si no hagués hagut altre dolent que N'Enric VIII, si sa fe práctica des poble cristiá fos estada com es avuy, aquell rey no hauria pogut fer lo que va fer, no hi hauria hagut es cisme d'Anglaterra. An es sigle XVI ses coses estaven molt malament dins aquella cristiandat; es perns s'éren afluixats molt i tot anava com anava.

Així s'esplica que's crit de rebel·lió de Luter trobás tant d'eco i qu'aquella espicalás [sic] un foc tan gros i tan ferest dins dues terceres parts de la cristiandat. Si es pobles cristians haguessen estat llavó en materia de fe práctica com están avuy, En Luter i N'Enric VIII haurien fracassat i es tir les seria sortit pe'sa culassa. Grossa grossíssima, formidabilíssima es sa culpa d'aqueys dos grans malfactors de s'humanitat, pero no fonc tota seua. N'hi va haver moltíssims d'altres, de petits i de grossos, sobre tot de grossos, que'n tengueren també molta de culpa: demunt tots cau sa responsabilitat d'aquell desastre horribilíssim des protestantisme i de s'anglicanisme, que tenen prop de quatre sigles i que Deu sap fins quant durarán.

Ab això som arribats a Londres, i he pres redós a s'hostal. I fins demá dematí, si Deu ho vol i Maria.

Dia 30 de matx

Despedida. D. Eduard Toda

Avuy som anat a prendre comiat, a despedirme de ses persones de que me som fet conegut: Sor Maria de la Bondat Divina, des Convent de ses Reparadores des Chiswick; del Rt. Fanning, Rector de la *Mare de Deu de les Victories*, aont he dita missa tots aqueys dies d'estada a Londres; i del Rt. Pare Strassmaier, qu'he trobat tan xelest i delitós com sempre. Es cap vespre, he tenguda sa ditxa i sa bona

sort de conéixer D. Eduard Toda, catalá, des cos diplomátic d'Espanya durant molts d'anys; que s'ha passada casi tota la vida a s'estranger (deu anys a Xina, quatre a Egipte, alguns a l'Alguer, a Rússia, a París, an ets Estats Units, a altres bandes); arribá a parlar dotze llengos, perque duya sa curolla d'aprendre sa llengo del país aont feya de *Cónsul d'Espanya*, qu'aquest era es cárrec que desempenyava an aquelles nacions. Lluny de *descatalanisarse* ab tants d'anys d'esser fora de sa teua terra, En Toda es un entusiasta de Catalunya i de la llengo catalana. Es un escriptor meritíssim: devers vint toms ha publicats, molts d'ells de viatges i geografia i historia des paíssos aont ha viscut, i tres d'ells dedicats an es *catalá de l'Alguer* (Sardenya), que va esser es qui'l mos doná a conéixer primerament a Catalunya. Ara está emprat a una casa de comerç molt principal de Londres, i hi es molt apreciat. Jo vatx anar a veure'l diumenge passat de capvespre a ca-seua, i no le hi vatx trobar. Li deix una targeta dientli aont estava jo i quant me'n aniria. Ahir rep carta d'ell que avuy vendria a cercarme per anar a dinar plegats i fer una conversada ben llarga. Jo només el coneixia de nom. Sa presenta i a l'acte es estat com si fóssem estats amics de tota la vida. Tot d'una m'ha mogut des *Diccionari*, per el qual s'interessa vivament, i n'hem conversat una bona estona.

La «Ciutat Blanca»

Me'n ha menat a *White City*, la *Ciutat Blanca*, un aplech d'edificis, tots blancs, qu'acaben de construir aquí per fer esposicions i divertiments. Es una cosa inmensa de gran i d'espléndida, aont brilla s'ingeni polent d'ets arquitectes inglesos. Tots ets edificis son diferents, de formes molt elegants i rioleres, ab enfilays de peres electriques que marquen tots es contorns i perfils d'ets edificis, i es vespres encenen tot alló, i sembla una ciutat encantada. No havia vist res tan fantástic may. Allá hi acudeix una gentada espantosa i e-hi

toquen músiques, e-hi ha tota classe de passatemps, alguns molt estrambòtics, i magnífics *restaurants*. A un d'ells hem dinat ab En Toda, i després ab un automòvil m'ha tornat a sa casa allà on estic i Quina persona més agradable que resulta aqueix D. Eduard Toda!

Impressions sobre Londres

Ab En Toda hem parlat llargament sobre Londres. Fa nou anys que hi viu, i n'està encantat, des caracter anglés. Ell, com vengué, també estava ab allò de que ets inglesos eren una gent gropelluda, repelencia, mals d'anar entorn; pero aviat se va convéncer de qu'eren tot lo contrari. Diu que's primer any qu'un está a Londres s'hi troba a voltes mal-a-pler; es allò des noviciat. Ara tot d'una que s'hi adjova, que no está gayre a adjovars'hi, e-hi fa un bon estar gros. —Li vatx dir que per lo qu'havía pogut observar aqueys setze dies que som estat a Londres, tenia s'impressió de que aquí hi havia més honestat de costums. Ell me digué que lo que hi ha aquí es que es guarden més ses conveniencies, perque s'inglés es inimic de s'escándol. S'inglés farà gros, no hu farà a só de trompeta, sino recatadament, que de part defora no's conega res. Ab això es mal resulta més petit, perque no revest s'aggravant de s'escándol. En Toda hi va dir que a Londres, ab tanta de gernació com e-hi ha, més del doble que a París, per forsa hi ha d'haver i hi ha una gran corrupció de costums; pero aquí está molt més amagada i rentada que no a París, no surt tant part-defora, no ofèn tant es qui passen. Per això Londres té un aspecte més morigerat i sever que no París, i sobre tot més casolá i naturalot, lo qual el fa més simpátic.

Sobre tot, s'es fet tart, i es hora de posar punt. Fins demá dematí, si Deu ho vol i Maria.

¿Pero vos figurau que ab tantes de coses com vos he contat qu'he vistes a Londres, he vistes totes ses principals que hi ha que veure? No, germanets. N'he hagudes de deixar una partida per quant

tornaré. ¡Vaja si hi tornaré a Londres, si Deu ho vol i Maria! ¡Massa ell m'ha agradat molt! ¡Bo estic jo per no tornarhi!

ANTONI M. Alcover, *pre.*

29 de juny de 1912

DIETARI D'UNA EIXIDA A FRANÇA I ALTRES NACIONS

(Continuació)

Dia 31 de matx

Avuy dematí he dita missa dematinet; me som despedit de s'escolá de s'esglesia aont deya missa i des seu fiy, s'escolanet que la'm solia servir, que son una gent lo més servicials i que sempre tenen sa mitja riaya a sa boca; me som despedit també de Mrs. Claremont, aquella boníssima senyora que m'ha tengut a ca-seua aquests setze dies, tractantme com un Papa, desteixinantse per mi. Es una persona digníssima, fina, discreta, molt desxondida, qu'ha viatjat per França, Itàlia i Terra-Santa, que parla es francés i un poc s'italiá. Duya sa seua bondat ab mi fins a s'estrem de constituirse en professora d'inglès per anostrarme en tal llengo. Sobre tot, ja no poría caure millor jo de casa dins Londres; i consider fer un favor si recomán aqueixa casa a tots es que hagen de venir a Londres per dies o per mesos. Me sembla que no s'hi camparán malament. Vetassí sa direcció per lo que puga convenir: *Mrs. Claremont. —57 Warwick Road. —Earl's Court. —London, S. W.*

Es criat de la casa m'ha duyta sa maleta fins a s'estació des tranvía de devall terra, qui está just allá devora, unes cent passes lluny; ab un instant som estat a s'estació *Charing Cross*, aont m'afic

dins es tren ràpid, que a les 10 i 50 mos ha deixats an es moll de Dover, just ran des vapor, aont mos som embarcats tot d'una i a les dues i mitja som estats a Ostende (Bèlgica).

Conversa ab belgues sobre coses d'Espanya

Dins es vapor he trobat un monjo benedictí i dos capellans, tots tres belgues. Aqueys dos derrers están a Anglaterra; un es Rector d'una parroquia de York, i s'altre es Secretari de cambra d'un bisbat anglés, no recort quin: es jovenet i fa un cap ben viu. Los he demanat com estava sa cosa política p'es catòlics belgues, i m'han dit que no estava malament, pero que no poren badar ni dormir gayre per amor des socialistes i lliberals, i que demá son ses eleccions llegendatives, per renovar es Parlament, de manera que demá s'ha de veure com está s'opinió pública respecte des catòlics i socialistes.

Ells m'han demanat com mos trobávem noltros a Espanya, i els he dit que a Espanya sa Relligió, gracies a Deu, té una gran forsa, i que sa Revolució hi troba molt[s] d'ostacles. M'han parlat de Mr. *Canaleyas* [Canalejas], que deyen ells, perque no saben fer sa j castellana; i els he dit que s'es arribat a convéncer de que no es possible fer lo qu'ell duya escrit a sa sua bandera, i que ab so seu *anticlericalisme* hagué d'assistir an es *Congrés Eucarístic* de Madrid. Ells llavò m'han fet un gran elogi del rey D. Alfons XIII, lo qual els he agrait com espanyol que som; també m'han parlat des *carlistes* com a forsa anti-revolucionaria, fentlos veure jo sa gran importancia d'aqueixa forsa. A-les-hores un d'aquells tres preveres belgues s'esclamat: —*iPero es gran homo d'Espanya es En Maura! Per aixó es revolucionaris la duen tant d'ell!* Jo els-e dit que efectivament era així, i que En Maura es nadiu de Mallorca, lo qual constitueix una gloria per noltros mallorquins. —M'han feta molt bona impressió aqueys tres preveres belgues.

La ciutat. —La Seu

Idò devers les dues i mitja des capvespre hem desembarcat a Ostende; allà meteix, e-hi havia es tren de Bruges que nos esperava, i m'hi som aficat perque Ostende no es més qu'una ciutat comercial i una estació de banys, sensa museus ni monuments antics, qu'es lo que a mi particularment m'interessa. Per això li he copat cap a Bruges, aont e-hi ha ferm d'aqueixes coses que tant me topen.

Era un tren ràpid, no s'es aturat a cap estació, i ab devers una hora som estats a Bruges, sempre anant per terra plana, tota verda, reguivola gran part d'ella, ab canals ensá i enllá.

Bruges es s'antiga capital de Flandes occidental, conta 58.000 habitants; En Felip II, com això era d'Espanya, e-hi fundá una Seu l'any 1553. Está dues hores lluny des seu port, molt famós durant s'edat mitja, fins que sa derreria des sigle xv s'omplí d'arena, i ibona nit esplendor de Bruges! Aquell port i s'activitat des brugesos havien feta aqueixa ciutat un des tres grans centres comercials d'Europa: Bruges, Ypres, Venècia. Arribá a tenir 200.000 ánimes. Encara un canal uneix Bruges ab la mar i ab altres ciutats. Com sa terra es molt baixa i d'aygo en tenen més que no'n volen, tot está canalisat, i resulta que casi totes ses ciutats de Flandes son ports de mar per via d'aqueys canals.

Bruges ja té s'aspecte de ses poblacions des nort, ab ses teulades de gran rost per defensarse de sa neu, ab capsers molt puntarruts, aont se veuen ses jásseres i bigues que son s'ossa de s'edifici. Ses cases, baixes; es carrers, empedregats, amples; sa gent des poble, ab sabates de fusta, que fan un renou estrany. Dins la ciutat e-hi ha un parey de canals i barques que hi transiten.

Tot d'una que hi som arribat, que volía sortir a fer sa descuberta, es caygut un ruixat espantós. Llavò s'es espassat una

mica, i ab una bona brusca icap a la Seu! qu'es just devora s'estació des carril. E-hi entr, i he trobat que preparaven l'altar major i demés cosa pe'ses Ordes Sagrades que demá dematí hi ha de donar el Bisbe d'aquí. Aquesta esglesia serveix de Seu desde l'any 1834: es antiquíssima, l'any 1183 ja's calá foc, i la referen d'estil ogival primitiu, acabantla l'any 1223; an es sigle XIV se torna calar foc, la refán de bell nou, i an es sigle XV i XVI e-hi feren ses capelles de sa nau absidal i part de ses voltes. Té tres naus de quatre trasts, sense capelles, un creuer sense cúpula; i es cap de sa creu, de tres naus de quatre trasts, ab nau absidal aont desemboquen cinc capelles. A sa nau major, an es creuer i nau major des cap de sa creu corre un trifori, i part demunt s'obrin grans finestrals de vidres blancs, fora an es cap de sa creu, que son pintats ab sants, i molt avenguts; a ses naus laterals i capelles absidals es finestrals son de vidres pintats ab fileres de sants, molt avenguts de color. A cada cap de creuer e-hi ha un finestral grandíós, de tota s'amplaria de sa nau, fins a ses voltes, d'uns vidres pintats de fileres de sants, una cosa preciosa de tot, especialment es des costat de s'evangeli. Sa nau major des cap de sa creu está tota ocupada ab l'altar major i el chor, que'l separa des creuer un grossíssim *jubé*, això es, una especie de pòrtic, ab una balconada demunt i llavò l'orga, lo qual tapa el Chor i l'altar major, desgraciant aquell magnífic conjunt. Aquesta Seu está plena de pintures de sants, de s'escola flamenca des sigles XVI i XVII, tan famosa dins s'historia de sa pintura. Se distingeixen aqueixes pintures per la correcció des dibuix i netedat i claredat de ses colors, tons i matissos. Es una escola notabilíssima, rival i guerrera de ses escoles italianes. De manera qu'aquesta catedral vé a esser un museu. —Bé que tot Bruges vé a esserho un museu, sobre tot ses esglesies.

Dos Museus, una església i altres edificis

Com jo disposava de poc temps, he hagut de trompitxar per veure ses coses principals. M'esquitx an es *Museu Comunal*, qu'es just una sala, dividida ab tres per dues mitjanades, pero qu'es plena d'obres mestres d'escola flamenca: tot pintures de caporals des sigle xv, xvi i xvii, com Memling, Jan van Eyck, Hugo van der Goes, Juan Prevost, Gérard David, P. J. Pourbus, van der Weyden, Van Oost i altres. Aqueixes pintures son una meravella de color i d'espressió. — Surt de aquí i icap a l'*Hospital de Sant Joan*! fundat an es sigle xii, aont se conserven cinc obres des famós Memling: sa *caixa de Santa Úrsula*, pintada p'es quatre vents, representant sa vida i martiri de sa santa ab ses seues onze mil companyones; un tríptic de *Sant Joan*; un altre tríptic de *s'Adoració des Reys*; una *Mare de Deu de la Pietat*, i un retrat d'una donzella. Se consideren ses obres mestres de Memling, des sigle xv, tal volta es més notable des pintors flamencs.

Surt d'aquí, i icap a l'església de *Notre Dame*! d'estil ogival primitiu, des sigles xii i xiii. La feren de tot d'una de tres naus; an es sigle xiv n'hi afegiren una altra a sa banda de s'evangeli, i una altra a sa banda de s'epístola durant es sigle xv. Aquestes només fan set trasts, i acaben ab una capella i altar; ses altres naus segueixen fent altres tres trasts. L'altar-major i el chor ocupen aqueys trasts de sa nau major, separats d'ets altres per un gran *jubé*, barroc, ab balconada i orga demunt, i dalt l'orga un Sant Crist colossal que arriba casi a sa volta. E-hi ha finestrals per tot, de vidres blancs casi tots, i es baixos de ses parets son plens de pintures de sants, des grans mestres de s'escola flamenca. Resulta també un museu aqueixa església. Ses pintures que atresora valen moltes de milies.

Després he correguda una mica la ciutat, i he visitat es *Palau de Justicia*, es *Govern Provincial*, s'*Administració de Correus i Telegrafs*, l'*Hôtel de Ville* o *Casa de l'Ajuntament*, d'estil ogival, magnífic, plena sa fatxada de figures de sants i homos célebres de Bruges, ocupant

es centre la Mare de Deu i l'Arcàngel Sant Gabriel. També he vist es célebre *Béffroi*, un campanar altíssim ab un rellotge i una gran campana, qu'un temps servia per tocar *via-fora*, per cridar es ciutadans de Bruges a reunions públiques i a sa defensa des drets de la Ciutat. —He notat que a qualque cap de cantó hi havia una figura de la Mare de Deu i d'altres sants, tancats dins vidres, no romputs ni malmenats. —Tal volta qualcú dirá: —*I ets al·lots que no se apedreguen devers Bruges?* —No hu puc dir perque hi som estat poc temps ferm. Lo que sí vos puc dir que's vidres que tanques aquells sants, ab tot i estar defora i p'es cap-de-cantons, no n'hi ha cap de romput ni baldat.

Ab això sa fosca s'es entregada, i he pres redòs a s'hostal, deixant de veure altres coses notables que hi ha a Bruges, per falta de temps. N'hi ha tantes de coses notables a sa partida de ciutat qu'he de recórrer d'aquí a dia 20 d'aquest més, que m'hauré de contentar ab veure lo que més m'entra pe's'uy dret: esglesies i museus.

I iprou per avui! iFins demá dematí, si Deu ho vol i Maria!

Dia 1 de juny

Cap a Gant. —La Seu

A les nou i busques, he aglapit es tren ràpid cap a Gant. Mos n'anàvem depressa de tot; no mos som aturats a cap de ses viles que trobàvem, sempre per dins plans i plans, ben vestits de vert, ab canals ensá i enllá. Minuts abans de les deu, som estats a Gant, ciutat de 165.500 habitants, famosa per esserhi nat es nostro gran Carles V, Emperador d'Alemanya i Rey d'Espanya, un des reys més eminents que's sigles han vists. Es sa capital de Flandes Oriental. Li passen per devora es rius *Escaut* i *Lys*, que's destrenen ab una partida de brassos. Uneixen la ciutat ab la mar un canal ben ample, per ont naveguen navilis des grossos, i un altre canal més petit. Té

tal importància es port de Gant, que l'any 1909 el visitaren 1.282 navilis, com qui no diu res.

Devallat a s'estació de Gant, deix an es *depòsit* que hi ha aposta per això, sa maleta; i Bädeker ab má icap a la Seu! E-hi arrip, i me trop ab sa *ordenació* sacerdotal que'l Bisbe d'aquí está fent, a l'altar major, com se suposa. La Seu está dedicada a St. Bavon. Es una esglesia antiquíssima, comensada an es sigle x, seguida an es XIII, xv i xvi. Així com está avuy es ogival de tres naus de quatre trasts ab capelles i un creuer sensa cúpula, fent es cap de sa creu tres naus de cinc trasts i nau absidal ab capelles. Ses voltes son ogivals de tercera època; sa nau major, creuer i naus laterals tenen grans finestrals de vidres blancs, fora es des cap de sa creu, la qual está separada des creuer per un gran *jubé*, ubert a's mitx, pero qu'encara tuda tota sa vista del chor i des cap de sa creu. Es baixos de ses parets i pilars están atapits de pintures de s'escola flamenca, des sigles xvi i xvii, en general cosa ben bona, cridant s'atenció entre totes sa famosa *Adoració de l'anyell de Deu*, que pintaren an es sigle xv es meritíssims pintors flamencs, Hubert i Juan van Eyck: eren dos germans. Es un tríptic, això es, tres fuyes o taules afegides ab unes corretges, sa des mitx el doble de ses des costat, que's tanquen devant sa des mitx o están ubertes a manera de portes. Sa taula des mitx presenta dedalt el Pare Etern que té a un costat la Mare de Deu i a s'altra Sant Joan Batista, i abaix, qu'es es compartiment més gros, demunt un altar e-hi campetja l'Anyell de Deu, sortintli a l'encuantra des cornalons superiors esbarts d'àngels sants i des cornalons inferiors estols de sants i santes. A ses fuyes o taules des costats e-hi ha profetes i sants i llavó es qui feren pintar i oferiren aqueixa meravellosa pintura a Deu nostre Senyor. E-hi ha centenars de figuretes, totes perfectíssimes de dibuix i colorit i d'espressió. Es vertaderament una meravella. —De manera que la Seu de Gant es també en veritat un museu de pintura flamenca, pero bo. —Lo que també hi crida s'atenció son uns confessionaris, atracats a sa tanca

del chor, i llavò sa trona, d'estil barroc, d'una llenya color de paya, admirablement esculturats, fruyt d'una fantasia desenfrenada, però esplèndida. Demunt es torna-veu de sa trona hi ha l'*abre de la ciencia del bé i del mal*, carregat de fruyt, i sa trona s'aguanta demunt es cap d'una figura de dona que representa l'Esglesia, asseguda demunt sa bolla del mon, aont se veuen representades Europa, Àsia, Àfrica, Amèrica i Oceania. Es defores d'aquesta Seu son modestes i severs; sa fatxada la forma un campanar quadrat, gruixadíssim, que s'enfila per amunt per amunt fins a més de 80 metres (iquatre cents pams!)

Hotel de Ville. — Sant Nicolau. —Un castell i un Museu

Derrera la Seu e-hi ha es Palau del Bisbe, no gayre gran, pero ben interessant; a un costat e-hi ha es Seminari; just a devora es *Teatre-flamand* o *flamenc*, i un poc més enllà es *beffroi*, ple de bastimentada de dalt a baix perque l'adoben, i llavó l'*Hotel de Ville* o Casa de l'Ajuntament, qu'ocupa tota una illeta: fa dues fatxades: una grega-romana des sigle XVII un poc massa feixuga, i una ojival de sa primeria des sigle XVI magnífica, i una ogival restaurada p'En Viollet-le-Duc de lo millor que hi ha a Bèlgica d'aqueix genre.

D'aquí som entrat a Sant Nicolau, una esglesia des sigle XI, que la primeria des XIII l'hagueren de reforsar, d'estil ogival primitiu, i an es sigle XVII l'hagueren de tornar adobar; fa tres naus i creuer, i an es punt d'encreuament s'alsa un campanar quadrat gruixadíssim i ben alt. També dins aqueixa esglesia hi ha per parets i pilars una bona partida de pintures de sants, de s'escola flamenca, ben notables. A un pilar e-hi ha una llosa an unes lletres que diuen qu'allà está enterrat un tal *Olivier Minjau* i sa dona, que tengueren 31 fiys; ell, enrevoltat de 21, sortí a camí an En Carles V, com e-hi entrá l'any 1526.

Camina caminarás per carrers i plasses, que resulten molt interessants per lo pintoresques que son moltes de cases, moltes d'elles d'estil ogival, que, si son grans, semblen esglesies, som arribat an es *Castell des Comtes de Flandes*, des sigle IX, refet l'any 1180; fa primer una murada flanquetjada de torres redones, llavò un vall, llavò un vall, llavò una altra murada ab torres també, i llavò sa gran *torre d'homenatge* i s'estatge des Comtes, que hi estaven molt fins mitján sigle XIV.

Seguint de d'allá, som arribat an en *Museu Arqueologic*: només fa una sala, pero molt gran, i es molt interessant, perque tot lo que hi ha son antiguedats de Gant. Allá hi ha pintures, escultures, mobles, telers, prenses d'estampar, robes, trajos, banderes, ferramentes, joyes, esmelts, gravats, pedres tombals, obra de test, iveris, models de barques, etc., etc. Es ben digne de veure-se.

A dinar. — Ses Beguines. — Un Museu. — Cap a Brussel·les

Ab això, ja s'era fet tart, i som entrat dins un restaurant, i he dinat per lo que pogués esser. —Me tir llavò an es carrer altra volta; i trop un al·lotet que m'ha semblat de bona part, i li demán, per veure que'm diria, cap aont havia de prendre per anar en el *Gran Beguinatge*. M'ho ha dit ben exacte, i llavò m'ha afegit: —*Si no voleu caminar tant, just aquí devora, darrera aqueixa esglesia* (una que'n teniem devant, de Santa Anna) *trobareu es* **Petit Béguinatge** *que vos donará una idea des gran*. —Li he donades les gracies, i ja li he hagut estret cap an es *Petit Beguinatge*. Aviat e-hi som estat. He vista a sa Portería una *Beguina*; li demán si puc entrar, i m'ha dit que sí, i que hi poría fer sa volta i veure l'esglesia.

Qualcú dirá: —¿pero que dintre es això de *Beguinatge* i de *beguines*? Son unes monges especials que hi ha a Bèlgica desde el sigle XII, que fan es vots acostumats de *pobresa*, *castedat* i *obediencia*, tenen una Superiora General, i que, en lloc de convent,

tenen redols de casetes arremolinades entorn de l'esglesia, i cada *beguina* està a una caseta d'aquelles, afilerades, fomant plassa o carrers segons es nombre de *beguines* i es solar de que disposen. A certes hores han d'acudir a fer oració a l'esglesia; pero fora d'això cada una està dins sa seua caseta i ella tota sola s'arretgla, fins que, en tenir certa edat, n'hi van de joves a servirles. —Aquest *Petit Beguinatge* ocupa un solar ben afavorit, rodat de casetes i casetes; a's mitx fa un pati molt gran, que'n part se conra, i llavò hi ha una esglesia, barroca, riolera, netíssima. Com jo la'm mirava, han comensat a comparèixer *beguines* i *beguines*. Duyen ab sa má aplegat un vel blanc quadrat, de devers set pams per costat; i, com eren dins l'esglesia, el se posaven dalt es cap, i a l'acte ja les tenien agenoyades fent l'oració. —Aquest *beguinatge* es antiquíssim, fundat l'any 1234; i hi ha **300** *beguines* o monges. Vaja! n'hi hauria per donar un trastorn an es nostros anticlericals! iUn estol de trecentes monges! Es ferest!

I ademés d'aquest *beguinatge* llavò hi ha es *gran*, qu'ocupa vuyt *hectaries*, se fundá l'any 1242, està rodat de muralla i vall; i hi ha (iaborronauvos, anticlericals pela-canyes!) **Setcentes** *beguines*, qu'es dediquen a s'oració i sa penitencia i... *a fer randa*. (Tornauvos aborronar, anticlericaletxos!) I no sols *fan randa*, sino que ses grans... revel·leres llavò la venen! iLa venen, anticlericaletxos biduins! ¿S'es vist may un escándol semblant: dones dedicarse a *fer randa*, i llavo *vendrela*? ¿Aont s'es vist may tal atreviment?

Des *Petit Beguinatge*, li he estret per carrers i carrerons, ab so Bädeker ab sa má per no perdre'm cap a s'*Institut de Ciencies* edifici grandíós, que ocupa tota una illeta gran; i d'allá icap an es *Museu de Belles Arts*! Encara no hi som estat dedins, com s'es posat a fer trons i llamps i una barrumbada tan furiosa, que plovia a talabaixons. El cel estava tan tapat que dins es Museu no hi veyen casi gens. Era per demés mirar ets objectes. Llavo s'es espassada sa barrumbada, i ja hu he pogut veure tot. Casi tot son pintures: unes

antigues (sigles xv, xvi, xvii) i ses altres de pintors d'ara. Ses antigues totes son relligioses, i se distingeixen pe'sa correcció de dibuix i pe'sa finura de colorit i vivesa d'espressió; ses modernes son molt inferiors a ses antigues en tots conceptes, i per lo que's distingeixen es pe' s'obcenidat de moltes d'elles. ¡Que perdria de poc s'art si sa major part d'aqueixes pintures modernes se cremaven!

Surt d'aqueix *Museu*; i, com es temps no era segur, per més que llavo no plovia, he trobat que ja'm bastava i que havia vist de Gant; i per aixó li cop cap a s'estació, aont m'afic dins un tren ràpid, que ab manco d'una hora mos ha tenguts a Brussel·les, 52 kilometres lluny de Gant.

He pres redos a una fonda de devora s'estació; he vist qu'allá devora hi havia una esglesia, anomenada de *Finisterre*; me'n hi vatx, mostr es meus papers, i m'han dit que'ls-e favor si hi vatx a dir missa es dies que seré aquí. —Per ferme càrrec de s'aspecte general de sa població, putx a un tranvia que m'han dit que voltava tot Brussel·les; i efectivament m'ha duyt p'es *boulevards de Amberes, Entrepôt, Barthelemy, Abattoir, Midi*; i llavo cap an es *Park* de devant ca'l Rey, per devant es *boulevard des Jardí Botánic*, fins que tornam esser devant s'estació del nort. Així he comensat a veure que Brussel·les es una gran ciutat, per l'estil de Barcelona. Pero *no passem s'arada devant es bous*. Ja'n parlarem dema, si Deu ho vol i Maria! Prou per avuy.

Dia 2 de juny

La ciutat. — Sa llengo flamenca

Brussel·les ja va esser sa capital de s'antic Ducat de Brabant. An es sigle xiv va prendre un gran vol comercial; a mitján sigle xv ja contava 43.500 ánimes. Avuy en conta 687.000. Es, com sabeu, sa capital de Bèlgica. S'hi parlen dues llengos: es *flamenc* i es francés. Es francès le hi introduiren an es sigles xiv i xv es Ducs de Borgonya,

com passaren a ells aqueys Estats anomenats *Baixos* perque sa terra es molt baixa des llivell del mar. Aqueys Ducs i es nobles de sa seua Cort parlaven francès, i l'aficaren aquí; pero sempre s'hi es conservat es *flamenc*, qu'es una llengo germànica, tan consemblant de s'alemany, que jo, per entendre'm ab sa gent des poble d'aquí com de Gant, com de Bruges, les parl ab alemany i tot d'una m'entenem; i si'ls-e parl francès, no mos entenem. Així m'ha succeït ab una dona, venedora de *postals*, que me'n volia fer prendre, parlantme en flamenc. He notat que deya moltes paraules consemblants de s'alemany; li demán ab alemany si parlava flamenc, i m'ha dit que sí. A-les-hores mos som entesos prou ella ab flamenc, jo ab alemany. I n'hi he comprades 24 de postals. De manera que's poble a Bèlgica només parla francès a sa banda de mitjorn, a ses regions veynades de França. Es flamenc arriba fins més avall de Brussel·les; d'un poc més avall de Brussel·les en amunt, cap a tramuntana, tothom parla flamenc, i només parlen francès ses persones de certa instrucció, fondistes i botiguers i element oficial, quant els es necessari. Per l'estil des castellá a Mallorca, ab sa diferencia, qu'aquí estimen més es flamenc que'es mallorquins es mallorquí. Així es que es noms des carrers p'es cap-de-cantons i tots ets avisos que hi ha p'es carrers i an es edificis i tots es documents oficials están en francès i en flamenc. Això an es nostros *filisteus* les semblará molt estrany i atrassat i fins grosser. Per lo estrany, atrassat i grosser son ells, per dematí que s'aixequin. Bé que no s'hi aixequin gayre. Si sa gent des poble entenen millor es flamenc que no es francès, com a ses Balears, Catalunya i Reyne de València entenen millor es catalá, perque es sa nostra llengo, ¿per quines cinc centes no'ls han de posar en flamenc ses coses que'ls interessa sebre? Animat ab lo que m'havía succeït ab aquella dona, vetx després un home d'aspecte humil, que m'ha semblat bon homo i no gayre apressat de feynes, i li demán ab alemany si es *flamenc* i si sap altra llengua que's flamenc; i tot d'una m'ha contestat que sí a

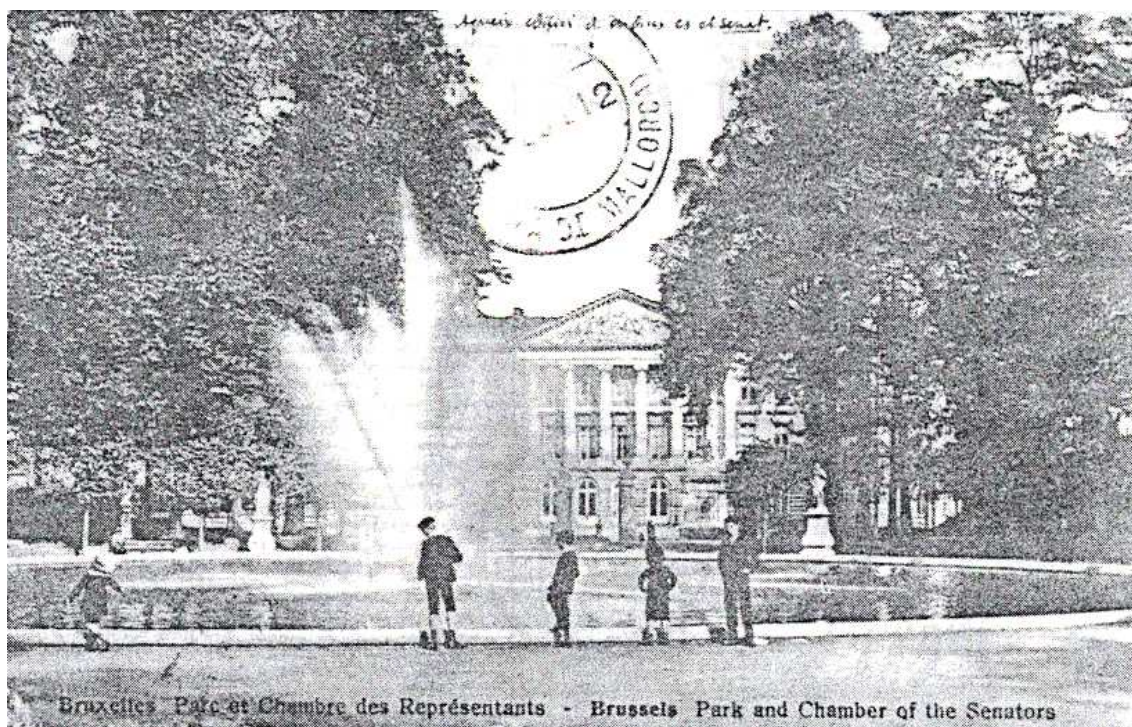
sa primera pregunta i que no a sa segona; i a-les-hores he seguit ab alemany demanantli coses, i a tot m'ha contestat, i m'ha dit qu'ell havia corregut molt de mon, per Mèxic, Madagascar, el Congo, pero que's natural de Brussel·les i que fa feyna a una banda que m'ha dit, pero que no recort. Li he demanat si entenía millor sa llengo que jo li parlava que no es francès, i m'ha dit que sa llengo que jo li parlava, s'alemany. A Brussel·les així meteix e-hi ha molta de gent que parla francès, además des gros contingent de població de llengo francesa; pero més amunt de Brussel·les, per exemple, devers Gant i Bruges, en no esser sa gent de carrera, e-hi troben terrossos ferm. A Bruges, com vatx anar a visitar ses pintures de Memling a l'Hospital de Sant Joan, es qui les me mostrava, me demaná per ferne l'explicació ab alemany. Li vatx dir que sí, i lo homo ja va esser partit ab alemany, un poc baldufenc, això sí. Llavò venen un senyor i una senyora; i l'homo volgué seguir en francès s'explicació, i vos assegur que n'hi trobava de reclaus. El pobre demaná que le hi perdonassen, porque tenía més per má s'alemany que no es francès. Aquells foren alemanys, i ell seguí ab alemany, pronunciant una mica a la flamenca.

I ara, deixant anar aixó de ses llengos, vos contaré qu'es qu'he vist avuy an aqueixa magnífica ciutat de Brussel·les.

Una preocupació. — Aygo per llarc. — La Seu.

De bon matí me'n som anat a dir missa a s'esglesia de la *Mare de Deu de Finisterre*, moderna, grega-romana, de tres naus de cinc trasts, ab finestrals de vidres grisos i qualcún de colors, molt clara i agradosa. —Me'n entr dins la sacristia, i hi he trobat un escolá, d'una corentena d'anys, ab una gran cabeyera i elevita (ets escolans de Londres també en solen dur), lo meteix que dos capellans d'allá, molt preocupats sobre ses eleccions de diputats i senadors qu'eren avuy. Teníen por ferm de que sa lliga de socialistes i lliberals no

safalcás es *partit catolic*, que fa 28 anys que governa. Un d'aquells capellans, com ha sabut que jo era espanyol, m'ha demanat quant destronarien es nostro Rey, D. Alfons xiii. Jo li he respost: —*I ¿qui l'ha de destronar?* —*¿Qui?* ha dit ell: *es republicans!* —*Bons están*, he dit jo, *es republicans per destronar el Rey!* *¡Ja tenen prou que fer ab destronarse a si meteixos!* Llavò jo li he dit que s'idea republicana dins Espanya pert forsa de cada dia; pero ell, que no s'esperava, crec, tal sortida meua, m'ha dit: —*Pero ¿i en Ferrer?* —*En Ferrer i Guàrdia*, li he dit jo, *p'es crims qu'havía comesos, el condemnaren i el fusellaren; i el tenim dins sa fossa, ben segurs de que no'n tornarà moure cap de revolució.* Llavò li he fet notar que a Espanya negú se'n recorda ja d'En Ferrer i Guàrdia, ni es meteixos republicans, perque han arribat a comprendre que sa memoria de tal fusellat, per fer venir sa República, es sa carabina de Fra Ambròs.

Brussel·les

Dita sa missa i berenat, volia comensar se descuberta de Brussel·les, això es, anar a veure sa partida de coses que hi ha ben dignes de veure-se: pero me som trobat que plovia ben espès. I he deixada passar una mitja hora, i ha plogut lo meteix, i una altra mitja hora, i seguía sa ruixada. Devers les onze he acabada sa paciència, me tir an es carrer, i ab una brusca ben regular ja li he hagut estret, paraygo estés cap a Sta. Gudula. Es la Seu de Brussel·les. Está an es tombant de la vila de dalt, ogival, de tres naus des set trasts ab capelles poc fondes. Fa un creuer sensa cúpula, i es cap de sa creu, de tres naus i també de tres trasts i nau absidal. Cada nau lateral des cap de sa creu, te an es costat una capella fonda molt gran. Aqueixes capelles fondes son notabilíssimes pe'ses superbes vidrieres que hi ha an es seus grandiosos finestrals, fetes an es sigle XVI i XVII i qualcuna an es sigle XIX, d'estil des reneixement, plenes de figures de sants i des qui pagaren aqueixes vidrieres, reys i prínceps. Aqueys vidres son avengudíssims de color i correctíssims de dibuix. Com a vidrieres d'estil reneixement tal volta son ses millors del mon. I les acompanyen ses des grans finestrals de cada cap des creuer, que tenen tota s'amplaria de sa nau, i llavo es de dalt es portal major i es de sa capella des fondo de sa nau absidal, qu'es vuytavada i fa una cúpula grega-romana. Es cinc finestrals de s'ábside tenen vidrieres de color ab sants; pero ets altres finestrals des cap de sa creu les tenen grisos an es vidres, com també le hi tenen es finestrals des costat des creuer i de sa nau major. Ara ses capelles de ses naus laterals tenen uns finestrals de tota s'amplaria de sa capella, ab uns vidres pintats ben avenguts; baix d'aqueixes vidrieres hi ha una confessionaris barrocs ab estatues, una cosa monumental, com e-hu es també sa trona. El chor té es cadirat baix, sensa respal·lera, i l'altar major tampoc no té tanca ni cap nosa que'l tapi d'ets uys des feels, es de coure repujat i esmeltat, sensa retaule. Es conjunt d'aquesta Seu es magnífic, imponent. Té 108 metres de llarg per 50 d'ample. Es defores son

severs, magestuoses, sobre tot es dos campanars de sa fatxada, se sa derreria des sigle xv: no están acabats, i tenen 69 metres (350 pams). Aquesta Seu está dedicada a sa Patrona de Brussel·les, Santa Gudula i a Sant Miquel.

Una esglesia i museus. — Monuments des «Cinquantanari»

Vista la Seu, entr dins un restaurant i din; i, dinat, entr a veure l'esglesia de Sant Jaume, que hi ha allá devora, grega romana, de tres naus, ab creuer sensa cúpula ni capelles més que an es cap de ses naus laterals, devora es presbiteri. Es sa parroquia reyal, veynat des Palau del Rey. —D'aquí m'en entr an es *Palau de Belles Arts*, aont e-hi ha un museu de pintura i escultura, ben inferior an es de pintura, an el qual e-hi ha una bona partida de quadros d'En Rubens i de deixebles seus, i llavo obres de van Dyck i Teniers, notables ferm, i llavo un aplec de pintures ogivals des sigles xv i xvi, d'escola flamenca, deliciosas de tot.

Surt d'aquí, i m'espitx an es *Museu de Pintura Moderna*, aont e-hi ha molts quadros pintats ab molt d'esment, alguns ben apreciables, pero ets altres volen baixet, baixet. No's poren comparar, ni de cent llogos lluny, a ses pintures sens fi que s'escola flamenca des sigle xv, xvi i xvii produí. No comprenc per que es pintors d'ara no s'inspiren una mica més ab ses obres d'aqueixa escola gloriosa.

Ab això se son fetes les cinc, hora de tancar es museus; i ¿qu'he fet jo? Som passat per devant es Palau Reyal, grandíós, sever. Devant e-hi ha un magnífic park. Llástima que a un des cornelons d'entrada, hi haja una estatua de dona tota nua, de tamany natural. Surt jo a s'altre cap de park, prenc un tranvia, i icap an es *Park i Monuments des Cinquantanari*. Es *Park* es casi quadrat, i as mitx fa dos grans cossos d'edifici, afegits per un magnífic art de triunf, de granit, de tres superbes portalades. Aquest arc de triunf fa

60 metres d'ample per 45 d'alt: cada un des tres arcs fa 50 pams d'ample: i demunt de tot e-hi ha una carrossa tirada per quatre cavalls i una estatua de dona que les mena. Aquells dos cossos d'edifici están destinats a *Museus*, com veurem demá, si Deu ho vol. Tot això hu pagá el rey Leopold, quant va cumplir es seua *cinquanta* anys de rey.

A-les-hores s'era fet tardet; i m'afic dins un tranvía, que m'ha deixat devant es meu hostal. I fins demá, si Deu ho vol i Maria.

Dia 3 de juny

Mes matiners que jo. — Triunf des catòlics. — Es Museus des cinquentenari

Avuy dematí abans de les tres i mitja m'han despert una grans crits i corredissa de gent p'es carrer. Sa fonda aont estic es just devant s'*Estació del Nort*, un punt molt cèntric, perque a Bèlgica, com a França, Alemanya i Anglaterra, a ses grans ciutats ses estacions des ferro-carrils no están a s'entrada, a ses esbarrades, sino ben endins de ses ciutats pe'sa comoditat qu'això dona. Devant aquella estació hi ha una gran plassa. Idò d'allà he conegut que veníen tants de crits. I he pensat: i«Ja será sobre ses eleccions de Diputats i Senadors»! —Opr sa finestra, que no beca sa plassa, sino a un carrer que hi desemboca una trentena de passes lluny, i veis anar i venir gent, homos i dones, que conversaven ab gran interés, i d'en-tant crits de sa plassa, i n'hi havia que cantaven «iAbas la calotte!» («iabaix es solideo!»), qu'es una cansó contra es catòlics; pero també sentia qu'altres cridaven: i«Vive la calotte!» Per sebre en net qu'era allò i qui era qu'havía guanyat, me vest i me rent ab quatre grapades, i devall abaix per sortir a sa plassa; pero trop es substitut des «Maître d'Hotel» que guardava i li demán que eren aquells crits i bogiot de sa plassa. —«Es lo de ses eleccions, que ja's sap es resultat» ha dit. —«I ¿quin es estat?» he dit jo. —Que no hi

haurá camvi de situació, que's Govern (es catòlics) ha guanyada sa majoria!»

He fet un alé ben llarc, i me'n torn pujar a sa cambra, a fer ses feynes que tenia enrera. Es crits de sa plassa següen, pero mancabant mancabant. A les set me'n vatx a dir missa, i me trop s'escolá i aquells meteixos capellans d'ahir tot entusiasmats, aferrantse per mi, dient: —i«Sommes gagnés!» «iSommes gagnés!» («iHem guanyat!» «ihem guanyat!»). Jo els he dit que n'estava contentíssim perque sa causa des catolics de qualsevol part del mon, es sa meua causa. M'han dit que ab ses corts passades es catolics no-més tenien «sis vots» de majoria, i qu'ara en tendrán dotze i pot esser devuyt. Desde l'any 1902 es catolics a totes ses eleccions que venien, anaven perdent vots, i es socialistes n'aumentaven. Ara sa truyta s'es girada, es catolics tornen anar per amunt, gracies a Deu i Benissim!

Dic missa, me'n vatx a berenar, i p'es carrer i pe'sa «plassa de s'estació» tot era gent que comentava es resultat de ses eleccions, i uns cridaven: «iAbas la calotte!» i altres: «iVive la calotte!» —¿I qu'he fet jo? Berén ab una grapada, arretgl quatre feynes i devers les nou i busques m'afic dins un tranvia i icap an es «Cinquantanari» manca gent! es a dir, an es palaus d'aquell park, aont están instalats tres museus. Entr primer a una «Esposició de Pintures i d'Art Relligiós», molt gran. De ses pintures n'hi ha de ben avengudes i que son un eco de s'antiga escola «flamenca»; pero n'hi ha poques d'aquestes. Sa majoria acusen noves orientacions i una afició desenfrenada an es desnúu absolut i sense revolteries. Es una equivocació d'ets artistes moderns creure que pintant o esculpint figures humanes desnues ja tendrán la Seu plena d'ous. I ¿qué les resulta? Que la Seu no s'umpl, sino que's buyda, i qu'ells se queden ab so desnúu, pero sensa sa bellesa ni es mérit ni sa gloria de s'Art. Les resulta que devora es grans pintors des sigles xv, xvi i xvii, gigants de s'Art, ells se queden uns homonets de colzada, tot lo més

uns dimonis cucarells. —S'Esposició de s'«Art Relligiós» ja es més notable, tant pe'sa part de pintura com pe'sa d'escultura, estatués, baixos-relleus, calzes, custodies, retaules, missals, estampes, casulles, camis. E-hi he vistes coses ben noves i garridíssimes. N'hi ha d'aqueys artistes que's demostren deixebles aprofitats de s'antiga escola flamenca, gracies a Deu.

Surt d'aqueixa «Esposició», i entr an es «Museu Rey al d'Antiguedats», i m'hi trop una partida de cosa molt notable: antiguedats egipcies, aplec de vasos grecs, antiguedats gal·les-romanes, escultures antigues gregues i romanes, obres de test i de vidre, bronzos y joyería, també des pobles grecs. No som molt grosses aqueixes seccions, pero ben escullides i d'alt preu.

D'aquí pas a s'altre «Museu Rey al d'Arts decoratives i Industrials», qu'es també ben notable. E-hi ha una partida de sales plenes de mol·lades de guix de ses obres principals gregues i romanes, i llavó des monuments romànics, ogivals i platerescs, i centenars d'estatués ogivals. Aqueixes mol·lades son interesantíssimes, perque fan veure ses meravelles que's feren dins s'art ogival en materia d'escultura i d'estatutaria. Llavo venen sales de randes, de ses famoses randes belgues; sales d'objectes de metalls preciosos, bronzos i ivoris (marfils); objectes de test, antiguedats relligioses, antiguedats de mobles i coses de casa; col·leccions de tapissos i teixits, ornaments sagrats i altres robes. En tots aqueys rams hi ha vertaderes meravelles. Llavó hi he vista una grandiosa col·lecció d'aquarel·les (pintures de colors trempats ab aygo), gravats i dibuixos de Xina i el Japó, i llavó una partida d'objectes esculpits an aquelles nacions, també ben de veure.

Museu d'Historia Natural. — Museu de Wiertz. — Palau de Justícia. — Hôtel de Ville. — Maison du Roi. — ¡Abas la calotte!

Ja era la una tocada, i som fuyt cap a un restaurant per posar unes quantes miques, per alló de que un sac buyt no's serva.

Din, i tot d'una icap an es «Park Leopold!» aont e-hi ha es «Museu Reyal d'Historia Natural». Només he pogudes veure sa secció d'«animals» (de pel, de ploma, reptils, peixos), perque ses de «plantes» i «minerals» les están ordenant. Sa d'«animals» es molt notable, perque hi ha es de s'época actual i llavó casi tots es coneguts de ses époques geològiques anteriors, i tots molt ben presentats. Sa secció de fòssils es de primera. I una cosa que no havia notada a cap museu encara: que cada animal du abaix un mapa menut del mon, senyant ab una taca vermeya es punts de la terra aont tal animal se fa.

Surt d'aquí, per coparli cap an el «Palau de Justicia», i trop dos alemanys que'm demanen si sé es «Museu de Wiertz». Jo duya es Bädeker ab sa má, els estenc es pla de Brussel·les devant, i els-e mostr tal «Museu», qu'era just allá devora. Me donen les gracies, se'n hi van; i jo també'm som refet i hi som anat. Aquest Wiertz era un pintor d'aquí molt notable, pero més estrambótic que notable. S'estat comprá ses pintures que deixá i es pintador o sala aont pintava, i aixó es tal «Museu». —Ab un instant l'he hagut vist, i me'n som anat desparat an es «Palau de Justícia», pujant a un tranvía que m'hi ha deixat devora. Es «Palau de Justícia» fa una corantena d'anys que'l construiren i costá devers 44 milions de francs. Es d'estil grec-romá, grandió, monumental. No sé si n'havía vist cap may de «Palau de Justícia» tan magnífic. ¡Deu fassa que totes ses sentencies que s'hi dictin e-hu siguen tant! ¡Amén!

He notat que hi havia devant es Palau, a una gran plassa que fa, més de cent soldats o guardies de cavall; i he demanat a un homonet vey que s'ho mirava, qu'era allo, si hi havia res de nou; i m'ha dit ab una cara ben trista qu'era per lo de ses eleccions, que hi

havia por de que no se mogués renou; i m'ha afegit que «ets homos ab aquestes coses devegades tornen boys.»

A-les-hores es tornat partir a ploure, com e-hu havia fet casi tot lo dia. Prenc un tranvia cap a «Hôtel de Ville», i plou qui plou. Arribam a la «Bossa» («Bolsa» que diuen en castellá), un edifici ben gros, que umpl tot una illeta, grec-romá; i mos trobam altre pic ab tropa, devers 300 homos. —«¿Que es aixó?» dic an es des tranvia, que me sembla si devia tenir cama de socialista, perque m'es sortit un poc cremat sobre «catolics i socialistes», i l'he deixat anar. Devall des tranvia, i icap a «Hôtel de Ville» (Casa de d'Ajuntament) i «Maison du Roi» (Casa del Rey). I plou qui plou, per no romandre xop ab tanta d'aygo com queya, m'arrecón devall es porxo que fa sa «Casa del Rey».

L'«Hôtel de Ville» de Brussel·les es un des més garrits i des més grans des Països Baixos. Fa un quadrat, un poc mal-igual, de 60 metres de llarc per 50 de fondaria. Es ogival, construït an es sigle xv, tot reblit d'ornamentació espléndida per dedins i per defora. A's mitx fa un campanar molt aguyonat i atrevit, alsantse fins a 89 metres (445 pams) i acaba ab un Sant Miquel de 20 pams d'alt. A sa fatxada e-hi ha un esbart s'estatues des Ducs de Brabant i d'altres notabilidats. Demunt es portal principal hi ha Sant Miquel, Patró de Brussel·les, Sant Jordi, Sant Cristòfol i dos altres sants que no he pogut afinar qui son. ¿S'es vista portalada d'Ajuntament més «clerical»?

Sa «Casa del Rey» es ogival de tercera época, d'una cinquentena d'anys enrera, molt polent d'ornamentació: serveix per diferents servicis públics, i an es segon pis e-hi ha es «Museu d'Antiguedats» de Brussel·les, ben de veure.

Plou qui plou i jo arreconat devall es «porxo» de sa «Casa del Rey», es tornada passar tropa, i poc després un avalot de joves cridant: —«¡Abas la calotte!»

Feyen riayes i plorera aquells malanats socialistes cridant «iAbas la calotte!» quant son ells que van per avall, i la «calotte», es catolics, puja qui puja. Se veu que's socialistes d'aquí son tan bobians i torre-pipes com es de Mallorca.

Quant la «calotte», es «solideo», els ha donada sa gran planissada, quant redolen p'en terra, ab sa sempenta que la «calotte» els ha pegada, es molt original qu'ara hagen d'esgargamellarse cridant: «iAbas la calotte!» lo qu'es ben viu i no's vol morir per cap vent del mon. Se veu que's socialistes no son gens escoltats an el cel. Ells fa mesos que fan mal de cap an es públic cridant i cantant «iAbas la calotte!», i la «calotte» iper amunt i per amunt! iQuins caps de gri! iquins pobres més errats de contes!

Com no s'aturava de ploure i era impossible anar a visitar monuments ni res, putx a un tranvia, i me'n vatx a s'hostal. I fins demá de matí, si Deu ho vol.

Dia 4 de juny

Esglesies de Brussel·les. — Porta més venturosa que sa de Santa Margalida. —Cans jonyits

Dita missa i berenat, li he copat a veure esglesies. Prenc un tramvía i pec a *Santa Maria*, una esglesia qu'está a's mitx d'una gran plassa. Es nova, d'estil bisantí, vuytavada ab una nau que roda es vuytat, cubert ab una gran cúpula. Fa tres capelles per banda ab forma d'absidioles (mitx redones). Dalt es portal major e-hi ha una tribuna i l'orga; es presbiteri es molt gran, ab grans finestrals a cada banda, un altar major magnífic. A sa cúpula s'obrin també grans finestrals i a cada capella n'hi ha una filera de petits. Tots es finestrals tenen vidres de colors ab sants, molt avenguts. Tota l'esglesia es policromada, i pe'ses parets fa una faixa de pintures murals: son ses estacions des *Via-Crucis*. Es conjunt d'aqueixa esglesia es magnífic. Es portal major fa un atri, un cos sortit, ab una

portalada en gradació a cada cara; tot lo altre de defora es gentil i ben deixat.

D'aquí prenc un altre tranvia, i pec ben lluny, devora es *Palau de Justicia*, a s'esglesia de la *Mare de Deu del Carme*, moderna, mitx románica i mitx ogival, de tres naus des sis trasts, sensa capelles, pero ab finestrals de vidres de colors, tota policromada. Baix des finestrals de ses naus foranes corre una faixa de pintures murals demunt camp d'or precioses. A cada cap de nau fa una capella, i es presbiteri té dos trasts i s'ábside ab el chor i l'altar major. Allá ont comensa es presbiteri, a mitján altura de ses voltes, hi ha una jássera de banda a banda, que aguanta un gran Sant Crist ab Maria Verge i Sant Joan, un a cada banda. Tota l'esglesia es policromada (pintada), fins a ses columnes e-hi ha sants pintats.

Surt d'aquí, i m'esquitx allá dessá es *Palau de Justicia*, a l'esglesia de la *Mare de Deu du **Sablon***, ogival, comensada l'any 1304 p'es gremi de Ballesters, adobada diferents vegades an es sigles xv i xvi; ara també l'adoben. Es de cinc naus. Com entren, fa un trast molt ample, que serveix d'atri, i llavò cinc trasts més estrets, sensa capelles, ab finestrals de tota s'amplaria des trast a ses naus foranes, ab vidrieres de colors i sants pintats. Part devall aqueixes vidrieres e-hi ha pintades demunt camp d'or ses estacions del *Via-Crucis*, interpolades ab ángels agenoyats qu'adoren el Bon-Jesús, i més avall un sant pintat, preciós tot aixó. Es finestrals de sa nau major, molt amples, son de vidres grisencs. Llavó vé es creuer sensa cúpula, ab grans finestrals [de] vidres grisencs, i llavó es presbiteri, de dos trasts i s'ábside ab grans finestrals, es cinc des fondo, pintats ab sants; ets altres de vidres grisencs. An es cap de ses naus mitgeres, a cada banda des presbiteri, fa una capella, ben decorada. Ses naus foranes, tenen altars i retaules de travers, moderns, preciosos. Es defores de aqueixa esglesia son també ben interessants.

Li estrenc llavó cap a mitjorn a s'esglesia de la *Mare de Deu de la Capella*, ogival, comensada an es sigle XIII, refeta an es sigle XV. Se fundá demunt una *Capella de la Mare de Deu* que hi havia aquí. Es de tres naus, ab capelles, de sis trasts, ab finestrals grans a sa nau major i dins ses capelles. Ets altars d'aquestes están a un costat, i baix des finestrals una estació del *Via-Crucis*, pintada, dins cada capella. Llavó vé es creuer, que es molt més baix, i es presbiteri de dos trasts i s'ábside, i a cada costat una capella fonda. Es presbiteri i ábside tenen grans finestrals de vidres de colors ab sants. Ets altres finestrals son de vidres grisencs. Pe'sa banda de defora també fa planta aqueixa esglesia.

Totes aqueixes esglesies les he hagudes de veure ab aygo. Des que som anat a Brussel·les com que no puga estar que no plogui. Aixó me desbarata una mica sa potranca: Prenc un tranvía, i me'n vatx més an es mitjorn, a s'antiga porta de ses murades, des sigle XIV, anomenada de *Hal*, un poc més venturosa que sa nostra de *Santa Margalida* de Ciutat, i no tan gloriosa d'un bon tros. Artísticament no es més interessant que sa de *Santa Margalida*. Ab tot i això, com tomaren ses murades, la respectaren, i hi feren es *museu d'armes*, aprofitant ets espays que hi havia. Aquest *Museu*, encara que no gayre gros, té es seu interés. E-hi ha una colecció regular de canons d'artilleria d'es sistemes antics, i llavò de fusells i pistoles i demés armes de foc de molts de sistemes. Lo qu'es vertaderament interessant es sa col·lecció d'armes blanques (espases, coltells, sabres, llanses, piques, etc.) i d'armadures o *vestits de fort* (cotes de malla, perpunts, corasses), ballestes, etc. També hi ha una col·lecció d'armes i armadures de persones célebres de Bèlgica. Aquest *Museu* no pot esser gayre gros porque Bèlgica es una nació petita, que va esser d'Espanya durant es sigles XVI i XVII, i d'Àustria demunt es sigle XVIII i casi tot es pertret d'armes antigues para o Madrid o a Viena.

Surt d'assí, prenc un tranvía perque sa brusca ben espessa no afluixava gens, i icap an es centre de la Ciutat! Devall devant la *Bossa*, pas per devant les *Halles* o *mercat cubert*, qu'ocupen una illeta, i entr a Santa Catalina: una esglesia moderna, feta demunt una antiga que hi havia. Es mitx románica i mitx ogival, de tres naus de sis trasts, sensa capelles, ab un creuer sensa cúpula; i es cap de sa creu, de tres trasts, i acaba ab una paret plana, aont s'obri una claraboya, i abaix un absidiola o capelleteta mitx redona aont s'alsa l'altar major, i just devant e-hi ha el chor. A cada banda des presbiteri e-hi ha una capella, a s'endret de ses naus laterals. Per tot e-hi ha finestrals ab vidrieres de colors massa clars i massa llisos de dibuix. Es confessionaris son barrocs, preciosos, monumentals. De part defora aqueixa esglesia es severa, imponent.

Com seguía plou qui plou, me som arribat a cansar de córrer la gandayna per carrers i plasses; i, per acabar, som entrat an es *Museu Comercial*, qu'era allá prop, i resulta qu'es un museu que comensa. E-hi ha una col·lecció de mostres de productes *agrícoles* de Bèlgica, qualche cosa de s'industria d'aquesta nació, i llavó un aplech ben interessant de revistes, llibres i follets sobre industria, comerç i agricultura.

Surt d'assí, i me'n vatx a s'hostal a dinar, ab s'idea d'acoparli, en haver dinat, cap a Malines. Moltes d'altres coses e-hi ha a Brussel·les dignes de veure-se; pero es temps no'm basta. En punt a museus no he vist es del Congo ni es *Museu Comunal* d'antiguedats de la Ciutat, ni es *Museu de Música*, ni es palau d'*Arenberg*, aont e-hi ha un aplec de pintures d'escola flamenca ben notable. En materia d'esglesies n'he hagudes de deixar una bona partida per amor de tant de ploure i ploure. Perque fa mal anar ab so paraygo ubert i es Bädeker ab so pla de Brussel·les, ubert també, per sebre aont vos trobau i per quins carrers heu de prendre per anar a tal i tal banda. I si no hu feys així dins una ciutat gran com Brussel·les, vos perdríeu

a casa passa i tornaríeu boys demanant an aquest i an aquell altre i a s'altre; i, com més aniria, més perduts vos veuríeu.

Brusseles té tot s'aspecte de ses grans ciutats; es carrers son amples, de tríscol llis i grans aceres, i prou nets, encara que no sia sa netedat des ses grans ciutats d'Alemanya, que son ses reynes de sa netedat, i que guanyen d'un bon tros fins i tot a París i a Londres. Pero ja mos poríem clamar ditzoses ses ciutats principals d'Espanya si fossen de netes com Brussel·les, i ses de segón, tercer i quart orde de Bèlgica. —Lo que'm fa gracia de Brussel·les i de ses altres ciutats belgues qu'he vistes, es que aprofiten es cans per tirar a carretons; per tot veys carretonets ab un ca jonyit o bé devant, o's mitx des brassos o bé devall sa sola, i en tal cas un homo aguanta es brassos caminant. Es una bona idea per estalviar es bestiar gros i descansar ses persones.

Cap a Malines. — La ciutat. — Esglesies. —La Seu

He dinat, i a les dues m'afic dins es tren, i icap a Malines manca gent! Era un tren d'aqueys que fan tanta de via, i ab un instant som estats an aquella ciutat. Deix sa maleta a una fonda, i icap a descobrir mon! dins Malines.

Aquesta ciutat conta avuy 59.000 habitants; la rega es riu *Dyle* que hi destrena una partida de brassos. Es una ciutat tranquila, calmosa; tot es seu moviment está a s'estació des carril, que té una gran importancia com a punt de pas per anar i venir de ses ciutats principals de Bèlgica i d'Anglaterra i Alemanya.

Prenc per un carrer, i al punt trop una esglesieta. E-hi entr i es estada la *Mare de Deu de la Vall de Iliris*. ¡Quin nom més garrit! no es ver? Aquesta esglesia també hu es molt: d'estil-reneixement, una nau de sis trasts, sensa capelles, ab dos sostres de finestrals de vidres un poc colorits. A cada banda es baixos son de fusta vermeyenca, confessionaris dins sa paret, molt ben esculturats, i

entre i entre ses Estacions des *Via Crucis*, gravades dalt planxes de llautó de perfils negres. L'altar major ab so seu retaule barroc tot molt ben posat. Aquesta esglesia respira netedat, ben gust i molta devoció.

Seguesc de d'allà. A sa desembocada d'un carrer afin una gran fatxada d'esglesia; i icap allà tot d'una! Era s'esglesia de Sant Pere i Sant Pau, d'estil-reneixement, d'una fatxada plena de magestat. Estava tancada; demán ca-s'escolá, n'ho mostren; surt una al·lotella; li demán en francés si poríen obrir l'esglesia. Me sembla que no m'entén. Le hi dic ab alemany, i tampoc no m'entén gayre. S'enfonya, i en surt una altra de més lleventa. Ja surt ab ses claus, i icap a l'esglesia! M'obri, i me trop una esglesia magnífica, des sigle XVII, barroca, de tres naus molt altes i casi iguals d'alsada, sensa capelles, de sis trasts, ab uns finestrals molt alts de vidres grisos, ab una capella an es cap de ses naus laterals i un gran presbiteri. Tota l'esglesia está atepida de decoració, ab sants i més sants dalt represes pe'ses columnes, pe'ses parets. Baix des finestrals e-hi ha grans teles pintades representant sants de la Companyia de Jesús, perque aqueixa esglesia la feren es Jesuites, i part devall aqueixes teles e-hi ha magnífics confessionaris, molt ben esculturats ab figures de sants.

Surt d'aquí; i, voltant carrers i carrers, top a l'esglesia de Sant Joan, mitx ogival i mitx estil-reneixement, de tres naus de quatre trasts, sensa capelles, creuer sensa cúpula, i es cap de sa creu molt llarc, aont e-hi ha el chor i l'altar major. Sa nau major i es creuer son molt alts, ab grans finestrals de vidres grisos, fora es de ses naus laterals, que son de colors ab sants, pintats. Es retaule de l'altar major enquadra un tríptic pintat des gran pintor Rubens: *s'Adoració des Reys d'Orient*, Sant Joan Evangelista i es Batista. Lo qu'es molt notable son es confessionaris i sa trona de llenya vista, admirablement esculturats, ab grans figures de sants, tot barroc d'aquell superior. Sa trona es una cosa d'espant: an es peu e-hi ha

el Bon Jesús predicant ab quatre persones i quatre eueyes que l'escolten, tot de tamany natural; a cada banda de sa trona e-hi ha bolics d'àngels; i an es tornaveu, de robes flotants, altres vuyt àngels volant. —Aquesta esglesia se tanca a les deu del matí, i per entrarhi i veure aquell tríptic de Rubens, han d'escopia mitx franc. Es una bona idea.

Des qu'era arribat a Malines no havia plogut, pero sortint de Sant Joan, ja tornàvem tenir un nigulot ben negre demunt. M'esquitx a la Seu, i som romás sorprés de veurela tan garrida i interessant. Es ogival, de sa derreria des sigle XIII i primaria des XIV, modificada es sigle XV i XVI. Fa un campanar demunt es portal major, de tota s'amplaria de sa nau; no está acabat i té 97 metres (485 pams). Havia de tenir 168 metres per que fos es més alt del mon. No s'hi posaven per poc no aqueixa gent de Malines. A lo més amunt des campanar e-hi s'esfera d'un rellotge que té 67 pams de diámetro, com qui no diu res. Entrau dins la Seu p'es portal major, i vos trobau un trast molt ample, corresponent a s'espai des campanar, i llavó comensen ses tres naus, de sis trasts, ab capelles, un creuer sensa cúpula i es cap de sa creu de tres naus i tres trasts, nau absidal ab nou capelles i tres finestrals a cada capella i uns vidres de colors preciosos. Es vidres des finestrals de sa nau major, es de s'ábside i es des cap des creuer, que tenen tota s'amplaria de sa nau, son de colors, tot sants pintats, molt notables. Es cadirat del chor es meravellós. El chor i l'altar major, barroc, ocupen tota sa nau major des cap de sa creu. Es confessionaris i sa trona també barrocs, de llenya vista, son monumentals. Sa trona es original de tot: figura una soca colossal, caragolada per una columna de ses que divideixen ses naus; e-hi ha bolics de figures de sants i àngels an es peu, i an es tornaveu, i a sa trona propiament dita baixos relleus a l'uf. —Es defores d'aquesta Seu son magestuosos; les están restaurant. —Devora sa fatxada, a un recó que fa, e-hi ha un gran Crist de ferro ab dos fanals; no cregueu qu'estiga gens tocat. P'es cap-de-cantons

e-hi veys figures de sants, ben senceres, sensa cap esmorrell ni lletjura.

Visita an el Cardenal Mercier

Com som arribat a Malines, he pensat: —Bono, aquí hi ha per arquebisbe es famós Cardenal Mercier, gloria altíssima de sa ciencia catòlica moderna. De catedràtic qu'era de s'Universitat de Lovaina, el Papa el va fer arquebisbe d'aquí i llavò cardenal. ¿No sería cosa de presentarmhi, me rep o [no] me rep? Aquesta idea no m'ha deixat; i com he haguda vista la Seu, dic: —Me'n hi vatx! M'espitx an el palau arquebisbal, qu'es allà devora. Toc, surt un porter, i li dic lo que fa al cas. Ell me diu: —*Sa Eminencia se'n va anit a Brussel·les. Jo hu diré an el Sr. Vicari General; i en tot cas porieu parlar ab aquest.* Me fa entrar a una saleta, i al punt es presenta es Vicari General, que se posa a ferme preguntes d'ont era, d'ont venía, quins eren es meus estudis i aficions i quin era es meu Bisbe. A tot he contestat i l'homo n'ha d'esser romás satisfet perque m'ha dit: —*Vatx a dirho a Sa Eminencia i, per poc que puga, me sembla que vos rebrá.* —Se'n va, i des cap d'una estona torna, i me diu: —*Sí que vos rebrá, Sa Eminencia!* Es porter m'ha fet entrar per endins; pujam una escala; i a un gran replá s'obri una porta; me fan passar, i me trop devant Sa Eminencia, es Cardenal Mercier, arquebisbe de Malines, alt, esquert, ab una cara enérgica, pero plena de bondat i simpatia. Me rep com un pare rep es seus fiys, com un amic rep ets amics. M'agenoy des genoy esquerra i li bes s'anell. Me fa seure, i se posa a demanarme coses. Li dic que'm perdoni l'atreviment d'atansarme a molestarlo, pero qu'eren massa fortes ses ganes que tenía de veure'l, tan conegut com es dins el mon de la Ciencia i tan estimat i tan estimat i admirat des catòlics; que tot es meu objecte es de rendirli homenatge en nom del Bisbe de Mallorca i en nom propi; i que no volia res pus. Ell ha agraides aqueixes manifestacions, i m'ha fet

explicar sobre el Bisbe nostre i sobre Mallorca i sa classe de gent que son es mallorquins, i quins son es meus estudis i aficions literaries. Ja hu crec que li he parlat de *s'Obra des Diccioniari*, que fa deu anys comensárem, i que hi trebayam a les totes i en tenim per molts d'anys encara. Ell e-hu ha alabat molt, i ha dit qu'es necessari que's católicos sien es de devant en tots es rams des sebre i de s'activitat humana, procurant encaminar totes ses coses a la major gloria de Deu i prestigi de l'Esglesia. Li he donada s'enhorabona des triunf que's católicos han obtengut a Bèlgica ab ses derreres eleccions, i que jo diumenge havia oferida missa per que's conseguís tal triunf. Ell tot satisfet ha dit que m'ho agráia, i ha afegit que hi veu en tal triunf sa má de Deu, que's relligiosos de sa seua diócesis desde 1 de janer feyen un dia de penitencia cada setmana p'es bon resultat d'aqueixes eleccions, i que's capellans e-hi oferien es reso des Breviari, i moltíssimes de persones feya temps qu'oferien comunions, i a moltes d'esglesies se feyan rogatives demanant sa gracia de triunfar. —*Jo, deya Sa Eminencia, tenía grans esperances de triunfar porque me deya: Un des motius porque ets anticlericals fan tanta de guerra an es Govern, es porque ha admesos tants i tants de frares i monges de França i Portugal. S'admetrelos es Govern i noltros acullirlos tant bé com hem sabut, es estada una gran obra de Caridat. I ¿Deu pot permetre que causa aquesta obra de caridat qu'hem feta, es contraris sa Relligió mos derrotin i tomin es Govern que tenim? Aixó no pot esser.* —*No, deya Sa Eminencia, no podem esperar una tal cosa de Deu. Per aixó crec qu'es qu'hem triunfat.* — Sa Eminencia es romás tan satisfet de sa meua visita, que s'aixeca per donarme un dels llibres admirables qu'ha escrits. M'hi fa una dedicatoria des seu puny i lletra, lo més expressiva, i m'entrega aquell llibre. Jo, poreu pensar, som romás sensa paraula de gotx i gaubansa; i me som despedit de Sa Eminencia donantli milions de gracies de totes aquelles bondats seues, posantme a ses seues ordes per tota la vida. —Surt del palau, i me trop que feya un ruixat ben

fort. Envest ab so paraygo estés cap a la fonda, anant d'eyma per aquells carrers. Ja comensava a fer fosca, i no poria mirar es pla des Bädeker ni un sant remey. I aygo i més aygo; es paraygo feya roy per tot lo redó. Si hagués sabut qu'alló havia d'espassar pronte, hauria esperat dins una entrada o altra; pero ¿qui m'ho poria assegurar? Per tal motiu he cregut que lo més prudent era arribar a la fonda, com més prest, millor. I hi som arribat ab sa roba de demunt més de mitx xopa. Pero havia tenguda sa ditxa de que's Cardenal Mercier me fés aquella rebuda tan coral, i me'n feya trons d'aquella banyadura.

Pot esser que qualcú que lletgesca lo qu'he posat que m'ha dit es Cardenal Mercier de ses penitencies, pregaries i rogatives que feyen monges i frares i capellans per guanyar ses eleccions, se'n riga i li fassa compassió, figurantse que per guanyar unes eleccions no freturen penitencies ni oracions, sino vots, i que es catòlics de Bèlgica si han guanyades ses eleccions, es senzillament perque han tenguts més vots que'es lliberals i es socialistes. No es duptós qu'han guanyades ses eleccions perque han tenguts més vots. Pero ¿que's necessita per tenir vots? Que hi hagi gent que diga: —*Vot p'En Pere i no p'En Pau*. I per dir aixó ¿qué's necessita? Que hi haja sa voluntat de votar En Pere. I ¿qui es que mou ses voluntats més que Deu? Vetassí, idò, perque aquells frares, monges i demás persones que feyen penitencia i oració per guanyar ses eleccions, aixó es, per que Deu mogué sa voluntat des belgues per que votassen p'es catòlics, afinaven prou es fil de ses neules. ¿Qu'es lo qu'ha donat es triunf an es catòlics belgues? S'haver tengudes més voluntats qu'han dit: —*Vot p'es catòlics* que no n'han tengudes es lliberals i socialistes que votassen per ells. I ¿qui com Deu pot moure sa voluntat d'ets homos? Naturalment que's catòlics belgues no's preparen pe'ses eleccions just fent penitencia, pregaries i rogatives. Aixó seria estat *tentar Deu*, un pecat. Ells feren tot alló, pero també trebayaren heroicament i hu feren de tot, posant es medis naturals

que sa sana raó i sa prudencia dicten per moure i dur sa gent cap a ses urnes a favor seu. I ¿com han lograt aixó? Dedicantse a les totes a ses obres socials: patronats, cuynes econòmiques, assistència y socors a totes ses necessitats d'ets obrers, fent bona administració per tot arreu. Així es qu'un des periódics anticlericals belgues ha confessat qu'es catòlics ab aqueixes obres socials han presos an es socialistes més de **cent mil obrers**. ¿Que hu senten es nostros *filisteus*? ¿E-hu veuen quina es sa manera de tayar ses cames an es socialistes i prendre los la gent?

Com he hagut sopat, he dit an es de la fonda que demá dematí me'n aniría a Amberes ab so tren de les vuyt mitja. I aquell sant homo, ple de bona voluntat, m'ha dit: *Idó vos haurem de cridar a les vuyt!* —Jo el me mir i li dic: —*A les vuyt ja farà quatre hores qu'estaré aixicat, si Deu ho vol*. Ell ha uberts una uys com uns salers, i no se'n poría avenir. —Jo li he donada sa bona nit, i me'n som anat a jeure. I fins demá dematí, si Deu ho vol i Maria.

ANTONI M. Alcover, *pre.*

6 de juliol de 1912

DIETARI D'UNA EIXIDA A FRANÇA I ALTRES NACIONS

(Continuació)

Dia 5 de juny

**Cap a Anvers. —La ciutat. —Rubens —¿Com tants de pintors
an es Països Baixos?**

Avuy me som aixecat abans d'anar en-lloc; i qui no hu creu, que hu vaja a cercar. M'afic devers les vuyt-i-mitja dins es tren que venía

de Brussel·les, i cap a Anvers com un llamp! De Brussel·les a Malines tot es vert, ben vert, tot pla, casi tot terra reguívola; i de Malines a Anvers dos diners de lo meteix. Estava tot ennigulat i feya cara d'haver de tornar ploure. Devers les nou arribam a Anvers; deix sa maleta an es depòsit de s'estació, i ihala a córrer mon! per dins Anvers, qu'es sa segona ciutat de Bèlgica en població: té devers 400 mil habitants. Sols e-hi ha Brussel·les que'n tenga més. ¡Vaja quina ciutat més garrida i espléndida! Uns carrers molt amples, grans plasses, jardins; esglesies i edificis públics, una cosa superior; unes cases a molts de carrers vertaderament monumentals. Sembla una de ses grans ciutats alemanyes o ingleses. E-hi ha diferents redols de la ciutat que son molt més interessants i magnífics que no es més interessants i magnífics de Brussel·les. Si Brussel·les no tengués la Cort, seria inferior a Anvers.

Com hora-baixa me n'havía de tornar a Brussel·les, no poria paupar gayre. He mirat an es Bädeker qu'era lo que hi havia que més m'havía d'interessar; i he pegat tot d'una a la Seu. Un poc abans d'arribarhi, passant per *Place Verte* (*plassa verda*), vetx una estatua colossal, dalt un socle magnífic. M'hi acost, i es estada s'estatua des gran pintor Peter Paulus Rubens, que, encara que fos nadiu de Siegen (Alemanya), vengué a establir-se aquí i s'hi passá gran part de la vida, i hi deixá ses seues obres caporals. Aquí vengueren a viure altres grans pintors com van Dyck, Jordaens, Cornelis de Vos, Seghers, Matsis, es dos Teniers, atrets pe' s'esplendor d'aqueix gran centre comercial com era Anvers ja durant es sigles xv i xvi. Pero ¿qué tenia que veure es comerç ab s'art? ¡Ah! que tenia que veure? Que allà ont e-hi ha comerç, e-hi ha diners; i allà ont e-hi ha diners, e-hi ha art. Perque s'artista será tot lo espiritual i sublim que volgueu; pero té un cos, qu'ha d'alimentar; té necessidats de la vida, qu'ha de satisfer; i se'n va, naturalment allà ont li paguen bé ses seues obres. I ¿aont les hi paguen bé? Allà ont corren diners. Perque això d'art, això de gastarse es diners ab obres d'art, e-hu fa qui en té molts. Es qui va

primetjant, s'estima més omplirse es gavatx que gastar ab ses obres d'art. Tant es així, que s'historia de tots es pobles e-hu confirma. ¿Aont floreixen ses arts sempre? An es grans centres comercials. ¿Quin eres es grans centres comercials an es sigles xv i xvi? Itàlia i es Països Baixos. Per això aqueixes dues nacions, o aqueys dos aplecs de nacions foren es dos centres de vida artística caporals d'Europa, per això allà hi va haver es grans pintors i escultors; allà hagueren d'anar a formarse es de ses altres nacions.

Idò bé, com he vist aquell monument an En Rubens, me som aturat una bona estona a mirarlome. Es un des grans pintors qu'ha tenguts s'humanitat. ¿Qui sap es centenars de cuadros que deixá, tots brillants de dibuix i colorit, presentant gent sana i de bones carns. Tots es bons museus de França, Itàlia, Espanya, Alemanya, Àustria, Anglaterra, Suïssa, tots solen tenir una sala o varies just de pintures de Rubens. Un no sap com s'ho feya per pintar tant molt i tant bé.

La Seu

Deix es monument de Rubens, i arrip a la Seu, dedicada, com casi totes ses Seus, a la Mare de Deu. Es sa més gran i sa més important de Bèlgica, i de altres bandes que no son Bèlgica. La comensaren l'any 1352, la seguiren an es sigles xv i xvi i no l'acabaren fins an es xvii. Aquesta Seu va patir molt des foc que s'hi calá l'any 1533, i des protestants *espenyadors d'imatges* l'any 1566 i des revolucionaris francesos de 1794 que passaren per allà. Es ogival de tercera època. Com té dos campanars a sa fatxada, devall aqueys campanars e-hi ha un trast molt ample, ab uns pilars gruixadíssims, que serveix com a d'atri. Aquesta Seu fa set naus de sis trasts, sense capelles, ab grans finestrals a sa nau major i a ses foranes, aqueys ab vidres de colors de sants pintats, preciosos ferms, i aquells ab vidres blancs. Demunt es portal major e-hi ha l'orga, i, part demunt,

un gran finestral de vuyt compartiments, de vidres de colors ab sants, una cosa preciosa de tot. —Es creuer té grans finestrals de vidres uns blancs i altres de colors an es costats; ara a cada cap s’hi obri un finestral de tota s’amplaria de sa nau ab vidres de colors ab sostres de sants.

Sa cúpula es molt original: es gran quadrat des quatre arcs torals que la sostenen, per via d’unes petxines, torna un vuytavat, que se’n puja per amunt fent quatre balconades que’s van estrenyent, i acaben ab un cel-rás aont e-hi ha pintada sa glorificació de Maria Santíssima. Entre balconada i balconada hi ha finestrals. Llavó vé es cap de sa creu, de tres naus, de tres trasts, i llavò una nau absidal (que volta s’ábside), aont desemboquen cinc capelles, admirables de tot pe’ses pintures que tapen totes ses parets i pe’ses magnífiques vidrieres de colors que guarneixen es seus altíssims finestrals, i sobre tot p’es *tríptics* o retaules de tres fuyes que hi ha dins elles, d’alts relleus ab centenars de figuretes, representant escenes de sa vida des sants an-e que están dedicades aquelles capelles. Es tres trasts de sa nau major des cap de sa creu i s’ábside les ocupen el chor i l’altar major ab un retaule barroc de marbres de diferents colors qu’es tan de veure derrera com devant i que fa de vasa a una pintura de Rubens, l’Assunció de Maria Verge. Es tres trasts d’aqueixa nau tenen grans finestrals de vidres blancs; ara es de s’ábside son de colors amb sants pintats. A ses naus laterals des cap de sa creu, an es costat de s’evangeli hi ha tres capelles que son un preciositat, un ab tres grans finestrals i vidrieres de colors ab sants pintats, bones de tot; cada capella presenta un retaule ogival, ple d’alts relleus representant sa vida des sant an-e qu’esta dedicada sa capella, i llavò fan unes portes per tancar es retaule, qu’están pintades de sants, una cosa fina de tot. Además de tot això, per dins aqueixes naus i capelles ensá i enllá e-hi ha quadros de sants des bons temps de s’escola flamenca; de manera que’alló es un vertader museu.

I ¿qué'n direu des creuer? E-hi ha penjats a ses parets es meravellosos quadros de Rubens: la crucificació del Bon Jesús i es seu famós devallament, i set o vuyt quadros més des meteix Rubens i d'altres pintors. Es *Devallament* se considera s'obra més notable de Rubens. —Ses naus foranes des cos de l'esglesia son molt més amples que ses mitgeres, i sa de sa banda de s'evangeli está consagrada a la Mare de Deu i sa de sa banda de s'epístola an el Santíssim Sagrament; pe' ses parets d'aquesta, baix des finestrals, e-hi ha pintades ses Estacions del *Via Crucis* demunt camp d'or, i sa capella de la Mare de Deu e-hi ha pintada, també demunt camp d'or, sa vida de la Reina de cels i terra. —Sa trona es barroca, de gran ingeni; e-hi ha més de vint estatués, casi totes de tamany natural.

Es defores d'aquesta Seu son magestuosos pe'ses seues grans trossades i pe'sa seua severidat. A sa fatxada fa tres portals. Es dos des costats son llisos; es de mitx es en gradació, de cinc arquivoltes ab enfilays de sants, i quatre sants de tamany natural a ses rebranques i an es pilar divisor i e-hi ha la Mare de Deu, i part demunt sa llinda el Judici Final. —Des dos campanars n'hi ha un acabat, altíssim; s'altre no més té un terç de s'altaria que havia de tenir. Es qu'está acabat té 123 metres (635 pams).

Aquesta Seu revela sa piedat i sa prosperidat des feels d'Anvers. Sens dupte es una de ses grans Seus de la Cristiandat. Brillaria molt més si totes ses vidrieres fossen de colors, com a la Seu de Colònia. Es vidres blancs sempre resulten massa cruus i desgracien es conjunt una cosa de no dir. —Ses mides de s'interior d'aqueixa esglesia son 117 metres de llarc, 65 d'ample an es creuer i 52 metres an es cos de ses set naus, i 40 d'alt sa nau major, i creuer. Tota la Seu ocupa 4.969 metres quadrats.

**Cases de pintors. — L'Hôtel de Ville. — Museu Platin-Moretus
— Museu del Folk-lore**

Anant de s'estació a la Seu, som passat per devant sa casa que's va fer fer aquí Rubens i s'hi va morir; no gayre lluny de la Seu e-hi ha sa casa aont va néixer s'altre gran pintor, David Teniers. També está ben aprop de la Seu sa grandiosa, sa magnífica *Casa de s'Ajuntament* (*Hôtel de Ville*), des sigle xvi, d'estil reneixement. Umpl tota una illeta. Sa fatxada principal té 78 metres de llarc per 34 d'alt, presentant de cap a cap dos sostres de columnes, ses d'abaix dòriques, ses de dalt jòniques; a's mitx fa un àtic o cos superior que se'n puja fins a 56 metres (280 pams). Pero lo que hi ha que veure son es dedins. Está decorat tot com un palau de rey o emperador: trispols, parets i paladars de ses sales i quadres tot es de fustes precioses, marbres o pintures o obratge esculturat de grans artistes. Totes ses oficines son suntuoses i magnífiques; i no'n parlem de ses sales de reunió de *Conseyers* o *Retgidors* i sobre tot sa gran *Sala de Sessions*. Per tot e-hi ha xemeneyes monumentals, per defensarse des fret, naturalment; perque lo que's diu aquí se veu que hi reyna més es fret que no sa calor. —Avuy, en bon dia 5 de juny, que devers Mallorca devien suar o poc s'hi faltaria, aquí si no estàvem a punt de tremolar, al manco jo, era perque anava arropat com dins es cor de s'ivern.

Aquesta grandiosa *Casa de la Vila* presenta an es cap d'amunt una capella ab sa figura de la Mare de Deu, patrona de la Ciutat, ab dues estatuas devora que representen la *Prudencia* i la *Justicia*, indispensables per esser bons comerciants i per anar p'el mon aont se vuya sia. —An aquella meteixa gran plassa e-hi ha una taringa de casals magnífics que eren d'antics *gremis*, i qu'ara els han restaurats.

D'aquí m'espitx an es Museu *Plantin-Moretus*. Això eren es dos cèlebres impressors, sogre i gendre, que fundaren i sostengueren aquí sa famosa imprenta, coneguda dins tot lo mon, una de ses més famoses que hi haja hagudes may. La fundá l'any 1549 En Cristòfol

Plantin i la seguí es gendre J. *Moerentorf*, conegut ab so nom llatinísat de *Moretus*. An aqueixa imprenta s'estampá se celebèrrima *Bíblia Políglota* de N'Arias Montano, que pagá En Felip II. Aquí s'estamparen un sens fi de llibres i de gravats ab un art i una netedat i una perfecció admirables. En Felip II doná an aqueixa imprenta es privilegi d'estampar es llibres llitúrgics i de devoció per tots ets Estats d'Espanya. Com Espanya perdé aqueys Estats, ab so acabarse sa dinastía d'Àustria i comensar sa de Borbó, també acabá per perdre-se aqueix privilegi, i s'imprenta de *Plantin* finí, s'Estat l'any 1876 comprá sa casa, tal com se trobava de mobles, quadros i ormetx d'imprenta, i n'ha fet un museu, qu'es de lo més interessant. Basta dir que just de retrats de diferents persones n'hi ha tretze de pintats des meteix Rubens. Allá hi ha caixes i caixes de lletra que servia per estampar tants i tants de llibres com sortiren d'aquella casa, es caràcters grecs, hebreus i de ses altres llengos que figuren dins Sa Bíblia Políglota (en moltes llengos) del gran Felip II. Allá se conserven fins i tot es mol·los per fer aquelles lletres; i ses prenses ab que's feyen ses tirades; i centenars i centenars de planxes gravades demunt fusta, demunt coure, demunt altres metalls que servíen per fer gravats i tota classe d'estampes. I devora sa planxa e-hi trobau tres o quatre gravats fets ab aquella planxa; i n'hi ha de preciosíssims, vos ho assegur. I ¿que'n direm des llibres? E-hi ha tot una col·lecció de tots es llibres estampats an aquella casa, que foren tants i tants, i una col·lecció des gravats que s'hi tiraven, que també eren una cosa grossa, fenthi es dibuixos artistes com Rubens, Jordaens i van Dyck. Ademés e-hi ha una col·lecció de llibres estampats d'ets altres impressors d'Anvers des sigle xv i xvi. També's conserva s'arxiu de la casa, aont consta sa vida polent d'aquella casa en materia d'impressions, i documents de gran importancia pe' s'historia de s'art d'estampar. Allá hi ha de més a més preciosos tapissos flamencs i es mobles i robes de la casa des temps de Plantin. —Per donar una idea de s'importancia d'aqueix museu basta dir que umpl trenta cins sales.

No es tant important es *Museu de Folk-lore (sabiduría popular)*. Son un parey de sales de juguetes d'infants, mobles i robes de casa i altres coses que denoten sa vida íntima des poble antic d'Anvers.

Una dinada ab estudiants. —Museu Rey al de Belles Arts. — Una font d'ingressos

Ab això s'era fet hora d'anar a dinar. Trop just allà devora un *restaurant*, me'n hi entr, m'assec a una taula que no havia negú. pero qu'estava enrevoltada de taules plenes de joves, que pronte he vist qu'eren estudiants, p'es delit que duyen. A Anvers sa sent parlar ben poc es francès; tothom parla flamenc. Aqueys estudiants parlaven alemany; movien molt d'estabó, pegaven grans cops de puny demunt sa taula quant un se'n anava o venia. Supós qu'això era sa despedida o s'arribada que se feyen. Servia aqueixes taules una al·lotella d'una vintena d'anys, molt lleventa, determinada i de poca son. Es qui dinávem, devíem esser quinze o setze, i no haviem d'estar gens per ella; donava cap per tot. He vist que nomia *Dina*, perque cada un d'aquells estudiants no se treyen es seu nom de sa boca. *Dina* això, *Dina* allò. Ella feya es seu cap envant sensa perdre cala; i, si se'n hi acostava cap a ferli mica d'impertinencia, no res de particular, ella els-e llevava de devant ab un revés o una costerada, i ihala endavant a dur plans plens i a tornarlos-se'n buyts! I de totes ses taules. *Dina* això, *Dina* allò, i ella sempre navegant com un pern de rifa. Jo, com qui no n'es, los m'estava observant tant ells, com ella, per veure si faríen o si dirien cap inconveniencia, i no hi he notat res que no pogués passar. Es estat una escena que m'ha devertit molt.

Acabat de dinar, m'afic dins un tranvía, i icap an es *Museu Rey al de Belles Arts*! qu'es un edifici nou, quadrat, grandíós, monumental, rodat de jardins. E-hi ha una quinzena de sales plenes de gravats que dibuixaren es grans pintors Rubens i van Dyck. Allá's veu fins an-e

quin estrem e-hu eren feners aquells dos genis de sa Pintura. Llavò hi ha sales d'escultura i de grans teles pintades, que son vistes d'Anvers des sitis que va patir, de festes que s'hi feyen i d'entrades de reys i emperadors. Això es a sa planta baixa. Llavò vos ne pujau an es pis principal i vos hi trobau vint i cinc sales, grans casi totes ben plenes de quadros de pintors flamencs, antics i moderns. De moderns n'hi ha deu sales. E-hi ha cosa bona; pero en general son molt inferiors an ets antics (sigles xv, xvi, xvii). En materia de paisatges es en lo que's distingeixen més. Ara ets antics son una meravella. iJa n'hi ha de preciosidats, sobre tot en pintura relligiosa, que hu es casi tot. Aqueixa escola flamenca es un prodigi, una gloria altíssima de s'art de pintar.

Surt d'aqueix museu, i m'he hagut de tornar aficar dins una tranvía perque no se volia aturar de ploure, i *xic-xic!* i *xic-xic!* i desiara era qualche cosa més que *xic-xic*. Me'n som anat a la Seu, perque era s'hora de veure es quadros que hi ha de Rubens, ja que les tenen ordinariament ab una cortina devant, i es capvespre de dues a quatre tanquen l'esglesia i decanten aquelles cortines; i, si hi voleu entrar, heu de pegar un franc. Es una font d'*ingressos* per la Seu ben ideada i llegítima. Naturalment que's dies de festa aquelles cortines están decantades i tot hom pot veure aquelles pintures immortals.

Bruscat seguit. — Sant Carles. — La Bossa — Sant Jaume

Vistes aquestes pintures, corr uns quants carrers sempre ab brusqueta brusqueta. Trop l'esglesia de Sant Carles, qu'era des Jesuites i feta d'ells de estil barroc, de tres naus de nou trasts, sensa capelles, ab tribunes demunt ses naus laterals, molt espayoses i ab finestrals de vidres blancs. Es baixos de l'esglesia están forrats de fusta d'aquella granada, ab grans confessionaris tot[s] esculturats i ab figures de tamany natural. An es cap de ses naus laterals fa una

capella i s'ábside es molt espayosa ab un retaule barroc de marbres de diferents colors, cosa preciosa. I no'n parlem de sa trona, de gran pompa ab boldrons de figures de totes mides. Se veu que aqueixes trones tan pomposes son característiques de Flandes. Fora de Flandes no he vist res consemblant.

Surt de Sant Carles, i seguía sa brusca; a través de *la Bossa*, gran edifici, antic, ogival, des bo, ab un pati, grandíós, cubert de vidres, adornadíssim, un des patis més garrits qu'hagués vists may. Cansat de parar tanta de brusca, ja li volia estrènyer cap a s'estació, pero llavò afin una altra esglesia; m'hi acost, i es estat *Sant Jaume*: una esglesia molt notable, ogival, de tres naus, de cinc trasts, ademés d'un atri que fa tot d'una que entren, ben ample, ab capelles i ets altars i retaules a un costat i an es fondo un gran finestral de vidres de colors ab sants pintats, bons de tot. Es finestrals de sa nau major son de vidres grisencs. Llavò vé es creuer, sensa cúpula, ab dotze grans finestrals an es costats, i a cada cap un finestralás de tota s'amplaria des creuer i fins a ses voltes, cada un de vidres de colors ab sostres de Sants, ben notables. Es vidres des finestrals des costats son grisos. Es cap de sa creu fa set naus de dos trasts; llavò se estreny, i fa sa nau absidal qu'enrevolta es presbiteri i hi desemboquen set capelles, totes ab finestrals de colors i sants pintats. Ses naus foranes, abans d'arribar a sa nau absidal, son capelles de gran devoció, admirablement decorades ab magnífiques vidrieres de color ab sants a sostres a sostres. Sa nau major des cap de sa creu está ocupada p'el chor i l'altar major. El chor ocupa es dos trasts primers i está separat des creuer per unes arcades gregues-romanes, coronades d'una balconada i un gran Sant Crist. Es tercer trast l'ocupa l'altar major, i s'espai absidal es retaule, de marbre, barroc, preciós.

Sa tanca del chor está guarnida per defora de confessionaris monumentals i sepulcres de Bisbes. Per capelles rebranques i columnes se veuen precioses pintures antigues de s'escola flamenca,

i llavo no'n parlem de sa trona, espléndida, ab bolics de figures de sants i angels de tamany natural i angelets que volen. —iQue n'hi ha de moltes de Seus an el mon que no's poren posar ab aquesta esglesia de Sant Jaume d'Anvers. Jo a Espanya n'he vistes una bona partida.

Cap a Brussel·les. —Bajanades i animelades anticlericals

Surt de Sant Jaume; i sa brusca, en lloc de mancabar[,] revenía. Me pos dins un tranvía, i icap a s'estació! aont he trobat un tren ràpid que just llavo havia de partir. M'hi afic, i ide d'allá cap a Brussel·les! a tota máquina. Per mi deviem fer 30 kilòmetres per quart d'hora.

No'm som temut des camí perque havia comprat un diari d'avuy, i he llegides una partida de coses lo més salades sobre ses eleccions de diumenge passat. Es que's lliberals i socialistes están esglayats d'haver perdut. S'havien aficat dins es carabassot que'havien de guanyar; sa veu que hu tenien tan segur, qu'ara fan moltes de riayes de sentirlos es plant i ses potadetes que fan. Ab tota formalidat juren i perjuren qu'eren ells que havien de guanyar, perque ¿aont s'es vist may una gent tan empiulada i desxondida i plantosa com ells haver de romandre devall fuya i es catòlics demunt fuya? Això no pot esser! —Pero bé, dirá qualsevol que tenga gens de sentit comú, ¿han tenguts més vots ells o es catòlics? Es catòlics n'han tenguts molts més, i ells, ets anticlericals, e-hu confessen; pero es qu'ells havien consentit a guanyar. I perque no han guanyat ara diuen: —*iAixo no va! iFassem sa revolució!* I ganes no les ne falten de ferla; i fins e-hu han provat, pero els ha dit tort, i es caporals seus han comprès que ab totes aqueixes coses lo que fan es tirar-se a terra demunt i reforsar es Govern catolic, i quedar ells en ridicul, pero un ridicul ferest.

I es un gust lletgir ses explicacions que donen es diaris lliberals i socialistes de sa seua derrota. Uns l'atribuexen a qu'es Govern ha *corromput* es cos electoral: ¿com? *Movent grans obres públiques,*

donant molta de feyna a fer; i naturalment, tots ets emprats ab tals obres públiques i ses seues famílies han votat p'és Govern. De manera que's Govern catolic, per donar gust an ets anticlericals, no havia d'atendre a ses obres públiques ni donar feyna a negú. Així ets anticlericals(,) haurien pogut dir que's Ministres catolics no's cuydaven des bé públic, i que tot s'ho embutxacaven. —Altres diuen qu'es que está vist que tota sa regió de Brabant, tota la gent flamenca están fanatisats p'és clero, i que es perdre es temps i es lleixiu volerlos *civilisar*; i que es clero ha conseguit fer creure an es flamencs que ab aquestes eleccions s'anava a jugar sa sort i sa vida de sa Relligió. Ab aquest ardit, diuen ets anticlericals, es clero ha duyta la gent a votar. Es qui diuen això, s'obliden que ets anticlericals eren es primers que deyen que ells guanyarien i que enviarien l'Esglesia i sa Relligió a fregir ous de lloca. S'ardit no era des capellans, sino des meteixos anticlericals. —Finalment, un altre periodic anticlerical ha trobada sa verdadera explicació de sa victoria des catolics: es que an es sigle XVI, quant Espanya dominava tota aqueixa nació i es protestants —fort i no't mogues— s'hi volien aficar, En Felip II i es famós Duc d'Alba llevaren es cap i es coll a tots ets homos valents i dignes, i només deixaren es covarts, ets indignes, qu'allarguen es coll a tot. Per això la gent belga s'es doblegada a tot lo que's Govern ha volgut i ha votat p'és Govern, per servilisme. —I això hu ha dit tal periodic ab tota formalitat. De manera qu'aqueix periodic tracta sa seua nació de covarda, d'indigna, de composta de gent sensa dignitat ni decencia. Pero tot això es porque ets anticlericals han perdut, porque sa majoria de sa nació ha votat contra ells. Si té sort de votar per ells, com ells n'estaven tan segurs, a-les-hores ja no sería estat ver que En Felip II i es Duc d'Alba haguessen escabetxats tots ets homos dignes i de pit; a-les-hores només haurien aglapits es beneyts, es biduins, es poques-coses.

¿No es ver que son deliciosos aqueys anticlericals, en perdre? Si es catòlics perden i lo meteix ses altres persones formals, e-hu

prenen ab paciència, i no les passa p'es cap moure cap revolució. Ets anticlericals, com a lliberals de l'engán que son, si perden unes *eleccions*, llavò volen moure sa *revolució*. De manera que son tan poques-vergonyes que, segons ells, ses *eleccions* son bones si ells les guanyen; ara si les perden, so[n] dolentes, una injustícia, i hi ha que apellar a sa *revolució*. ¡Ah farsants! ¡ah noninguns!

Ab això arribam a Brussel·les. Com me'n vatx anar, plovia; com e-hi som arribats, també plovia. Aqueixes aygos i s'energía des Govern ha calmats es nirvis d'ets anticlericals. Sembla que despuysanit a Lieja mogueren avalot, despararen a sa policia, i sa policia les torná ses pilotes an es joc, i en deixá tres estesos en-terra, que ja només hagueren mester es fosser per soterrarlos. Com se suposa qu'ara la premsa anticlerical diu qu'eren innocents aqueys tres. Sempre resulta lo meteix per tot arreu: es revolucionaris s'alsen, envesten sa forsa pública a tirs, sa forsa pública les para clot, i n'endevina qualcún. Idò estigau segurs que sempre es un innocent, un santet en vida, que no volia fer mal a negú. Així hu dien llavò es revolucionaris. Que les compr qui no les coneix!

Me diuen que aquí anit passada un flotó de socialistes, cremats d'haver perdudes ses eleccions, trencaren a pedrades es vidres de ca's Rector de l'esglesia allá ont jo vatx dir missa, i hi volien calar foc; pero sa policia les va fer buydar. De manera que, perque havien perdudes ses eleccions, e-hu havien de pagar es vidres de ca'l senyor Rector, i no sols es vidres, sino sa casa; i ivisca sa *llibertat*! ¡Ah! no hi pensava: ii sa *germandat*! I ara anauvosne a fiar de sa *llibertat* i de sa *germandat* que's poren esperar des *companys* socialistes! ¡Farsants, més que farsants! ¡Polissons, més que polissons!

I prou per avuy! Fins demá, si Deu ho vol i Maria!

Dia 6 de juny

Diada del Corpus esveuada. —Santa Gudula. —Cap a Lovaina.

— La Seu. — Hôtel de Ville

Aquí com a França no se celebra sa diada del *Corpus*, perque això estava unit ab França quant Napoleó I celebrá es *Concordat* ab el Papa, i, per facilitar més s'observança de sa lley de Deu i de ses lleys de l'Esglesia, el Papa consentí que's llevassen totes ses festes d'entre-setmana, deixant just Nadal, Ascensió i l'Assunció de Maria Verge. De manera qu'aquí com a França el *Corpus* es un dia fener com a qualsevol altre. Això per un espanyol es molt escruu; creysme que no me'n poria avenir de no veure per aquí sa festassa que hi ha avuy a tots es pobles d'Espanya.

Som tornat a veure la Seu de Santa Gudula per lo molt que m'agradá sa primera vegada que la vatx veure, diumenge passat. E-hi ha hagut d'anar i tornar-ne ab aygo. Sobre tot, bé poré dir que conec Brussel·les ab brusca; casi no l'he vista d'altra manera. Això ha fer que m'afluixás d'anar a veure certes coses ben interessants. E-hu he deixat per quant torni si Deu ho vol i Maria.

Com he hagut dinat, suposat que tant meteix no hi havia festa del Corpus ni un sant remey, prenc es tren i ide d'allá a Lovaina! a tota maquina, casi sempre per terra plana, tota endiumenjada de verdor i verdor. Al manco hi son arribat sensa brusca, gracies a Deu.

Lovaina es una ciutat de 42.200 habitants, antiga capital de Brabant, i de gran importancia comercial durant l'edat-mitja (sigles VII-XV).

Quant brillá de ver fou an es sigle XIV, qu'arribá a tenir 150.000 habitants.

Me'n som anat cap dret a la Seu, dedicada a Sant Pere, ogival flametjant, de tercera època, comensada an es sigle XV i acabada an es XVI. Té dedins 92 metres de llarc per 25 d'alt. Fa tres naus. Tot d'una que hi entrau p'es portal major, trobau un trast ben ample, casi quadrat; correspon an es grans campanars que hi ha comensats a sa

fatxada; llavo venen cinc trasts de ses tres naus, sensa cap capelles, ab grans finestrals de vidres blancs. An es portal major e-hi ha un canzell de fusta vermeyenca, tot esculturat de fuyatges, figures de sants, pilastres i entaulaments. No sé si n'havia vist cap may de tan preciós de canzell. Es creuer no té cúpula, pero sí grans finestrals de vidres blancs. Es cap de sa creu es de tres naus de quatre trasts, i enrevolta s'ábside una nau absidal, aont desemboquen set capelles, totes ab vidrieres de color i sants pintats i es principals Misteris de sa vida temporal del Bon Jesús; i part demunt ets altars o p'es costats precioses pintures de s'escola flamenca. Sa nau major des cap de sa creu está ocupada per l'altar major i el chor, i separada des creuer per tres arcades conopials ab una cresteria i quatre sants plegats, part demunt els quals se'n puja un gran Sant Crist ab Maria Verge i Sant Joan abaix, dominant tot s'àmbit de la Seu. Es cadirat del chor es llis, i es retaule major de marbres de diferents colors, barroc, tan de veure de devant com de derrera. An es costat de s'evangeli se'n puja un Sagrari en forma de torre, ogival, de més de 50 pams, ben preciós. Sa tanca del chor té tota s'esquena plena de baixos relleus de's *Via Crucis*. Es finestrals des costats del chor son de vidres blancs; es de s'ábside de color ab sants pintats.

Lo que també crida ferm s'atenció en [*sic* pers es] sa trona. Es de llenya vista; figura com un pilar de grans blocs sensa llavorar, i caragolada per ells una especie de parra. Abaix e-hi ha Sant Pau, tombat a terra ab so cavall i un jove que'l se mira tot esglayat. Més amunt un ángel que llansa una fletxa en forma de llamp a Sant Pau; un altre angel volant aguanta un Sant Crist p'es predicadors. Entre ses dues escales que hi ha per pujar, fa una cova que hi está Sant Pere ab so gall dins una escletxa. Es torna-veu son uns grans cortinatges qu'aguanten boldrons d'àngels volant. En-terra devora Sant Pau i es cavall, a un recó, guayten una raboa, un escorsó i un calápet: per un forat de penya treu es cap una serp i un altre llenega per un ressingle; part demunt Sant Pau e-hi ha un esquirol enfilat per

aquella parra, qu'escolta mirant cap an es predicador. A un altre recó e-hi ha un parey d'animals per l'estil de conís.

Just devora la Seu e-hi ha es famós *Hôtel de Ville* (*Casa de la Vila*): es un d'ets edificis ogivals de tercera época mès importants que's coneixen; cuantra passa d'elegancia es de Brussel·les, Bruges i Gant. Es des sigle xv: fa tres pisos, i es un entrunyellat de pilastres, arqueries, finestrals, contraforts, repeses, dosserets, pinacles, finestrals, i estatués de sants i de gent cèlebre de Lovaina. Es segur que hi ha mès de cent estatués.

L'Universitat catòlica. —Esglesia dels Jesuïtes. —Esglesia dels Dominics.

He volguda visitar l'Universitat catolica que hi ha aquí, tant famosa dins tot lo mon catolic. La fundaren an es sigle xv el papa Martí V i el duc Joan de Borgonya. An es sigle xvi contava 4.000 estudiants i 43 col·legis. Es francesos la suprimiren l'any 1797; fets fogir aqueys, la restabliren l'any 1817. L'any 1834 s'Estat belga renunciá an aqueix edifici i se'n feren càrrec es bisbes belgues, que l'han sostenguda fins ara. Actualment té cinc «Facultats» i 1.600 estudiants, molts d'ells dins es col·legis del «Sant Esperit», des «Josefites», de «Maria Teresa», del «Papa Adrià» i altres. Está distribuïda aqueixa Universitat dins una partida d'edificis, alguns ben grans. —Me som aficat dins un d'aqueys edificis; e-hi trop un capellá, que s'es demostrat molt amable donantme totes ses clarícies que li he demanades.

Es sol ja era post, i voltant carrers i carrers, de cases baixes i ben enllestides, arrip a s'esglesia des Pares Jesuïtes, nova de trinca, románica, de tres naus de set trasts ab tribunes demunt ses naus des costats, ab finestrals a sa nau major, de vidres grisos. S'abside no es cilíndric, sino una paret plana; l'altar major, sensa retaule: ses parets fan galeries d'arquets, i dins cada un, un sant pintat. A ses naus

laterals, en lloc de capelles, e-hi magnífics confessionaris, i part demunt unes estacions del «Via-Crucis», molt ben pintades. Tota aqueixa esglesia es policromada.

Surt d'aquí, i ja li he estret cap a s'hostal; pero a un carrer vetx un edifici nou, gran, en forma d'esglesia. E-hi entr, i es estada una esglesia nova que hi tenen es «Pares Predicadors», ogival, nova, de tres naus de sis trasts, sensa capelles. An es cap de ses naus laterals fa una capella; s'ábside acaba ab una paret plana. Es Frares dominics cantaven «Matines», i casi tota l'esglesia era plena de gent.

Vista depressa aqueixa esglesia, he seguit cap a s'hostal; i iprou per avuy! Fins demá, si Deu ho vol i Maria.

Dia 7 de juny

Un entrevers ab un bavarès. — Cap a Lieja. — La ciutat. — La Seu

Com ja havia berenat, que devallava per pagar s'hostalatge, me trop s'hostaler que les havia ab un homo que conversava, i s'hostaler no l'entenía. Jo'l m'escolt, i es estat un alemany. Li demán d'ont es, i me diu qu'es de Baviera, de Munic. L'homo ha tenguda una alegría grossa com ha vist que jo l'entenía. M'ha dit que tenia fam, que no poria menjar fret, sino calent, carn. Pero s'hostaler ja li havia fet fregir ous estrellats, apurat de no entendre'l i cregut que sempre los se menjaría. Pero llavò com ha vists ets ous es bavarès, ha dit no anava de ous. A la fi s'hi es abordat. M'ha dit qu'era director d'una company[i]a de comediants, i que se'n anava a Anvers. Agrait l'homo an es favor que jo li havia fet de posarlo ab comunicació ab s'hostaler, volía, forsat forsat, que me calás dins l'ánima un garraf de cervesa o una botella de vi; i allá feya senyes a s'hostaler ab grans manotades que me dugués aquelles coses, i qu'ell pagaria. Jo li he dit que no poria esser, perque sa primera condició per beure es tenir set, i que jo no'n tenía, i que no era cap alemany, que may les vé a un

garraf de cervesa. I dic *garraf*, perquè es tassons ab que per aquí i per Alemanya beuen sa cervesa son com a garrafs de grans. Pero es bavarès, com més anava més manotades feya a s'hostaler que'm dugués vi o cervesa.

I jo a-les-hores he cregut que lo millor era fogir, i som fuyt cap a sa meva cambra. Jo no m'agontava de riayes d'aquell pas; pero es temps me curtetjava massa per haverm'hi d'entretenir pus.

Se fan les nou, i prenc es tren ràpid cap a Lieja aont som arribats devers les deu, fent una via espantosa. Ab un tren ordinari, e-hi haurían posades més de dues hores.

Lieja es una ciutat de 184.000 ànimes; s'hi apleguen dos rius; es ca capital de Valònia, una regió que tenen llengo propia, que no es es flamenc, sino una llengo neo-llatina, consemblant an es francès. Es una ciutat ben garrida: carrers amples ab grans aceres i nets; cases baixes i d'aspecte senyorial. Com a les tres i busques havía de prendre es tren cap a Colònia, som anat només a veure lo principal. Pec tot d'una cap a la Seu, dedicada a Sant Pau, fundada an es sigle x, refeta an es XII i adobada a es XVI. Primer només era una *Col·legiata*; es Seu de 1802 ensá. Té un campanar gruixadíssim an es cap de devant, sensa portal, de 90 metres d'alt (450 pams). Fa cinc naus de set trasts, ab grans finestrals de vidres, uns pintats i ets altres grisos, a ses naus foranes, qu'estan convertides en capelles, separats es trasts de dos en dos per vía de rafes, i tots aqueys espays son policromats o hi ha qualque retaule preciós de tot. Sa nau major presenta grans finestrals de vidres grisos i un trifori, o galeria d'arquets, que corre p'es creuer, que té igualment grans finestrals an es costats i a cada cap. Es cap de sa creu fa set naus de tres trasts. Ses sis naus laterals acaben ab una capella; i aqueixes capelles unes tenen altar i ses altres no. Un d'aqueys altars es de coure daurat i ab esmelts, cosa bona de tot. Sa nau major des cap de sa creu es una maravella de decoració: finestrals a cada costat i a s'ábside, tots ab vidres de colors plens de sants, preciosos fermes; i tot lo demés,

panys de paret, rebranques, pilars, tot policromat, ab sostres de sants i àngels ab aurioles d'or; i ses voltes totes policromades ab grans brancatges i flors. Tot es creuer també es policromat, ab grans fileres de sants i esbarts d'àngels ab aurioles d'or. Lo qu'es notable de tot son ses vidrieres de cada cap de creuer, amplíssimes, altes fins a ses voltes, de vidres pintats ab fileres i fileres de sants. Ses voltes des creuer i de ses tres naus des cos de l'esglesia també son policromades. A s'entrada des presbiteri hi ha dos altars i retaules d'aram, daurats i ab esmelts i baixos relleus, que valen uys per mirar. Sa trona es ogival i polida de tot.

Se veu que a Lieja e-hi ha diners i gent de molta de fe. —He vist un capellá que sortia de la Seu. L'he escomès; m'ha contestat a tot lo que li demanava; m'ha acompanyat un tros, i m'ha mostrat es punt aont dimars passat avespre varen caure ferits de mort aquells tres socialistes, innocents segons es seus confreres, que eren des qui s'anostraven desparant a sa policia. ¡Que Deu los haja perdonats! Amèn!

Un museu de pintura. — Sant Martí . — Santa Creu — Altres edificis

Deix aquell capellá, i entr a s'*Academia de Bellas Arts* aont e-hi un museu de pintura moderna. He recorregudes ses sales, i no hi ha gayre cosa bona. Surt d'aquí, i per amunt per una costa que fa la ciutat cap a una esglesia de Sant Martí, famosa perque va esser allá ont se celebrá per primera vegada, l'any 1246, sa festa del *Corpus*, a consecuencia de ses visions de Santa Juliana, Abadessa de Cornillon, festa que fundá el Papa i que després va estendre a tot lo mon.

Es una esglesia preciosa: té un gran campanar an es cap de devant, sensa portal; fa tres naus de quatre trasts ab capelles, ab grans finestrals an aquestes i a sa nau major, de vidres grisencs. Ets altars de ses capelles están a un costat. Es creuer es sensa cúpula,

ab grans finestrals a cada cap, ab vidres lleugerament colorits. Es cap de sa creu només fa una nau de tres trasts i abside de set cayres, ab grans finestrals de vidres de color ab sostres de sants. An es costats, baix des finestrals, es tot ple de pintures murals de s'historia i miracles de s'institució de l'Eucaristia i de sa festa del *Corpus*.

Surt d'aquesta esglesia, prenc es cap-avall, i en trop una altra, *Santa Creu*; pero, com ja havíent tocases les dotze, estava tancada. Aquí les tenen tancades de dotze a dues, perque ets escolans puguen anar a dinar descansats.

Jo també m'hi atur a dinar a un restaurant qu'he vist, i després he visitats es magnífics *palaus* de *Justicia* (*Palais de Justice*) i de *la Ciutat* (*Hôtel de Ville*), aquell molt més important que no aquest. He vista també part de l'Universitat; i top a l'esglesia de Sant Bartomeu, románica, des sigle XI per defora, i per dedins renovada de cap a peus i sensa res de romànic. Estava tancada; demán a un homonet que vetx, aont era ca-s'escolá, me mostra ca's Rector i m'hi afic. Surt el Sr. Rector i feym una conversada de ses coses de Bèlgica i me demana de s'estat de sa fe dins Espanya, i n'hi don sa claricia. M'ha dit qu'allá tenen molts de socialistes, que tayen claus i retxen ses espases perque perderen ses eleccions; pero que's catòlics d'allá no dormen, gracies a Deu. Llavò ab s'escolá som entrat dins l'esglesia, qu'es de cinc naus, sensa capelles an es costats, sino an es caps, veynat de l'altar major. A una d'aqueixes capellas e-hi ha ses célebres *fonts de batisme*, de bronzo, fetes l'any 1112 per l'Abadia de d'Orval: presenten cinc cayres, ab un baix-relleu a cada cara, relatiu an el Sant Batisme, i an es peu guayten deu bous, tots diferents de forma.

Llavò som entrat an es *Museu d'Ansembong*, una casa d'uns senyors de l'antiguea, que's conserva tal com ells la teníen. E-hi ha objectes de relativa importancia.

Moltes d'altres coses e-hi ha que veure a Lieja, pero me'n he hagut d'afluixar per porer arribar a Colònia ab claror, qu'es així com

convé arribar a ses grans ciutats, segons e-hu he experimentat ab sos meus viatges. Així es que mes som espitxat a s'estació, m'he aficat dins es tren, i icap a Colònia! Al punt som estats a la frontera. Es de sa duana d'Alemanya son passats per dins es wagons sensa fermos obrir cap maleta, i hem seguit de d'allá ben acanalats. Aquí s'es acabat de sentir parlar francès i m'he hagut d'estirar de s'alemany, qu'es una mica mes mal de remugar que no es francès. Aquí hem hagut de fer córrer es rellotge una hora redona, perque a Alemanya van una hora devant noltros. He perduda per lo meteix una hora. ¡Ventura que, en tornar entrar dins França, la recobraré! Manco mal!

A les set i mitja som estats a Colònia, i ja no era hora d'anarhi a córrer la gandayna, sino a sopar i a jeure. Això es lo qu'he fet.

I per lo meteix fins demá, si Deu ho vol i Maria.

Dia 8 de juny

Colònia, gran ciutat. —Cerca qui cerca un amic.

Colònia es una de ses grans ciutats d'Alemanya, es centre comercial més gros de l'Imperi, de 40.200 habitants. Cinc sisenes parts d'ells son catolics. Colònia en quant a esglesies es Roma d'Alemanya. Com ja en vatx parlar llargament dins es *Dietari de s'Eixida* de 1907, no es cosa de repetir sa descripció. Qui vulga sebre lo que'n dic, que veja aquell *Dietari* publicat l'any 1908. Ademés, jo no som vengut a Colònia aquesta vegada més que de pas, i just cont anar a veure la Seu pe' s'importancia escepcional que té.

Colònia

M'he passats per la vista un munt de periodics de Mallorca, que no n'havía vist cap pus de devers sia 28 de matx, i a les onze surt per anar a veure un amic que tenia aquí. Cerc demunt es pla es seu

carrer, prenc un tranvia per guanyar temps, arrip a sa casa aont m'havía escrit tal amic qu'habitava, i me diuen que ja no hi está. Demán si saben aont s'es mudat, i me diuen qu'está a *Handelshochule (Alta-Escola-de Comers)*. Cerc demunt es pla aquesta *Alta-Escola*; la trop, m'hi espitx, e-hi arrip a les dotze. Vetx una *finestrella* que demunt diu *Pedell (Virell)*. M'hi acost; guayta un senyor, li demán si es aquí tal amic, i me contesta que ja no hi está, que ja no hi ensenya. Li demán si sap per ont para, i me contesta que fassa favor d'esperar un poc, i hu anirá a demanar. Torna dins una estona, i me diu que no ha pogut aclarir res de totes ses oficines d'allá dins; pero que fassa favor d'esperar una mica més, i telefonará no he entés bé aont ha dit. Jo li he dit que no sabia com agrairli tanta amabilitat; aquell bo de *Virell* se'n es anat a telefonar. Es passat un quartet d'hora, i torna aquell bon homo, i me dona un paper escrit que deya: *aquest senyor se mudá d'aquí a Lübeck, i no saben més claricia*.

Jo he repetides les gracies an aquell bon homo de *virell*, i ell ha contestat. *¡Aixo no es cosa!*

Es funcionaris alemanys

Cont aquest cas tan pedres menudes perque es una mostra de lo qu'es un *funcionari públic* alemany. No cregueu que sia estada una *casualitat* topar ab un *virell* tan zelós. A Alemanya no n'hi ha de *casualitats*; no recort ab tres meses i mitx que hi vatx viatjar l'any 1908 ni ara havern'hi trobada cap de *casualitat*, vuy dir, un desgavell, un desordre, un *funcionari públic* malambrós, que tracti a barrades negú. —Aquell *virell* poría sortir del pas dient: —«Aquest senyor de qui me parlau ja no [es] aquí, i no sé per ont para». Ja no tenía més obligació ell; pero es *funcionaris* alemanys no hu entenen així, sino que's desteixinen per servir es públic, i fan unes coses qu'un que no hi está avesat, se'n esglaya. No s'es contentat d'anar a

demanar a totes ses oficines d'aquella gran *Escola*, qu'ocupa un edifici grandíós, nou de trinca; sino que encara se'n es anat a telefonar, supòs que a la *Policía*, perque la Policia aquí du conte i raó de tot, com e-hu demostra, entre altres, un cas que li passá a un altra amic meu, no alemany, que viu, fa anys, a Berlín. Sa primería que hi era, vengueren ses festes de Pasco, i l'homo se'n aná a passarles a fora, i s'hi estigué una quinzena de dies. Torna a Berlín: i se troba ab una multa que sa *Policía* li havía enflocada. Demana com era tal multa, i li digué la Policia: —«Es que vos n'anáreu de Berlín sensa donarnos avís per més díes que's que sa lley permet». De llavò ensá aquest amic meu, que encara hi está a Berlín, no se'n es anat pus per més dies que's que sa lley permet sensa donar avís a la Policia. —Com jo vatx esser a Halle, l'any 1907, devers un mes, a ca mon benvolgut amic el Dr. Schädel, ell hagué d'anar a donar avís a la Policia que me tenía a ca-seua. I com me'n vatx anar, hagué d'anar a avisar que me'n anava, i la Policia me doná un *atestat de bona conducta* durant aquell bon temps, que quart com se suposa com una cosa curiosa i eloquent de lo qu'es s'Administració alemanya. —Així son ets alemanys. Si jo en som entusiasta, crec tenir fonament.

La Seu de Colònia

Després des pas des *virell*, he dit: —*Aquesta ja es dinadora*. Vetx un restaurant que m'ha semblat que no m'havien de castigar massa sa bossa; me'n hi entr, din, i cap a la Seu, l'estupenda Seu de Colònia! Ja's sap qu'es una de ses grans Seus del mon, comensada an es sigle XIII, continuada an es XV, arribant a tenir es cap de sa creu, es creuer i es comensament de ses naus, i acabada de tot an es sigle XIX, preninthi molta de part es Reys de Prússia, protestants, ab tota Alemanya catòlica. Es una Seu acabada ab tots es detalls i reguinyols de s'estil ogival, ab tots es finestrals uberts, tots ab vidrieres de colors, unes antigues, ses altres modernes. Fa dos

campanars a sa fatxada de 157 metres d'alsada cada un (i785 pams!). Fa cinc naus de set trasts, sensa capelles, ab un creuer de tres naus de quatre trasts a cada banda des quadrat des mitx, sensa cúpula; es cap de sa creu que fa cinc naus de tres trasts, i llavò vé sa nau absidal que enrevolta es presbiteri per darrera i que hi desemboquen set capelles. Sa nau major des cap de sa creu l'ocupa tota el chor i l'altar major. Té de dins 144 metres de llarc per 61 d'ample a ses naus des cos de l'esglesia, 82 an es creuer, 46 metres d'alt sa nau major i creuer; s'anguila de sa teulada se'n puja fins a 61 metres. Don aquestes mides per que vos pogueu fer càrrec de sa grandaria d'aquesta Seu; i heu de tenir en conte que es encara molt major sa seua magestat, magnificencia i gentilesa. Vertaderament això es una *casa de Deu*. M'hi he passada més d'una hora admirant es conjunt i totes ses parts d'aquell edifici immens, venerant, sobirà.

Aquí's veu ben clar sa necessitat absoluta que tenen ses gran esglesies des vidres de colors. iO que guanyaríen de molt i de molt ses catedrals franceses i belgues, i no'n parlem de ses espanyoles, si, en lloc de vidres blancs i grisos, tenguessen totes ses vidrieres de color! ¿Que no sería, per exemple, la Seu nostra de Mallorca! Brillaria com una de des primeres Seus del mon!

iQuina cosa que m'ha succeida tot d'una que'm som trobat devant sa fatxada d'aquesta Seu de Colònia! L'any 1907 no hu vatx veure lo qu'ara diré. Llavo no havia vistes jo ses grans Seus franceses, de París, de Chartres, de Reims, de Amiens, endiumenjades d'alt abaix d'estatues de sants i Reys i alegories; i no havia notada s'importancia que donen ses estatues a una fatxada; li donen mitxa vida. Ido tot d'una qu'he pegada uyada a sa fatxada de la Seu de Colònia, m'ha ocorregut que hi fan falta ses fileres i fileres d'estatues que tant i tant adornen aquelles catedrals franceses. Aquí només e-hi estatues a ses arquivoltes i rebranques de ses tres magnífiques portalades; i això es massa poc per aquella gran fatxada. E-hi ha massa linies geomètriques, i sa figura humana hi brilla pe'sa

seua ausència. Això m'ha ocorregut, i no m'ho puc treure des cap de llavo ensà. De portalades en amunt e-hi falten an aqueixa grandiosa fatxada ets estols d'estatues que hi ha an aquelles Seus franceses. iO que guanyaria de molt aqueixa fatxada si hi afegien aquells brillants estols d'estatues de sants, Reys, àngels i alegories!

Després de veure la Seu, ja no he volgut veure pus de Colònia, haventhi vist ja lo principal l'any 1907.

I prou per avuy! Fins demà dematí, si Deu hi vol i Maria.

Dia 9 de juny

**Cap a Bonn. —El Münster. — Forts de genoys. — L'Universitat.
—Els veys-catòlics. — Sa Casa de Beethoven. — Altres coses**

Avuy, dita missa a les set y berenat, a les vuyt i cinquanta m'afic dins es tren, i icap a Bonn falta gent! E-hi arribam prop de les deu. Bonn es una ciutat de 58.000 habitants, casi tots catòlics, a sa vorera del Rin, neta, gentil, polida. Me'n som anat cap dret a s'esglesia principal, que's diu *Münster*, una basílica romànica de tres naus de cinc trasts, sensa capelles, de voltes ogivals, ab un trifori a sa nau major, i part demunt aqueix trifori i a ses naus des costats finestrals ab vidrieres unes grises i ses altres de colors, ben bones. Es creuer es curt, i cada cap acaba en forma d'ábside, ab finestrals de vidres de colors. Llavò ve's cap de sa creu, d'una nau només i que hi pugen per una escalonada, ab tres trasts i s'ábside, ab finestrals de vidres de colors, ben avenguts de dibuix i de colorit. Aquesta esglesia es tota policromada, fins ses voltes, que an-es creuer i an es trasts de devora s'ábside presenten una corona de sants pintats, i sa copinya de s'ábside un mosaic preciós del Bon Jesús dins una garlanda en forma de gra d'ordi, enrevoltat de quatre àngels, ab Maria Verge a la dreta i Sant Joan Batista a l'esquerra. Es una preciositat aquesta esglesia. —He vist que hi entrava molta de gent, demán si han de dir l'Ofici; me diuen que sí, me'n hi entr. M'assec a un banc de devora es

creuer. Repar que casi tothom está agenoyat. Surt l'ofici, comenses, acaben es *Kiries*, i casi tothom agenoyat. Canten es Gloria, s'*epístola*, es *Gradual*, i casi tothom agenoyat. Se son aixecats així meteix per l'Evangeli; pero han comensat es *Credo* (no hi ha hagut sermó), i casi tothom altra volta agenoyat. Ell s'es acabat l'ofici, i sa major part de sa gent agenoyada. Sobre tot son molt devots o molt forts de genoys o ses dues coses a un brot. —Aquesta esglesia per defora conserva tot es carácter romànic, ab tota s'ornamentació que pertoca.

Surt d'aquí, i tresc un poc per la ciutat, i vetx l'Universitat, que [h]i ocupa una partida d'edificis: un d'ells tira de llarc 580 metres, més de mitx kilometre. An aqueixa Universitat e-hi ha una *Facultat* (un cos de Catedràtics) de *Teología Católica*, per tots ets estudiants que hi vulguen anar. Pas després pe' sa plassa des *Mercat*, *Marktplatz*, aont e-hi ha sa *Casa de s'Ajuntament* (*Rathaus*), modesta, gran. Just allà devora s'alsa s'esglesia qu'era des Frares Menors, dedicada a Sant Remigi; una esglesia molt polida i adornada, i plena de gent, com e-hi som entrat, que oíen missa. Per no distreure la gent no m'hi som aturat gayre. Pas després per devant *Jesuitenkirche* (esglesia des Jesuites), això es, que's Jesuites la feren; i ara la tenen ets heretges *veys-catòlics*, que son aquells que no volgueren admetre s'infabildat del Papa quant es Concili Vaticà la definí com a dogma de fe. D'aqueys només n'hi ha un parey de mils, mal contats a Suïssa, i uns quants aquí a Bonn. Deuen esser ben pocs perque avuy en bon diumenge, un quart abans de mitx-dia tenien tancada sa seua esglesia. He demanat a un homo que passava com era que tal esglesia era tancada, i m'ha dit que no hu sabia. Se veu qu'aqueys *veys-catòlics*, lo que deuen esser més, deu esser *veys-xarucs*.

Seguesc carrer avall, i arrip a sa casa aont va nèixer es gran músic Beethoven. Es una casa molt modesta. Se conserven ses habitacions qu'ell usava, modestíssimes, i sa cambra aont va néixer, molt baixa, devall sa teulada. An aqueixes habitacions se'n hi

afegiren d'altres, que avuy son es *Museu Beethoven*, que consisteix ab retrats i retrats des gran músic, i es seus llibres, i s'original d'algunes coses qu'ell va compondre, i es violins que tocava i també es piano, i una partida d'escrits seus. —Es un museu menut, pero interessantíssim pe'sa persona an-e qui está dedicat, un des grans músics que hi ha haguts an el mon, mort l'any 1827 a Viena. A una plassa, devora s'esglesia principal (*Münster*) que hem descrita, e-hi té un monument, digne d'ell.

Altres coses e-hi ha a Bonn, ben de veure: es gran pont demunt el Rin, que té 432 metres de llarc, just de tres arcs, es des mitx de 188 metres; es *Museu artístic* (*Akademisches Kunstmuseum*), notable per tenir una de ses col·leccions de mol·lades d'obres artístiques notables de ses més completes d'Alemanya; i llavò es *Museu Provincial*, aont e-hi ha un gran aplec de monuments de pedra, romans i mitx-evals, i antiguedats romanes, franques i prehistòriques. Pero ab so poc temps que tenia i per haverne fet més que no'm pensava ab so anar a l'ofici an el *Münster*, no m'ha llegut anar a veure tot això altre, perque havia de dinar i prendre's tren a la una i busques.

Cap a Magúncia vora vora el Rin. —Cap a Karlsruhe. — Es trens alemanys. — La ciutat de Karlsruhe

Din, me'n vatx a s'estació, putx an es tren, i partim escapats de tot cap a Magúncia, *Mainz*, que li diuen ets alemanys. Casi sempre som anats vora vora el Rin, una cosa pintoresca de tot, una cadena de muntanyes, totes vestides de verdor, boscs espessíssims, vinyes, altres sembrats; i es riu torseres i torseres, ben ample, ab una via-ferria a cada vorera, per ont sempre passen trens cap amunt i cap avall, lo meteix que pe's riu passen barques de vela i vapors ab rodes, uns petits, ets altres grossos, qualcún gros ferm; plens de mercancies uns, es dies feners; plens ets altres de passetgers, sobre

tot es diumenges. Ab una paraula, un moviment espantós en tots sentits, pero entretengut, imponent, brillant, encantador.

A Magúncia he hagut de mudar de tren, i llavò a Darmstadt per porer arribar abans de pondre-se es sol a *Karlsruhe* (Repós de Carles), que es sa capital des Gran Ducat de Baden, un d'ets Estats que componen s'Imperi de Alemanya. An aqueixes estacions e-hi ha tal complicació de vies, pujadors molts, lo meteix que a ses altres grans ciutats, p'es moviment formidable de trens que hi ha, que si un no hi sap ses tresques, si un no hu té per má, s'hi confón i s'hi pert completament. ¡Que n'havía d'haver tret aguyer jo avuy ab tant de mudar de tren, si no hu conegués una mica an aixó! Així es que estic espantat de que jo s'altra vegada que vatx entrar a Alemanya, l'any 1907, sense rebre'n res d'aqueixa organisació de ses grans estacions de ferrocarrils, en tregués aguyer. Es zel admirable d'ets empleyats des trens alemanys me tregueren des mitx des fanc. May el ho agrairé prou. —Tots aqueys trens que m'han duyt de Colònia a *Karlsruhe* eren *rápids*, d'aquells que se'n van com a llamps, i sempre per terres vestides de verdor: abres o bé sembrats. —Una cosa de ses que'n fan riayes des trens alemanys, que an es trens que fan poca vía, les diuen: *Personenzüge* (*trens de persones*), que no son trens de *mercancies*. Llavo hi ha *Schnellzüge* (*trens rúpids*), que, per anarhi, e-hi ha que pagar *Zuschlag* (*recárrec*), i *Eilzüge* (*trens que frissen*, que van de pressa), i per aqueys no hi ha *Zuschlag*. ¡Ventura que's meu bitllet, que'l vaig prendre ja a Barcelona, es franc de tot *Zuschlag*! Si no fos estat aixó, tant de *Zuschlag* m'hauría baldat. ¡E-hi som anat més de set hores avuy ab *Schnellzüge*! Si no hu fas així, es contes no'n sortien.

Arribam a la fi a Karlsruhe, devers les set i mitja. Deix sa maleta a la fonda, i ihala a córrer la ciutat! perque demá dematí li he d'estrènyer ab un altre *Schnellzüge* cap a Freiburg, qu'es ben lluny.

Karlsruhe es, com vos he dit, sa capital des Gran Ducat de Baden, de 103.000 habitants, moderna, de carrers amples i drets i ab

grans aceres, disposts casi tots en forma de brèndola de roda de carro, que sa cuba fos es Palau des Gran Duc. De manera que's principals carrers desemboquen devant aqueix Palau, que té un gran jardí devant, i un grandió de tot aderrera. E-hi ha moltes de cases monumentals, i no'n parlem d'ets edificis públics: Ministeris, Universitat, museus, esglesies, teatres, corters, etc. Es museus i esglesies an aquella hora eren tots tencats, lo meteix que totes ses botigues per esser diumenge. He trescat fins prop de les nou, i m'he pogut fer càrrec bé de s'importancia d'aqueixa capital.

Demán a s'hostaler quins trens e-hi havia per anar a Freiburg demá, i m'ha dit que es millor era un *rápid* de les nou i tres minuts. Com li he dit que'l prendria, m'ha dit: —«Idó vos haurem de despertar a les vuyt i mitja». Com jo li he dit s'hora que'm solec aixicar, es romás esglayat, i no se'n poria avenir.

Després sop i ia jeure manca gent! I prou per avuy!

Dia 10 de juny

Una esglesia catolica. —Al-lotea cap a escola. — Cap a Freiburg. — Schwarzwald

M'aixec avuy de bona hora; enllestesc ses feynes precises, i a les sis i mitja icap a l'esglesia de Sant Esteve (*Stephens Kirche*), que m'han dit qu'era sa esglesia catolica d'aquí, porque's veu que s'inmensa majoria de la ciutat es protestant. —E-hi arrip; está aillada, ab carrers molt amples aderrera i p'es costats i una bona plassa devant; es redona ab quatre cossos sortits com a caps d'una creu. Es cap de devant es es portal i atri, per entrar; es de derrera es s'ábside ab l'altar major, i es des costats son capelles fondes que hi ha. E-hi entr, i la trop plena de gent i que cantaven un ofici. Me som posat esquena a paret, prop des portal, mira que mira. No té més finestral qu'un an es punt superior de sa cúpula, una claraboya gran, de pla, ab vidres blanquinosos, qu'escampa dins tota l'esglesia una

llum agradosa, que no fa mal an ets uys. L'esglesia es plena de bastimentades perque la renoven. Surt d'allà dins per no fer pus fressa, i vetx que a cada costat l'esglesia té un jardí, i cada jardí pega a una casa quadrada, de dos pisos, gran; i he aclarit que una d'aquelles coses es sa Rectoria, i s'altra una escola, això es, un edifici per dues escoles: una catòlica i s'altra protestant. Això m'ha dit una nina de devers nou anys que hi anava ab una gran cartera plena de llibres, i un al·lot de devers tretze que he trobat allà devant. I n'he vists esbarts d'al·lots i al·lotes ab ses grans carteres plenes de llibres penjades a s'esquerra ab unes corretges, a punt de motxilla de soldat. Es qu'aquí, a tot Alemanya, tota s'al·lotea té qu'haver de anar a escola, anque'l dimoni en pas. No es una lley escrita només, sino observada puntualment. A Alemanya no n'hi ha de lleys just escrites; ses que hi ha, s'observen. Així hauria d'esser per tot.

Torn a la fonda, berén, i cap a s'estació. Vetx un tren qu'está per partir, demán si va a Freiburg, me diuen que sí; m'hi pos, partim; i aviat he vist que era un *Personenzug* (un tren de persones), això es, que feya de via per l'estil des de Mallorca quant no'n fa gayre. Eren devers les vuyt com som partits, i devers les nou hem feta una aturada llarga; i un d'ets empleyats m'ha dit: —*Vos convé esperar aquí es tren rápid que al punt passarà per aquí, i arribareu un poc passat les onze. Ab aquest que ara anau devers les tres des cap vespre.* —Així hu he fet: es passat aquell *rápid*, e-hi putx, i ide d'allà cap a Freiburg! Efectivament, anant sempre depressa de tot, e-hi som arribats devers les onze i quart.

De ciutats que's diuen *Freiburg* (*vila franca*) n'hi ha una a Suïssa, una a Àustria, i aqueixa aont jo som arribat dins Breisgau [Brisgòvia] des Gran Ducat de Baden, i per lo meteix, dins Alemanya. Aquesta Freiburg es sa capital de Breisgau o *Brisgòvia*. Té uns 70.000 habitants, 20.000 d'ells protestants i 1.000 jueus. E-hi ha una Universitat ab devers 2000 estudiants. Es un gran centre comercial per motiu de la *Seuva-Negra* (*Schwartzwald*), un bosc immens: tira

de llarc i d'ample una partida de llegos, i se diu *negre* d'espès i atepit qu'es, de soques i de rama. D'aquest bosc se'n treu molta de fusta i escorxa i ramutxaya, lo qual alimenta una partida d'industries. També hi ha comerç de vi, i fàbriques de seda i de cotó i de botons i de cervesa. E-hi ha tal abundancia d'aygo que en corre per tots es carrers per dins unes canals que hi ha devora ses aceres, tapades ab unes grelles de ferro.

La Seu. — Altres edificis

Tenia unes quatre hores d'esser a Freiburg, i som anat a veure lo que més m'interessava: primerament la Seu. I es, no cregueu, una senyora Seu, de ses notables d'Alemanya, comensada p'es creuer an es sigle XII com a románica; fetes ses naus an es sigle XIII ogivals, i es cap de sa creu an es sigle XV i XVI. Es campanar, comensat an es sigle XIII i acabat an es sigle XIV, es un des campanars ogivals més gentils: es un feix de pilastres, contraforts, finestrals, capsers i pinacles que se'n pugen per amunt i per amunt, tot falaguer, tot bogit, com a filigranes; se'n puja fins a 116 metres, 580 pams. Baix d'aquest campanar e-hi ha es portal major, qu'es una meravella, en gradació, plenes ses arquivoltes d'enfilays de profetes, patriarques i àngels, plenes també de estatues afilerades ses rebranques. An es pilar divisori des portal e-hi la Mare de Deu ab el Bon Jesuset, i part demunt sa llinda, sostres de baixos-relleus des passatges principals de sa vida temporal del Bon Jesús. Ses figures de ses rebranques de l'esquerra representen ses *cinc verges fatues*, ses set *arts lliberals*, això es, sa Gramática, sa Dialèctica, sa Retòrica, sa Geometría, sa Música, s'Aritmètica, sa Medicina, i finalment Santa Catalina i Santa Margalida. A la dreita hi ha ses *verges prudents*, ab s'Espòs celestial, Abraham, Sant Joan Batista, Santa Magdalena, Zacaries ab s'àngel que li anuncia es naixement de Sant Joan, sa *Voluptuosidat* en forma de dona despujada mal-feta i sa *Mundanidat* en forma d'una

al·lotellota. Devant es portal, a's mitx de sa plassa que fa, s'alsen tres columnes; sa des mitx ab la Mare de Deu demunt, i ses des costats dos altres sants. Com se suposa aqueixes figures no's coneix qu'hajen rebuda may cap pedrada ni cap altre mal terç.

Entrau dins la Seu, i vos trobau ab tres naus de sis trasts, sensa capelles, grans finestrals de tota s'amplaria de cada trast, ab vidres de colors moderns preciosíssims a ses naus laterals, ab vidres blancs i es finestrals i es finestrals molt curts a sa nau major, qu'es molt alta. Vé llavò es creuer, qu'es molt més baix i romànic, ab una cúpula baixa també, ab una tribuna a cada cap i una filera de finestralets ab vidres blancs i part-demunt una claraboya ab vidres pintats. Es cap de sa creu fa tres naus de cinc trasts ab unes voltes ogivals de tercera època que fan una xerxa de nirvis a sa nau major, que té grans finestrals de vidres blancs an es costats i pintats an es tres finestrals de s'ábside. El chor i l'altar major ocupen tot això; l'altar major es de plata, ple de baixos-relleus i estatuetes, ab pilers, basaments, gornises y fuyatges, d'estil barroc; una de ses coses més bones qu'haja vistes may. I lo meteix es graó que hi ha demunt l'altar p'es canelobres i llavo es sacrari. No recort haver vist res tant bo d'aquest estil en-lloc may, en no esser es candelers de plata de la Seu de Mallorca, que son es capitans de tots es candelers i canelobres del mon sens dupte. Derrera aquest altar s'alsa es retaule, ogival, ab un tríptic pintat de la Glorificació de Maria Verge, d'un pintor que vos assegura que sabia aont tenia sa man dreta. —A ses naus laterals i a s'absidal, qu'enrevolta per derrera s'ábside, e-hi desemboquen 14 capelles ab grans finestrals de vidres blancs uns i altres pintats. Lo vertaderament notable d'aqueixes capelles son ses pintures de sants antigues que casi totes presenten, bones ferm, algunes enquadrades per magnífics retaules ogivals.

Aquesta Seu per defora es casi tan notable com per dedins, tot acabat i ben conservat; raves, contraforts, arbotants, cresteries; moltes de raves acaben ab figures de sants.

Després he trescat una estona per la ciutat, i he vistes moltes figures de sants p'es cap-de-cantons, senceres, sensa cap lletjura. ¡I no tothom es catolic com hem dit! ¡E-hi ha 20.000 protestants i 1.000 jueus! ¿E-hu sentiü, al·lots caps-esflorats de Mallorca? ¿e-hu sentiü, apedregadors sempiterns, que vos hauria d'agafar rampa a ses mans per sempre que vos vé s'idea de tirar cap pedra? Amen.

Trescant trescant he vist *Rathaus* (casa de s'Ajuntament), molt gran i monumental; *Kaufhaus* (casa de vendre) una especie de llonja o cortera, molt pintoresca i endiumenjada; el palau de l'Arquebisbe, molt modest, *Erzbischöfliches Ordinariat* (*Curia i Secretaria de l'arxidiocesi*), un edifici nou de trinca, romànic, preciós; es *Monument de sa guerra de 1870* contra's francesos, que no manca a cap ciutat alemanya; i es *Monument a Fr. Berthold Schwarz*, un Frare de Sant Francesc, que passa com inventor de pòlvora. Aquest monument está a's mitx d'una plassa devant s'antiga esglesia des Frares Franciscans, *St. Martinskirche* (esglesia de Sant Martí), ogival, de tres naus de set trasts, sensa capelles; i, en lloc de voltes, un enteixinat pla, de fust, tot policromat, ab finestrals de vidres pintats de sants a ses naus des costats, i finestrals a sa nau major més petits i ab vidres de colors també, pero ab floratges en lloc de sants. A l'altar major e-hi ha un retaule ogival prou acceptable: pero hu es molt més es que hi ha a s'entrada del cor ab baixos relleus a devant i aderrera i llavo ab unes portes admirablement pintades de sants que's tanquen i s'obrin, i rumbetgen sants per tots vents. —A sa fatxada e-hi ha una partida de sants tot[s] pintats i ab cenefes daurades, i pe'sa paret també hi ha daurats.

Lo que m'ha fetes riayes devora aqueixa esglesia es una *Caixa d'estalvis* que hi ha, que té una casa magnífica, ab sa fatxada plena de daurats. D'enfora pareix un altar major ences. ¿No es ver que, essent una casa d'estalvis, haurien pogut estalviar aquells daurats, que degueren costar prou?

He vist demunt es Bädcker que hi havia una *Städtische Altertümersammlung* (aplec d'antiguedats de la ciutat). Corre qui corre carrers i carrers, no he pogut trobar sa casa aont e-hi ha tal aplec; i hu he deixat anar per... quant torni jo a Freiburg, que no vuy dir si hi tornaré, per allo que siu sa cansó:

*En tota la mar salada
no's troba cap mariner
que puga dir: —Estimada
d'aquesta aygo no beuré.*

¿I sabeu quina l'he feta llavo? Ido aficarme dins un restaurant, i dinar per lo que pogués esser.

S'es feta hora d'anar a s'estació, m'afic dins es tren, i icap a Basilea! depressa de tot. A Basilea hem mudat de tren, i icap a Zuric! De Freiburg a Zuric no he vist may més que terres verdes, ben verdes, un cop pla i s'altre muntanya.

De Basilea a Zuric, que tot es ja Suïssa, es paisatges son extraordinariament deliciosos, perque hi ha que desenganarse: Suïssa es es país més garrit del mon, per voltes que li doneu. Per aixó es allá ont van més estrangers a passarhi temporades.

Som arribats a Zuric passat les set i mitja, i ja no hi ha hagut temps d'anar en-lloc. He sopadet, i ia jeure manca gent! que bon jornal m'espera demá.

ANTONI M. Alcover, *pre.*

13 de juliol de 1912

DIETARI D'UNA EIXIDA A FRANÇA I ALTRES NACIONS

(Continuació)

Dia 11 de juny

Zuric: uyada general a la ciutat i a Suïssa.

Sa primeria d'octubre de 1907 ja hi vatx esser uns quants dies an aqueixa preciosa ciutat, i a-les-hores vatx visitar ses coses més de veure que té i les vatx descriure dins es *Dietari* que llavò vatx compondre i publicar. Per lo meteix ara no es cosa de repetir lo que llavò vatx escriure, entre altres raons, per que lo que's diu aqueys dies no fatx contes passetjarme gayre per dins Zuric, ja que's motiu de venirhi es per veure el Dr. Gauchat i el Dr. Jud, professors de l'Universitat d'aquí, grans amics de la llengo catalana i per parlar ab ells sobre lo que duym entre mans: es *Diccionari* i sa *Gramática* d'aquesta llengo nostra benvolguda, que molts de biduins, perque encara no hem publicada una cosa ni altra, fent ja més de deu anys que hi treullam, se figuren i escampen que ja no hu publicarem. Beneyts! més que beneyts! Se deuen figurar que fer un *Diccionari* i una *Gramática* que no sien una repetició de lo que ets altres han fet, es com que bufar i fer ampolles! Jo'ls hi voldria veure an aqueys caps-closos! —Idò bé, com no fas contes aquesta vegada d'anar a veure ses coses de Zuric, sino just lo que me interessa, per això no contaré sino lo que'he fet; i es qui vulga sebre que dic des monuments d'aquesta ciutat, que's besquetx es *Dietari* que vatx publicar l'any 1908.

Així es qu'ara, per donar una mica d'idea de lo qu'es aqueixa ciutat an es qui no tenguen lleguda ni remeys per aglapir aquell *Dietari*, just diré que Zuric es sa ciutat més gran de Suïssa: té

170.434 habitants; la travessa es riu Limat desembocant an es llac o mar petita que hi ha just devora la ciutat. I no vos cregueu qu'aquest llac siga cap bassiot: deu tenir prop d'una hora d'ample i devers vuyt hores de llarc. Vaja! No es cap llac de per riures. Zuric es una ciutat molt garrida, de carrers amples i bones acres, de cases baixes i de bon aspecte, moltes d'elles elegants. La *Casa de la Vila (Rathaus)*, s'*Administració de Correus (Hauptpostamt)*, es *Museu-Nacional-Suís (Schweizerisches Landesmuseum)*, es diferents cossos d'edifici de l'Universitat, ses *Escoles Superiors*, ses esglésies i en general tots ets edificis públics son magnífics, monumentals. —Ja sabeu que Suïssa es un aplec de petites repúbliques, que's diuen *Cantons*: Zuric es sa capital d'un d'aqueys *Cantons*, que tots plegats fan sa *Confederació Helvetica*, qu'abrassa un territori de 41.419 kilometres quadrats ab 3.325.023 habitants.

De manera que no hi ha tants de suïssos com espanyols que parlen la llengo catalana, ja que entre Catalunya, reyne de València i les Balears arribam a prop de quatre milions d'ànimes. I ¿parlen tots una llengo es suïssos? Ca! en parlen quatre: s'*alemany*, que es sa part més grossa, ben bé dues terceres parts de Suïssa; es *frances* a Friburg, Ginebra, Neuchâtel, Waadt i Wallis; es *romanx* a l'Engandina o Graubünden; i s'*italiá* an el Tessino i a un tros de Graubünden.

I ¿els es passat may p'es carabassot an es qui parlen s'*alemany*, que son s'inmensa majoria, subjectar ets altres a s'*alemany* com a llengo oficial? No. Ses quatre son oficials. Això es lo just i posat en raó.

¿Com está Suïssa i especialment Zuric de religió? Es Cantó de Zuric es un des més protestants. Sols es vint per cent son catòlics, i casi tots ets altres son protestants.

A Suïssa es protestants están ab gran majoria; pero es catòlics e-hi van molt quart creixent; neixen més infants catòlics que no protestants, fins a s'estrem de que, si la cosa segueix com fins aquí, dins trenta o coranta anys es catòlics serán tants o més que's

protestants. Ara es protestants ja només son *quatrecents mil més que's catolics* en tot Suïssa; primer les guanyaven de més d'un milió.

Ses clarícies qu'ara vatx a donarvos de sa població catolica i de sa protestant de Suïssa son tretes des Bädeler, i es molt possible que siguen un poc estantisses, perque vetx que's Bädeler posa que a Zuric sols es dotze per cent son catolics, i jo he aclarit que hu son es vint per cent. Es que's catolics van molt ab augment, i de cada any e-hi ha per tot un tant per cent de catolics molt més gros. Teniuho en conte an això en quant a ses cifres qu'ara vatx a donarvos.

Ja hem dit que a Zuric sols es 20 per 100 son catolics. Ido bé, an ets altres 24 districtes ab que está dividida Suïssa, se dona es cas de que a casi tots es grans centres de població es protestants tenen una majoria feresta; i altre temps encara era molt més grossa. An es districte de Berna, es més poblat, que té 590.914 habitants, es 86 per 100 son protestants; an es districte de Waadt, que conta 284.673 habitants, son protestants es 84 per 100; an es districte de Basilea, que hi ha 181.546 habitants, son protestants es 73 per 100; a Neuchâtel, que hi ha 126.000 habitants, son protestants es 87 per cent; a Thurgau, que hi ha 113.480 habitants, son protestants es 70 per 100. Ara vegem es districtes aont es catolics remitgen o fan envant a remitjar sa població: a Ginebra hi ha 133.417 habitants, i es 48 per 100 son catolics i es 49 per 100 protestants; a Aargau hi ha 206.659 habitants, i son catolics es 44 per 100, i es 55 per 100 protestants; a St. Gallen e-hi ha 250.992 habitants, i son catolics es 40 per 100 i protestants es 59 per 100; a Graubünden (*Engadina*) e-hi ha 105.065 habitants, i es 55 per 100 son catolics. I an-e quins districtes tenen gran majoria es catolics? En general a districtes de poca població, a un de 25.000 ànimes, a un altre de 19.000 ànimes, a un altre de 13.000 ànimes, a un altre de 15.000 ànimes, a un altre de 55.000 ànimes, a un altre de 13.000 ànimes. Sols tenen gran majoria a districtes molt poblats, com Lucerna, de 156.912 habitants, aont son catolics es 94 per 100; a Tessino, de 138. 548 habitants,

aont son catolics es 99 per 100; a Wallis, de 114.158 habitants, aont son catolics es 99 per 100; a Solothurn, 100.806 habitants, aont son catolics es 74 per 100. Es protestants tenen gran majoria en ets altres districtes que queden, de 55.000, de 32.000 i de 41.000 habitants, aont son protestants respectivament es 91 per 100, es 76 per 100 i es 87 per 100. D'aquí resulta que es protestants a Suïssa son molt més que no es catolics.

¿Com va esser que's va estendre tant es protestantisme a Suïssa i a ses altres bandes?

I ¿qui va esser que va aficar es protestantisme a Suïssa? Zwingli (Zuingli) a Zuric, N'Ecolampadi a Basilea. En Calví a Ginebra. I ¿qu'eren homos extraordinaris aqueys, plens de ciencia i de gran prestigi moral? Eren homos d'empenta i de talent, sobre tot En Calví; pero moralment no treyen romana, de poc pes que feyen. Això no obstant, arrossegaren casi tota la Suïssa an es protestantisme. ¿Com s'explica això? Ah germanets! I ¿com s'explica qu'un homo com En Luter, de gran talent sí, pero de moralitat tan xereca, i un homo com N'Enric VIII robassen an es catolicisme casi tota Alemanya, tan gran com era, i casi tota Anglaterra, i que homos, encara més poca-cosa que no aqueys, treguessen des catolicisme Escòcia, Holanda, Suècia i Noruega, i Dinamarca? Tot això succeí sa primeria des sigle XVI; i es llevat de tot això ja's posá an es sigle XIV i sobre tot an es sigle XV.

E-hi ha catolics, bona gent ferm, pero que en materia d'història van ben jugers de roba i ben prims de lloms, que se figuren dins sa seua ignorancia qu'avuy en dia tot va malament, que ja no hi ha fe ni un sant remey, i que altre temps, per exemple, an es sigles XIII, XIV i XV, llavo sí que hi anaven bé ses coses de sa fe i de sa Relligió, cent mil vegades millor que no ara. Si ses coses de sa fe i de sa Relligió fossen anades, sa primeria des sigle XVI, tant bé com se creuen aqueys catolics an-e qui me referesc, ¿seria estat possible que en

Luter i En Calví i Zwingli i N'Ecolampadi i En Bucer i N'Enric VIII i ets altres caporals anticatòlics d'Escòcia, Holanda, Dinamarca i Suècia i Noruega haguessen presa an es catolicisme gran part d'Europa, una part tan grossa de la cristiandat? No, germanets! Quant aqueys homos, casi tots viciosos i de mala rel, pogueren fer tant de matx, creysme, no'l feren ells tots sols; si no n'haguessen trobats a milenars que'ls ajudaren horrorosament, uns aposta i a dretes i ets altres sense voler; si sa práctica de sa fe i de sa religió no haguessen estat malamentíssim an aquelles nacions; no hu cregueu, germanets, qu'aquells homos haguessen pogudes prendre an es catolicisme tantes de nacions i nacions. Ab lo que feren es Papes, sa partida de sants des sigle XVI, es concili de Trento, En Carles V i En Felip II, la cosa millorá molt, vuy dir, sa causa de l'Esglesia de Deu. M'explicaré: de llavo ensá, homos més dolents que lo que tiren, han provat d'estendre heregies i fer cismes (separació de s'obediencia an el Papa); pero no han trobat casi negú que'ls-e seguís; i, com més va, més pocs en troben. ¿Que prova tot això? Es clar que des Concili de Trento ensá, i, com més va, més, sa práctica de sa fe, sa fe práctica es més bona, molt més bona que no era a moltes nacions, per casi tot allà ont se va estendre es protestantisme sa primera mitat des sigle XVI; sa práctica de sa fe, sa fe práctica, s'orientació des feels p'es camí de sa fe, es ara molt millor que no era ben bé dins dues terceres parts de la cristiandat durant es sigles XIV, XV i primera mitat des XVI. Si no fos estat així ¿serien estats possibles es grans escándols des Cisma d'Occident, es conciliábuls de Basilea i Pisa? Derrera tot això i lo que això suposava ¿no s'explica perfectament que llavo esclatás es bony des protestantisme?

Pero deixemho córrer an això, que tampoc no es cosa ara d'anar a fer s'historia tristíssima i aborronadora d'aquell gran desastre de sa fe de tants i de tants de pobles europeus, dignes, digníssims de millor sort. Sols per allo de *entre col i col lletuga*, e-hu he volgut ensatar, perque me tenen més de mitx empipat certs catòlics ab so de dir

qu'altre temps tot anava vent en popa per l'Esglesia i sa Relligió, i qu'ara tot va malament, tant que no hi pot anar pus. ¡Quins pobres més errats de contes! ¡Que'n fan de compassió! Deixem los córrer, compatintlos, i tornem a Zuric.

Per que som a Zuric

A Zuric, com he dit, e-hi som vengut per fer una partida de conversades sobre filología catalana ab aquells dos amics que hi tenc, professors de l'Universitat, el doctor Gauchat i el Dr. Jud. El Dr. Gauchat ja'l vatx veure aquí metex l'any 1907, i me mostrá es gran material qu'anava reunint per fer el «Diccionari de sa llengo francesa que's parla a Suïssa» («Glossaire des Parlers de la Suisse Romande»), qu'es molt i bo. El doctor Jud a les hores no hi era, i només el coneixia de nom i p'es grans elogis que me n'havia fets(,) es seu deixeble i deixeble del Dr. Gauchat i bon amic meu, el Dr. Antoni Grieria, bona esperansa de la filologia catalana. Parlant En Grieria de mi an el Dr. Jud, i parlantme ell a mi de tal doctor, havíem resultat amics corals el doctor Jud i jo; i jo, naturalment, tenia unes ganes grosses de veure'l.

El Dr. Gauchat. — Un cas de tolerancia de Calví. — El Dr. Jud

Lo primer de tot e-hi havia que cercar aont estaven aqueys dos amics meus. Només recordava del Dr. Gauchat que estava molt lluny de sa fonda on vatx posar l'any 1907. Ja només sabia es nom des carrer i es nombre de sa casa; i del Dr. Jud només sabia això meteix. Obr es Bädeker per cercar aqueys dos carrers demunt es pla de Zuric. Me cans de cercar, i no'ls-e trop. Me present a s'hostaler, li demán per ont paren aquells dos carrers; ell mira es pla des Bädeker, i me diu: —*Aqueix pla no es complet; es carrers que cercau, no hi son.* Me treu un pla complet de Zuric, i allá cerca qui cerca aquells

dos carrers. A la fi els-e troba, i me diu quins tranvies he de prendre per esser-hi prest. Ab això s'era feta hora de dinar. Din, i després m'afic dins es tranvía, i icap a ca'l Dr. Gauchat! Pero es tranvia, i icap a ca'l Dr. Gauchat! Pero es tranvía no arribava a tal carrers, i m'han donades ses senyes per ont havia de prendre. Partesc, i al punt una gran nigulada que volava demunt Zuric, ha volgut que sabés jo, per si no me'n recordava de l'any 1907, quin ploure hi fa devers Suïssa, i ihala plou qui plou! iun bon ruixat! I jo ab so paraygo estès i banyantme casi fins a ses espal·les, cerca qui cerca es carrer del Dr. Gauchat. A la fi l'he trobat, gracies a Deu! I una de ses primeres cases qu'he vistes, es estada sa del Dr. Gauchat, nova dins un jardí, una casa ideal. Toc, surt una criada a obrir, i la bona sort el Doctor e-hi era. Surt tot d'una, i mos hem feta una escomesa coral de tot, i aviat hem entrats ab olivetes, *verbo*, la filologia (ciencia des llenguatge) *romanista* (de ses llengos sortides des llatí) i llavò de la llengo catalana, qu'es allà ont tenim es fort. Hem conversat més d'una hora, i no me'n som temut de gust que hi passava. Me mostrava el Dr. Gauchat una obra qu'acaba de publicar ab un altre amic seu de coses populars de Suïssa, i entre elles e-hi ha un escrit qu'un contrari de Calví, es caporal des protestants de Ginebra, un escrit contra aquest gran polissardo d'En Calví. I ¿quina vos figurau que la va fer En Calví com va veure tal escrit? Idò va fer agafar es qui hu havia escrit, i li feu tayar es cap i es coll. Mirau si hu era un bon lliberal aqueix Calví, i un bon partidari de sa llibertat. Ell no's treya paraula bona del Papa i de tots es qui seguien el Papa; pero ialerta que negú digués res cuantra ell! An el pobre Miquel Servet, espanyol, de gran talent, pero desbaratat d'idees, perque va escriure un llibre cuantra En Calví, tot d'una que En Calví li pogué posar ses mans demunt, el feu condemnar a mort i cremar de viu en viu ab llenya verda per ferli passar més pena. ¿Quant va fer res d'això l'Inquisició? ¿Quant e-hi va haver may cap inquisidor que fés matar negú per haver malparlat de tal inquisidor? I, si n'hi hagués hagut cap may,

seria estat tan criminal com En Calví. Ab tot i això, es nostros anticlericals, que's diuen estalons i columnes de sa llibertat de pensament, may retreuen En Calví per cruel, sino just l'Inquisició i Quins farsants, Deu meu! i quines males ànimes, Senyor!

Idò es estat es meteix Dr. Gauchat que m'ha contat això d'aquest escrit contra En Calví, que li costà an es qui l'havia fet, es cap i es coll.

Desitjava jo ferm veure avuy meteix el Dr. Jud, i un fiy del Dr. Gauchat m'hi ha acompanyat, ab aygo, com se suposa. —Arribam a ca'l Dr. Jud, i le hi trobam. i O quina topada més coral qu'es estada sa nostra! i Com si fossem estats uns amics de tota la vida!

El Dr. Jud nomes té una trentena d'anys, primet, alt, ros, ab uns uys que travessen, tot nirvi, molt espressiu. Com ja era tart, hora de sopar per ell, s'entrevista només ha durat una mitja horeta, qu'hem conversat de tot, quedant entesos per demà a les tres, per tenir una acarada de tres o quatre hores, perque son moltes ses coses que m'ha de mostrar i esmenussar. M'ha acompanyat fins an es tranvia que m'havia de dur a s'hostal, i ibona nit! bona nit!

I lo meteix dic jo a tots es qui arribarán a lletgir aqueixes retxes, si les lletgeixen en sa nit; i si les lletgeixen de dia, les dic: —A reveure! ab Deu-siau! Fins demà, si Deu ho vol i Maria.

Dia 12 de juny

Una lliçó del Dr. Gauchat. — Una conversa de quatre hores de filologia.

El Dr. Gauchat, haventlehi jo demanat, me va dir que avuy d'onze a dotze donava una lliçó a l'Universidat sobre *Noms de lloc*. E-hi he comparegut an aqueixa hora, i he passat un gust fora mida de sentir tal explicació des *noms de lloc*, que generalment son molt antics i perteneixen molts d'ells a ses llengos primitives que's

parlaren an el país. Aqueys noms son tan importants, qu'avuy constitueixen una branca ben grossa de sa *Ciència des Llenguatge*.

El Dr. Gauchat té molt bona explicativa, un alemany prou clar. Perque heu de sebre, si no hu sabeu, que hi alemanys que son més mals d'entendre qu'ets altres. El Dr. Gauchat es des que jo haja sentits bons d'entendre.

A les tres me'n vatx a ca'l Dr. Jud, i ja som estats partits a parlar de s'*Obra des Diccioniari*, i de sa *Gramática*. Ell me mostrava una partida d'estudis que té fets sobre's provensal, gascó i tolosá que a noltros mos interessen ben d'aprop; i cada instant me demanava: — *¿Com deys voltros tal cosa en catalá?* Jo li deya aquell mot, i ell tot d'una m'enflocava: — *Ah sí! I vé de tal altre mot llatí*. I tot seguit retreya sa forma qu'aquell mot havia presa dins ses diferents regions de França, d'Itàlia, de Suïssa, i si era de rel llatina o celta o germánica o encara més antiga. Som romás esglayat de lo que sap aquest homo de ses llengos sortides des llatí. Ja me digué el gran Gilliéron a París que'l Dr. Jud ja era una des primers *romanistes*, i que aviat sería es primers de tots. Ja sabeu que *romanista* vol dir qu'estudia ses llengos sortides de sa de Roma, qu'era es llatí.

iO quina font será per noltros el Dr. Jud per fer es *Diccioniari* i sa *Gramática*, si Deu ho vol i Maria! —Ab això es venguda sa seua senyora, qu'es molt agradable i molt instruída i que tradueix es llatí de lo millor, i mos ha dit que's te mos esperava. Devellam an es manjador, i prenim es te conversa qui conversa, i m'han mostrat un infantó que tenen d'un any, *Jaumet* de nom (*Jakob*), ben gras i garrit, ros, com se suposa, i que ja comensa a embarbollar qualque paraula. I m'han dita una cosa molt célebre des nins alemanys.

No sé si he fet avinent que a Zuric parlen alemany, i es sa llengo nadiua del Dr. Jud i de sa seua senyora. Idò jo'ls-e deya s'impressió que mos fa a noltros qu'hem hagut de prendre s'alemany estudiant a matar, es veure que's nins alemanys l'aprenen sensa gens de pena, com aprenen tots es nins sa llengo d'allá ont se crien. I ells m'han dit

que no acaba d'esser ver que an es nins alemanys no les costi aprendre s'alemany; sino que les costa ferm distingir es casos de sa declinació i es genres des noms: *masculí*, *femení* i *neutre*, i que fins devers es set esguerren declinació i genres, i parlen a la bordellesca, fins que llavò a poc a poc arriben a prendre es quest, i es demble.

Això m'ha fetes moltes de riayes i m'ha aconortat de sa molta de pena que'm costa haver arribat a entendre aquesta llengo envitricollada.

Conversa qui conversa, se son fetes les set, i som fuyt de ca'l Dr. Jud, quedant convenguts per tornarnos veure divenres.

Liebfrauenkirche. —Al·lots anostrats

I ¿qu'he fet a-les-hores? Anarme'n a *s'esglesia de la Senyora Amor (Liebfrauenkirche)*, això es, la Mare de Deu. iQuin nom més escayent (¿no es ver?) per la Reyna de cels i terra, Vida, Dolsura i Esperansa nostra! iLa *Senyora-Amor*! Això es es nom que li donen ets alemanys. ¿No es ver que hi queda ben mapada ab aquest nom Maria Santíssima?

Idò me'n som anat a *Liebfrauenkirche*, qu'está a un coster des puig que hi ha ran de Zuric i que la ciutat s'hi enfila qu'es un gust, encara que no pe'ses comes que hi han de pujar es cos, i més si es un cos que tir més en gras que no en magre. —Aquesta esglesia es allà on vatx a dir missa; pero es dematins, com e-hi acudeix molta de gent a missa i a combregar, no estaria bé que me'n anás a enrevoltar l'esglesia mira qui mira. Per això hi som vengut ara per porerla mirar ben arreu. Es s'esglesia principal que tenen es catòlics aquí, nova de trinca, no decorada de tot encara. Es des tip de sa basílica romana o constantiniana, tal com es cristians feyen ses esglesies després que's convertí l'emperador Constantí; té tres naus, sensa voltes, ab so paladar que indica es rost de sa teulada, ab ses bigues i cavalls tot pintat i daurat, ab finestrals d'arc redó, ab ses naus des costats sensa

capelles, i ab finestrals des meteix sistema a sa nau major, part demunt ets arcs de ses naus inferiors, que s'aguanten dalt columnes, totes d'una pessa, d'una pedra viva groguenca, preciosa. Ses naus fan deu trasts estrets, i llavò vé es presbiteri, que fa un trast més del doble d'ets altres, ab unes rebranques, qu'aguanten s'*Arc de triunf*, que separa es presbiteri de la resta de l'esglesia. Rebranques i arc son de pedra marbre ab incrustacions de mosaic, una cosa preciosa de tot. A cada banda d'aquest arc, mirant a ses naus, e-hi ha dos altarets de marbre blanc també ab incrustacions de mosaic i un retaule demunt, fet de sa meteixa manera en forma de pali d'altar, i tot això serveix de basament a quatre mosaics que cubreixen aquells panys de paret, representant la Mare de Deu, Sant Josep, el Cor de Jesús i un altre sant. Més amunt d'aqueys mosaics tota sa paret policromada, presentant es quatre evangelistes ab sos respectius símbols (es bou, es lleó, s'àngel i s'àguila) volant, girats cap a s'*Anyell de Deu*, que campetja dins una garlanda part demunt s'arc de triunf. An es fondo des presbiteri s'obri s'ábside, redona ab una copinya tota de mosaic, representant el Bon Jesús assegut an es trono, i Maria Verge a la dreta i Sant Joan Batista a l'esquerra, i abaix una taringa d'anyells que se'n van cap an el Bon Jesús. Ses parets de s'ábside, com es baixos de ses des presbiteri, son forrades de marbres de diferents colors, i tot lo altre policromat ab taringues de sants, cuberts de mantells blancs molt fonats, ab grans aurioles d'or en torn des cap. L'altar major just té es sacrari demunt i li fa de dossier un templet de quatre columnes i un entaulament quadrat, templet que resulta massa gros i tapa es magnífic mosaic de sa copinya. Quant aquesta esglesia tenga llesta sa decoració, sera vertaderament una maravella. Sa trona, de marbre blanc ab incrustacions de mosaic. A sa fatxada fa un portic com a ses primitives basiliques constantinianes.

Mentres m'estava mirant aqueixa esglesia, un des Vicaris tenia un estol d'al·lotea que los anostrava per fer bé ses cerimonies des

servir missa, lo meteix qu'un major de tropa anostras es soldats novells. Per això es qu'ets escolanets per aquí serveixen tan bé ses misses, com a Alemanya i a Anglaterra.

De l'església de la *Mare de Deu* me'n som anat cap dret a sopar i a fer altres feynes que tenia. Fins demà dematí, si Deu ho vol.

Dia 13 de juny

Tot un dia d'aygo a talabaixons. —Un cel massa blau

Com me som aixicat, qu'encara no feya claror, plouia a les totes. A les set som anat a dir missa, i seguia plovent lo meteix o més fort; com som sortit de dir missa, s'aygo seguía a ses meteixes. Aixó ha fet tot lo sant dia. De manera que a les cinc des capvespre havia d'anar a l'Universitat a sentir una lliçó del Dr. Gauchat, i no hi som anat, segur de que no hi hauria tal lliçó ab tant de ploure a talabaixons. Idó bé, devers les sis i mitja s'entrega el Dr. Gauchat a s'hostal a veure jo si estava malalt perque no havia comparegut a sa seua lliçó, haventli promès ahir que hi assistiria. Jo li he dit que'm creya que ab tanta d'aygo no donaria sa seua lliçó; i m'ha dit qu'ells no s'aturen may pe' s'aygo. Ah! es qui están avesats; per ells es ploure es es *nostro pa de cada día*. ¡Ja mos hi aniria ben bé a Espanya que hi plugués tant com a Suïssa!

Me fa fins i tot rabia sentir alabar tant el cel blau d'Espanya. Clar qu'es garrit un cel ben blau, però es molt més convenient un cel ben ennigulat i que desiara fassa ratx i roy i que conservi sa terra sempre homida. Es pobles que tenen un cel així, son es qui campen polent i fan hora per llego.

Hem conversat una bona estona ab el Dr. Gauchat de sa nostra *amoreta* la filologia *romanista* i catalana. A la fi ell se'n es anat a ca-seua, i jo a sopar i a jeure. Fins demà si Deu ho vol.

Dia 14 de juny

Conversada filològica ab el Dr. Jud i sopada ab el Dr. Gauchat

Avuy he rebuda de Barcelona una bona nova per la llengo catalana. M'ho ha escrit l'Excm. Sr. D. Enric Prat de la Riba, President de la Diputació d'allà, columna de la Patria, ànima des gran moviment catalanista, amic meu coral. Per ara no'm puc explicar pus sobre aqueixa *bona nova*. Més envant, si Deu ho vol i Maria.

A les tres m'esquitx a ca'l Dr. Jud; i ha seguit mostrantme es grans estudis que té fets sobre ses llengos neollatines. Es un gust sentirlo descapdellar sobre aqueix tema. M'ha mostrades unes cançons en un dialecte de devora Zuric, alemany, com se suposa. M'ho mir, i casi la mitat de ses paraules m'eren desconegudes; i m'ha dit el Dr. Jud que es dialectes de la Suïssa alemanya se decanten tant de s'alemany escrit i des dialectes de Alemanya, que un natural d'aquí que just sapia es seu dialecte, si se'n va a Alemanya, no entén sa gent que només sap es dialecte d'allà. De manera qu'aixó de que cada regió i cada vila en materia de llenguatge se diferenci y de sa regió veynada, de sa vila veynada, no es una cosa just de Mallorca o Catalunya, com creuen molts de bobians, que's tenen per molts sabuts.

Com demá devers les onze jo li estrenc cap a Ginebra, es estat forsats haver de prendre comiat del Dr. Jud. ¡Que m'hauria agradat de molt porer estar aquí nou o deu dies més! ¡E-hu es estada ben coral la despedida! ¡Es un homo agradabilíssim el Dr. Jud!

El Dr. Gauchat ha volgut, forsats forsats, que sopás ab ell i ab sa seua senyora; i hem feta sa sopada. M'han obsequiat una cosa de no dir. Els estic agraidíssim; som arribats a s'[h]ostal prop de les onze.

Fins demá, idò! que ja no es hora més que d'anar a posar ets ossos de pla.

Dia 15 de juny

Cap a Ginebra. — Dinada dins es tren. —La ciutat de Ginebra

Avuy devers les onze me som aficat dins es tren de Ginebra, i ja som estats partits de d'allá. M'han demanat si volía dinar, i he dit que sí, i a les dotze m'han dit qu'estava a punt. Comensam es dinar, i no dic que m'hagen tractat malament, pero la cosa curtetjava ferm; ben presentat aixi meteix, pero primet, primet. He dinat dins trens entre Saragossa i Barcelona, entre Barcelona i Portbou, i sempre m'havien tractat millor. Dic aixó perque tenim es vici de trobar totes ses coses d'Espanya més dolentes i desgavellades que ses de fora d'Espanya. I lo qu'era més fastidiós, lo molt que mos feyen esperar entre plat i plat. En vint minuts n'hi hauría hagut prou, menjant a poc a poc; i mos hi han fet posar més d'una hora. Ja hu val!

Devers les quatre i mitja, anant sempre es tren a tota máquina, som arribats a sa vorera des gran Llac Lemán, que té a sa vorera una bona partida de ciutats i viles, lo més poétiques, una d'elles Ginebra, aont som arribats devers les sis.

Deix a la fonda es bagatge i ia correr Ginebra s'es dit! Ginebra es sa capital des *Cantó* d'aqueix nom, de 116.445 habitants. Está just a vora des llac Lemán, qu'es llarguer. Ginebra está just an es cap de ponent. Es gran riu Ródane, que entra dins es llac pe' s'altre cap, en surt per aquest, i travessa Ginebra. Això fa aqueixa ciutat estremadament pintoresca. Es carrers son amples, ab bones aceres; ses cases tiren més ab baix que ab alt, i hi ha edificis de primera. Prenc per *Rue des Alpes*; trop una bona plassa ab arbres grossos, també *des Alpes*, i entr a l'esglesia de Sant Francesc, per veure si demá m'hi deixarán dir missa. No hi trop més que capellans qui confessen gent i es *Suís*, encarregat de mantenir s'orde dins l'esglesia, que m'ha dit que demá e-hi poré anar entre sis i nou, no més tart, perque demá es s'inauguració de sa preciosa esglesia de *Nostra Senyora*, que fins ara l'havien tenguda ets heretges veys-catòlics (que no admeten *s'infal·libilitat del Papa en ses coses de fe i*

de costums). Jo li he promés que a les sis aniria a dir missa, i a les deu assistiria an aquella inauguració.

Aquesta església de Sant Francesc no té res de particular: es una sala molt gran, ab un cel-ras i grans finestres. Se veu qu'es una església *provisional*. Seguint de d'allà cap an es llac, trop *Square du Mont-Blanc* d'abres ben esponerosos i just devora es monument, magnífic de ver, que la ciutat de Ginebra dedicá an es Duc Carles II de Braunschweig per haverla feta aquest hereua d'uns vint milions de francs. Ja'l se mereixia an aqueix monument. He recorregut es *molls de Mont-Blanc* i de *Pâquis*, he travessat es *pont de Mont-Blanc*, que tira 260 metres de llarc demunt es riu Ródane, que'n té cinc més de ponts demunt, dins Ginebra. Devora aquell pont e-hi ha s'illeta de Rousseau, qu'era natural d'aquí es gran polisardo. Ja's sap que ell i En Voltaire foren es dos escriptors que feren més mal an es sigle XVIII i qu'escamparen més pesta dins el mon. Ells foren la causa principal de sa Revolució francesa. En Voltaire també n'era molt afectat de ferhi sa torniola devers Ginebra, i no gayre lluny, a Ferney, e-hi va fer una casa, aont passava temporades es gran polissó, i fins sembla que hi va alsar una *capella a Deu*. ¡Bona capella mos do Deu! allà ont casi totes ses seues obres son altres tants de canons de artilleria de *tir ràpid* contra totes ses esglésies i capelles i tot s'orde sobrenatural. ¿Tal volta ha tengut sa Relligió un altre inimic més gros i que li haja fet més mal? Creym que no. Si En Rousseau no'n feu tant com ell de mal, envant s'hi feu. —Com se suposa, ni me som acostat a s'illeta d'En Rousseau ni a sa casa allà ont va nèixer, ni a manco a Ferney. ¡Bo estava jo per anar a veure recordanses tan negres i horribles per tot cor que fa professió d'estimar Deu i ses coses de Deu!

Pas es riu, vetx es *Monument Nacional* (dues estatues de bronzo colossals representant Ginebra que entra a formar part de sa *República Federal* de Suïssa. Través *Promenade du lac* (passetjada des llac) i es *Jardí Inglés*, molt garrit d'abres d'ombra, caminals i flors; vetx es *Moll d'aygos* vives, aont e-hi ha un brollador que tira

s'aigo 450 pams amunt: només brolla es diumenges i dies de festa grossa; segueisc de d'allà per *Rue du Rhône*, i trop s'esglesieta catòlica de Sant Josep, moderna, de tres naus, sense capelles, modesta, pero ben agradosa de trassa i de decoració; respira pietat. Tir endavant, i trop es magnific i grandíós edifici des *Museu de Belles Arts*, que sembla qu'es prou important; pas per devant el *Palau de Justicia*, molt modest; i arrip a s'antiga Seu o catedral d'assí, acabada com a románica an es sigle XI, refeta com ogival an es sigle XIII, haventli afegida es protestants an es sigle XVIII una fatxada corintia. Com Ginebra se'n aná depressa sa mala ànima d'En Calví, es calvinistes, naturalment, ocuparen aquesta Seu, qu'es gran i imponent de part defora, veyents-hi entremesclats es tres estils: romànic, ogival i reneixement. Estava tancada, com a bona esglesia protestant. Es protestants en general les fan servir poc a ses esglesies, e-hi fan poques pusses. Un de tants de motius per que es caporals de protestantisme, En Luter, En Calví, Zwingli, etc. etc. etc. varen trobar tanta de gent que los seguí, va esser perque *ajugueraren* sa cosa, no un poc, sino un molt: fora dijunis! fora abstinencia de carn! fora confessió! fora obligació d'anar a missa es diumenges i festes! fora estar subjectes a cap Autoritat Esglesiástica.

Si fos estada uberta aquesta antiga Seu, prou que hi seria entrat a veurela, encara que m'hauría servit més de disguts que de gust de veurela en mans d'heretges. Veurem si demá arribaré,

Com es sol ja era post he pres cap a s'hostal, travessant es riu per demunt un altre pont, passant per devant s'*Administració de Correus*, un edifici nou, magnífic, grandíós. He sopat, i ia jeure manca gent!

Fins demá, si Deu ho vol i Maria. Amén!

Dia 16 de juny

S'inauguració de s'esglesia de *Nostra Senyora*

S'inauguració de s'esglesia de *Notre Dame* havia d'esser a les deu, i estava duplós si abans me'n havia d'anar a veure es museus, esglesies i altres coses que'm faltava visitar. Surt a les nou i mitja per anar a veure cosa d'allò, passa per devant *Notre Dame*, i hi vetx una gentada devant, i moltíssims, carreró seguit, que hi entraven. Me som sentit atret per aqueys, i me'n hi entr. E-hi havia an es portal una partida de senyors que rebien i col·locaven sa gent, i a mi me'n han menat a un des bancs de devant. S'esglesia casi ja era plena: ses dones a l'esquerra, ets homos a la dreta. —Es una esglesia moderna, ogival, de tres naus de sis trasts, sensa capelles, ab un creuer de tres naus, sensa cúpula, i es cap de sa creu té dos trasts i s'ábside i sa nau major absidal que l'enrevolta, aont s'obrin cinc capelles. Per tot e-hi ha finestrals de vidres de colors: es des punts principals i ets altres, de vidres blancs. Sembla qu'aquesta esglesia la feren es catòlics abans des concili Vaticà (1870); vengué llavò es Concili, que definí sa «Infalibilitat del Papa quant ensenya l'Esglesia de Deu en materia de fe i de costums»; e-hi hagué aquí una partida d'euveyes ronyoses que no volgueren admetre aqueix *dogma de fe*, fentse heretges, *veys-catòlics*, i sauparen aquesta esglesia an es catòlics vertaders, que ploraven ab llágrimes de sanc tal pèrdua, treballant d'un vent i d'altre a veure si la porien arribar a treure de mans d'aquells heretges. Es qui hi trebaya més de tots, va esser un Vicari General que hi havia a Friburg de Suïssa (Ginebra pertany an el Bisbe de Friburg), homo de molta empenta i que no afluixava may ab ses seues coses i les arribava a s'enfront ab sa ajuda de Deu. I se va sebre enginyar tan bé, que conseguí es rescatar tal esglesia, es més de mars passat, donant una cantitat an aquells heretges, que ja només son un centenar, per que buydassen, i logrant que totes ses Autoritats de sa República e-hi venguessen a bé. Quant tot e-hu tenien preparat per inaugurar es culte catòlic a tal esglesia, aquell

meritíssim Vicari General se morí, dins es `bril, crec, i deixá escrit es sermó que contava fer es día de sa inauguració. Sa seua mort retrassá sa cosa, i a la fi s'es feta avuy. Com vos deya, tot era ple, i encara venía més gent i més gent, tant dones com homos. Tots duyen pintada sa satisfacció demunt. Ha comensat l'ofici, i després de s'evangeli es pujat es predicador a sa trona, i ha espressat ab viva eloquencia aqueixa satisfacció general, explicant tot lo que hi havia hagut, apellant a sa generositat des feels per que contribuesquin a acabar sa decoració de tal esglesia; i ha fet un elogi ben calent i commovedor des Vicari General mort (ial cel sia ell i tots es cristians difunts). Aquí es predicador casi ha romput ab plors; i des qui escoltaven, n'hi ha haguts qu'han plorat. I ¿qu'ha fet llavò es predicador? S'ha tret un paper, es sermó meteix qu'aquell Vicari General deixá escrit p'es dia d'avuy, i hu ha lletgit tot. Això si que ha eternida la gent, i n'ha redolat moltes de llágrimes cara avall. Devant mi tenía un senyor molt respectable que plorava a les totes. Jo he de confessar que'm som sentit commogut com poques vegades.

Cap a veure altres coses de Ginebra

S'acaba l'ofici; eren les onze, i me'n havia d'anar de Ginebra a la una i mitja. Surt de aquella esglesia, i a sa plassa de devant e-hi havia una gran gentada que miraven la feta, esperant que es dedins sortissem. ¿Eren protestants? eren catòlics? No hu sé.

I ja li he hagut estret, depressa de tot, cap a veure se *Casa de la Vila* (Hôtel de Ville) i l'Universitat, que té una partida de cossos d'edifici. Sa *Casa de la Vila* es gran, d'estil reneixement, interessant així meteix, pero no tant com l'Universitat. Ja no he tengut temps d'anar a veure sa *Biblioteca* d'aquí, que té 150.000 volums impresos i 1.500 manuscrits; ni es *Museu d'Historia Natural*, aont e-hi ha una col·lecció de copinyes de mar, i una de *fóssils* (plantes o animals tornats de pedra ab el temps) i una de 35.000 *escaravats*, totes ses

classes que se'n coneixen, i llavo una de tots ets animals que caplleven dins sa regió de Ginebra, que sembla que son molt notables. Ni he pogut veure es «Museu d'art» que deixá aquí es general rus «Kath» de nom; ni es «Museu de Belles Arts», que vatx veure ahir per defora, ni es «Palau Eynard», aont e-hi ha un «museu» des «minerals plantes» i «animals» de sa regió de Ginebra, ni s'altra esglesia catòlica del «Sagrat Cor de Jesús».

Prou que m'hauria agradat veure tot això ipero, per veurehu, m'havía d'afluixar d'assistir a s'inauguració de l'esglesia de la Mare de Deu, que m'ha semblat més important, perque's tractava d'un gran sucés des catolicisme a Ginebra, aont he tocada ab ses mans com aquell qui diu, sa fe catolica que hi ha an aqueixa magnifica ciutat. Aqueixa funció, en no esser avuy, no la poria veure; ses altres coses les poré veure sempre que torn passar per aquí. I si Deu me dono vida ivaja si'n tornaré passar per anar a veure ets amics corals que tenc a Suïssa i a Alemanya!

Com tornava, escapat, de veure sa «Casa de la Vila», travessant per demunt un des ponts del Ródane, he reparat que's brollador des «Moll-d'aygos-vives» brollava. Era una cosa majestuosa i solemne veure aquell brant d'aygo pujarse'n per amunt per amunt fins 450 pams i llavo tornar caure en forma de cabeyera colossal pe'sa banda que's vent se'n ho duya.

Cap a Lió. — Es duaners francesos. — Cap a Avinyó

Arrip a la fonda, din, i cap an es tren. M'hi afic, i partim cap a Lió.

S'afiquen dins es meu departament un senyor i una senyora, joves, i ell diu en catalá: —i«O quina calor, filla»! De dia 30 de matx a Londres no havia tornat sentir cap mot en catalá. iPoreu fer contes si'm som alegrat fort! Tot d'una he escomesos aquells senyors, qu'han resultat esser dos jovensans de Barcelona, casats de fresc,

que tornaven des seu viatge de noces; i hem conversat ben afectuosament.

Ab això arribam a la frontera francesa. Com vau passar la frontera anglesa, la belga, l'alemanya, la suïssa, en lloc me feren obrir la maleta. Just me demanaven que hi duya; e-hu deya, i me feyen passar. Com vau entrar dins Suïssa, a Basilea, ni fins tot me demanaren que hi duya, ni s'acostà negú en vers s'això. Avui no es estat així: per entrar a França hem hagut de devallar les maletes, entrar a la Duana, obrir-les, e-hi han aficades les mans fins endins de tot, a pesar d'haverlos fet avinent an els duaners que no duya més que la meua roba i els meus llibres. No me'n queix que hi hagen mirat, perquè es un dret que tenen els duaners, però vau fer constar com se porta la Duana francesa i les d'Anglaterra, Bèlgica, Alemanya, Suïssa. I hi va constar per aquells caps-de-gri, anticlericals quasi tots, que se'n venen sempre a retreure-mos la França com a la nació més il·lustrada, d'on, tothom que vulga ésser civilitzat, ha de prendre mostra. Parl per aquells que nos volen «europeisar»; i, com diuen «europeisar», volen dir «afrancesar», perquè els grans marxands no coneixen d'Europa més que França, i de França encara només coneixen la guerra que's Govern fa a l'Església i la corrupció descarada de costums que de París d'estén per tot el món. De la França digna i honrada i heroica no'n saben res els grans carronyes, per al·lo de que «la mel no es feta per la boca de l'ase». D'Anglaterra i d'Alemanya aquells grans búgueres d'«europeisadors» de «panfonteta» no'n saben més que lo que les ne diuen els polissards anticlericals de París. Es que són ben clars ells «anticlericals» que s'apiguen s'inglés ni s'alemany. S'estimen més bramar i bolcarse dins certs bassos infectes, com aquells que grunyen, que no anar a estudiar aquelles llengües.

Som tornats amb les maletes an els wagó; el tren es partit de bell nou, i no s'es aturat fins a Lió, aont he deixats aquells senyors de

Barcelona, i he seguit fins a Avinyó. Eren les vuyt i mitja des vespre com e-hi som arribats. Trop una fonda, e-hi sop; i ia jeure s'es dit!

Ah! no hi pensava: com hem passada sa frontera francesa, en camvi de lo de ses maletes, he trobada s'hora de temps que vatx perdre com entràrem a Alemanya dia 7 d'aquest més. Teniem es rellotge a les dues, i l'hem hagut de posar a la una.

I prou per avuy! Fins demà, si Deu ho vol i Maria.

Dia 17 de juny

Avinyó. —Qui feu famosa tal ciutat. —Esglesies

Avinyó es una ciutat de 48.312 habitants; el Ròdan li passa just per devora, es sa capital des Departament (Provincia) de *Vaucluse*, i hi ha un arquebisbe. A Avinyó la feu famosa el Papa Climent V quant, per lo malament que's campaven es Papes a Roma, va fixar aquí sa seua residència; i durant setanta anys es Papes governaven l'Esglesia de Deu desde aquesta ciutat, aont se veyen lliberts des partits i lluites polítiques des centre d'Itàlia i que tant fort engronsaven Roma. Si per un vent es Papes guanyaren en tranquilidat, aquella estada seua a Avinyó i allunyament de Roma, va esser fatalíssima per la Cristiandat a la llarga, perque va esser una de les ocasions des cisme d'Occident, terribilíssim pe's'Autoritat Pontificia i p'es Catolicisme. Es evident de tota evidència que si Climent V hagués previst sa coa que havia de dur es treure de Roma la Curia pontificia i tragarla a Avinyó, no hu hauria fet de tragarlehi. De totes maneres, aquella estada des Papes des sigle XIV durant setanta anys a Avinyó, feu prendre un vol a la ciutat que may sensa aixó hauria tingut ni ha tornat tenir pus. Sembla qu'arribá a haverhi 60.000 habitants.

Pero deixem córrer aixó, i escoltau qu'es lo que jo he vist an aquesta ciutat avuy dematí. Comens sa descuberta partint de s'hostal, i trop s'esglesia de *St. Didier*, ogival, antiga, d'una nau de sis trasts, ab capelles molt ben decorades i finestrels petitons part

demunt. S'ábside es més baixa i més estreta. Es una nau molt severa de trassa, pero molt ayrosa; la referen an es sigle XIV. Era s'esglesia d'una *col·legiata* (Comunitat de Canonges). Abans d'arribar an aqueixa esglesia he trobada una plassa aont s'alsa un graciós monument an es gran poeta provensal Roumanille, precursor de l'incomparable Mistral, i molt bon cristiá. I com sortía de St. Didier he topada s'altra plassa aont e-hi ha un altre monument dedicat a s'altre meritíssim poeta provensal, Aubanel, companys de Roumanille i de Mistral.

Ells tres fundaren a Avinyó l'any 1854 l'estol d'amadors de la Provença i de sa seua llengo i de la llengo d'oc, anomenats *Filibres*, que vol dir *doctor de la lley*. Sembla que trobá tal mot el venerable Mistral dins un d'ets *antics trovadors*. Es Filibres tenen per objecte fer estimar la llengo i les coses de Provença i de la llengo d'oc i restituirles an es seu antic esplendor fins allá ont se puga.

Seguesc trescant carrers i carrerons, i trop s'esglesia de Sant Agrícola, ogival, primitiva, de tres naus de cinc trasts, ab capelles i una capella an es cap de cada nau lateral. Ses tres naus tiren en baix, i sa major té finestrals ben curts ab vidres de colors moderns. A s'ábside hi ha tres finestrals ab vidres de colors. Ses capelles son molt adornades. Aqueixes naus, tenen molt bona trassa, molt més que moltes d'esglesies modernes, ben anomenades. Sa fatxada es també ben interessant, ab una portalada ab gradació. E-hi ha un pilar divisorí des portal ab la Mare de Deu, a cada rebranca un ángel i part demunt sa llinda l'Anunciació de Maria. Es campanar es rabassut, quadrat, solemniat. Aquesta esglesia passa per esser sa més antiga d'Avinyó; ja la referen an es sigle XIV, i la restauraren an es XV. E-hi ha dins ses capelles i an es presbiteri algunes pintures ben notables.

Derrera aqueixa esglesia e-hi ha sa *Casa de la Vila (Hôtel de Ville)*: es un edifici prou gran, des sigle XIX; ara es campanar (*Beffroy*) p'es rellotge de la vila es des sigle XIV.

Es Palau des Papes

Seguesc passant carrers i carrerons, i cop en sec me trop devant es *Palau des Papes*. Més que Palau, es un castell; ses parets, altíssimes, coronades de merlets i de perbacanes, tenen vint pams de gruixa i no gayre finestres que mirin defora, sino dins es patis. Feren aquest castell es Papes de l'any 1335 fins a l'any 1365. El Papa Joan XII ja hi va fer molt, pero son sucessor Benet XII e-hi afegí molt més, aixó es, ses torres de la *Campana*, de *Trouilles*, de la *Gelara*, de *Sant Joan* i dels *Angels*. Climent VI feu fer sa fatxada lateral i es gran cos d'edifici de mitjorn, aont e-hi ha sa gran *Sala d'Audiencies* abaix i dedalt sa gran capella pontificia. Sa *Sala d'Audiencies* té una filera de columnes a'm mitx, ab unes voltes ogivals i uns finestrals molt grans, tot ayrós i ple de magestat. Aquesta sala tira 52 metres de llarc per 16 metres d'ample. Era tota pintada per un bon artista italiá, pintures que ab el temps desaparegueren desgraciadament perque tot e-hu emblanquinaren. —Com es Papes se'n anaren d'Avinyó, conservaren la ciutat i es *Comtat Venaissin* com una propietat de la Santa Seu, fins que vengué sa Revolució francesa y despuyá l'Esglesia Romana de tal propietat. Això va esser sa mort d'aquest *Palau des Papes*. Basta dir que hi feren un corter, i dividiren aqueixa *gran sala d'Audiencies* en dos pisos, i hu emblanquinaren tot aquells barbatxos. —Ara, gracies a Deu, es Govern francés, ab tot i esser tan anticlerical, restaura bé prou, tot aquest palau, deixant aqueixa gran sala lliberta de tota nosa. A forsa d'esment, han pogut llevar s'emblanquinat d'alguns panys de volta, i hi han trobat devall ses precioses pintures des sigle XIV, fileres i fileres de sants, demunt camp blau. iQuina cosa més sobiranament magnífica no havia d'esser aqueixa gran sala, pintada tota com aquells panys de volta encara están. Part demunt aquesta gran sala e-hi ha sa *Capella Pontifical*, una nau preciosíossima, de sa meteixa llargaria i amplaria que sa *Sala d'Audiencies* i de 20 metres d'altaria, ab grans finestrals.

Arquitectonicament es més important que sa *Capella Sixtina* del Vaticà. Té es portal d'entrada a un costat, i es una portalada ab gradació, qu'estava tota feta mal-bé, i ara la refán ab molt de seny i enginy.

E-hi ha una *Guia* per mostrar aqueix *Palau*, qu'esplica fil per randa tot lo que sap de cada una de ses sales, cambres, corredors i torres, i es molt remirat ab lo que diu. —De dins sa *Capella Pontifical* mos ha fet passar dins la *Sacristia* de tal *Capella*, espayosa i digna, i llavó dins es *Vestidor d'ets Oficiants*, llavó dins sa *sala-guarda-robes*. Aqueixes sales tenen pintades totes ses parets per artistes italians des sigle XIV que sabien aguantar bé es pinzells aont tenien sa man dreta. També estaven emblanquinades aqueixes pintures, i ara les han pogut llevar s'emblanquinat, gracies a Deu. També's conserva dins una torre una cambra aont es Papes teníen es seu tresor. Dins una altra torre se conserva una capella de Sant Marçal, ab ses parets i paladars pintat tot d'escenes de sa vida d'aqueix sant, pintures que també s'han pogudes salvar. —Se conserven una partida més de sales i cambres, desfigurades pe'ses obres que's militars e-hi feren, i que aviat les restaurarán. ¿Qui hu dupta qu'aquesta restauració es una obra bona que fa es Govern francés, en canvi de ses moltes que'n fa de dolentíssimes. Sa Torre de *Trouillas*, qu'es sa més alta, se'n puja fins a 52 metres (260 pams).

Un espanyol, i sobre tot un catalá, si no es ignorant rematat, per no dir una altra cosa, no pot recórrer es magestuosos departaments d'aquest palau sensa experimentar fonda emoció. Dins aqueix palau se passá moltíssims d'anys exercint s'Autoritat Pontifical demunt tots es que le hi regoneixien, aquell celebèrrim aragonés En Pere de Lluna, anomenat Benet XII, homo de gran talent i de gran carácter, fet per esser un gran Papa, si hu fos estat segons es cànons. No hi ha que oblidar qu'homos de tanta de conciencia i de tanta de santedat, com Sant Vicent Ferrer, per Papa llegítim el tengueren molts d'anys, fins sa derrería, que arribá a perdre tots es seus partidaris pe'sa seua

gran caparrudesa en voler mantenir es seus drets, sense voler renunciarhi may per may p'es bé de l'Esglesia, que se sería coronat de la gloria si hi hagués renunciat. ¡Quina llástima d'homo!

La Seu. — Sant Pere

Surt des castell des Papes, i prenc costa amunt, perque hi vetx amunt de tot una gran creu ab un Sant Crist dominant tot alló. Aquest Sant Crist está a's mitx de sa plassa de la Seu, «Notre Dame des Doms», esglesia antiquíssima. Diuen que la fundaren an es sigle VI, refeta de tot segons s'estil romànic an es sigle XII, apedassada sovint an es sigles posteriors. Es campanar es des sigle XV i acaba ab una estatua de la Mare de Deu tota daurada. Només té una nau de sis trasts, ab capelles molt fondes i decoradíssimes, com també hu son es baixos de tota sa nau i tot s'abside de l'altar major, que té el chor just devant. Pe'ses parets e-hi ha penjat quadros de bons pintors ferm, i llavò dins una capella es sepulcre del papa Joan XXII, es sepulcre més notable que's coneix des sigle XIV. Dins el chor e-hi s'antiga Seu o cadira bisbal, de marbre, des sigle XII, que usaven es Bisbes de Avinyó. —M'es vengut molt de nou que la Seu fos tan petita. Vé a esser com devers Monti-Sion de Ciutat de Mallorca.

Surt de la Seu, través es park de grans abres d'ombre que hi ha allá an aquella altura, i iper avall! per derrera el «Palau des Papes» per carrerons i carrerons, fins que surt a Sant Pere, esglesia ogival des sigle XIV, dues naus de sis trasts, ab capelles grandetes i molt adornades. Ses dues naus son baixes; i sa major acaba ab un ábside aont e-hi ha l'altar major i un retaule plateresc qu'enquadra tres pintures precioses antigues. El chor es just allá devant, té dos trasts, cadirat senzill i part demunt es cadirat unes pintures ben bones ab uns enquadraments platerescs d'aquells bons bons.

No m'es quedat temps per visitar es «Museu Calvet, arqueològic de pintures» i de «prehistoria», que, segons vetx, es molt de veure. I

no m'es romás temps perque havia de dinar a les onze i partir a les dotze cap a Tarascó i després a Saint Remy per demà anar a visitar el gran Mistral a Maiano.

Cap a Tarascó i Saint Remy. — Esglesia i Rector de Saint Remy

Din, m'afic dins es tren, i cap a Tarascó. P'es camí he observat que sa terra era molt seca i que hi havia olivar per llarc, pero unes oliveretes baixes baixes, tot lo més d'uns quinze pams d'alt, i desiara trobávem turons i turons, ben pelats, com molts de Mallorca.

Naturalment, an aquells turons no hi ha terra i p'es baixests no hi ha aygo, i es sec tot. Dins França no havia reparat res com això.

Devall des tren a Tarascó, i en trop un altre de tren, molt més modest que's deixava, ab uns wagons tan baixos de paladar, que casi hi pegaven ab so cap. A les hores queya un sol... de justícia ferest, i aquells wagons eren com a fornets. Partim, i ab so caminar se son refrescats. I de d'allá per dins plans i plans, tot sembrat i vinya i arbres i qualque siquiol d'aygo. La cosa ja era més riolera.

Arribam a Saint Remy, una vila deliciosa de 6.148 habitants, carrers ben amples i prou nets ab un parey de rambles d'arbres. E-hi trobam una fonda, «de Provensa», molt ben encitronada. Surt a còrrer la vila una estona, i repar que així meteix parlen provensal, pero també en francés. Com he de llogar un carruatge per anar demà a Maiano, demán ca'l Sr. Rector per veure quin «carruatger» convé que llogui. Un carruatger «anticlerical» no'l vuy, naturalment. Me mostren ca'l Sr. Rector, m'hi present, li dic lo que fa al cas, i resulta esser un Sr. Rector lo més amable i desxondit, i que sembla trempat ferm. M'ha dit que tots es carruatgers d'assí «son des braves gents», no anticlericals, i me'n ha donat es noms. Li demán com les va sa cosa an es Rectors ab sa «lley» inicua «de Separació» i si es feels corresponen. I el Sr. Rector m'ha dit que sa «lley» inicua de «separació», sensa voler, ha llibertat es Clero des jou de s'Estat,

qu'era ben sobradet, i que's feels en general corresponen i sostenen es Clero degudament, i qu'ell, son cos, surt a fer sa volta p'es poble, i que fins assí s'es campat ben bé. M'ha contat que, com es Govern li prengués sa «Rectoria», ell compra un solar i en comensa una de nova, aont ja ha gastat més de 50.000 francs, tot de llimosnes. L'home es un entusiasta del Dr. Feliu Sardà i Salvany, el meritíssim director de la «Revista Popular» de Barcelona, que tant i tant de bé ha fet dins Espanya. Jo no sabia que ses coleccions d'articles seus qu'umplen tants de toms, estiguessen traduïts en francès. Me'n ha mostrats dos toms. També es un entusiasta del P. Palau de la Companyia de Jesús, de Barcelona i té la seua obra «El Católico de acción» traduïda també en francès. M'ha mostrat un «bolletí parroquial» que publica cada més i que diu qu li dona ben bons resultats. S'es demostrat un «llegitimista», un «reyalista» fervent, i m'ha dit que dins es Mitx-dia de França té molta de forsa es llegitimisme. Li he parlat d'En Mistral i m'ha dit que hu era també llegitimista i un bon catolic. ¡Quin Sr. Rector més agradable que m'ha resultat aquest Saint Remy! Som quedats ben amics.

El deix i me'n vatx a veure s'esglesia parroquial, moderna, grega-romana, de tres naus de tres trasts, sensa capelles; fa un creuer ab cúpula sensa tambor, i es cap de sa creu un trast i s'ábside mitx redó, ab un finestral an es fondo i una copinya. Sa cupula té una claraboya a lo més amunt de tot, i sa copinya de s'ábside en té mitja. Es cap de sa creu, es creuer i ses naus laterals son policromats. Atrecats a ses voreres de ses naus laterals e-hi ha altars i retaules ben bons, i part demunt s'obrin unes mitges claraboyes de vidres de colors, ben acceptables. L'altar major just té es sacrari demunt; i an es finestral des fondo de s'ábside hi ha una vidriera de colors ab Sant Remigi o Remy pintat. A cada costat des cap de sa creu e-hi ha pintures murals de sa vida d'aqueix meteix sant. L'orga está dalt es portal. Sa fatxada d'aquesta esglesia es un portic grec-romá: unes grans columnes ab so seu entaulament (llinda, fris i gornisa) i capser,

coronat per una creu de pedra. Devant l'esglesia fa una gran plassa, i an es centre, dalt un pedestal de pedra, s'alsa una gran creu de ferro i un Sant Crist, més gros que de tamany natural, que no's coneix que li hagen fet may cap mal ters, tan sencer i tan net com si sempre l'haguessen tengut dins uns vidres.

I el Sr. Rector me'n ha contada una de bona d'ets anticlericals sobre aquest Sant Crist. Es famós poeta Roumanille era nadiu de Saint Remy, i no hi té cap monument. Es Filibres de París aqueys anys passats enviaren aquí un bust d'aquell gran poeta provensal a s'Ajuntament baix de sa condició de que l'havien de posar a un lloc públic i digne. Ets anticlericals comandaven a s'Ajuntament, se'n pensaren una, ben propia d'ells: acordaren acceptar es bust d'aquell poeta, pero ab sa condició de que llevaríen es Sant Crist de sa plassa; i hi posarien es bust d'En Roumanille. Es «Filibres» de París, que no's distingeixen pe'sa seua religiositat, pero que tenen sentit comú aixi meteix, cosa que manca a casi tots ets anticlericals, contestaren que no porien consentir que es bust d'En Roumanille, allà ont aquell poeta era tan bon catòlic, hagués de servir per arreconar i sustituir sa figura del Deu qu'En Roumanille adorava, perque ses cendres i tot d'aquell poeta feren sentiment d'una tal cosa. A-les-hores es «Filibres» de París reculliren es bust del poeta i l'enviaren a Avinyó, i el posaren a's mitx d'una plassa sensa ofendre es sentiments religiosos de negú. No hi ha remey: per tot ets anticlericals son uns carronyes de lo més carronya.

He sabut qu'aquí, a sa-sortida des poble, que hi ha tres coses antigues ben dignes de veure: un «arc de triunf» i un «mausoleu» romans i llavo una esglesieta i un claustre romànics dins es «Manicomi». Ja hu crec que m'hi he espitxat més que depressa. M'han mostrat es camí i de d'allà. He hagut de caminar prop d'un quart; pero no me'n som penedit.

Sembla qu'an aqueys endrets e-hi havia una vila romana «Glanum Livii» que's visigots esveiren l'any 480. Pareix que de tota la

vila només queda aqueix «arc de triunf», just d'una arcada, tota esculturada ab gran elegancia, i llavo es «mausoleu» (monument funerari o tomba) que fa un basament quadrat ab un parey de graons, llavo ve un gran dau, ab baixos-relleus a ses quatre cares, escenes de combats, i llavo un altre dau més alt ab una arcada a cada cara i que totes quatre se travessen ab unes columnes atracades an es cornalons, i llavo ve un templet redó de dotze columnes corinties qu'aguanten un capell aguyonat, com un capell de molí de vent. Dins aquell templet e-hi ha dues figures d'homo de tamany natural. Aquest monument té d'alsada noranta pams. ¿Ah ido? —Lo gros es que en tants de sigles com conten d'existencia «mausoleu» i «arc de triunf» no'ls haguessen fets mal bé!

D'aquí me'n som anat an es «manicomi», una mica més enfora. Toc, m'obrin. Me trop dins un gran jardí. Vetx una esglesieta, m'hi acost, e-hi entr; i es estada una d'aquelles esglesietes romániques que mos queden des sigles X, XI ó XII, petitones, baixes de tres naus, ab ses laterals estretíssimes. Així es aquesta: fa tres trasts, un creuer aont s'obrin tres absides, ses des costats molt menudes. Ses voltes de ses naus laterals son d'un quart de canó, aixó es, unes mitges voltes amorrades a sa nau major per servirli de contraforts. Posteriorment e-hi feren capelles. ¡Quina impressió que fan aqueixes esglesies de sa primera edat-mitja! Era s'esglesia d'un monestir de monjos. Atrecat a l'esglesia an es mitjorn e-hi ha es claustre, menut, baix, ab sos quatre portics, de robusts pilars quadrats entropol·lats de dos pareys de columnes que sostenen tres arcades, que no tenen gayre més de més de deu pams d'alt entre arcada i columna. —Aquí dins m'he trobades una partida de monges, casi totes veyes, i un capellá, vey també, que m'han dit que's cuydaven d'aqueix «Manicomi». Jo els he espressada sa meua estranyesa de veureles allá dins, allá ont me creya que ja no n'hi havia de monges a establiments oficials de França. Elles m'han dit que allá tenia una prova de que no era ver aixó. Hem conversat una micoya, i me som

despedit d'aquelles santes dones i d'aquell sacerdot venerable. Tant ell com elles duyen pintada sa santedat demunt.

Torn a Saint Remy; ja es estat hora de sopar, he sopat, i ia jeure s'ha dit! Fins demà, si Deu ho vol i Maria!

ANTONI M. Alcover pre.

20 de juliol de 1912

DIETARI D'UNA EIXIDA A FRANÇA I ALTRES NACIONS

(Acabatay)

Dia 18 de juny

Cap a Maiano. —En Mistral

A les nou en punt he tengut devant la fonda es carruatge que vatx llogar ahir per anar a veure el gran Mistral, que s'está a un poblet d'aquí devora, Maiano. El Dr. Gauchat de Zuric me contá que hi era anat a peu, i qu'havía cuydat a caure mort. Per això jo hi he volgut anar cualcant. Partim, dexant Saint Remy an es mitjorn. Tot es plá, terres bones vestides de sembrats esponerosos, moltes que les seguen ab máquines per l'estil de ses de Mallorca, i altres que ja están segades. Vora vora es camí corre una gran síquia d'aygo, que s'esbranca ab siquioles i siquioles, que reguen aquelles terres. A ses partions de ses terres e-hi ha fileres de morers i altres abres. Me trobava dins es pla grandios que descriu En Mistral dins es seu poema incomparable *Mireio*. Tot era pla; no'n veyen de muntanyes, en no esser qualcuna de baixa a s'entrelluu. Cada instant me semblava veure es personatges des poema mistralenc; sa gent que topava, conradors i guardians ab bestiar, e-hu eren ben bé aquells que En

Mistral immortalisá. Embadalit ab aqueys pensaments, com me'n tem, ja som dins Maiano, voltam just un carrer, i es cotxer me diu: *Aixó es ca'n Mistral: una casa quadrada, baixa, blanca, dins un jardí, ab s'entrada per derrera, ombretjat tot per abres grossos. Devall des car[r]uatge, es cotxer toca sa campaneta, surt una criada. Li don una tarjeta meua, i me demana: —¿Que sou aquell capellá que's nostro senyor espera? —Jo diría que sí!* contest. —*Voltau idó, per allá, diu ella, i anau a entrar per devant.* Volt, arrip a sa carrera, aont e-hi ha un parral i abres, tot ben fresc i delitós; trop aquella meteixa criada an es portal, que'm fa entrar a una quadreta, i me surt a camí un senyor alt, revengut, estirat, superior a s'enfilay d'anys que té, llambretjanli sa cara de noblesa, energia i bondat. Es En Mistral, que'm rep tot joyós i afectuosíssim, com un amic coral rep un amic coral, com un patriarca rep un net o rebeynet. Jo no me'n poria avenir de trobarme devant s'immortal autor de *Mireio*, de qui Lamartine digué qu'era *Homer des sigle XIX*, que tot lo mon literari admira i venera. Be hu poreu pensar que no hi cabia de gotx i gaubansa. Jo li donava s'enhorabona de trobarlo tan sá i tan fort an es *vuytanta dos anys* d'edat, i ell me deya que's figurava que jo seria un capellá d'una xixentena d'anys o més, i que no'm feya tan jove com me veyá.

Es que fa molts d'anys qu'estam en comunicació per via de cartes i de llibres que mos hem enviats, pero no mos érem vists may. —M'ha demanat com teníem s'*Obra des Diccioniari*, que li interessa molt, i que lletgeix ab gran interés es *Bolletí* que publicam fa deu anys per fer caminar aquella *Obra*, tan llargaruda. Jo li he donades fites ben netes de tot, i li he contat lo bé que vá, gracies a Deu, sa cosa catalanista actualment i es grans trebays que ha empresos i du endavant s'*Institut d'Estudis Catalans*, i lo esperansats qu'estam de arribar a s'enfront de lo qui tant i tant desitjam. Ell n'ha estat ben content, i ha dit que'ells a Provença i en general an es Mitx-dia de França van fentse envant i que creixen ses corrents favorables an es

regionalisme i que confien de que ab el temps han d'arribar a triunfar, encara que no tan prest com a Catalunya, perquè s'acció des centralisme allà es estada molt més forta. Hem parlat llargament de la reneixensa provensal i catalana, dels homos capdals d'una i altra; i després li he demanat si tenia res an el teler, si anava a publicar cap llibre; i m'ha dit que preparava es derrer de tots ab el qual se vol despedir de les lletres, *La cullita de les olives*, que es sa darrera *cullita* de la Provença i de totes ses regions oliveres. Li he dit que me'n alegrava ferm, pero que no estava conforme en que tal llibre hagués d'esser es *derrer*, perquè sols Deu sap lo qu'ha de venir i qu'es mal de ferli es contes a Deu ab aixó de la vida i de la mort. Ell ha trobat que jo tenia raó.

A-les-hores li he demanat que, si no havia d'esser cansarlo massa, fés favor de lletgirme qualquna de ses seues poesies, per jo porerme fer bé càrrec de sa pronunciació des provensal d'ara. —Ell m'ha dit que ab molt de gust. Ha ubert un des seus llibres, i s'es posat a lletgir, i jo m'he pogut fer bé càrrec de tal pronuncia, que té sa particularitat d'haver perduts es sons palatals de *ll*, *ge*, *gi*, *j*, *x*, *tx*. M'es vengut molt de nou. —Li he arribat a dir que no's cansás pus lletgint, perquè en tenia massa por d'haverlo cansat ja; i me som fixat ab sa partida de retrats i autografs de gent grossa que tenia pe'ses parets d'aquella quadreta. Li he dit que los me deixás mirar. Es primer qu'he vist es estat s'autograf del Papa *Pio x*, aquell Breu tan espressiu que'l Papa li enviá quant va fer vuytanta anys. E-hi ha també s'autograf de Lamartine i d'una partida més d'escriptors caporals des sigle XIX i d'altres homos eminents en diferents rams de sa vida humana, que tots han volgut rendir homenatge an aqueix geni meravellós de sa poesia. M'ha mostrat també un enfilay d'estatues de *Mierio* i de *Nerto* i d'altres personatges des seus poemes que grans escultors li han fetes i enviades. M'ha mostrat es retrat de sa seua senyora, molt més jove qu'ell. Li he demanat si han

tenguts infants i ell me respòn: —*Es meus infants son ses meues poesíes. ¡Un infants immortals!*

Ha volgut que me'n dugués un recort d'aquesta visita, i m'ha donades tres postals aont ell está retretat de diferents edats, posantme una frase a cada una d'elles i es seu nom i rúbrica. Ja eren prop de les dotze i me despedesc, dientli que'm perdonás tanta molestia com li havia donada, i ell ma'ha dit: —*Abans hem de beure un glop a la salut de Catalunya, de Mallorca, la Provença i la nostra llengo!* M'ha menat dins es menjador, i una criada mos hi esperava ab dues copes i una botella de vi. Jo li he dit que no'n bevia de vi; i ell i sa criada m'han pregat que'l tastás, que no'm poría fer mal.

Gustós he fet es sacrifici; i hem begut *a la salut de Mallorca, Catalunya, la Provença i la llengo catalana i provensal*. Era un vi de primera. Supòs que si no fos estat d'En Mistral, no l'hauría trobat tan bo. —Ab ses millors paraules qu'he sabudes, me som despedit d'ell, donantli milions de gracies de lo bé que m'havía rebut i tractat. —*A nous reveire! ¡A-Dieu-siats!* ha dit ell. I m'ha acompanyat fins a s'estrep des carruatge. Aquest es partit d'allá, i la m'he mirada an aquella caseta rodada de jardí i ombretjada d'abres esponerosos; la m'he mirada tot es temps que n'he destriat cap bossí, fins qu'ha desaparegut darrera altres abres i altres cases.

¡Quina gaubansa més íntima i més fonda es estada per mi aqueixa visita a s'autor de *Mireio*! Es una de ses grosses qu'he tengudes en la vida.

Un vent i un Secretari. —Cap a Montpeller

Corre qui corre es carruatge, al punt som estats a Saint Remy; devall a dinar, i me trop a sa taula dos senyors lo més simpáticos: un de devora Lió, comerciant, i s'altre provensal, comerciant també, ab sos quals he entaulada conversa molt agradable sobre ses respectives regions d'ells dos. Es provensal, com ha sentit que jo venía de veure

el gran Mistral, n'ha fet un gros elogi i m'ha dit que es vent d'aqueix nom, es *mestral*, que bufa tan fort i tant sovint per aquí, es un gran amic, un gros benefactor de la Provença ab ses seues bufades a l'uf, perquè ab elles decanta d'aqueixes regions molts de miasmes i molts de perjuys, deixa s'ayre ben net i escampa moltes llevors, fecundant abres i plantes. Deya aqueix senyor que la Provença sensa es *mestral*, seria malsana; essent, com es, un país tan ric; ha dit qu'aquí es trebayadors des camp se donen sa gran vida i gaudeixen d'unes comoditats que may porien somiar. Ha dit qu'aquí es feyners des camp guanyen com a jornal ordinari de *cinc a sis francs*; i es molt feners i entesos en guanyen més. Ha dit qu'aquí tothom té bicicleta, fins es fiys de ses families més pobres.

Acap de dinar, i me'n vatx a veure Mr. Marrel, es Secretari del *Comú* o *Ajuntament* d'aquesta ciutat, per qui En Mistral m'ha donada una lletra de recomanació perquè es un *filibre* i poeta i ben entes de llengo provensal. L'he trobat a *Hôtel de Ville*, a sa *Casa de la Vila*, i m'ha rebut beníssim.

Hem parlat llargament [de] la reneixensa provensal i de la catalana, i m'ha fet present d'un poemet seu *Lou Gangui* (una especie de *bolitx*) «dedicat an es pescadors des Grau». Es un poeta ben apreciable, i m'ha donades entre-senyes ben interessants sobre sa pronuncia provensal. Me'n so despedit agraidíssim.

Ab això s'es fet [h]ora d'agafar es tren i icap a Tarascó! aont l'he agafat cap a Montpeller, ab un sol que feya d'aquell que crema es cul a ses llebres i que sofregiria es cervell de qualsevol que no li anás alerta. Dins es wagó, de *primera*, n'entraven unes retxes d'aqueix sol, qu'eren com a fuyes d'espasa ben afilada o de guinavets d'aquells més tayants. Allá ont tocaven, feyen matx. I es que's wagons de *primera* que solen córrer p'es Mitx-día de França, honren ben poc sa Companyia que'ls-e fa navegar i sa nació que'ls-e consent.

Sobre tot, som arribats a Montpeller dever les cinc ab una calorassa feresta. Deix sa maleta a una fonda, i ia correr la ciutat s'es dit!

La ciutat de Montpeller

Montpeller es una ciutat de 74.114 habitants, que guarda grossos recorts per tot catalá i especialment p'es mallorquins. Na Maria, senyora de Montpeller se casá ab En Pere II d'Aragó, i no tengueren altre fiy més que l'alt En Jaume d'Aragó, es nostro estimadíssim rey En Jaume I, que rescatá Mallorca i València des sarraïns, i omplí el mon ab sa gloria de ses seues grans gestes. El rey En Jaume nasqué dia 2 de febrer de 1208 an es palau de sa Senyoria de Montpeller, just aquí ont es avuy es *Palau de justícia*. I no sols això, sino que, quant aquell rey incomparable va repartir es seus Estats an es seus fiys, an En Jaume II li deixá ses Balears, Rosselló, Conflent, Cerdanya, Capcir i Montpeller. Per això he dit que aqueixa ciutat guarda recorts grossos per tot bon catalá i bon mallorquí.

De sa fonda aont posava, an es carrer de Magalona, prenc cap an es centre de la ciutat; arrip a sa «Plassa de la Comedia», aont e-hi ha un teatre magnífic i un monument coronat de ses estatuës de ses tres *Gracies*. Gracies a Deu no van despuyades de tot, sino més de mitx vestides. Pas pe' s'*Esplanada*, gran plassa, plena d'abres i jardins.

Tresc una partida de carrers i carrerons, fins que surt a la Seu, ja tancada per lo tart qu'era. Pec an es *Jardí de ses plantes*, qu'es una dependencia de l'Universidat i molt notable. Vetx es *Palau de Justícia*, grec-romá, modern, fet demunt s'antic Palau de sa Senyoria de Montpeller. Just allá devant s'alsa s'*arc de triunf* an el rey Lluís XIV, grec-romá, de 15 metres d'alt i 18 d'ample; i seguint cap a ponent, trop es magnífic passetx «lou Peyrou» ab un gran estanc i una torre per jocs d'aygo, i grans abres d'ombra. Entre s'«arc de

triunf» i «lou Peyrou», a sa banda de mitjorn s'alsa demunt un socle una creu colossal ab un Sant Crist més que de tamany natural, i no gayre lluny d'allà se troba l'esglesia de Santa Eulària. —Ja comensava a fer fosqueta, i he tocada comparició a s'hostal, perquè per mi ja no era hora d'anar p'el mon.

S'impressió qu'he treta d'aquesta correguda per dins Montpeller, es qu'es una ciutat desigual, vuy dir, que té carrers i places de gran ciutat, amples, empedregats molt bé, prou nets, ab magnífics edificis, i llavo té una trequelada de carrers estrets, abandonats, bruts, ab taringues de cases vulgaríssimes com a qualsevol poblet de mala mort.

Arrip a la fonda, sop, i ia jeure manca gent! Fins demà dematí, si Deu ho vol i Maria!

Dia 19 de juny

Esglesies de Montpeller

Surt avuy de bon matí per veure ses esglesies principals i qu'estiguen més a ferir. Devora la fonda aont estic n'afin una de nova i bizantina d'estil; m'hi acost, vetx tencat per tot, top una doneta vey, y li demán per ont entren an aqueixa esglesia. Ella me diu: *¡Si això no es cap esglesia! ¡Es un temple!* —*I un temple*, he dit jo, *i que no es una esglesia?* —*Pero això es des protestants!* ha dit ella. —*¿Vol dir teniu protestants aquí?* he dit jo. —*Prou que'n tenim! massa!* ha dit ella.

Després he sabut que, efectivament, aquí hi ha un contingent de població protestant, que pesa molt dins sa vida de la ciutat perquè hi figuren es propietaris més grossos, es a dir, son protestants. Basta recordar ses barbaridats que feren aquí ets *hugonots* an es sigle XVI, que s'empararen de la ciutat i enderrocaren casi totes ses esglesies, i hagué de venir el rey Lluís XIII a sitiar Montpeller, i la va haver de prendre com si fos estat una ciutat estranya. D'això vé que aqueixa ciutat sia pobre d'esglesies.

He deixat anar aquell *temple* protestant; volt uns quants carrers, i top Sant Roc, una església ogival de tres naus, de cinc trasts, sensa capelles, ab finestrals de vidres de colors sense sants. S'ábside es molt més baixa que ses naus. L'altar major just té es sacrari demunt, i pe'ses parets de s'ábside grans teles pintades de sa vida des Sant titular. A cada banda de s'ábside, an es cap de ses naus laterals, e-hi ha una capella policromada. Sa fatxada es moderna, ogival també, ab tres portals.

Prenc més per amunt, i trop Santa Anna, una altra església ogival, moderna, de tres naus, de vuyt trasts, sensa capelles ni nau absidal. Ses tres naus tenen sa mateixa altaria. A ses naus laterals s'obrin finestrals alts i allanguits, de vidres de colors ab sants, i a s'ábside lo meteix. Ses columnes divisories de ses naus son molt primes, de devers un pam i mitx de diametre tot lo més. L'altar major té es sacrari demunt, i derrera hi ha l'orga. —Es defores d'aquesta església son elegants; es campanar s'alsa molt aguyonat demunt es portal, i es buyt d'abaix serveix d'atri.

He pres llavò per *Rue Nationale*, i he trobada *La Prefectura* o *Govern Civil*, i *Hôtel de Postes* (Administració de correus), dos edificis moderns, ben presentadors, i llavò *Hôtel de Ville* (*Casa de la Vila*), més antic, gran així meteix.

Travessant carrerons i plassetes, sempre devallant, arrip a la Seu de *Sant Pere*, fundada an es sigle XIV, refeta després de ses seuvatjades des protestants, i restaurada i engrandida devers l'any 1867. Es ogival, d'una nau molt ample, ab capelles i finestrals partdemunt; fa un creuer sensa cúpula, de brassos curts, ab una gran claraboya de vidres de colors, moderns, bons. Es cap de sa creu fa tres naus de tres trasts sensa capelles ni nau absidal. S'ábside es de set cares, ab dos ordes de finestrals de vidres de colors ab sants. L'altar major junt ab so sacrari ocupa s'ábside, i just devant e-hi ha el chor. —Com e-hi som entrat, deyen l'Ofici, i després han acabat de cantar *Hores*; només eren vuyt o nou capellans. Ses naus laterals des

cap de sa creu acaben ab una capella absidal i un finestral ab vidres de colors. —Es defores d'aquesta Seu son un poc desiguals. Devant es portal major s'alsen dues torres redones de vint pams de diametre, qu'acaben ab punta, i sostenen ab sa fatxada un dau de volta a una gran altura devers cent pams amunt; fa un efecte estrany. An es costat de s'epístola s'obrin dos portals: un llis, i s'altre en gradació, ab un pilar divisorí a's mitx, que presenta la Mare de Deu, i demunt sa llinda s'adoració des pastors i des reys d'Orient i llavò sa coronació de Maria a los cels. —Derrera la Seu e-hi ha el *Palau Arquebisbal*, tancat per amor de la inicua lley de *Separació*. — Un poc més enllà trop sa *Torre des Pins*, qu'es un baluart que queda de ses antigues murades. Com es s'únic monument que queda des sigle XIII, a un pany de paret e-hi posaren l'any 1908 una lápida a *la Memoria del rey En Jaume I*, nat, com hem dit, a Montpeller dia 2 de febrer de 1208.

Es Filibre montpellerenc

Ab això s'es fet hora d'anar a veure uns quants de *filibres* d'assí, per els quals me doná recomanacions En Mistral. Jo les hi vatx demanar per veure aqueixa bona gent i establir relacions d'amistat ab aqueys *llengadocians*.

Es que primer he visitat, es Mr. Albert Arnavielle, a sa Redacció des diari llegendista d'assí *L'Eclair*, que es un diari ben important, un des primers de Montpeller. Trop Mr. Arnavielle, d'una xixantena d'anys, esquert, tot nirvi, ardit.

Com ha vista la recomanació d'En Mistral i m'ha sentit a mi que li explicava qui era jo i que desitjava restablir corrents de simpatia i estrènyer es vincles d'antic parentiu entre catalans i montpellerins, entre Catalunya i ses terres de llengo d'oc, s'es entusiasmat, dient que sí a tot lo que jo li proposava, omplintme de bons oferiments i de demostracions d'afecte lo que's diu coral. A l'acte ja mos som

considerats tots dos amics d'aquells fins. A ses primeres paraules ja m'ha dit qu'ell era un *llegitimista* o *reyalista* d'allò més convençut i que viu consagrat a sa causa del Rey, Monsenyor el Duc d'Orleans, i a la llengo d'oc, la seua llengo materna, per lo cual ell es tan regionalista com reyalista, i qu'está convençudíssim de que ells asseurán el Rey an es seu trono de França i que'l rey restablirà dins tot França s'antic sistema regional i per lo meteix s'us oficial de la llengo d'oc. M'ha admirat la convicció i aplom ab que deya tot això; se veu a la llo que Mr. Arnavielle no es d'aquells homos que aparenten una cosa i son s'altra; es veu qu'es una *reyalista* i un *filibre* (defensor de la llengo d'oc) de bon de veres, ab cos i ánima. — Ah! he pensat jo, si Monsenyor el Duc d'Orleans en tengués molts d'homos així, si sa causa regionalista i la llengo d'oc en tenguessen molts de partidaris com Mr. Arnavielle, d'altra manera jugaría la cosa dins França. Ell m'ha donat per cosa certa que dins es Mitx-dia en tenen tanta de forsa es *llegitimistes*. Deu fassa que sia així, si convé! Perquè ja sabeu que sempre que demanam una cosa a Deu, hem d'afegir: *si convé*. Es que devegades demanam, i no sabem que demanam.

Mr. Arnavielle m'ha presentat a altres redactors de *L'Eclair*, tots molt deferents ab mi; i fins ha dit qu'avuy cap-vespre me presentaria an es Cardenal-Arquebisbe d'aquí, Monsenyor Cabrieres, de qui ha dit qu'es molt amic, i que's veuen sovint. Ab això s'es acostat un senyor baixet, gruixadet, d'una corantena d'anys, persona molt fina i agradable, *lou Majourau En Jan Fournel, Sendic de la Mantenença de Lengadoc, Cabiscóu dau Parage de Mount-Pelié*. Mr. Arnavielle m'hi ha presentat, dientli qui era jo, exagerant com a bon entusiasta la meua representació. Jo he procurat posar ses coses an es seu lloc; i ja som estats partits tots tres conversa qui conversa sobre la llengo d'oc i la llengo catalana. Ells se son llamentats de lo poc estimada que es sa seua llengo dins Montpeller, dins tot es mitx-dia de França, de lo *afrancesat* qu'está s'esperit públic i de lo oblidada que's veu la

tradició patria. M'han confessat qu'aquí negú se recorda del rey en Jaume d'Aragó ni sap negú que nasqués an aqueixa ciutat ni si va esser an el mon; s'educació oficial, francesa de rel, ha esveides completament totes aqueixes recordances glorioses, deixant Montpeller sense historia propia.

També sa llamentaven amargament aquells dos bons senyors de que tenen molt poca gent que les fassa costat en l'obra de restaurar i enaltir la seua llengo materna, i qu'ells no som com es nacionalistes catalans, que tenim diners per dur endavant ses nostres empreses patriòtiques; ells, me deyen, no'n tenen de diners per la santa causa de la llengo seua, perquè son pocs, i ses persones riques no les fan costat i ses corporacions *municipals* i *departamentals* no'n volen sebre res d'aquestes curolles de la llengo d'oc. —De manera qu'aquells «Filibres» mos tenen molta de enveja an es «nacionalistes» «catalans», que lluytam, fa tants d'anys i ab tan bona sort per la llengo catalana a Catalunya, Balears i València, aont anam, gracies a Deu, quart creixent sempre, i coratge que tenim de arribar a triunfar de tots es filisteus i fermos amos de ses mel·les. Jo'ls he dit que per res del mon s'havien de retgirar ni arrufar, sino tot lo contrari, i que qui no's cansa, alcança. Ells han regonegut qu'aquest era es camí, que están ben resolts de seguir fins a la mort, i venga lo que venga.

Hem compost que mos veuriem a les tres per anar a visitar dos altres «filibres» qu'En Mistral me recomaná: Mr. *Chassari*, Professor de l'«Escola Normal», i Mr. Marsal, pintor, i llavò el Cardenal Arquebisbe. Mos trobam a les tres, i ab un sol horrorós i una calorota ben sobrada ja som partits per aqueys carrers de Montpeller, assoleyadors magnífics. Arribam a ca's pintor Marsal; el trobam dins es pintador, una especie de colomer demunt un terrat. E-hi feya una calor rabiosa. En Marsal es un senyor molt simpàtic d'una xexantena d'anys, ab una cabeyera que li pega dalt ses espal·les, un entusiasta de la llengo d'oc, un fervent de la terra nadiua. Mos mostra una

partida de quadros seus de tema patriòtic, ben preciosos. N'hi ha un que crida molt s'atenció; s'entrada del rey En Pere ab la reyna Na Maria a Montpeller. En Marsal es un gran dibuixant i un bon colorista. Té una mirada de foc, foc d'amor a la Patria, a l'Art i a la llengo nadiua, la dolcíssima llengo d'oc.

Devallam de ca'n Marsal, i icap a cercar Mr. Chassary, i no l'hem pogut trobar, desgraciadament. Ab això topam un capellà ja d'alguna edat, i molt viu de potencies; aquells dos amics que m'acompanyaven, m'hi presenten. Es estat es Secretari de Cambra des Cardenal Arquebisbe. Li demanen si Sa Eminencia es a Montpeller, i ell contesta que no hi será fins demà. Li diuen qu'era per presentarme ells dos a Sa Eminencia. Com jo anit me'n he d'anar cap a Barcelona sens falta, no ha pogut esser.

I ¿qu'hem fet llavò? Hem corregut un poc més per dins la ciutat, i som entrats a s'esglesia de la *Mare de Deu de les Taules*, grega-romana, d'una nau de dos trasts ab creuer i cúpula sensa tambor, ab un altar i retaule a cada cap de creuer; an es de sa banda de s'evangeli e-hi ha la «Mare de Deu de les Taules», de gran devoció dins Montpeller. L'esglesia está estucada fins a ses voltes i respira magestat i devoció. Té una fatxada pomposa. Era s'esglesia des Jesuites i feta d'ells.

L'Action Française. — Conceptes sobre coses d'Espanya

Parla qui parla Mr. Arnavielle des seus plans de restauració monàrquica i llingüística, m'ha parlat de la lliga des francesos antirevolucionaris, anomenada «L'Action Française», estesa per tot França i que té un *Centre* d'acció a Montpeller. Passávem per devora aqueix centre, i m'ha convidat a pujarhi. E-hi hem trobats cinc o sis joves, tots d'aquells anomenats «Camelots du roi», treballant a les totes, fent «circulars», posanthi ses direccions que pertocaven. Han fet sortir es seu *Secretari*, un jove molt despert i desxondit, ple de fe

i d'esperansa en sa restauració de França per la Monarquia dels Orleans, la única possible si n'hi ha cap que hu sia. M'han demanat d'Espanya, de com s'hi troba sa Monarquía, es carlistes i es republicans i sobre En Maura i En Ferrer i Guàrdia. Els he dit que sa Monarquía per ara no té que témer des republicans, que de cada día están més dividits i desacreditats i que ja tenen prou que fer de llevarse sa pell ells ab ells. En quant an es carlistes he dit que son un partit d'acció molt gros, i que son una forza antirevolucionaria imponderable, com no n'hi ha una altra d'igual dins cap altra nació. En quant an En Ferrer i Guàrdia he dit qu'es mort i enterrat, pero ben mort i ben enterrat com a persona i com a bandera, i que es meteixos revolucionaris e-hu han comprés i que ja no'n parlen ni se'n recorden, perquè veuen que no hi ha res que fer. En quant an En Maura he dit que es s'horror i sa por des revolucionaris, sa forza política antirevolucionaria més grossa d'Espanya i es bras dret de sa Monarquía i de s'orde. —Sa *llástima* es, ha dit un d'aquells joves, *qu'ets elements intel·lectuals d'Espanya son contraris an En Maura, i no'l deixarán governar pus*. —Jo li he demanat quins son aqueys elements intel·lectuals; i m'ha dit: —*En Blasco Ibáñez, En Palacio Valdés, N'Echegaray, Na Pardo Bazán, En Pérez Galdós...* Jo li he fet notar que Na Pardo Bazán sempre s'es demostrada tradicionalista, i que may ha feta colla ab aquells altres ni s'es demostrada inimiga d'En Maura, i además que no figura dins la política espanyola. D'aquells altres senyors[,] En Blasco Ibáñez ja fa anys qu'está retirat de sa política activa; En Palacio Valdés no hi ha figurat may, N'Echegaray es un vey a sa derrera edat que no's cuyda per res de qui governa o deixa de governar, i que En Pérez Galdós en política es un pobre homo que no serveix més que posar sa República en ridícul. He acabat dient: —Estiguen segurs que cap d'aqueys senyors ni tots plegats no son capaços d'aturar qu'En Maura entri com será hora d'entrar, i que entrará com dos i dos fan quatre; i republicans i socialistes se'n guardarán com de caure d'anar a moure alguer. I si

hu proven, s'hi posarán sa má, i dirán: —«Oli m'hi es caygut!» — Aquella bona gent que m'escoltaven m'han dit que s'alegraven molt de sentir aquelles bones noves d'Espanya, i qu'ells consideraven En Maura com es primer homo d'Espanya. —M'han fet mil oferiments i jo a ells, i mos som despedits ben coralment.

M'he hagut de despedir també del valent i simpàtic Mr. Arnavielle i de Mr. Sorrel, quedant entesos per continuar ben units i fentmos costat uns ab altres en defensa de la Patria i de [la] llengo.

A les onze he pres es *ràpid* de París cap a Barcelona, deixant Montpeller an aquella mala hora, tot content de pensar que demà dematí, si Deu ho vol i Maria, es sol ja mos sortirà dins Espanya.

Dia 20 de juny

Cap a Barcelona

He pogut dormir dins es tren, gracies a Deu, fins passat les tres. He uberts ets uys, i ja som estats a Portbou, i icap a la duana an sa maleta! —Ara veurem, he dit jo, com se portarán aqueys *duaners* espanyols! Els he uberta sa maleta, i just han tocat lo de demunt, i han cregut lo que los deya que no hi havia res de pagament. De manera que no hi han aficades ses mans com es duaners francesos de «Bellegarde». ¡Que consti!

Mos tornam aficar dins es tren, i de d'allà fins que som estats a Barcelona, aont he trobats ets amics sans i bons, pero també una calor un poc massa sobrada.

Dia 21 de juny

Feynes enlestides a Barcelona. —Cap a Mallorca

N'he enlestides una bona partida de feynes que tenia. He vist lo Excm. Sr. D. Enric Prat de la Riba, President de la Diputació de Barcelona, columna de la Patria, ánima de tantes i tantes de coses

bones que's fan aquí pe'sa nostra llengo catalana, qu'es aquest nom que li pertoca a sa llengo mallorquina, perquè comensá a parlarse a Catalunya, i de Catalunya la varen dur es pobladors catalans que vengueren a establirse a Mallorca, com el rey En Jaume I l'hagué recobrada d'ets sarraïns; i d'aquells «pobladors», catalans casi tots, venim i som sortits noltros es mallorquins. De manera que's mallorquins que diuen que no son ni volen esser catalans, fan molta de compassió, com en fan sempre es «renegats». ¡Ay des poble que renega des seus pares! iestá condemnat a desaparèixer del llibre de la vida.

A les nou i mitja des vespre li he estret cap an es moll, m'afic dins es magnífic vapor «Rey En Jaume I», que a les deu [h]a saupades ancores cap a Mallorca, i jo cap a posar es ossos de pla dins sa llitera corresponent, i ifins demá dematí, si Deu ho vol i Maria!

Dia 22 de juny

Arribada a Mallorca

Devers les tres i mitja bat ets uys, pec bot se sa llitera, me vest, putx demunt cuberta. A s'entrelluu ja's dibuixaven ses muntanyes de Mallorca. Se'n alegra un de veure sa *Roqueta* quant fa mesos qu'un no l'ha vista. No vos dic res si me'n som alegrat. Jo, Deu no m'ho tenga en retret ni en vanagloria, com més va, més mallorquí me sent; i més enamorat de Mallorca, com més nacions estrangeres vetx. ¿Qui hu dupta que Mallorca no es res devora Anglaterra, França, Bèlgica, Alemanya, Suïssa, que acap de recórrer? ¿Qui hu dupta que es paisatges de ses voreres del Rin de Colònia fins Magúncia, i sobre tot es de Suïssa, son més garrits que's més garrits de Mallorca? Per mi es inquestionable. Pero ¿tal volta vol dir això que's meu amor a Mallorca ha mancabat gens? Tot lo contrari. Sa meua opinió, sa meua convicció es que Mallorca necessita millorar en moltes de coses; pero ab totes ses seues imperfeccions, deficiències,

minves i defectes, ja no la barat ab cap altra terra de totes ses qu'he vistes. Es allò de qualsevol infant que, sempre que li mostren sa mare a's mitx d'altres dones molt més garrides i més endiumenjades que no sa mare, deixarà totes aquelles altres ab tota sa seua garridesa i endiumenjadura i s'aferrarà ab sa mare. Això es s'efecte que'm causa Mallorca sempre que la compar ab ses altres terres qu'he vistes; i, com més va, més.

Ab això, tant mos som acostats a sa Dragonera, que al punt en som passats ran, ran, llavò hem vist es port d'Andratx, després hem voltada Calafiguera i ab una exhalació som estats dins es port, devall Bellver, sa Llonja i la Seu, la reyna de tots es casals de la Ciutat. Aqueys tres edificis m'umplen es cor com pocs d'ets altres d'aquelles nacions visitades el m'han omplit: es que son una part caporal de sa meua ànima de mallorquí.

No he tengut gayre temps de pensar ab això perquè al punt es vapor ha hagut atracat, i he posat peu a terra mallorquina després de xixanta vuyt dies de no haverne trepitjada, després de xixanta vuyt dies de correr la gandayna per nacions estrangeres, sempre ab bona salut i delit per vendre, gracies a Deu.

I aquí pertoca cloure aquest *Dietari*, així com el comensárem, en nom de nostro Senyor i de la Benaventurada sempre Verge Maria, del Benaventurat Sant Miquel Arcángel, l'Angel de la Guarda, Sant des meu Nom i Sants i Santes de la meua especial devoció, que m'han guardat de tot perill i m'han fet arribar a Mallorca tot satisfet d'aquesta *Eixida* i ab coratge de que no sia sa derrera. Deu ho fassa qui pot. Amèn.

ANTONI M. Alcover *pre.*

27 de juriol de 1912

ES VAL-DEU DES DIETARI

Es plec que vatx enviar de París devers dia 9 de matx, aont feya sa relació de lo qu'havia vist els dies 5, 6 i 7 de dit mes, se va perdre p'es camí, no sé si per culpa des correu de França o des d'Espanya. Per deixar completa sa relació de tots es dies de l'*Eixida*, he hagut de tornar escriure allò que's va perdre, i avuy e-hu posam per donar es *Val-Deu* an aquest bo de *Dietari*, que m'es sortit tan llargarut.

Dia 5 de matx

Cap a Reims. —La Seu

Avuy he hagut de dir missa⁵ més dematí que ets altres dies per porer esser a les vuyt a s'estació del nort, aont mos som trobats ab En Ramon d'Abadal, segons estávem convenguts d'ahir vespre; mos som aficats dins es *ràpid* de Reims, qu'es partit a le vuyt i quart, i ide d'allà com cent mil llamps! Vos assegur que'm [*sic* per 'n] feyem de via. Reims es devers 150 kilometres lluny de París cap a llevant, ben aprop de sa frontera alemanya. Es una ciutat preciosa, gran, plana, de carrers amples ab bones aceres, ben adesats, cases ben encitronades i no gayre altes.

E-hi anávem per veure la Seu, sa famosa Seu de Reims, una de ses més anomenades del mon. Ja hu crec que de s'estació mos n'hi som anats tot dret, i al punt mos som trobats devant sa seua magnífica estupenda fatxada, sens dupte una de ses més notables

⁵ Nota de l'original: N'hi ha haguts qu'han sospitat si jo, a's temps que vatx esser a París, no deya missa, perquè may vatx posar en aquest «Dietari» res referent a missa ni a ses esglesies aont ne digués. Han de sebre ido aqueys tals que a sa «Despesa» o «hostal» aont m'hostetjava a París, «Rue Madame» 51, estava tan bé, que fins i tot e-hi havia un oratori públic aont deya missa cada dia, i la'm servia En Pere Barnils. I com no m'hi succeí cap incident que pogués interessar a negú, vetaquí perquè may vatx parlar de que anás a dir missa en-lloc ni res que hi fés referencia.

que ets homos hagen engirgolades a cap edifici. Desgraciadament no hi ha allà devant una gran plassa com a devant la Seu de París i devant sa de Chartres i devant sa de Colònia; e-hi ha un carrer molt ample, pero pega a un costat no a's mitx de sa fatxada.

Aquesta Seu la comensaren l'any 1212, enguany fa set cents anys, i l'any 1243 ja digueren missa; casi tota s'acabá dins es sigle XIII. Per lo meteix es de sa millor temporada de s'arquitectura ogival. Fa tres naus de deu trasts, sensa capelles, creuer de tres naus, sensa cúpula, i es cap de sa creu també fa tres naus i una nau absidal que volta per derrera s'ábside, i hi desemboquen cinc capelles de trassa elegantíssima, policromades, ab finestrals de vidres pintats un poc massa clars. A sa nau major i an es creuer part demunt ses arcades de ses naus des costats corre un trifori o faixa de arcadetes a manera de galeries i part demunt s'obrin grandiosos finestrals, fins a ses voltes i de tota s'amplaria des trast. Molts d'ells tenen vidres des sigle XIII, desgraciadament molt tudats i borrosos, pero d'uns tons de color estupents, meravellosos. ¡Quina cosa qu'es aqueixa, que ses vidrieres des sigle XIII i XIV son encara ses reynes de totes ses vidrieres, ogivals i no ogivals, per la netedat, brillantor i fondaria de colors i de tons! Ses vidrieres de s'ábside son també pintades, pero modernes, i molt inferiors a ses antigues. Lo qu'es molt notable son ses vidrieres de dalt es portal major i des dos caps des creuer. Aqueys dos caps i es cap de sa nau major, a sa fatxada, es tot un finestral o claraboya, tot calat i guarnit de vidres de colors, alguns antics, meravellosos; altres moderns, ben acceptables.

Aqueixes vidrieres colossals son d'un efecte imponderable, prodigiós. Ses vidrieres de ses naus laterals son de vidres grisencs, i resulten detestables perquè deixen passar massa claror crua, desentonada. Baix d'aqueys finestrals pengen uns tapissos flamencs d'allò bo de tot.

Es pilars divisoris de ses naus abaix son redons a columnetes atracades; part demunt es capitells son feixos de columnetes que

s'enfilen ayrosíssimes per amunt fins a sostenir ets arcs torals i nirvis diagonals de ses voltes, solemnes fora mida. Es quatre pilars des trast central des creuer son feixos de setze columnes.

El chor i presbiteri ocupen s'ábside, es tres trasts des cap de sa creu, es trast quadrat central des creuer i tres trasts més de sa nau major. No hi ha més tanca qu'unes barreres molt llises i clares, que no aturen sa vista de res. Es cadirat es molt baix de respel·lera. L'altar major s'está sensa retaule, just ab el Sant Crist i es sis canelobres. Aquest chor es tan gran perquè hi feyen sa consagració i coronació des Reys de França, i hi assistía tota la Cort, que s'hi havia de compondre. —Aqueixa solemníssima cerimonia se feya an aqueixa Seu perquè Sant Remigi, que convertí el rey de França Clodoveu, el batiá solemnement aquí l'any 496, i aquí se conservava s'ampolla des crisma ab que's feya tal *consagració*. Aquest *rite* sagrat se feu fins a sa Revolució francesa. Després d'ella sols se feu sa *consagració* de Carles X. An En Lluís XVIII no l'arribaren a consagrar. —Aquest chor resulta massa llarc, i desgracia aquesta Seu estupenda.

Aquesta Seu es tant o més garrida i acabada per defora que no per dedins.

Presenta tots es seus defores magnífics, esbelts de tot; a certs endrets, sense acabar. Segons es pla primitiu, havia de tenir set campanars: dos a sa fatxada, dos a cada cap des creuer i un an es centre des meteix creuer. Es des caps des creuer només arriben fins an es partiment de sa teulada i acaben ab una pirámide poc afuada; es des centre des creuer no s'alsa gayre més que s'anguila o cresta de sa teulada. Es dos de sa fatxada se'n pugen molt més amunt, pero també les falta sa cucuya; així i tot tenen devers trecent cinquanta pams. Es costats de ses naus majors i laterals ab sos seus contraforts, pilars, arbotants, finestrals, capsers, templets, pinacles i cresteries, tot acabat i adornadíssim, presenten un cop de vista corpren[ed]or, brillantíssim. Es creuer fa a cada cap una gran fatxada. Sa de mitjorn no's veu gayre perquè hi ha atrecada una ala

d'edifici que pega fins an es palau arquebisbal. Aquesta ala, qu'es grandiosa, quant se feyen ses *consagracions* des Reys, servia per allotjar el Rey i es seu rossec i per donarhi es gran dinar de consagració. —Sa fatxada des cap nort des creuer sí que's veu molt bé perquè hi passa per devant un carrer prou ample: fa tres compartiments, això es, es cap de sa nau central des creuer i es cap de ses naus laterals, ab una portalada a cada compartiment. Sa portalada de man dreita es llisa i fonda, i an es fondo hi ha una arquivolta romànica preciosa. Sa portalada de ma esquerra es també molt fonda, ab un pilar central que sostén sa llinda, molt baixa, ab s'imatge del Bon Jesús beneint, fentli la cort a cada rebranca tres estatuas de sants, també de tamany natural. Part demunt aquests, a sa volta de sa portalada hi ha cinc fileres d'àngels devall dosserets i asseguts a tronos de gloria, sonant trompetes del judici universal, que se representa an es fondo de sa portalada part demunt sa llinda, fent cinc sostres de baixos relleus: a dos sostres se representa la resurrecció dels morts; a dos altres sostres sa separació que ets àngels fan entre es salvats i es condemnats, que es dimonis se'n menen a forrellons enjuncats ab una corda, i entre aqueys condemnats figuren persones de tots ets estaments, esglesiàstic i civil. An es sostre de més amunt e-hi ha el Bon Jesús assegut ab set animetes salvades demunt sa falda i àngels a cada banda que li presenten animetes demunt un cányom o tovaya.

Sa portalada central es també notabilíssima: en gradació, de quatre arquivoltes ab tres enfilays de sants, coranta dos entre tots, asseguts devall magnífics dosserets. A ses rebranques e-hi ha sis sants adossats, i an es pilar divisor i s'estatua de Sant Remigi. Part demunt sa llinda se despleguen cinc sostres de baixos relleus representant escenes de sa vida de Sant Remigi i de Sant Dionís. E-hi he contades fins a setanta set figures plenes de gracia i d'espressió.

Pero lo que se'n du la pauma es sa fatxada principal d'aquesta Seu. Forma tres grans compartiments, això es, es mitx i es dos

campanars, formant tres grans sostres o daus horitzontals. An es primer s'obrin ses tres grans portalades que formen un cos molt sortit: totes tres en gradació i flanquetjades ses foranes per un pilar quadrat, gruixadíssim, ab un capser molt afuat a cada cara, plenes aqueixes cares de baixos-relleus enquadrats per arcades i pilarets i cresteries.

Cada portalada fa sis arquivoltes ab cinc enfilays d'àngels i sant ab altres tantes de figures de sants de tamany natural a cada rebranca. Ses portalades laterals no tenen pilar divisor, i part demunt sa llinda, en lloc de baixos-relleus, s'obri es calat d'una claraboya, i lo meteix succeeix part demunt sa llinda de sa portalada des mitx, que té pilar divisor ab sa figura de la Mare de Deu. Cada portalada va coronada per un capser que enquadra estols de figures que brollen de s'arquivolta superior: a sa portalada des mitx, la coronació de Maria Verge an el cel, a sa portalada des costat de s'evangelí, Jesús en la creu ab tot s'acompanyament del Calvari; i a sa portalada des costat de s'epístola, el Bon Jesús assegut a un trono rodat d'àngels ab sos instruments de la Passió. ¿Quantes de figures de sants creys que hi ha an aqueixes tres portalades? Idò **530**. I moltes d'elles, sobre tot ses de ses rebranques, son estatués molt notables, correctíssimes de dibuix i d'expressió com ses millors que's bons escultors des Reneixement tayaven.

Aqueix primer dau aont s'obrin aqueixes tres portalades estupendes va dividit en tres per quatre pilastres molt gruixades ab galeries d'arquets a cada cara. I vé llavo es segon dau horitzontal, obrintse a's mitx sa gran claraboya, inscrita dins sa grandiosa arcada des cap de sa nau major, de manera que tot es un calat ab vidres de colors de banda a banda i de dalt abaix. An es costats de sa claraboya s'obrin uns finestrals bessons ab capsers part demunt, endiumenjats ab trebols i columnetes mitx-partidores. Aqueys finestralets se enfilen entre ses pilastres que hem dit que pugen d'abaix i divideixen en tres compartiments verticals sa gran fatxada.

Aquestes pilastres fan un templet ab un sant dedins, de tamany natural, coronats de piràmides ben aguyonades ab frondes an es cayres o arestes. Vé llavo es tercer dau horizontal, qu'es una superba galería d'arcadetes ab gradació, cada una ab s'estatua d'un rey o bisbe, de tamany natural. E-hi contades **setanta tres** estatués d'aquestes, entre devant i es costats i derrera a sa banda de sa teulada; perquè aquest dau se subdivideix ab tres: es des mitx, que aguanta es capser de sa teulada i es de sa cucuya de sa fatxada; i es des costats, que formen un dau des dos campanars i se'n pugen per amunt, enjolits i serveixen de basament an es dau superior de dits campanars. Cada un fa un templet vuytavat ab un finestral en gradació i un capser a cada cara, tot bogit, i an es quatre cayres corresponents an es cornalons des dau inferior se'n pugen, a manera de contraforts, altres quatre templets vuytavats, com a caeres, tot bogit, com a filigrana de pedra, com a randa de bri finíssim. Aqueys templets havien d'anar coronats d'altres tantes piràmides aguyonades que no les arribaren a fer. ¡Quina llástima que no les acabassen!

I això es la Seu de Reims: tira de llarc 142 metres, i 30 d'ample per 38 d'alt a sa nau major. Això es la Seu de Reims, famosa per tants de conceptes dins s'historia de França pe'sa coronació des Reys que s'hi feya i dins s'historia de s'arquitectura per esser un d'ets edificis ogivals més magnífics i sublims. —Jo no me'n sabia separar. E-hi som estat fins prop de la una, mirantlame per dedins i per defora. Mos ne som anats a dinar ab N'Abadal; i de sa taula me n'hi som tornat a veurela. Es meus uys no se'n porien assaciar. N'Abadal se'n es anat a veure s'antiquíssima esglesia románica que hi ha aquí de Sant Remigi i alguns altres monuments; i jo som tornat a la Seu, i allà mira qui mira, un cop es dedins, un cop es defores, sobre tot ses estupendes portalades de devant i des cap nort des creuer i llavo sa fatxada sublim, vertaderament suprema.

Ab això s'es feta hora de partir, i icap a s'estació manca gent! Prenim un «rápid» cap a París, que mos hi ha duyts ab una exhalació.

E-hi ha hagut estones fer trenta kilometres per quart d'hora. ¿Ah ido? A París hem pres es tranvía de devall terra, que mos ha deixats devora s'hostal, i ibona nit! bona nit! ifins demá dematí, si Deu ho vol i Maria.

Dia 6 de matx

Esperiencies an es Laboratori de fonètica experimental. —

Esglesia de Sant Eustaqui

Avuy som tornats ab En Barnils an es *Laboratori de Fonètica Experimental* del P. Rousselot, aont hem fetes *esperiencias* ben curioses sobre sa pressió des barram o mandíbules quant parlam. El Pare Rousselot ha inventat un máquina per midar aqueixa pressió. ¡Vaja quin homo més enginyós qu'es per aqueixes coses!

Com he hagut dinat, als es cap, i ia veure l'esglesia de Sant Eustaqui manca gent! qu'está allá dessá el Louvre, entre ses *Halles* (*mercats cuberts*) centrals, sa *Bossa de Comerç*, i s'*Administració principal de Correus*, tres grandiosos edificis. Sant Eustaqui sens dupte es una des ses esglesies de París més importants. La comensaren an es sigle xvi l'any 1532 i la consagraren l'any 1637. Es una fusió meravellosa des gust ogival i grec-romá. L'any 1791 es revolucionaris se'n apoderaren, i la declararen *Temple de l'Agricultura* l'any 1795, després torná an es culte católic, l'any 1844 s'hi calá foc, i la restauren completament, tal com está avuy. Té 88 metres de llarc, 42 d'ample i 33,45 d'alt fins a ses voltes. Fa cinc naus de cinc trasts, creuer sensa cúpula, i es cap de sa creu, de tres naus, de tres trasts, i llavò dues naus absidals, aont desemboquen once capelles.

A sa nau major i an es creuer, part demunt ses arcades de ses naus laterals, corre un trifori o galeria d'arcades a manera de tribunes, i part demunt es trifori s'obrin finestrals a cada trast de sa nau major, creuer, naus laterals i an es cap de sa creu, essent ses naus laterals amplíssimes, i es finestrals son de s'amplaria des trast, i

es vidres alguns grisencs, altres pintats; n'hi ha des sigle XVI, meravellosos de color, i de moderns, prou acceptables. A cada cap des creuer e-hi ha amunt de tot una gran claraboya, i més avall dos sostres de finestralets i llavò baix d'ells una mitja claraboya peraltada; i tots aqueys forats van guarnits de vidrieres de colors, preciosíssimes. Totes ses capelles son policromades i ab pintures de primera. Ses voltes de ses naus des costats son ogivals de segona època i ses de sa nau major i des creuer son ogivals de tercera època, això es, fan entrunyellats de nirvis i arcades. El chor ocupa tota sa nau major des cap de sa creu, ab un cadirat bo, pero ben baix. L'altar major s'alsa an es fondo de s'ábside sensa retaule, i allà dessá an es dos trasts de ses naus absidals s'obri una capella de la Mare de Deu, grandiosa i molt endiumenjada de decoració elegantíssima, com una estatua de la Mare de Deu i altres imatges, de grans escultors: pintures murals de sa vida de Maria Santíssima, de pintors molt notables, p'es panys de paret des creuer i de ses capelles e-hi ha pintures murals d'aquelles que deixen ab un peu alt an es qui les se miren, si son una mica intesos.

Ademés d'aqueixes pintures e-hi ha ensá i enllá precioses estatués de sants dalt represes per rebranques, pilars i columnes.

Es defores de Sant Eustaqui son casi tan notables com es dedins, desplegantse magestuosíssimament ses cinc naus ab so creuer i ses naus absidals ab fileres escalonades de contraforts, arbotants, finestrals, pinacles, cresteries i gárgoles i llavò se superbes teulades empinadíssimes. Sa fatxada es grega-romana ab un portic grandíós, magnífic.

¿Qui hu dupta que hi ha catedrals arreu arreu que no tenen s'importancia d'aqueixa esglesia? que resulta vertaderament una gloria de París.

A's temps que la visitava e-hi havia un bell estol de devots i devotes que hi feyen ses seues devocions; i ab això han compareguts estols de nins i nines, i ja son estats partits a ensayar baix de sa

direcció de capellans vestits de chor, unes cançons religioses d'allò bo de tot, semblaven càntics d'àngels. Los m'he estat escoltant una bona estona passanthi un gust fora mida. Es qui diuen que sa llengo francesa no serveix per cantarhi, ija hi van calats per aygo! Demostren que no han sentits de francesos que parlin bé i cantin millor. En boca d'aqueys infants ivaja si hi brollava dolça i suau i corprendora sa llengo francesa, foguetjada ab s'elocuencia divina de Bossuet i ab ses baverades infernals de Voltaire!

Esglesia de Sant Agustí

Volia anar a veure aquesta altra esglesia, qu'es llunyet de Sant Eustaqui. I ¿qu'he fet jo? Prenc un automòvil *taximetre* (que costa a tant es kilometre de camí que fa); travessam per *Avenue de l'Opera*, *Boulevard Hausmann* i *Boulevard Malesherbes*, trobant per tot a betzef automovils, tranvies, carruatges, bicicletes, motocicles: uns qu'anaven per amunt, altres per avall i altres ab escunsa. Si s'*automoviler* no fos estat tan destre, no'n sortia. Ab tot i això aviat som estats devant s'esglesia de Sant Agustí, que s'alsa a's mitx d'una gran plassa. Es feta entre ets anys 1860 i 1871, d'estil romànic modern. Es una nau, ab capelles que tot d'una son poc fondes, pero que hu son més com més s'acosten an es creuer, que aguanta un cúpula magnífica, de 25 metres de diámetro i 50 d'altaria (250 pams). Sa nau fa vuyt trasts; part demunt ses capelles e-hi ha tribunes i, demunt elles, finestrals ab vidres de colors. Ses voltes s'aguanten demunt grans jásseres de ferro, reforsades ab grans jays i permòdols, de ferro igualment. Sa cúpula s'alsa demunt un magnífic vuytavat, aont s'obrin tres grans ábsides: ses des costats tenen a mitjana altura una elegant tribuna, ab finestrals i vidres de colors part demunt, i ab capelles devotíssimes part devall. S'ábside des fondo presenta magnífiques vidrieres de colors i es sa capella del Santíssim, devotíssima. L'altar major s'alsa a's mitx des vuytavat: e-

hi pugen ab graons, i devall e-hi ha una cripta. S'altar va sensa retaulo, soplujat per un baldaquí ab cúpula, tot magnífic i preciós. Sa cúpula rumbetja un trifori i llavò una diadema de finestrals, setze finestrals ab vidres de colors. Casi tots es panys de paret de capelles, nau, vuytavat i ábsides van policromats ab una gran magnificencia. Resulta un conjunt meravellós; i es defores son per l'estil. Sa cúpula va rodada de quatre campanars, i sa fatxada fa un gran pórtic, i part demunt una faixa d'estatues del Bon Jesús i des dotze apòstols, i més amunt una gran claraboya.

També he trobat un bon estol de devots que feyen ses seues devocions dins aqueixa esglesia, ab gran reculliment.

Com som sortit de Sant Agustí es sol ja s'era fet avallet; i lo qu'he fet es estat prendre es tranví de devall terra, i ide d'allá cap a s'hostal! abans que no vengués sa fosca, que m'es a mi un contrari gros dins una ciutat tan colossal com París.

I prou per avuy! iFins demá, si Deu ho vol i Maria!

Dia 7 de matx

Una llissó del Pare Rousselot. —Grand Palais des Beaux-Arts

Avuy dematí som tornats a seguir ses esperiencias an es *Laboratori de Fonètica Experimental* sobre sa pressió des barram en parlar, per sebre sa part que's barram pren ab so parlar. Com mos ne som temuts, han tocades les dotze, i som fuyts cap a cercar sopes per que a s'hostal no mos dassen capot! Es qu'aqueys francesos el vel·len an es mitx dia per anar a dinar.

A les tres hem comparegut a s'*Institut Catòlic* a sentir el P. Rousselot sobre el *ritme des vers francès*. Es estada interessantíssima sa llissó que mos ha dada sobre això.

Surt de s'*Institut Catòlic*, i prenc es bobiot cap an es *Gran Palau de Belles Arts*, entre el Sena i es *Camps Eliseus*. He volgut veure qu'era això. Es immens de gran, i tant per defora com per dedins está

decorat magníficament. E-hi ha grans sales i grans sales en torn d'un pati grandíós de tot, com una Seu d'aquelles més grans, i tot cubert de vidres. Serveix aquest casal disforjo d'esposició permanent de pintura, escultura i arquitectura. Paguen un franc d'entrar. E-hi ha una partida de sales de plans d'edificis de tota classe, molt ben dibuixats; llavò sales i més sales de dibuixos, de gravats[,] d'aquarel·les, de pintures. E-hi ha molta cosa notable, pero hi domina massa es desnuu, pero un desnuu d'allò més desenfreit. I ¿que'n direm de ses estatués que umplen es grandíós pati cubert? E-hi ha coses molt bones; pero hi domina absolutament sa nuesa més descarada. —E-hi havia una gentada horrorosa. —Jo, com he vist allò, he adoptat es sistema de passar per devant aquelles obres d'art sensa girarm'hi ni manco aturarm'hi, si no eren miradores. —I he afinat un portal, i he buydat abans de veure totes ses sales i patis, perquè me feya gitera aquell desenfreiment de tants artistes de no dur casi altra idea que donar aufans a sa «bístia-humana» ab ses escuses de donar «art». Aquí si que hi escau allo de «ab escuses d'En Pere En Pau s'escaufa». No, no son «obres d'art», sino «de bordell» moltes de ses que ha esposades an aqueix «Gran Palau».

Ab això, veyent que's sol ja s'en ha fet avall, ja li he hagut copat cap a s'hostal, i fins demà dematí, si Deu ho vol i Maria.

Ara si qu'está acabat de tot es *Dietari* d'aquesta *Eixida* a França, Anglaterra, Bèlgica, Alemanya i Suïssa. En nom de Deu. Amen.

ANTONI M. Alcover *pre.*